

පයොගසිද්ධිපාළි

ධම්මවිචය

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

පටුන

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුප්පටිවිද්ධා.”

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරි

(ඡට්ඨ සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

පයොගසිද්ධිපාළි

1. සඤ්ඤාදිකණ්ඩ

සිද්ධ-මිඛත්ථුං සම්මා වන්දෙ

ගන්ථාරම්භකථා

සිද්ධ+මිට්ඨදදං බුද්ධං, ධම්මං මණිංව ස්වත්ථදං;
සඞ්ඝඤ්ච සාදරං නත්වා, පයොගසිද්ධි වුච්චතෙ.

පභාවො මොග්ගල්ලානස්ස, බ්‍යාකරණෙ ච පෙටකෙ;
නිස්සෙසෙව කබ්බාතිත්තො, අහො අච්ඡරියො වත.

වුත්තඤ්හි පුබ්බසීහළාචරිය+පාචරියෙහි –

යා සත්ති පාණිනෙ යා ච, චන්ද්‍ර+කාත්‍යායනාදිසු;
සා+යං මුත්තිමතී මඤ්ඤෙ, මොග්ගල්ලායනරූපිනී-ති.

සුත්තං වුත්ති ච තෙනෙව, කතා එකෙන පඤ්චිකා;
තස්මා+ස්ස සත්ථ+මඤ්ඤෙහි, සුපසට්ඨං+තිසුන්දරං.

තම්හි ච දුබ්බිධං ඤෙය්‍යං, සුත්තං කම්මත්ථභෙදතො;
තෙස්වා+දි මීතිසද්දෙන, දුතියං තිප්පකාරතො.

සුවිසදං පකාසෙත්වා, සුබොධ+මාකුමාරකං;
බ්‍යාපිකාවළියා කස්සං, තං සුණාථ සමාහිතාති.

1. අආදයො තිතාලීස වණ්ණා

අකාරාදයො නිග්ගහීතන්තා තෙචත්තාලීසක්ඛරා වණ්ණා නාම හොන්ති. තං යථා අ,ආ, ඉ, ඊ, උ, ඌ, එ, ऐ, ඔ, औ, ක ඛ ග ඝ ඞ, ච ඡ ජ ඣ ඤ, ට ඨ ඩ ඪ ණ, ත ථ ද ධ න, ප ඵ බ භ ම, ය ර ලව ස හ ළ අං. තෙන ක්වත්ථො ‘‘එ ඔන+ම වණ්ණෙ’’ති. තිතාලීසාති වචනං කත්ථචි වණ්ණලොපං ඤාපෙති, තෙන ‘‘පටිසඞ්ඛා යොනිසො’’තිආදි සිද්ධං.

අකාරො ආදි මරියාදභූතො යෙසං තෙ අආදයො. තයො ච චත්තාලීස චෙති තිතාලීස, ඉමිනා නිපාතනෙන වා චතභාගලොපො. වණ්ණීයති අත්ථො එතෙහීති වණ්ණා.

එත්ථා+හ – ''කස්මා ආචරියකච්චායනාදීහි විය එකචත්තාලීසක්ඛරාන+මක්ඛරසඤ්ඤ+මකත්වා තිතාලීසක්ඛරානං වණ්ණසඤ්ඤා කතා''ති. වුච්චතෙ –

සා මාගධී මූලභාසා, නරා යායා+දිකප්පිකා;
බ්‍රහ්මානො චා-සුතාලාපා, සම්බුද්ධා චාපි භාසරෙති –

වචනතො මාගධිකානං එත්ථ, සෙය්‍යො, ඔට්ඨො, සොත්ථී-ත්‍යාදීසුපි අසෙසබ්‍යාපිකානං තිතාලීසක්ඛරානංව උජුකාන්වත්ථප්පක්ඛරගුණිකා, නෙව පන 'රුක්ඛා වනං'ත්‍යාදො විය අවයවෙ සමුදායවොහාරො, 'සමුද්දො මයා දිට්ඨො'ත්‍යාදො විය ච සමුදායෙ අවයවවොහාරොති දස්සෙතුං පච්චෙකං වණ්ණසඤ්ඤා කතාති.

''සක්කච්චසවනං බුද්ධසාසනසම්පත්තී''ති ''සිථිලධනිතාදි අක්ඛරවිපත්තියඤ්හි අත්ථස්ස දුන්නයතා හොතී''ති ච යස්මා වුත්තං.

තස්මා අක්ඛරකොසල්ලං, සම්පාදෙය්‍ය විචක්ඛණො;
උපට්ඨහං ගරුං සම්මා, උට්ඨානාදීහි පඤ්චහි.

තත්ථ අකාරාදීන+මනුක්කමො පනෙ+ස ඨානාදික්කමසන්නිස්සිතො. තථා හි ඨාන+කරණ+පයතනෙහි වණ්ණා ජායන්ති. තත්ථ ඡ ඨානානි කණ්ඨ+තාලු+මුද්ධ+දන්ත+ඔට්ඨ+නාසිකාවසෙන.

තත්ථ අවණ්ණ+කවග්ග+හානං කණ්ඨො ඨානං, ඉවණ්ණ+චවග්ග+යානං තාලු, ටවග්ග+ර+ළානං මුද්ධා, තවග්ග+ල+සානං දන්තා, උවණ්ණ+පවග්ගානං ඔට්ඨො, එ වණ්ණස්ස කණ්ඨතාලු, ඔ වණ්ණස්ස කණ්ඨො+ට්ඨා, වකාරස්ස දන්තො+ට්ඨා, නිග්ගහීතස්ස නාසිකා, ඞ, ඤ, ණ, න, මානං සකඨානං නාසිකා ච. එත්ථ ච –

හකාරො පඤ්චමෙහෙව, අන්තට්ඨාහි ච සංයුතො;
ඔරසො ඉති විඤ්ඤෙය්‍යො, කණ්ඨජො තදසංයුතො.

යථා අවඩ්ඪොති (අවඩ හොති., තණ්හි, තණ්හා, පුබ්බන්හො, අම්හෙ, ගුය්හං, ගාරය්හා, ආරුළ්හො, බහ්වක්ඛරන්ති.

කරණං –

ජිව්හාමජ්ඣං තාලුජානං,
ජිව්හොපග්ගං මුද්ධජානං,
ජිව්හග්ගං දන්තජානං සෙ-
සා සකඨානකරණා.

වණ්ණානං උච්චාරණුස්සාහො පයතනං, තං කිං – සංවුතාදිකරණවිසෙසො, සංවුතත්ත+මකාරස්ස, විවටත්තං සෙසසරානං සකාර+හකාරානඤ්ච, ඵුට්ඨත්තං වග්ගානං, ඊසංඵුට්ඨත්තං ය+ර+ල+වානං.

එවං ඨාන+කරණ+පයතන+සුති කාලභින්නෙසු අක්ඛරෙසු සරා නිස්සයා, ඉතරෙ නිස්සිතා. තත්ථ –

නිස්සයා+දො සරා වුත්තා, නිස්සිතා බ්‍යඤ්ජනා තතො;
වග්ගෙ+කජා බහුත්තා+දො, තතො ඨාන+ලහුක්කමා.

''අආදයො''ති වත්තතෙ යාව ''බින්දු නිග්ගහීත''න්ති. තඤ්ච ඛො ''අත්ථවසා විභත්තිවිපරිණාමො''ති සත්තම්‍යන්ත+මභිසම්බන්ධීයතෙ, ''වණ්ණා''ති වත්තතෙ –

2. දසා+දො සරා

අආදීස්වා+දිම්හි නිද්දිට්ඨා ඔදන්තා දස වණ්ණා සරා නාම හොන්ති. යථා අ ආ, ඉ ඊ, උ ඌ, එ ऐ, ඔ औ. සරන්ති=සප්පධානභාවෙන පවත්තන්ති, බ්‍යඤ්ජනෙ වා සාරෙන්තීති සරා.

''දසා+දො සරා''ති වත්තතෙ.

3. ද්වෙ ද්වෙ සවණ්ණා

අආදීස්වා+දිමෙසු දසසු ද්වෙ ද්වෙ සවණ්ණා නාම හොන්ති යථාක්කමං. යථා අ ආඉති, ඉ ඊඉති, උ ඌ ඉති, එ එඉති, ඔ, ඔඉති. සමානා සදිසා වණ්ණා සවණ්ණා, සමානත්තඤ්ච ඨානතො. ''ද්වෙ ද්වෙ''ති වත්තතෙ වක්ඛමානෙසු ද්වීසු.

4. පුබ්බො රස්සො

තෙස්වෙව දසසු යෙ ද්වෙ ද්වෙ සවණ්ණා, තෙසු යො යො පුබ්බො, සො සො රස්සසඤ්ඤො හොති. යථා අ ඉ උ එ ඔ. තෙසු 'සංයොගතො පුබ්බාව

දිස්සන්ති ද්වෙ පනන්තිමා'ත දස්සෙතුං තත්ථ සාධුත්තා තෙසම්පි ඉධ සඞ්ගහො, යථා එත්ථ සෙයොයා ඔට්ඨොයා සොත්ථී. රස්සකාලයොගා තබ්බන්තතාය වා රස්සා. රස්සකාලො නාම අච්ඡරාසඞ්ඝාතො අක්ඛිනිම්මිලනසඞ්ඛාතො වා කාලො, තෙන එකමත්තො රස්සො, ද්විමත්තො දීඝො, අඩ්ඪමත්තො බ්‍යඤ්ජනො. ඡන්දසි දියඩ්ඪමත්තම්පි රස්සන්ති ගණ්හන්ති ආචරියා.

5. පරො දීඝො

අආදීස්වා+දිභූතෙසු දසසු යෙ ද්වෙ ද්වෙ සවණ්ණා, තෙසු යො යො පරො, සො සො දීඝසඤ්ඤො හොති. තං යථා ආ ඊ ඌ එ ඔ. දීඝකාලයොගා තබ්බන්තතාය වා දීඝා.

6. කාදයො බ්‍යඤ්ජනා

අආදීසු කාදයො නිග්ගහීතපරියන්තා තෙත්තිංස බ්‍යඤ්ජනා නාම හොන්ති. යථා ක ඛ ග ඝ ඞ, ච ඡ ජ ඣ ඤ, ට ඨ ඩ ඪ ණ, ත ථ ද ධ න, ප ඵ බ භ ම, ය ර ල ව ස හ ළ අං ඉති. බ්‍යඤ්ජීයති අත්ථො එතෙහීති බ්‍යඤ්ජනා. කකාරාදීස්ව+කාරො උච්චාරණත්ථො.

''කාදයො''ති වත්තතෙ.

7. පඤ්චපඤ්චකා වග්ගා

අආදීසු කකාරාදයො මකාරන්තා පඤ්චපඤ්චකා වග්ගා නාම හොන්ති. යථා ක ඛ ග ඝ ඞ, ච ඡ ජ ඣ ඤ, ට ඨ ඩ ඪ ණ, ත ථ ද ධ න, ප ඵ බ භ ම ඉති. පඤ්ච පඤ්ච පරිමාණ+මෙසං පඤ්චපඤ්චකා. වජ්ජෙන්ති යකාරාදයොති වග්ගා. තෙ පන පඨමක්ඛරවසෙන කවග්ග+චවග්ගාදිවොහාරං ගතා කුසලත්තිකාදයො විය.

8. බින්දු නිග්ගහීතං

අකාරාදීස්ව+යං වණ්ණො බින්දුමත්තො, සො නිග්ගහීතසඤ්ඤො හොති. රස්සසරං නිස්සාය ගහිත+මුච්චාරිතං නිග්ගහීතං, කරණං නිග්ගහෙත්වා වා.

> කරණං නිග්ගහෙත්වාන, මුඛෙනා+විවටෙන යං;
> වුච්චතෙ නිග්ගහීතන්ති, වුත්තං බින්දු සරානුගං.

ඛභ්වක්ඛරසඤ්ඤාකරණං අන්වත්ථසඤ්ඤත්ථං, ඣ+ලාදයො තු රුළ්හීසඤ්ඤා.

වණ්ණා සරා සවණ්ණා ච, රස්සා දීඝා ච බ්‍යඤ්ජනා;
වග්ගා ච නිග්ගහීතන්ති, හොති සඤ්ඤාවිධික්කමො.

(සඤ්ඤාවිධානං.)

සන්ධි වුච්චතෙ –

ලොක අග්ගපුග්ගලො, පඤ්ඤා ඉන්ද්‍රියං, තීණි ඉමානි, නො හි එතං, භික්ඛුනී ඔවාදො, මාතු උපට්ඨානං, සමෙතු ආයස්මා, අභිභූ ආයතනං, ධනං මෙ අත්ථි, සබ්බෙ එව, තයො අස්සු ධම්මා, අසන්තො එත්ථ න දිස්සන්ති ඉතී+ධ සරසඤ්ඤායං –

26. සරො ලොපො සරෙ

සරෙ සරො ලොපනීයො හොති. සරොති කාරියීනිද්දෙසො, ලොපොති කාරියනිද්දෙසො. ලොපො= අදස්සනං අනුච්චාරණං, සරොති ජාත්‍යෙකවචනවසෙන වුත්තං, සරෙති ඔපසිලෙසිකාධාරසත්තමී, තතො වණ්ණකාල බ්‍යවධානෙ කාරියං න හොති, ත්ව+මසි, කතමා චානන්ද අනිච්චසඤ්ඤාති. එවං සබ්බසන්ධීසු.

විධීති වත්තතෙ.

14. සත්තමියං පුබ්බස්ස

ථෙරයට්ඨීන්‍යායෙන පවත්තතෙ පරිභාසා දුබ්බලවිධිනො පතිට්ඨාභාවතො. සත්තමීනිද්දෙසෙ පුබ්බස්සෙව විධීති පුබ්බසරලොපො. ලොකග්ගපුග්ගලො, පඤ්ඤින්ද්‍රියං, තීණිමානි, නො හෙතං, භික්ඛුනොවාදො, මාතුපට්ඨානං, සමෙතායස්මා, අභිභායතනං, ධනංමත්ථි, සබ්බෙව, තයස්සු ධම්මා, අසන්තෙ+ත්ථ න දිස්සන්ති. පුබ්බස්ස කාරියවිධානා සත්තමීනිද්දිට්ඨස්ස පරතා+ව ගම්‍යතෙති පරෙති පරවචනම්පි ඝටතෙ.

යස්ස ඉදානි, සඤ්ඤා ඉති, ඡායා ඉව, ඉති අපි, අස්සමණී අසි, චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, අකතඤ්ඤූ අසි, ආකාසෙ ඉව, තෙ අපි, වන්දෙ අහං, සො අහං, චත්තාරො ඉමෙ, වසලො ඉති, මොග්ගල්ලානො අසි බීජකො, කථා එව කා, පාතො එවාතී+ධ පුබ්බස්සරලොපෙ සම්පත්තෙ ‘‘සරො ලොපො සරෙ’’ ත්වෙව.

27. පරො ක්වචි

සරම්හා පරො සරො ක්වචි ලොපනීයො හොති. යස්ස දානි, සඤ්ඤාති, ඡායාව, ඉතිපි, අස්සමණීසි, චක්ඛුන්ද්‍රියං, අකතඤ්ඤූසි, ආකාසෙව, තෙපි,

චන්දෙහං, සොහං, චත්තාරොමෙ, වස- ලොභි, මොග්ගල්ලානොසි බීජකො, කථාව කා, පාතොව. ක්වචීති කිං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං, පඤ්චින්ද්‍රියානි, සත්තුත්තමො, එකූනවීසති, යස්සෙතෙ, සුගතොවාදො, දිට්ඨාසවො, දිට්ඨොසො, චක්ඛායතනං, තං කුතෙත්ථ ලබ්භා. ''විවක්ඛාතො සන්ධයො භවන්තී''ති ඤායා වත්තිච්ඡාපි ඉධ සිජ්ඣති. ක්වචීත්‍යා+ධිකාරො සබ්බසන්ධීසු, තෙන නාතිප්පසඞ්ගො. (ලොපසන්ධි).

සරො පරො වෙති ච වත්තතෙ.

තස්ස ඉදං, වාත ඊරිතං, න උපෙති, වාම ඌරු, අති ඉව අඞ්ගෙහි, වි උදකං ඉතීධ පුබ්බස්සරලොපෙ –

29. යුවණ්ණාන+මෙඔ ලුත්තා

ලුත්තා සරා පරෙසං ඉවණ්ණුවණ්ණානං එ+ඔ හොන්ති වා යථාක්කමං. යථාසංඛ්‍යානුද්දෙසො සමානානං.

24. වණ්ණපරෙන සවණ්ණොපි

වණ්ණසද්දො පරො යස්මා, තෙන සවණ්ණොපි ගය්හති සයඤ්ච රූපංති ඊඌනම්පි එ+ඔ. සබ්බත්ථ රස්සස්ස ජාතිනිද්දෙසෙ දීඝස්සාපි ගහණත්ථං ඉද+මාරද්ධං. තස්සෙදං, වාතෙරිතං, නොපෙති, වාමොරු, අතෙවඞ්ගෙහි, වොදකං. ඉදඤ්ච පච්ඡිමොදාහරණද්වයං ''අවණ්ණෙ ලුත්තෙ එව එ+ඔ හොන්තී''ති ගාහස්ස නිසෙධනත්ථං. වාත්වෙව, තස්සිදං. කථං ''පච්චොරස්මි''න්ති, යොගවිභාගා. පති උරස්මින්ති විභජ්ජ ''යවා සරෙ''ති යකාරෙ ''තවග්ගවරණා''දිනා චො, ''වග්ගලසෙහි තෙ''ති පුබ්බරූපඤ්ච, ''යුවණ්ණාන+මෙඔ''ති (යොගවිභාගා) උස්ස ඔ ච. ලුත්තාති කිං, දස ඉමෙ ධම්මා, යථා ඉදං, කුසලස්ස උපසම්පදා. අතිප්පසඞ්ගබාධකස්ස ක්වචිසද්දස්සානුවත්තනතො න විකප්පවිධි නියතා, තෙන උපෙතො, අවෙච්චාති එවමාදීසු විකප්පො. තාරකිතා, යස්සින්ද්‍රියානි, මහිද්ධිකො, සබ්බීතියො, තෙනුපසඞ්කමි, ලොකුත්තරොතිආදීසු විධි ච න හොති.

පටිසන්ථාරවුත්ති අස්ස, සබ්බවිත්ති අනුභූයතෙ, වි අඤ්ජනං, වි ආකතො, දාසී අහං, අභුවා පුරෙ, අනු අද්ධමාසං, අනු එති, සු ආගතං, සු ආකාරො, දු ආකාරො, චක්ඛු ආපාථං, බහු ආබාධො, පාතු අකාසි, න තු එව, භූ ආපනලානිලං ඉතී+ධ ''යුවණ්ණානං'' ''වෙ''ති ච වත්තතෙ,

30. යවා සරෙ

සරෙ පරෙ ඉවණ්ණුවණ්ණානං යකාර+වකාරා හොන්ති වා යථාක්කමං. පටිසන්ථාරවුත්‍යස්ස, සබ්බවිත්‍යානුභූයතෙ, ඛ්‍යඤ්ජනං, ඛ්‍යාකතො ''ඛ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති දීඝෙ දාස්‍යාහං, අභාපුරෙ, අන්වද්ධමාසං, අන්වෙති, ස්වාගතං, ස්වාකාරො, ද්වාකාරො, චක්ඛ්වාපාථං, බහ්වාබාධො, පාත්වාකාසි, න ත්වෙව, භ්වාපනලානිලං. වාත්වෙව, විආකතො, සාගතං.

අධිගතො ඛො මෙ අයං ධම්මො, පුත්තො තෙ අහං, තෙ අස්ස පහීනා පඤ්ච, තෙ අහං, යෙ අස්ස, තෙ අජ්ජ, යාවතකො අස්ස කායො, තාවතකො අස්ස ඛ්‍යාමො, කො අත්ථො, අථ ඛො අස්ස, අහං ඛො අජ්ජ, සො අහං, සො අජ්ජ, සො එව, යතො අධිකරණං, සො අහං ඉතී+ධ ''යවා සරෙ'' ''වෙ''ති ච වත්තතෙ,

30. එඔනං

එඔනං යකාර+වකාරා හොන්ති වා සරෙ පරෙ යථාක්කමං. ''ඛ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති දීඝෙ අධිගතො ඛො ම්‍යායං ධම්මො, පුත්තො ත්‍යාහං, ත්‍යාස්ස පහීනා පඤ්ච, ත්‍යාහං, ය්‍යාස්ස, ත්‍යජ්ජ, යාවතක්වස්ස කායො, තාවතක්වස්ස ඛ්‍යාමො, ක්වත්ථො, අථ ඛ්වස්ස, අහං ඛ්වජ්ජ, ස්වාහං, ස්වජ්ජ, ස්වෙව, යත්වාධිකරණං, ස්වාහං. වාත්වෙව, තෙජ්ජ, සොහං. ක්වචි ත්වෙව, ධනමත්ථි, පුත්තාමත්ථි, තෙ නාගතා, අසන්තෙත්ථ, චත්තාරො ඉමෙ.

ගො එළකං, ගො අස්සං, ගො අජිනං ඉතී+ධ ''සරෙ''ති වත්තතෙ.

32. ගොස්සා+වඞ

සරෙ පරෙ ගොස්ස අවවාදෙසො හොති. ස ච ''ටානුබන්ධානෙකවණ්ණා සබ්බස්සා''ති සබ්බස්ස පසඞ්ගෙ 'අන්තස්සා''ති වත්තතෙ.

18. ඞ+නුබන්ධො

ඞ-කාරො අනුබන්ධො යස්ස, සො අනෙකවණ්ණොපි අන්තස්ස හොතීති ඔකාරස්සෙව හොති. ''සංකෙතො+නවයවො+නුබන්ධො''ති වචනා ඞ-කාරස්සා+ප්පයොගො. උච්චාරිතානන්තරප්පධංසිනො හි අනුබන්ධා, පයොජනං අනුබන්ධොති සංකෙතො. ගවෙළකං, ගවාස්සං, ගවාජිනං.

ඉති එවා+තී+ධ –

36. වී+තිස්සෙ+වෙ වා

එවසද්දෙ පරෙ ඉතිස්ස වො හොති වා. ස ච –

17. ඡට්ඨීයන්තස්ස

ඡට්ඨීනිද්දිට්ඨස්ස යං කාරියං, ත+දන්තස්ස විඤ්ඤෙයාාන්ති ඉකාරස්සා+දෙසො. ආදෙසිට්ඨානෙ ආදිස්සතීති ආදෙසො. ඉත්වෙව. අඤ්ඤත්‍ර යාදෙසො, ''තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා''ති තස්ස චො, ''වග්ගලසෙහි තෙ''ති යස්ස චකාරො, ඉච්චෙව. එවෙති කිං, ඉච්චාහ. (ආදෙසසන්ධි).

ති අඞ්ගුලං,ති අඞ්ගිකං, භූ ආදයො, මිගී භන්තා උදික්ඛතිත්‍යාදිසන්ධයො වුච්චන්තෙ. ''මයදා සරෙ''ති වත්තතෙ.

45. වනතරගා වා+ගමා

එතෙ මයදා ච ආගමා හොන්ති වා සරෙ ක්වචි. ආගමිනො අනියමෙපි –

සරොයෙවා+ගමී හොති, වනාදිනන්තු ඤාපකා;
අඤ්ඤථා හි පදාදීනං, යුකවිධාන+මනත්ථකං.

එත්ථා+ගමා අනියතාගමීනමෙව භවන්ති චෙ, යකාරාගමෙනෙව ''නිපජ්ජ''න්ති සිද්ධෙ ''පදාදීනං ක්වචී''ති බ්‍යඤ්ජනස්ස යුකා+ගමො නිරත්ථකොති අධිප්පායො. තිවඞ්ගුලං, තිවඞ්ගිකං, භූවාදයො, මිගී භන්තා වුදික්ඛති, පවුච්චති, පාගුඤ්ඤවුජුතා. ඉතො නායති, චිනිත්වා. යස්මාතිහ, තස්මාතිහ, අජ්ජතග්ගෙ. නිරන්තරං, නිරාලයො, නිරින්ධනො, නිරීහකං, නිරුත්තරො, නිරොජං, දුරතික්කමො, දූරාගතං, දුරුත්තරං, පාතුරහොසි, පුනරාගච්ඡෙය්‍ය, පුනරුත්තං, පුනරෙව, පුනරෙති, ධීරත්ථු, පාතරාසො, චතුරඞ්ගිකං, චතුරාරක්ඛං, චතුරිද්ධිපාදපටිලාභො, චතුරොසනිත්ථරණත්ථං, භත්තුරත්ථෙ, වුත්තිරෙසා, පථවීධාතුරෙවෙසා, නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං, විජ්ජුරිවබ්භකූටෙ, ආරග්ගෙරිව සාසපො, උසභොරිව, සබ්භිරෙව සමාසෙථ. පුථගෙව, රස්සෙ පගෙව. ලහුමෙස්සති, ගුරුමෙස්සති, ඉධමාහු, කෙන තෙ ඉධ මිජ්ඣති, භද්‍රො කසාමිව, ආකාසෙ මභිපූජයෙ, එකමෙකස්ස, යෙන මිධෙකච්චෙ. භාතියෙව, හොතියෙව, යථායිදං, යථායෙව, මායිදං, නයිදං, නයිධ, ඡයිමානි, නවයිමෙ ධම්මා, බොධියායෙව, පථවීයෙව ධාතු, තෙසුයෙව, තෙයෙව, සොයෙව, පාටියෙක්කං, වියඤ්ජනං, වියාකාසි, පරියන්තං, පරියාදානං, පරියුට්ඨානං, පරියෙසති, පරියොසානං, නියායොගො. උදග්ගො, උදයො, උදාහටං, උදිතො, උදීරිතං, උදෙති, සකිදෙව, කිඤ්චිදෙව, කෙනචිදෙව, කිස්මිඤ්චිදෙව, කොචිදෙව, සම්මදත්තො, සම්මදඤ්ඤා විමුත්තානං, සම්මදෙව, යාවදත්ථං, යාවදිච්ඡකං, යාවදෙව, තාවදෙව, පුනදෙව, යදත්ථං, යදන්තරං, තදන්තරං, තදඞ්ගවිමුත්ති, එතදත්ථං, අත්තදත්ථං, තදත්ථං, සදත්ථපසුතො සියා, අඤ්ඤදත්ථු, මනසාදඤ්ඤා විමුත්තානං, බහුදෙව රත්ති. වාත්වෙව,

අත්තඅත්ථං, ද්වාධිට්ඨිතං, පාතුඅහොසි. චවත්ථිතවිභාසත්තා වාධිකාරස්ස බ්‍යඤ්ජනතොපි, භික්ඛුනීනං වුට්ඨාපෙය්‍ය, චිරං නායති, තංයෙව.

ඡ අභිඤ්ඤා, ඡ අඞ්ගං, ඡ අසීති, ඡ අංසා, ඡ ආයතනං ඉතී+ධ ''වා සරෙ'' ''ආගමො''ති ච වත්තතෙ.

49. ඡා ළො

ඡසද්දා පරස්ස සරස්ස ළකාරො ආගමො හොති වා. ඡාති අනුකරණත්තා එකවචනං. ඡළභිඤ්ඤා, ඡළඞ්ගං, ඡළසීති, ඡළංසා, ඡළායතනං. වාත්වෙව, ඡඅභිඤ්ඤා. (ආගමසන්ධි).

ලොපො අදස්සනං, ඨානිං, ය+මාමද්දිය දිස්සති;
ආදෙසො නාම සො යා තු, අසන්තුප්පත්ති ආගමො.

සරසන්ධි.

කඤ්ඤා ඉව, කඤ්ඤාව ඉච්චාදි සරසන්ධිනිසෙධො වුච්චති, පසඞ්ගපුබ්බකො හි පටිසෙධො. පුබ්බසරානං ලොපෙ සම්පත්තෙ ''සරො'' ''වෙ''ති ච වත්තතෙ.

28. න ද්වෙ වා

පුබ්බපරස්සරා ද්වෙපි වා ක්වචි න ලුප්‍යන්තෙ. කඤ්ඤා ඉව, කඤ්ඤෙව, කඤ්ඤාව.

සාරිපුත්ත ඉධෙකච්චො, එහි සිවක උට්ඨෙහි, ආයස්මා ආනන්දො, ගාථා අභාසි, දෙවා ආභස්සරා යථා, තෙවිජ්ජා ඉද්ධිපත්තා ච, භගවා උට්ඨායාසනා, භගවා එත+දවොච, අභිවාදෙත්වා එකමන්තං අට්ඨාසි, ගන්ත්වා ඔලොකෙන්තො, භූතවාදී අත්ථවාදී, යං ඉත්ථී අරහං අස්ස, සාමාවතී ආහ, පාපකාරී උභයත්ථ තප්පති, නදී ඔත්ථරති, යෙ තෙ භික්ඛූ අප්පිච්ඡා, භික්ඛූ ආමන්තෙසි, භික්ඛූ උජ්ඣායිංසු, භික්ඛූ එව+මාහංසු, ඉමස්මිං ගාමෙ ආරක්ඛකා, සබ්බෙ ඉමෙ, කතමෙ එකාදස, ගම්භීරෙ ඔදකන්තිකෙ, අප්පමාදො අමතං පදං, සඞ්ඝො ආගච්ඡතු, කො ඉමං පථවිං විචෙස්සති, ආලොකො උදපාදි, එකො එකාය, චත්තාරො ඔඝා, අරෙ අහම්පි, සචෙ ඉමස්ස කායස්ස, නො අතික්කමො, අහො අච්ඡරියො, අථො අන්තො ච, අථ ඛො ආයස්මා, අථො ඔට්ඨව+චිත්තකා, තතො ආ- මන්තයි සත්ථාති එවමාදයො ඉධ කාලබ්‍යවධානෙනෙව සිජ්ඣන්ති. ක්වචීති කිං, ආගතා+ත්ථ, ආගතා+ම්හා, කතම+ස්ස වාරො, අප්පස්සුතා+යං පුරිසො, චමරී+ව, සබ්බෙ+ව, ස්වෙ+ව,

එසෙ+ව නයො, පරිසුද්ධෙ+ත්ථා+යස්මන්තො, නෙ+ත්ථ, කුතෙ+ත්ථ ලබ්භා, සචෙ+ස බ්‍රාහ්මණ, තථූ+පමං, යථා+භ, ජීව්හා+යතනං, අවිජ්ජො+සො, ඉත්ථින්ද්‍රියං, අභිභා+යතනං, භයතූ+පට්ඨානං, සද්ධී+ධ විත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨං. (සරසන්ධිනිසෙධො)

තත්‍ර අභිරති, තත්‍ර අයං, බුද්ධ අනුස්සති, ස අත්ථිකා, සඤ්ඤාවා අස්ස, තදා අහං, යානි ඉධ භූතානි, ගච්ඡාමි ඉති, අති ඉතො, කිකී ඉව, බහු උපකාරං, මධු උදකං, සු උපධාරිතං, සොපි අයං, ඉදානි අහං, සචෙ අයං, අප්පස්සුතො අයං, ඉතර ඉතරෙන, සද්ධා ඉධ විත්තං, කම්ම උපනිස්සයො, තථා උපමං, රත්ති උපරතො, වි උපසමො, ලොකස්ස ඉති, දෙව ඉති, වි අතිපතන්ති, වි අතිනාමෙන්ති, සඞ්ඝාටි අපි, ජීවිතහෙතු අපි, විජ්ජු ඉව, කිංසු ඉධ විත්තං, සාධු ඉති, තෙ අස්ස පහීනා, සො අස්ස, මධුවා මඤ්ඤති බාලො, එවං ගාමෙ මුනි චරෙ, ඛන්ති පරමං තපො තිතික්ඛා, න මංකු භවිස්සාමි, සු අක්ඛාතො, යො අහං, සො අහං, කාමතො ජායති සොකො, කාමතො ජායති භයං, සක්කො උජු ච සුහුජුච, අනුපඝාතො, දුරක්ඛං, දුරමං, දුභරතා. යිට්ඨං වා හුතං වා ලොකෙ, යදි වා සාවකෙ, පුග්ගලා ධම්මදසා තෙ, භොවාදී නාම සො හොති, යථාභාවී ගුණෙන සො, යථා ඉදං, සම්මා දක්ඛාතො, පරා කමො, තණ්හා ක්ඛයො, ඣානස්ස ලාභී අම්හි, ථුල්ලච්චයො ඉතී+ධ –

33. බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා

රස්ස+දීඝානං ක්වචි දීඝ+රස්සා හොන්ති බ්‍යඤ්ජනෙ. තත්‍රාභිරති, තත්‍රායං, බුද්ධානුස්සති, සාත්ථිකා, සඤ්ඤාවා+ස්ස, තදාහං, යානී+ධ භූතානි, ගච්ඡාමීති, අතීතො, කිකීව, බහූපකාරං, මධූදකං, සූපධාරිතං, සොපායං, ඉදානාහං, සචායං, අප්පස්සුතායං, ඉතරීතරෙන, සද්ධීධ විත්තං, කම්මූපනිස්සයො, තථූපමං, රත්තූපරතො, වූපසමො, ලොකස්සාති, දෙවාති, වීතිපතන්ති, වීතිනාමෙන්ති, සඞ්ඝාටීපි, ජීවිතහෙතූපි, විජ්ජූව, කිංසූධ විත්තං, සාධූති, ත්‍යාස්ස පහීනා, ස්වාස්ස, මධුවා මඤ්ඤතී බාලො, එවං ගාමෙ මුනී චරෙ, ඛන්තී පරමං තපො තිතික්ඛා, න මංකූ භවිස්සාමි, ස්වාක්ඛාතො, ය්වාහං, ස්වාහං, කාමතො ජායතී සොකො, කාමතො ජායතී භයං, සක්කො උජූ ච සුහුජූ ච, අනූපඝාතො, දූරක්ඛං, දූරමං, දූභරතා. යිට්ඨංව හුතංව ලොකෙ, යදිව සාවකෙ, පුග්ගල ධම්මදසා තෙ, භොවාදි නාම සො හොති, යථාභාවි ගුණෙන සො, යථයිදං, සම්මදක්ඛාතො, පරක්කමො, තණ්හක්ඛයො, ඣානස්ස ලාභිම්හි, වසිම්හි, ථුල්ලච්චයො. ක්වචීති කිං, ත්‍යජ්ජ, ස්වස්ස, පතිලියතීති දීඝනිසෙධො, මායිදං, මනසාදඤ්ඤා විමුත්තානං, යථාක්කමං, ආරක්ඛාතීතං, දීයති, සූයතීති රස්සකාරියනිසෙධො. කථං යානිව අන්තලික්ඛෙති, ''දීඝරස්සා''ති යොගවිභාගා. (දීඝ+රස්සසන්ධි).

බ්‍යඤ්ජනෙති වත්තතෙ.

34. සරම්හා ද්වෙ

සරම්හා පරස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස ක්වචි ද්වෙ රූපානි හොන්ති. එත්ථ ච ආවුත්තිද්විවචනං ඨානෙද්විවචනන්ති ද්වීසු ඨානෙද්විවචනං වෙදිතබ්බං.

තානි ච ප+පති+පටි+කම+කුස+කුධ+කී+ගහ+ජුත+ඤා+සි+සු+සූ+සම්භූ+සර+සසාදීනමාදිබ්‍යඤ්ජනානඤ්ච හොති. ඉධ පමාදො=ඉධප්පමාදො, එවං අප්පමාදො, විප්පයුත්තො, සුප්පසන්නො, සම්මා පධානං=සම්මප්පධානං රස්සත්තං. අප්පතිවත්තියො, අධිප්පතිපච්චයො, සුප්පතිට්ඨිතො,. අප්පටිපුග්ගලො, විප්පටිසාරො, සුප්පටිපත්ති. පක්කමො, පටික්කමො, හෙතුක්කමො, ආකමති=අක්කමති, එවං පක්කමති, යථාක්කමං. අක්කොසති, පටික්කොසති, අනුක්කොසති, ආකොසති=අක්කොසති. අක්කුද්ධො, අභික්කුද්ධො. ධනක්කීතො, වික්කයො, අනුක්කයො. පග්ගහො, විග්ගහො, අනුග්ගහො, චන්දග්ගාහො, දිට්ඨිග්ගාහො. පජ්ජොතො, විජ්ජොතො, උජ්ජොතො. කතඤ්ඤූ, විඤ්ඤූ, පඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණං, අනඤ්ඤාණං. අවස්සයො, නිස්සයො, සමුස්සයො. අප්පස්සුතො, විස්සුතො, බහුස්සුතො. ආසවා=අස්සවා. පස්සම්භෙන්තො, විස්සම්භෙන්තො. අට්ටස්සරො, විස්සරති, අනුස්සරති, අනුස්සති. පස්සසන්තො, විස්සසන්තො, මුහුස්සසන්තො, ආසාසො=අස්සාසො. ආදිසද්දෙන අවිස්සජෙන්තො, විස්සජෙන්තො, අභික්කන්තතරො, පරිච්චජෙන්තො, උපද්දවො, උපක්කිලෙසො, මිත්තද්දුනො, ආයබ්‍යයො, අබ්බහි ඉච්චාදි.

තික+තය+තිංස+වතාදීන+මාදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ච. කුසලත්තිකං, පීතිත්තිකං, හෙතුත්තිකං. ලොකත්තයං, බොධිත්තයං, වත්ථුත්තයං. එකත්තිංස, ද්වත්තිංස, තෙත්තිංස, චතුත්තිංස. සීලබ්බතං, සුබ්බතො. සප්පීතිකො, සමන්නාගතො, පුනප්පුනං ඉච්චාදි.

වතු+වට+දිසාන+මන්තෙ, යථා වත්තති, වට්ටති, දස්සනං, එස්සො ඉච්චාදි.

උ+දු+නිඋපසග්ග+ත+චතු+ඡ+සන්තසද්දාදෙසාදීහි පරෙසඤ්ච. උකංසො=උක්කංසො, එවං දුක්කරං, නික්කඩ්ඩො, උග්ගතං, දුච්චරිතං, නිජ්ජටං, උජ්ජහං, උච්චඩ්ගං, උන්නමති, දුක්කරො, නිද්දරො, උන්නතො, දුප්පඤ්ඤො, නිම්මලො, උයයුත්තො, දුල්ලභො, නිබ්බත්තො, උස්සාහො, නිස්සාරො. තක්කරො, තජ්ජො, තන්නින්නො, තප්පභවො, තම්මයො, චතුක්කං, චතුද්දිසං, චතුප්පදො, චතුබ්බිධං, චතුස්සාලං, ඡක්කං, ඡන්නවුති,

ඡප්පදිකො, ඡබ්බස්සානි. සක්කාරො, සග්ගුණො, සන්දිට්ඨි, සප්පුරිසො, මහබ්බලො.

අපදන්තආකාරවජ්ජිතදීඝතො යකාරස්ස ච, නියාාති, සුයාාති, අභිභුයාා, විචෙයාා, විනෙයාා, ධෙයාාං, නෙයාාං, සෙයොා, ජෙයොා, වෙයාාකරණො. ආකාරවජ්ජිතන්ති කිං, මාලාය, දොලාය, සමාදාය.

ඡන්දානුරක්ඛණෙ-නප්පජහෙ වණ්ණබලං පුරාණං, උජ්ජුගතෙසු සෙයොා, ගච්ඡන්ති සුග්ගතිං. සරම්හාති කිං, ඤායො, තංඛණං. ක්වචිත්වෙව, නිකායො, නිදානං, නිවාසො, තතො, ඡසට්ඨි, උපනීයති, සුයති.

35. චතුත්ථදුතියෙස්වෙ+සං තතියපඨමා

චතුත්ථදුතියෙසු පරෙස්වෙ+සං චතුත්ථදුතියානං තබ්බග්ගෙ තතියපඨමා හොන්ති පච්චාසත්යා. වග්ගෙ ඝ+ඣ+ඪ+ධ+භා චතුත්ථා, ඛ+ඡ+ඨ+ථ+ඵා දුතියා, ග+ජ+ඩ+ද+බා තතියා, ක+ච+ට+ත+පා පඨමා. ප+උ+දු-නිආදීහි පරෙසං ඝාදීනං ද්විභාවෙ තතියපඨමා හොන්ති. පගරති=පග්ඝරති, එවං උග්ඝරති, නිග්ඝොසො, උග්ඝාටෙති. එසෙව තජ්ඣානඵලො, පඨමජ්ඣානං, අභිජ්ඣායති, උජ්ඣායති. දඩ්ඪො, බුඩ්ඪො. විද්ධංසෙති, උද්ධංසිතො, උද්ධාරො, නිද්ධනො, නිද්ධුතො. විබ්භන්තො, උබ්භන්තො, සමුබ්භන්තො, දුබ්භික්ඛං, නිබ්භයං, තබ්භාවො, චතුබ්භි. සද්ධා, සද්ධම්මො. මහබ්භයං.

රස්සසරෙහි පරෙසං වග්ගදුතියානං ද්විභාවො ච, පඨමා. පඤ්චක්ඛන්ධා, එවං රූපක්ඛන්ධො, අක්ඛමො, අභික්ඛණං, අවික්ඛෙපො, ජාතික්ඛෙත්තං, ධාතුක්ඛොභො, ආයුක්ඛයො. සෙතච්ඡත්තං, එවං සබ්බච්ඡන්නං, විච්ඡන්නං, බොධිච්ඡායා, ජම්බුච්ඡායා, සමුච්ඡෙදො. තත්‍ර ඨිතො=තත්‍රට්ඨිතො, එවං ථලට්ඨං, ජලට්ඨං, අට්ඨිතං, නිට්ඨිතං, චත්තාරිට්ඨානානි, ගරුට්ඨානියො, සමුට්ඨිතො. සබ්බත්ථාමෙන, යසත්ථෙරො, පත්ථරති, විත්ථාරො, අභිත්ථුතො, විත්ථම්භිතො, අනුත්ථුනං. පප්ඵොටෙති, මහප්ඵලං, අනිප්ඵලං, විප්ඵාරො, පරිප්ඵුටෙයා, මධුප්ඵාණිතං. ආකාරතො, ආඛාතො=අක්ඛාතො, එවං තණ්හාක්ඛයො, ආණාක්ඛෙත්තං, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො. ආඡාදයි=අච්ඡාදයි, එවං අච්ඡින්දති, නාවට්ඨං, අත්ථරති, අප්ඵොටෙති. ක්වචි ත්වෙව, පුවඛජ්ජකං, තස්ස ඡවිආදීනි ඡින්දිත්වා, යථාඨිතං, කම්මඵලං, සීලං තස්ස ඣායිනො, යෙ ඣානප්පසුතා ධීරා, නිධනං, මහාධනං. (ද්විභාවසන්ධි).

අකරම්හ සෙ තෙ, සො ඛො බ්‍යන්ති කාහිති, සො ගච්ඡං න නිවත්තති, එසො අත්ථො, එසො ආභොගො, එසො ඉදානි ඉතී+ධ ''වෙ''ති වත්තතෙ.

37. එඔන+ම වණ්ණෙ

එඔනං වණ්ණෙ ක්වචි අ හොති වා. අකරම්හ ස තෙ, අකරම්හ සෙ තෙ, එවං ස බො බ්‍යන්ති කාහිති, ස ගච්ඡං න නිවත්තති, එස අත්ථො, එස ආභොගො, එස ඉදානි. වණ්ණෙති කිං, අමොසවචනො ච සො, ගන්ධබ්බානං අධිපති, මහාරාජා යසස්සි සොති. ‘‘න සන්ධිසමාසා වද්ධස්සා’’ති වුත්තත්තා ගාථාමජ්ඣෙ සන්ධි න හොතීති ‘‘තිවිධස්සා’’ති වුත්තතිම්හි පරෙපි වණ්ණො පරො නාම න ඉති. (සරබ්‍යඤ්ජනසන්ධි).

අත යන්තං, තථ යං, මද යං, බුධ යති, ධන යං, සෙව යො, පර යෙසනා, පොක්ඛරණ යො ඉතී+ධ –

48. තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ග බයඤා

තවග්ගවරණානං චවග්ගබයඤා හොන්ති යථාක්කමං යකාරෙ. ‘‘වග්ගලසෙහි තෙ’’ති පුබ්බරූපං. අච්චන්තං, තච්ඡං, මජ්ජං, බුජ්ඣති, ධඤ්ඤං, සෙබ්බො, පයොසනා, පොක්ඛරඤ්ඤො. අපුච්චණ්ඩකායං, ජච්චන්ධො, යජ්ජෙවං, අජ්ඣගමා, අජ්ඣත්තං, අජ්ඣුපගතො, අජ්ඣොගාහෙත්වා, දිබ්බං. ක්වචිත්වෙව, රත්‍යා.

සක යතෙ, රුච යතෙ, පච යතෙ, අට යතෙ, ලුප යතෙ, කුප යතෙ, සල යතෙ, එල යතෙ, දිස යතෙ, අස යතෙ ඉතී+ධ ‘‘යෙ’’ති වත්තතෙ වක්ඛමානෙසු ද්වීසු.

49. වග්ගලසෙහිතෙ

වග්ගලසෙහි පරස්ස යකාරස්ස ක්වචි තෙ වග්ගලසා හොන්ති. සක්කතෙ, රුච්චතෙ, පච්චතෙ, අට්ටතෙ, ලුප්පතෙ, කුප්පතෙ, සල්ලතෙ, එල්ලතෙ, දිස්සතෙ, අස්සතෙ. ක්වචිත්වෙව, ක්‍යාහං.

මුහ යති, ගුහ යති ඉතී+ධ –

50. හස්ස විපල්ලාසො

හස්ස විපල්ලාසො හොති යකාරෙ. මුය්හති, ගුය්හති.

බහු ආබාධො ඉතී+ධ උස්සවකාරෙ ‘‘හස්ස විපල්ලාසො’’ති වත්තතෙ.

51. වෙ වා

හස්ස විපල්ලාසො හොති වා වකාරෙ. බව්හාබාධො. වාත්වෙව, බහ්වාබාධො.

52. තථනරානං ටඨණළා

තථනරානං ටඨණළා හොන්ති වා යථාක්කමං. දුක්කතං=දුක්කටං, එවං සුකටං, පත්ථටො, පතටො, උද්ධටො, විසටො. අට්ඨකථා. පණිධානං, පණිපාතො, පණාමො, පණීතං, පරිණතො, පරිණාමො, දුණ්ණයො, නිණ්ණයො, ඔණතො. පරිපන්නො=පළිපන්නො, එවං පළිබොධො, පල්ලඞ්කං, තලුනො, මහාසාලො, මාලුතො, සුඛුමාලො. (බ්‍යඤ්ජනසන්ධි).

චක්ඛු උදපාදි, අක්ඛි රුජති, පුරිම ජාති, අණු ථූලානි, කත්තබ්බ කුසලං බහුං, ත සම්පයුත්තා, තත සභාවතො ඉතී+ධ ''වෙ''ති වත්තතෙ යාව ''මයදා සරෙ''ති.

38. නිග්ගහීතං

නිග්ගහීතාගමො හොති වා ක්වචි. සාමත්ථියෙනා+ගමොව, ස ච රස්සසරස්සෙව හොති... තස්ස රස්සසරානුගතත්තා. ඨානීන+මාලිඞ්ගිය ගච්ඡති පවත්තතීති ආගමො. චක්ඛුං උදපාදි, අක්ඛිං රුජති, පුරිමං ජාති, අණුං ථූලානි, කත්තබ්බං කුසලං බහුං, තංසම්පයුත්තා, තංතංසභාවතො. වාග්ගහණෙන චක්ඛු උදපාදි ඉච්චාදි. අවංසිරො, යාවඤ්චිදංතිආදි නිච්චං... වවත්ථිතවිභාසත්තා වාධිකාරස්ස, වවත්ථිතස්ස ලක්ඛණස්සා+නුරොධෙන ලක්ඛණෙ පවත්තිතා විභාසා වවත්ථිතවිභාසා. වාසද්දො හි අත්ථද්වයෙ වත්තතෙ කත්ථචි විකප්පෙ, කත්ථචි යථාවවත්ථිතරූපපරිග්ගහෙති. යදා පච්ඡිමෙ, තදා නිච්ච+මනිච්ච+මසන්තඤ්ච විධිං දීපෙති. එත්ථ පන ක්වචිසද්දස්සා+නුවත්තනා තෙනෙවා+සන්තවිධි සිද්ධොති වාසද්දෙනි+තරද්වයං. ක්වචි ත්වෙව, න හි එතෙහි, ඉධ චෙව.

සං රම්භො, සං රත්තො, සං රාගො, තාසං අහං සන්තිකෙ, එවං අයං, පුං ලිඞ්ගං, කිං අහං, තස්ස අදාසිං අහං ඉතී+ධ ''නිග්ගහීතා''ධිකාරො ආ ''මයදා සරෙ''ති.

39. ලොපො

නිග්ගහීතස්ස ලොපො හොති වා ක්වචි. දීඝෙ සාරම්භො සංරම්භො, සාරත්තො සංරත්තො, සාරාගො සංරාගො, පුබ්බස්සරලොපෙ තාසාහං සන්තිකෙ, එවායං, ද්විත්තෙ පුල්ලිඞ්ගං පුංලිඞ්ගං,ක්‍යාහං, තස්ස අදාසහං. පටිසල්ලානො, සල්ලෙඛො, පාතුකාමො, ගන්තුමනො, අරියසච්චාන දස්සනං, එතං බුද්ධාන සාසනං, අවිසාහාරො, චිරප්පවාසින්තිආදීසු නිච්චං. ක්වචීති කිං, එව+මයං, කි+මහං, එතං මඞ්ගල+මුත්තමං.

කතං ඉති, අභිනන්දුං ඉති, උත්තත්තං ඉව, චක්කං ඉව, කලිංඉව, හලං ඉදානි, කිං ඉදානි, ත්වං අසි, ඉදං අපි, උත්තරිං අපි, දාතුං අපි, සදිසං එව ඉතී+ධ –

40. පරසරස්ස

නිග්ගහීතම්හා පරසරස්ස ලොපො හොති වා ක්වචි. කතන්ති, අභිනන්දුන්ති, උත්තත්තංව, චක්කංව, කලිංව, හලංදානි, කිංදානි, ත්වංසි, ඉදම්පි, උත්තරිම්පි, දාතුම්පි, සදිසංව. වාති කිං, කතංඉති, කිමිති, දාතුමපි, සදිසං එව.

පුප්ඵං අස්සා උප්පජ්ජති, එවං අස්ස තෙ ආසවා ඉතී+ධ පරස්සරලොපෙ –

53. සංයොගාදිලොපො

අබ්‍යවහිතානං ද්වින්නං බ්‍යඤ්ජනානං එකත්‍ර ඨිති සංයොගො, තස්මිං සංයොගෙ යො ආදිභූතාවයවො, තස්ස වා ක්වචි ලොපො හොතීතිආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො. පුප්ඵංසා උප්පජ්ජති, එවංස තෙ ආසවා. තිණ්ණං සංයොගානං විසයෙ අග්‍යාගාරං, වුත්‍යස්ස ඉති හොති.

තං කරොති, තං ඛණං, සං ගතො, තං සතං, ධම්මං චරෙ, තං ඡන්නං, තං ජාතං, තං ඣානං, තං ඤාණං, තං ඨානං, තං ඩහති, තං තනොති, තං ථිරං, තං දානං, තං ධනං, තං නිච්චුතං, තං පත්තො, තං ඵලං, තෙසං බොධො, සං භූතො, තං මිත්තං, කිං කතො, දාතුං ගතො ඉතී+ධ –

41. වග්ගෙ වග්ගන්තො

නිග්ගහීතස්ස ඛො වග්ගෙ වග්ගන්තො වා හොතීති නිමිත්තානුස්සරානං පච්චාසත්‍යා තබ්බග්ගපඤ්චමො හොති. පච්චාසත්ති නාම ඨානතො ආසන්නතා ගුණතො වා, ගුණතොති වණ්ණසඤ්ඤාදිගුණතො. නිග්ගහීතස්ස අනුසරීයතීති පච්ඡා කත්වා සරීයතීති අනුස්සරොතිපි වුච්චති. තඞ්කරොති=තං කරොති, එවං තඞ්ඛණං, සඞ්ගතො, තඞ්සතං. ධම්මඤ්චරෙ, තඤ්ඡන්නං, තඤ්ජාතං, තඤ්ඣානං, තඤ්ඤාණං. තණ්ඨානං, තණ්ඩහති. තන්තනොති, තන්ථිරං, තන්දානං, තන්ධනං, තන්නිච්චුතං, තම්පත්තො, තම්ඵලං, තෙසම්බොධො, සම්භූතො, තම්මිත්තං. කිඞ්කතො, දාතුඞ්ගතො, තණ්හඞ්කරො, රණඤ්ජහො, සණ්ඨිතො, ජුතින්ධරො, සම්මතොතිආදීසු නිච්චං.

ආනන්තරිකං ය+මාහු, යං යදෙව, පච්චත්තං එව, තං හිඉතී+ධ –

42. යෙවහිසු ඤො

ය+එව+හිසද්දෙසු නිග්ගහීතස්ස වා ඤො හොති. ''වග්ගලසෙහි තෙ''ති යස්ස ඤකාරො. ආනන්තරිකඤ්ඤ+මාහු=ආනන්තරිකං ය+මාහු, යඤ්ඤදෙව=යංයදෙව, ඤස්ස ද්විත්තෙ පච්චත්තඤ්ඤෙව, පච්චත්තං එව, තඤ්හි, තඤ්හි. ''අබ්‍යභිචාරිනා බ්‍යභිචාරී නියමා‍යතෙ''ති ඤායා එවසද්දසහචරියා ''ය'' ඉති සබ්බාදියසද්දස්සෙව ගහණං.

සංයොගො, සංයොජනං, සංයතො, සංයාචිකාය ඉතී+ධ –

43. යෙ සංස්ස

සංසද්දස්ස යං නිග්ගහීතං, තස්ස වා ඤො හොති යකාරෙ. සඤ්ඤොගො=සංයොගො, එවං සංයොජනං, සඤ්ඤතො, සඤ්ඤාචිකාය. ඉධ යකාරමත්තොව ගය්හතෙ. සංස්සාති කිං, එතං යොජනං, තං යානං, තං සරණං යන්ති.

තං එව, තං අහං බ්‍රූමි, යං ආහු, ධනං එව, කිං එතං, නින්දිතුං අරහති, තං ඉදං, යං අනිච්චං, තං අනත්තා, එතං අවොච, එතං එව ඉතී+ධ –

44. මයදා සරෙ

නිග්ගහීතස්ස ම ය දා හොන්ති වා සරෙ ක්වචි. තමෙව තං එව, තමහං බ්‍රූමි=තං අහං බ්‍රූමි, යමාහු, ධනමෙව, කිමෙතං, නින්දිතුමරහති. තයිදං. යදනිච්චං, තදනත්තා, එතදවොච, එතදෙව. ''මයදා''ති යොගවිභාගා බුද්ධම සරණම ඉච්චාදි භවති.

47. තදමිනාදීනි

තදමිනාදීනි නිප්පජ්ජන්ති. ''ය+දලක්ඛණිකං, තං නිපාතනා''ති ඤායා ලක්ඛණන්තරෙන අවිහිතා දෙස+ලොපා+ගම+විපල්ලාසා, සබ්බත්ථ ඉමිනාව දට්ඨබ්බා. ඉදඤ්ච පරෙසං පිසොදරාදිම්ව දට්ඨබ්බං. ඵුසිතං=ජලබින්දු, ඵුසිත+මුදර+මස්ස පිසොදරං. ඉස්ස අකාරෙ තං ඉමිනා=තදමිනා, සකිං ආගාමී=සකදාගාමී, ධස්ස දකාරෙ එකං ඉධ අහං=එක+මිදා+හං, විධස්ස විදාදෙසො සංවිධාය අවහාරො=සංවිදාවහාරො, වාරිසද්දස්ස වකාරෙ, හස්ස ලකාරෙ ච කතෙ වාරිවාහකො=වලාහකො, ජීවනස්ස ජීආදෙසො, ජීවනස්ස මුතො=ජීමූතො. ඡවස්ස සුආදෙසෙ, සයනස්ස සානාදෙසෙ ච කතෙ ඡවස්ස සයනං=සුසානං. උද්ධස්ස උදුආදෙසෙ, ඛස්ස ඛලආදෙසෙ ච ''සරම්හා ද්වෙ''ති ද්විත්තාදිම්හි ච කතෙ උද්ධං ඛං අස්ස උදුක්ඛලං. පිසිතස්ස පිආදෙසෙ, අසස්ස සාචාදෙසෙ ච කතෙ පිසිතාසො=පිසාචො.

මහීසද්දස්ස මයූආදෙසෙ, රවතිස්ස රාදෙසෙ ච කතෙ මහියං රවතීති මයූරො. එව+මඤ්ඤෙපි පයොගතො+නුගන්තබ්බා. එත්ථ ච –

වණ්ණාගමො වණ්ණවිපරියායො,
ද්වෙ චා+පරෙ වණ්ණවිකාර+නාසා;
ධාතුස්ස අත්ථාතිසයෙන යොගො,
ත+දුච්චතෙ පඤ්චවිධං නිරුත්තංති.

යථා ද්වාරෙ නියුත්තො=දොවාරිකොති ඔකආගමො. හිංසසද්දස්ස සීහොති විපල්ලාසො. නිජකො=නියකොති විකාරො. මෙහනස්ස ඛස්ස මාලා මෙඛලාති වණ්ණලොපො, හ+න+මකාරානං ලොපො. මයූරොති අත්ථෙ රවතිස්ස අතිස්සයයොගොති.

යථරිව තථරිවෙති නිපාතාව. ''ජරග්ගවා විචින්තෙසුං, වර+ම්හාකං භුසාමිවෙ''ති එත්ථ ඉවසද්දො එවකාරත්ථො. නිග්ගහීතසන්ධි.

සන්ධිස්සරානං පටිසෙධසන්ධි,
අථො බ්‍යඤ්ජන+සරබ්‍යඤ්ජනානං;
සන්ධි ච+ථො නිග්ගහීතස්ස සන්ධි,
භවන්ති සන්ධි පන පඤ්චධා වෙ.

ඉති පයොගසිද්ධියං සන්ධිකණ්ඩො පඨමො.

2. නාමකණ්ඩ

අථ නාමානි වුච්චන්තෙ. තං අත්ථාභිමුඛං නමනතො, අත්තනා ච+ත්ථස්ස නාමනතො නාමං, දබ්බාභිධානං. තං දුවිධං සලිඞ්ගා+ලිඞ්ගතො, අන්වත්ථරුළ්හිතො ච, තිවිධං පුම්+ත්ථී+නපුංසකලිඞ්ගතො, රුක්ඛො, ලතා, වනන්ති. චතුබ්බිධං සාමඤ්ඤ+ගුණ+ක්‍රියා+යදිච්ඡානාමතො, රුක්ඛො, නීලො, පාචකො, සිරිවඩ්ඪොති. අට්ඨවිධං අවණ්ණි+වණ්ණු+වණ්ණො+කාර+නිග්ගහීතන්තපකතිභෙදතො, එත්ථ කිංසද්දො නිග්ගහීතන්තො. පච්චයා පඨමං කරීයතීති පකති, සද්දො, ධාතු ච.

තත්ථ සලිඞ්ගෙසු තාව අකාරන්තතො පුල්ලිඞ්ගා සුගතසද්දා සත්ත විභත්තියො පරා යොජීයන්තෙ. සුගතඉති ඨිතෙ –

1. ද්වෙ ද්වෙ+කානෙකෙසු නාමස්මා සියො අංයො නා හි ස නං ස්මා හි ස නං ස්මිං සු

එතෙසං ද්වෙ ද්වෙ හොන්ති එකානෙකත්ථෙසු වත්තමානතො නාමස්මා යථාක්කමං. යතො ඉමෙ සත්ත දුකා හොන්ති, ‘‘අත්ථවන්ත+මධාතුක+මපච්චයං පාටිපදිකං කිතක+තද්ධිත+සමාසා චෙ’’ති වුත්තත්තා තං නාමං පාටිපදිකං නාම. කෙචි සකත්ථ+දබ්බ+ලිඞ්ග+සඞ්ඛ්‍යා+කම්මාදිපඤ්චකං පාටිපදිකන්ති වදන්ති. තෙනෙ+තං වුච්චති –

සකත්ථ+දබ්බ+ලිඞ්ගානි, සද්දත්ථ+මබ්‍රවුං පරෙ;
සඞ්ඛ්‍යා+කම්මාදිකානන්තු, විභත්ති වාචකා මතා.

සකත්ථ+දබ්බ+ලිඞ්ගානි, සඞ්ඛ්‍යා+කම්මාදිපඤ්චකං;
සද්දත්ථ+මබ්‍රවුං කෙචි, විභත්ති පන ජොතකාති ච.

තතො එකම්හි වත්තබ්බෙ එකවචනං බහුම්හි වත්තබ්බෙ බහුවචනඤ්චාති අනියමෙන පසඞ්ගෙ ‘‘නාමස්මා’’ති අධිකාරො.

37. පඨමා+ත්ථමත්තෙ

නාමස්සා+භිධෙය්‍යමත්තෙ පඨමාවිභත්ති හොතීති වත්තිච්ඡාවසා පඨමායෙ+කවචනබහුවචනානි. සි යොඉති පඨමා. සිස්සි+කාරස්සා+නුබන්ධත්තා අප්පයොගො. පයොජනං ‘‘කි+මංසිසූ’’ති සංකෙතො, තථා අංවචනස්සා+කාරස්ස. එත්ථ තථාති වුත්තස්සාතිදෙසො අඤ්ඤදීයධම්මාන+මඤ්ඤත්ථපාපන+මතිදෙසො. එකම්හි වත්තබ්බෙ පඨමෙකවචනං සි.

අතොති වත්තතෙ, අතොති නාමවිසෙසනත්තා ‘‘විධිබ්බිසෙසනන්තස්සා’’ති පරිභාසතො අකාරන්තතො නාමස්මා විධි.

109. සිස්සො

අකාරන්තතො නාමස්මා සිස්ස ඔ හොති. පුබ්බසරලොපෙ සුගතො තිට්ඨති. බහුම්හි වත්තබ්බෙ බහුවචනං යො. එවං උපරිපි යොජෙතබ්බං.

41. අතො යොනං ටාටෙ

අකාරන්තතො නාමස්මා පඨමාදුතියායොනං ටාටෙ හොන්ති යථාක්කමං. ටකාරානුබන්ධත්තා ‘‘ටානුබන්ධා+නෙකවණ්ණා සබ්බස්සා’’ති සබ්බාදෙසො. සුගතා තිට්ඨන්ති.

‘‘පඨමා+ත්ථමත්තෙ’’ති වත්තතෙ.

38. ආමන්තණෙ

ආමන්තණාධිකෙ අත්ථමත්තෙ පඨමාවිභත්ති හොතීති එකස්මිං එකවචනං සි.

112. ගො සස්‍යා+ලපනෙ

ආලපනෙ සි ගසඤ්ඤො හොති.

‘‘ලොපො’’ති වත්තතෙ.

117. ගසීනං

නාමස්මා ග+සීනං ලොපො හොති. භො සුගත චිරං තිට්ඨ.

‘‘ගෙ’’ති වත්තතෙ.

59. අයුනං වා දීඝො

අඉඋඉච්චෙතෙසං වා දීඝො හොති ගෙ පරෙ තිලිඞ්ගෙ+ති දීඝෙ භො සුගත සුගතා චිරං තිට්ඨ. සක්කතෙ සුගතාති දීඝං දූරාලපනෙයෙවි+ච්ඡන්ති, සමීපාලපනෙපි දස්සනතො තං න ගහෙතබ්බං. බහුවචනෙ යොස්ස ටා, සුගතා චිරං තිට්ඨථ.

2. කම්මෙ දුතියා

තස්මිං කම්මකාරකෙ දුතියාවිභත්ති හොති. අංයොඉති දුතියා. එත්ථ දුතියාතතියාදිභාවො විභත්තිසුත්තෙ සියො ඉති පඨමාවිභත්‍යාදීනි+මුපාදාය

වුච්චති, තං තං උපාදාය පඤ්ඤත්තත්තා. දුතියෙකවචනං අං, අකාරස්සා+පයොගො. සුගතං පස්ස. දුතියාබහුවචනං යො, තස්ස ටෙ, සුගතෙ පස්ස.

19. කත්තුකරණෙසු තතියා

තස්මිං කත්තරි කරණෙ ච කාරකෙ තතියාවිභත්ති හොති. නා+හිඉති තතියාවිභත්ති. තතියාඑකවචනං නා.

''නාස්සා''ති වත්තතෙ.

108. අතෙ+න

අකාරන්තතො නාමස්මා පරස්ස නාවචනස්ස එනාදෙසො හොති නිච්චං. සුගතෙන කතං.

98. සුහිස්ව+ස්සෙ

අකාරන්තස්ස සුහිස්වෙ+හොති. සුගතෙහි.

''වෙ''ති වත්තතෙ.

95. ස්මාහිස්මිංනං ම්හාභිම්හි

නාමස්මා පරෙසං ස්මාහිස්මිංනං ම්හාභිම්හි හොන්ති යථාක්කමංති හිස්ස භිආදෙසෙ සුගතෙභි. කරණෙ සුගතෙන ලොකො පුඤ්ඤං කරොති, සුගතෙහි සුගතෙභි වා.

24. චතුත්ථී සම්පදානෙ

තස්මිං සම්පදානකාරකෙ චතුත්ථී සියා. ස+නංඉති චතුත්ථී. චතුත්ථෙ+කවචනං ස. විභත්තිසුත්තෙ ස්ස+නංති දීඝපාඨෙන සුගතස්සාති සිද්ධෙපි ''ඝඩලා සස්ස නො'' ත්‍යාදිකාරියසුත්තෙසු ස්සස්සාති අක්ඛරගාරවතා හොතීති ලාඝවත්ථ+මිද+මාරද්ධං –

51. සුඤ්ඤ සස්ස

නාමස්මා පරස්ස සස්ස සුඤ්ඤාගමො හොති. ස ච ''ඡට්ඨීයා''ති වත්තමානෙ –

1,20. ඤාකානු බන්ධා+ද්‍යන්තා

ඡට්ඨීනිද්දිට්ඨස්ස ඤානුබන්ධ+කානුබන්ධා ආද්‍යන්තාහොන්තීති ආද්‍යාවයවො. උකාරො උච්චාරණත්ථො, ඤ්ඤකාරො අස්මිං සුත්තෙ සංකෙතත්ථො. සුගතස්ස දානං දෙති.

1,58. "බහුලං"ත්‍ය+ධිකාරො

බහුලාධිකාරං කප්පදුමමිව මඤ්ඤන්ති සද්දිකා. තඤ්ච –

ක්වචි පවත්ත්‍ය+පවත්ති, ක්වච+ඤ්ඤං ක්වචි වා ක්වචි;
සියා බහුලසද්දෙන, විධි සබ්බො යථාගමංති –

චතුබ්බිධං බහුලං සමික්ඛන්ති.

''අතො වා''ත්වෙව,

44. සස්සාය චතුත්ථීයා

අකාරන්තතො පරස්ස චතුත්ථීයා සස්ස ආයො හොති වා බහුලං. සුගතාය. යෙභුය්‍යෙන තාදත්ථෙයෙවා+ය+මායො දිස්සතීති ඉතො පරං නො+දාහරීයතෙ. චතුත්ථීබහුවචනං නං,

''දීඝො''ති වත්තතෙ.

89. සුනංහිසු

නාමස්ස දීඝො හොති සුනංහිසු. සුගතානං.

29. පඤ්චම්‍යා+වධිස්මා

එතස්මා අවධිකාරකා පඤ්චමීවිභත්ති හොති. ස්මා+හිඉති පඤ්චමී. පඤ්චමේ‍යාකවචනං ස්මා,

''අතො'' ''ටාටෙ'' ''වෙ''ති ච වත්තතෙ.

43. ස්මා+ස්මිංනං

අකාරන්තතො නාමස්මා පරෙසං ස්මා+ස්මිංනං ටා+ටෙ හොන්ති වා යථාක්කමං. සුගතා අපෙහි සුගතම්හා සුගතස්මා වා. පඤ්චමීබහුවචනඤ්හි, සුගතෙහි සුගතෙහි.

39. ඡට්ඨී සම්බන්ධෙ

කාරකෙහි අඤ්ඤො සම්බන්ධො, තත්‍ර ඡට්ඨීවිභත්ති හොති. ස+නංඉති ඡට්ඨී, ඡට්ඨෙකවචනං ස, සුගතස්ස විහාරො, ඡට්ඨීබහුවචනං නං, සුගතානං.

14. සත්තම්‍යා+ධාරෙ

ආධාරකාරකෙ සත්තමීවිභත්ති හොති. ස්මිං+සුඉති සත්තමී. සත්තම්‍යෙකවචනං ස්මිං, සුගතෙ පතිට්ඨිතං සුගතම්හි සුගතස්මිං වා. සත්තමීබහුවචනං සු, ''සු+හිස්ව+ස්සෙ''ති එ, සුගතෙසු.

සුගතො, සුගතා. භො සුගත, භො සුගතා, භවන්තො සුගතා. සුගතං, සුගතෙ. සුගතෙන, සුගතෙහි, සුගතෙභි. කරණෙ සුගතෙන, සුගතෙහි, සුගතෙභි. සුගතස්ස, සුගතාය, සුගතානං. සුගතා, සුගතම්හා, සුගතස්මා, සුගතෙහි, සුගතෙභි. සුගතස්ස, සුගතානං. සුගතෙ, සුගතම්හි, සුගතස්මිං, සුගතෙසු.

සුගතො සුගතො. සුගතං නමති. සුගතෙන කතො. සුගතෙන ජිතො. සුගතස්ස දදෙ. සුගතා විගතො. සුගතස්ස සුතො. සුගතෙ රමතෙ. එවං –

සූරා+සුර+නරො+රග+නාග+යක්ඛා,
ගන්ධබ්බ+කින්නර+මනුස්ස+පිසාච+පෙතා;
මාතඞ්ග+ජඞ්ගම+තුරඞ්ග+වරාහ+සීහා,
බ්‍යග්ඝ+ච්ඡ+කච්ඡප+තරච්ඡ+මිග+ස්ස+සොණා.

ආලොක+ලොක+නිලයා+නිල+චාග+යොගා,
වායාම+ගාම+නිගමා+ගම+ධම්ම+කාමා;
සඞ්ඝො+ස+ඝොස+පටිඝා+සව+කොධ+ලොභා,
සාරම්භ+ථම්භ+මද+මාන+පමාද+මක්ඛා.

පුන්නාග+පූග+පනසා+සන+චම්පක+ම්බ-
හින්තාල+තාල+වකුල+ජ්ජුන+කිංසුකා ච;
මන්දාර+කුන්ද+පුචිමන්ද+කරඤ්ජ+රුක්ඛා,
ඤෙය්‍යා මයූර+සකුණ+ණ්ඩජ+කොඤ්ච+හංසා.

සුගතසද්දොව, යතො සබ්බො සද්දො, න සද්දතාලිතත්ථොව, අථ ඛො සංයොගාදිවසෙනපි අත්ථං වදන්ති. තෙනෙ+තං වුච්චති –

සංයොගා විප්පයොගා ච, සාහචරියා+විරොධතො;
අත්ථා පකරණා ලිඞ්ගා, සද්දන්තරසමීපතො.

සාමත්ථියා+චිත්‍ර+දෙසෙහි, කාල+බ්‍යත්තා+නුරූපතො;
උපචාර+කාකුභෙද, සම්බන්ධෙහු+පලක්ඛණා.

වචනා ච තදඞ්ගත්තා, පධානත්තාතිආදිහි;
සද්ද+ත්ථා පවිභජ්ජන්තෙ, න සද්දාදෙව කෙවලාති.

එත්ථ සංයොගතො තාව, ''සකිසොරා ධෙනු දීයතූ''ති, කිසොරො අස්සපොතකො, තංසංයොගතො වළවා එව පතීයතෙ.

විප්පයොගතො – ''අකිසොරා ආනීයතූ''ති තප්පටිසෙධා වළවා එව පතීයතෙ.

සහචරණතො – ''රාම+ලක්ඛණා''ඉති උභින්නං සහචරණෙන රාමොති දාසරථී එව රාමො, න අඤ්ඤාභිධානො ජාමදග්‍යාදි. ලක්ඛණොපි සොමිත්ති එව, න තු යො කොචි ලක්ඛණො.

විරොධතො – ''රාම+ජ්ජුනා'' ඉති භග්ගවො සහස්සබාහු ච අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධාති තෙ එව පතීයන්තෙ, න දාසරථී සබ්‍යසාචි ච.

අත්ථතො – ''සින්ධව+මානය, පවිසාමි රණඞ්ගණ''මිති රණඞ්ගණපවෙසො වාහනවිසෙසෙන හොතීති අත්ථතො තුරඞ්ගපතීති, න තු ලවණවිසෙසං.

පකරණතො-භොජනවිධිම්හි උපසඞ්ඛරියමානෙ ''සින්ධව+මානයෙ''ති, අත්‍ර හි සද්දන්තරස්සා+භාවෙපි භොජනොපකරණසමවාය+මාලොකිතභාවතො ලවණෙ පටිපත්ති, තාදිසො හි පත්ථාවොති.

ලිඞ්ගතො – ''දෙවදත්තං පඨම+මුපවෙසය සමාරාධිතගුරුං''ති, අත්‍ර සමාරාධිතගුරුත්තෙන ලිඞ්ගෙන තස්ස බාහුස්සච්ච+මවගම්‍යතෙ, න තු යො කොචි දෙවගුණො.

සන්නිධානතො – ''අජ්ජුනො කතවීරියොති'' පතීයතෙ, නො අකතවීරියො අජ්ජුනොති.

සාමත්ථියතො – ''අනුදරා කඤ්ඤා''ති උදරෙ අසති කඤ්ඤා එව නත්ථීති තස්සා කිසාඞ්ගියා මජ්ඣපදෙසොති පතීයතෙ.

ඔචිත්‍යතො – ''රාමසදිසො+යං'' ඉති, අත්‍ර හි රාමො පයුත්තදාසරථිස්මිං භියෝ‍යා සාධාරණො පරිචයොති දාසරථී එව පතීයතෙ, න භග්ගවරාමො.

දෙසතො – ‘‘පොට්ඨපා’’ ඉති කිස්මිඤ්චි දෙසෙ පසංසාවචනං. කිස්මිඤ්චි අක්කොසවචනං.

කාලතො – ‘‘පචෙ’’ති දක්ඛිණාපථෙ කත්ථචි පුබ්බණ්හෙ යාගුපාකෙ, සායණ්හෙ තු ඔදනපාකෙ.

බ්‍යත්තිතො – ‘‘ගාමස්ස අද්ධ’’ මිති සමභාගෙ, නපුංසකත්තා. ‘‘ගාමස්ස අද්ධො’’ති පුමත්තෙන තු අසමභාගෙ.

අනුරූපතො – ‘‘නරපති සාධු රක්ඛති ගොමණ්ඩල’’මිති මහීමණ්ඩලපාලනං රාජිනො+නුරූප+මිති මහීමණ්ඩලපාලනෙව පතීති, න තු ගොයූථරක්ඛනෙ.

උපචාරතො – අතංසභාවෙ තංසභාවාරොපන+මුපචාරො, ස ච තදට්ඨො, තද්ධම්මො, තංසහචරියො, තංසමීපොති චතුබ්බිධො, තත්ථ යථාක්කමං මඤ්චා උක්කොසන්ති, අග්ගි මාණවො, යට්ඨිං පවෙසය, ගඞ්ගායං වජොති.

කාකුතො-කාකුසද්දො ඉත්ථියං, ස ච විකාර+සොක+භීති+ධනිරූපෙසු දිස්සති, වත්තු කායවිකාරා කථඤ්චි තං අකතවාඅපි කෙනචි අඤ්ඤෙන ‘‘කිං ත්වං තං අකාසි ‘‘ඉති පුට්ඨො කොපෙන හමුභෙදා ‘‘අහං කතවා අම්හී’’ති කථෙති, තස්ස හමුභෙදක්‍රියා අක්‍රියාපටිඤ්ඤං සූචයති.

සම්බන්ධ තො – ‘‘මාතරි සම්මා වත්තිතබ්බං, පිතරි සුස්සූයිතබ්බං’’ ඉති, අත්‍ර හි සමාතරි සපිතරීති සම්බන්ධිසද්දාභාවෙපි සා මාතා සො පිතා ච අස්ස පුත්තස්සාති පතීයතෙ.

උපලක්ඛණතො – ‘‘කාකෙහි රක්ඛිතබ්බං දධි’’ති කාකසද්දො සබ්බෙස+මුපඝාතකානං සාමඤ්ඤං උපලක්ඛෙතීති සුනඛාදිසබ්බෙහිපි නිවාරීයතෙ.

වචනතො – ‘‘දාරා’’ඉති දාරසද්දො කලත්තෙ බහුවචනන්තො, අඤ්ඤත්ථ අනියතවචනො.

තදඞ්ගත්තා – ‘‘සජ්ජිතං භොජන’’මිති වුත්තෙ තප්පරික්ඛාරත්තා තදුපකරණ ආසන, පාති, බ්‍යඤ්ජනාදීනං සම්පාදනම්පි පතීයතෙ.

පධානභාවතො – ‘‘නිග්ගච්ඡති අවනිනාථො’’ති රඤ්ඤො නිග්ගමනෙන තදුපජීවීනම්පි නිග්ගමනං විඤ්ඤායති.

වුත්තඤ්ච –

නෙය්‍යානීතත්ථසුත්තෙසු, ඤෙය්‍යාං සද්දත්ථමත්තකං;
නෙ+ත්ථ වත්තබ්බඅත්ථෙන, සුත්තං නීතත්ථකං භවෙති.

එව+මඤ්ඤෙසම්පි අකාරන්තානං පුල්ලිඞ්ගානං සද්දානං රූපනයො ක්‍රියා+භිසම්බන්ධො ච. සුගතසද්දතො යස්ස සද්දස්ස විසෙසො අත්ථි, තං වක්ඛාම. ඉතො පරං ඡට්ඨියා චතුත්ථීසමත්තා පඤ්චමීබහුවචනස්ස ච තතියාබහුවචනෙන සමත්තා න තා දස්සියන්තෙ.

ගුම්බ සි, ‘‘අතො’’ ‘‘සිස්සා’’ති ච වත්තතෙ.

110. ක්වචෙ+වා.

අකාරන්තතො නාමස්මා පරස්ස සිස්ස එ හොති වා ක්වචි. ගුම්බෙ ගුම්බො, ගුම්බා. භො ගුම්බ ගුම්බා, භවන්තො ගුම්බා ඉච්චාදි සුගතසමං. එවං වුස්සිතග්ගෙ වුස්සිතග්ගො, වත්තබ්බෙ වත්තබ්බො ඉච්චාදි. සිස්සො+කාරස්ස නිච්චත්තා කත්ථචි පක්ඛෙ එකාරත්ත+මිද+මාරද්ධන්ති සිස්සො+කාරපක්ඛෙ එව භවතීති ‘‘අං නපුංසකෙ’’ති අ+මාදෙසෙන එකාරස්ස නපුංසකවිසයෙ බාධිතත්තා ‘‘බහුලං’’ විධානා නපුංසකෙපි සුඛෙ දුක්ඛෙති ක්වචි හොතෙව.

‘‘යොස්ස’’ ‘‘ටෙ’’ති ච වත්තතෙ.

135. එකච්චාදීහ+තො

අකාරන්තෙහි එකච්චාදීහි යොනං ටෙ හොති. එකච්චෙො, එකච්චෙ. භො එකච්ච එකච්චා, එකච්චෙ. එකච්චං, එකච්චෙ. එවං එස+ස+පඨමසද්දානං.

කොධො, කොධා. භො කොධ කොධා, කොධා. කොධං, කොධෙ.

‘‘නාස්ස’’ ‘‘සා’’ති ච වත්තතෙ.

107. කොධාදීහි

කොධාදීහි නාස්ස සා හොති වා. කොධසා කොධෙන. අත්ථසා අත්ථෙන. ‘‘යෙ උත්තමත්ථානි තයි ලභිම්හා’’ති අත්ථසද්දො නපුංසකලිඞ්ගොපි දිස්සති.

‘‘ස්මිනො ටී’’ති ච වත්තතෙ.

175. දිවාදිතො

දිවාදීහි නාමෙහි ස්මිනො ටි හොති නිච්චං. දිවි, එවං භුවි. එත්ථටිම්හි නිච්චං වකාරාගමො රස්සො ච. එත්ථ භූසද්දො වධූසද්දසමං.

''වෙ''ති වත්තතෙ.

144. මනාදීහි ස්මිං+සං+නා+ස්මානං සි+සො+ඔ+සා+සා

මනාදීහි ස්මි+මාදීනං සි+සො+ඔ+සා+සා හොන්ති වා යථාක්කමං. මනො, මනා. හො මන මනා, මනා. මනො, මනං, මනෙ. මනසා මනෙන, මනෙහි මනෙභි. මනසො මනස්ස, මනානං. මනසා මනා මනම්හා මනස්මා, මනෙහි මනෙභි. මනසි මනම්හි මනස්මිං, මනෙසු.

එවං වචො පයො තෙජො,
තපො චෙතො තමො යසො.

අයො වයො සිරො සරො,
උරො+තොය+තෙ මනාදයො.

රූපසිද්ධියං අහ+රහසද්දා මනාදීසු පඨිතා. අහස්ස ආපාදිත්තා රහොති නිපාතත්තා රහසීති විභත්‍යන්තපටිරූපකනිපාතත්තා ඉධ න ගහිතා.

ගච්ඡන්ත සි, ''සිස්ස'' ''වෙ''ති ච වත්තතෙ. පරතො හියො නානුවත්තයිස්සාම, වුත්තියා එව අනුවත්තස්ස ගම්‍යමානත්තා.

148. න්තස්සං

සිම්හි න්තපච්චයස්ස අං හොති වා. ''සුතානුමිතෙසු සුතසම්බන්ධොව බලවා''ති ඤායා ''න්තස්සා''ති සුතත්තා න්තස්සෙව අං, න තදන්තස්ස අනුමිතස්ස සද්දස්ස. එව+මුපරිපි න්ත+න්තූනං ආදෙසවිධානට්ඨානෙසු. ''ගසිනං''ති සිලොපො. ගච්ඡං ගච්ඡන්තො.

215. න්ත+න්තූනං න්තො යොම්හි පඨමෙ

පඨමෙ යොම්හි න්ත+න්තූනං සවිභත්තීනං න්තොඉච්චාදෙසො හොති වා. ස ච බහුලාධිකාරා පුමෙව, ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තා.

218. ට+ටා+අං ගෙ

ගෙ පරෙ න්ත+න්තූනං සවිභත්තීනං ට+ටා+අංඉච්චාදෙසා නිච්චං හොන්ති බහුලං. හො ගච්ඡ ගච්ඡා ගච්ඡං, ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තා.

92. න්තස්ස ච ට වං+සෙ

අංසෙසු න්තපච්චයස්ස ට හොති වා න්තුස්ස ච. චවත්ථිතවිභාසා+යං. ගච්ඡං ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ.

217. තො+තා+ති+තා ස+ස්මා+ස්මිං නාසු

ස+ස්මා+ස්මිං+නාසු න්ත+න්තූනං සවිභත්තීනං තො+තා+ති+තා හොන්ති වා යථාක්කමං. ගච්ඡතා ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තෙහි ගච්ඡන්තෙභි. ගච්ඡතො ගච්ඡස්ස ගච්ඡන්තස්ස.

216. තං නංම්හි

නංම්හි න්ත+න්තූනං සවිභත්තීනං තං වා හොති. ගච්ඡතං ගච්ඡන්තානං. ගච්ඡතා ගච්ඡන්තා ගච්ඡන්තම්හා ගච්ඡන්තස්මා. ගච්ඡති ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තම්හි ගච්ඡන්ථස්මිං, ච්ඡෙන්තෙසු.

> එවං මහං චරං තිට්ඨං, දදං භුඤ්ජං සුණං පචං;
> ජයං ජීරං චවං පීයං, සරං කුබ්බං ජපං වජං.

ඉච්චාදයො.

භවන්ත සි,

149. භූතො

නියමසුත්ත+මිදං. භූධාතුතො න්තස්ස අං හොති සිම්හි නිච්චං පුනබ්බිධානා. භවං.

146. භවතො වා භොන්තොග+යො+නා+සෙ

භවන්තසද්දස්ස භොන්තාදෙසො වා හොති ග+යො+නා+සෙ. න්තොආදෙසො, භොන්තො භොන්තා භවන්තො භවන්තා. ගෙ පන භො භොන්ත භොන්තා භව භවා භවං, භොන්තො භොන්තා භවන්තො භවන්තා. භොන්තාදෙසපක්ඛෙ ට+ටා+අංආදෙසා බහුලාධිකාරා න හොන්ති. භවං භවන්තං, භොන්තෙ භවන්තෙ. භොතා භොන්තෙන භවතා භවන්තෙන, භවන්තෙහි භවන්තෙභි. භොතො භොන්තස්ස භවතො භවස්ස භවන්තස්ස, භවතං භවන්තානං. භවතා ඉච්චාදි ගච්ඡන්තසමං.

භොඉති ආමන්තණෙ නිපාතො, ''කුතො නු ආගච්ඡථ භො තයො ජනා''ති බහුවචනෙපි දස්සනතො. එවං හන්තෙති. භද්දෙති භද්දසද්දන්තරෙන සිද්ධං. භද්දන්තඉති දස්ස ද්විභාවෙන.

සං සන්තො, සන්තො සන්තා. භො ස සා සං, සන්තො සන්තා. සං සන්තං ''සංයොගාදිලොපොති නස්ස ලොපෙ ''යං යඤ්හි රාජ භජති, සන්තං වා යදි වා අසං'', සන්තෙ. සතා සන්තෙන.

145. සතො සබ භෙ

සන්තසද්දස්ස සබ භවති භකාරෙ. සබ්භි සන්තෙහි. නිච්චත්තා සන්තෙභීති න හොති. සතො සස්ස සන්තස්ස ඉච්චාදි ගච්ඡන්තසමං.

150. මහන්තා+රහන්තානං ටා වා

සිම්හි මහන්තා+රහන්තානං න්තස්ස ටා වා හොති. මහා මහං මහන්තො, මහන්තො මහන්තා. අරහා අරහං, අරහන්තො අරහන්තා ඉච්චාදි ගච්ඡන්තසමං.

අස්ම සි,

154. රාජාදීයුවාදිත්වා

රාජාදීහි යුවාදීහි ච පරස්ස සිස්ස ආ හොති. අස්මා,

156. යොන+මානො

රාජාදීහි යුවාදීහි ච යොන+මානො වා හොති. අස්මානො අස්මා. භො අස්ම අස්මා, අස්මානො අස්මා.

155. වා+ම්හා+නඞ

රාජාදීනං යුවාදීනඤ්ච ආනඞ හොති වා අංම්හි. අස්මානං අස්මං, අස්මානො අස්මෙ.

80. නාස්සෙ+නො

කම්මාදිතො නාවචනස්ස එනො වා හොති. අස්මෙන අස්මනා, අස්මෙහි අස්මෙභි. අස්මස්ස, අස්මානං. අස්මා අස්මම්හා අස්මස්මා ඉච්චාදි.

79. කම්මාදිතො

කම්මාදිතො ස්මිනො නි හොති වා. අස්මනි අස්මෙ අස්මම්හි අස්මස්මිං, අස්මෙසු. කම්ම චම්ම වෙස්ම භස්ම බ්‍රහ්ම අත්ත ආතුම සම්ම මුද්ධඉති කම්මාදයො. මුද්ධ ගණ්ඩිවධන්ව අණිම ලසිමාදයො අස්මසමා. රාජ බ්‍රහ්ම සඛ අත්ත ආතුම ගණ්ඩිවධන්ව අස්ම අණිම ලසිමාදයො රාජාදයො.

‘‘ධම්මො වා+ඤ්ඤත්ථෙ’’ති ගණසුත්තෙන රාජාදීසු පඨියතත්තා දළධම්මො දළධම්මාති වා හොති. යුව සා සුවා මඝව පුම වත්තහාති යුවාදයො. රාජා, රාජානො රාජා. භොරාජ රාජා, රාජානො රාජා. රාජානං රාජං, රාජානො රාජෙ.

123. රාජස්සි නාම්හි

''සබ්බදත්තෙන රාජිනා''ති පායම්පති ඉද+මාරද්ධං. රාජස්සි වා හොති නාම්හි. රාජිනා.

222. නා+ස්මාසු රඤ්ඤා

නා+ස්මාසු රාජස්ස සවිභත්තිස්ස රඤ්ඤා හොති නිච්චං. අනෙකවණ්ණත්තා සබ්බස්ස. රඤ්ඤා.

124. සු+නං+හිසු

රාජස්ස ඌ හොති වා සු+නං+හිසු. ''ඡට්ඨියන්තස්සාති අන්තස්ස හොති. රාජූහි රාජෙහි රාජූහි රාජෙහි.

223. රඤ්ඤො+රඤ්ඤස්ස+රාජිනො සෙ

සෙ රාජස්ස සවිභත්තිස්ස එතෙ ආදෙසා හොන්ති. රඤ්ඤො රඤ්ඤස්ස රාජිනො, රාජූනං.

221. රාජස්ස රඤ්ඤං

නංම්හි රාජස්ස සවිභත්තිස්ස රඤ්ඤං වා හොති. රඤ්ඤං. රඤ්ඤා, රාජූහි රාජෙහි රාජූහි රාජෙහි.

224. ස්මිම්හි රඤ්ඤෙ+රාජිනි

ස්මිම්හි රාජස්ස සවිභත්තිස්ස රඤ්ඤෙ+රාජිනි හොන්ති නිච්චං. රඤ්ඤෙ රාජිනි, රාජූසු රාජෙසු.

225. සමාසෙ වා

ඉති ගණසුත්තෙන රාජස්ස නා+ස්මා+ස්මිංසු යං වුත්තං, තං වා හොති. කාසිරඤ්ඤා කාසිරාජිනා කාසිරාජෙන, කාසිරාජූහි කාසිරාජෙහි කාසිරාජූහි කාසිරාජෙහි. කාසිරඤ්ඤො කාසිරඤ්ඤස්ස කාසිරාජිනො කාසිරාජස්ස. කාසිරඤ්ඤා කාසිරාජස්මා. කාසිරාජූනං කාසිරාජානං. කාසිරඤ්ඤෙ කාසිරාජිනි කාසිරාජෙ කාසිරාජම්හි කාසිරාජස්මිං, කාසිරාජූසු කාසිරාජෙසු.

අද්ධා, අද්ධානො අද්ධා. භො අද්ධ අද්ධා, අද්ධානො අද්ධා. අද්ධානං අද්ධං, අද්ධානො අද්ධෙ.

192. පුම+කම්ම+ථාම+ද්ධානං ස+ස්මාසු ච

පුමාදීන+මු හොති වා ස+ස්මාසු නාම්හි චෙ+ති උත්තෙ අද්ධුනා, කම්මාදිත්තා ''නාස්සෙ+නො''ති වා එනො, අද්ධෙන අද්ධනා, අද්ධෙහි අද්ධෙභි. සෙ උකාරෙ ච –

1,9. ඉයුවණ්ණා ඣලා නාමස්ස+න්තෙ

නාමං පාටිපදිකං, තස්ස අන්තෙ වත්තමානා ඉවණ්ණුවණ්ණා ඣලසඤ්ඤා හොන්ති යථාක්කමං. ඉ ච උ ච ඉයු, ඉයු ච තෙ වණ්ණා චෙති ඉයුවණ්ණා, ''ද්වන්දන්තෙ සූයමානං පච්චෙක+මභිසම්බන්ධිය තෙ''ති වුත්තත්තා වණ්ණසද්දං පච්චෙක+මභිසම්බන්ධිය ''ඉවණ්ණුවණ්ණා''ති වුත්තං.

81. ඣලා සස්ස නො

ඣලතො සස්ස නො වා හොති. අද්ධුනො අද්ධුස්ස අද්ධස්ස, අද්ධානං.

82. නා ස්මාස්ස

ඣලතො ස්මාස්ස නා හොති වා, අද්ධුනා අද්ධුම්හා අද්ධුස්මා අද්ධා අද්ධම්හා අද්ධස්මා. ''කම්මාදිතො''ති ස්මිනො නි, අද්ධනි අද්ධෙ අද්ධම්හි අද්ධස්මිං, අද්ධෙසු. අද්ධසද්දො චෙ+ත්ථකාල+ද්ධානවාචි, න භාගවාචී.

අත්තා, අත්තානො ඉච්චාදි යාව දුතියා රාජාව, කම්මාදිත්තා එනෙ අත්තෙන අත්තනා.

195. සු+හිසු නක

අත්ත+ආතුමානං සු+හිසු නකාගමො හොති. ''ඤකානුබන්ධා+ද්‍යන්තා''ති පරිභාසතො කකාරො අන්තාවයවත්ථො, අත්තනෙහි අත්ථෙහි අත්තනෙභි අත්තෙභි.

194. නො+ත්තාතුමා

අත්ත+ආතුමෙහි සස්ස නො වා හොති. අත්තනො අත්තස්ස, අත්තානං.

196. ස්මාස්ස නා බ්‍රහ්මා ච

බ්‍රහ්මා අත්ත+ආතුමෙහි ච පරස්ස ස්මාස්ස නා හොති නිච්චං. අත්තනා. ස්මිම්හි කම්මාදිත්තා නි, අත්තනි අත්තෙ අත්තම්හි අත්තස්මිං, අත්තනෙසු අත්තෙසු. ආතුමා අත්තාව.

බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මානො බ්‍රහ්මා, ‘‘බ්‍රහ්මස්සු වා’’ති සුත්තෙ ‘‘බ්‍රහ්මස්සූ’’ති යොගවිභාගා ආනොම්හි බ්‍රහ්මස්ස උ, පරස්සරලොපෙ බ්‍රහ්මුනොතිපි සිජ්ඣති. අයඤ්ච බ්‍රහ්මසංයුත්තෙ දිස්සති. බ්‍රහ්මා ගෙ-

60. ස+බ්‍රහ්මාදිතෙ

ආකතිගණොා+යං, ආකතීති ජාති, ජාතිපධානගණොතාා+ත්ථො. සසඤ්ඤතො බ්‍රහ්ම+කත්තු+ඉසි+සඛාදීහි ච ගස්සෙ+වා හොති. හො බ්‍රහ්මෙ බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මානො බ්‍රහ්මා. බ්‍රහ්මානං බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානො බ්‍රහ්මෙ.

191. නාම්හි

බ්‍රහ්මස්සු හොති නාම්හි නිච්චං. බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මෙහි බ්‍රහ්මෙභි.

190. බ්‍රහ්මස්සු වා

බ්‍රහ්මස්සු වා හොති ස+නංසු. ‘‘ඣලා සස්ස නො’’ති නො. බ්‍රහ්මුනො බ්‍රහ්මුස්ස බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මූනං බ්‍රහ්මානං. ‘‘ස්මාස්ස නා බ්‍රහ්මා චෙ’’ති ස්මාස්ස නා, උකාරෙ බ්‍රහ්මුනා. ‘‘අම්බ්වාදීහි’’ති ස්මිනො නි, ඉමස්ස ආකතිගණත්තා බ්‍රහ්මස්ස කම්මාදිත්තෙපි එත්ථ වුත්තා. බ්‍රහ්මනි බ්‍රහ්මෙ බ්‍රහ්මම්හි බ්‍රහ්මස්මිං, බ්‍රහ්මෙසු.

සඛා, රාජාදිත්තා ආ.

2,157. ආයො නො ච සඛා

සඛතො යොන+මායො නො හොන්ති වා ආනො ච. සඛායො සඛානො.

159. නො+නා+සෙස්වි

සඛස්ස ඉ හොති නිච්චං නො+නා+සෙසු. සඛිනො.

161. යො+ස්වං+හිසු වා+රඞ

සඛස්ස වා ආරඞ හොති යො+ස්වං+හිසු ස්මා+නංසුච.

171. ආරඞස්මා

ආරවාදෙසතො පරෙසං යොනං ටො හොති. සඛාරො සඛා. ගෙ තු ‘‘ස+බ්‍රහ්මාදිතෙ’’ති එ, සඛෙ සඛ සඛා. බහුවචනං පඨමා විය. අංම්හි ‘‘වා+ම්හා+නඞ’’ති ආනඞ, සඛානං සඛාරං සඛං, සඛායො සඛානො සඛිනො.

172. ටො ටෙ වා

ආරවාදෙසම්හා යොනං ටො ටෙ වා හොන්ති යථාක්කමං'ති ටෙ. අඤ්ඤත්ථ ''ආරඩස්මා''ති ටො. සඛාරෙ සඛාරො සඛෙ. ටොග්ගහණං ලාඝවත්ථං. සඛිනා, සඛාරෙහි සඛෙහි. ''ඣලා සස්ස නො''ති ඣතො සස්ස නො, සඛිනො සඛිස්ස, සඛාරානං.

160. ස්මා+නංසු වා

සඛස්ස වා ඉ හොති ස්මා+නංසු. සඛීනං සඛානං.

171. ටා නා+ස්මානං

ආරවාදෙසම්හා නා+ස්මානං ටා හොති නිච්චං. සඛාරා, බහුලාධිකාරා සඛාරස්මා. ''නා ස්මාස්සා''ති නා, සඛිනා සඛිස්මා සඛා සඛම්හා සඛස්මා.

158. ටෙ ස්මිනො

සඛතො ස්මිනො ටෙ හොති නිච්චං. සඛෙ, සඛාරෙසු සඛෙසු. සඛි සඛීති ඉත්ථියංයෙව පයොගො දිස්සති, තස්මා ''නදාදිතො ඞී''ති ඞීම්හි ආලපනත්තා වා රස්සො.

යුවාදිත්තා ආ, යුවා.

181. යොනං නො+නෙ වා

යුවාදීහි යොනං නො+නෙ වා හොන්ති යථාක්කමං. ''යොන+මානො''ති ආනොම්හි සිද්ධෙපි ''දුතියස්ස නෙ''ති ගන්ථගාරවො හොතීති යථාක්කමංපති ලාඝවත්ථං නොග්ගහණං.

179. නො+නා+නෙස්වා

නො+නා+නෙසු යුවාදීන+මා හොති. යුවානො යුවා. හො යුව යුවා, යුවානො යුවා. යුවානං යුවං, යුවානො යුවානෙ යුවෙ. යුවානා.

178. යුවාදීනං සු+හිස්වා+නඩ

සු+හිසු යුවාදීන+මානඩ හොති. යුවානෙහි යුවානෙහි.

193. යුවා සස්සි+නො

යුවා සස්ස වා ඉනො හොති. යුවිනො යුවස්ස, යුවානං.

180. ස්මා+ස්මිංනං නා+නෙ

යුවාදහි ස්මා+ස්මිංනං නා+නෙ නිච්චං හොන්ති යථාක්කමං. යුවානා, යුවානෙහි යුවානෙහි. යුවානෙ, යුවානෙසු. මඝව+පුම+වත්තහසද්දා යුවසද්දසමා. අයං විසෙසො –

187. ගස්සං

පුමසද්දතො ගස්ස අං වා හොති. පුමං පුම පුමා, පුමානො පුමා. පුමානං පුමං, පුමානො පුමානෙ පුමෙ.

185. නාම්හි

පුමස්සා හොති නාම්හි. පුමානා. ‘‘ලක්ඛණිකපටිපදොත්තෙසු පටිපදොත්තස්සෙව ගහණං, න ලක්ඛණිකස්සා’’ති ඤායා පටිපදොත්තනාවිභත්ති එව ගය්හති, න නාස්මාස්ස, කතලක්ඛණිකත්තා. පටිපදන්ති ච ‘‘නාම්හී’’ති නාවිභත්තියා පටිපදභූතො අනුකරණසද්දො. න ලක්ඛණිකො නා. ‘‘පුම+කම්ම+ථාම+ද්ධානං වා ස+ස්මාසු ච’’ති වා උත්තෙ පුමුනා පුමෙන. පුමුනො පුමුස්ස පුමස්ස. පුමුනා පුමා.

184. පුමාති

ස්මිනො නෙ වා හොති. පුමානෙ පුමෙ පුමම්හි පුමස්මිං.

186. සුම්හා ච

පුමස්ස සුම්හි පුමාදීනං යං නිච්චං වුත්තං, තං වා හොතීති ආනඩ වා හොති ආ ච. පුමානෙසු පුමාසු පුමෙසු. වත්තහා, වත්තහානො වත්තහා ඉච්චාදි යුවසද්දසමං.

189. වත්තහා ස+නංනං නො+නානං

වත්තහා සනංනං නොනානං නිච්චං හොන්ති යථාක්කමං. වත්තහානො වත්තහානානං.

අකාරන්තං.

සා සි,

64. එකවචන+යොස්ව+ඝොනං

ඝො ච ඔ ච ඝො, න ඝො අඝො. ‘‘අඝොනං’’ති සප්පටිසෙධෙ අකතෙ ස්ස+මාදීසු පරෙසු ඝස්ස විකප්පෙන රස්සො, එකවචනාදීසු යොසු ච පරෙසු

සස්ස නිච්චෙන රස්සොති විරුද්ධත්ථගහණනිවත්තනත්ථො සපටිසෙධො. ඔග්ගහණ+මුත්තරත්ථං. එකවචනෙ යොසු ච ස+ඔකාරන්තවජ්ජිතානං නාමානං රස්සො හොති තිලිඞ්ගෙති රස්සෙ සම්පත්තෙ –

66. සිස්මිං නා+නපුංසකස්සති

අනපුංසකස්ස රස්සො න හොතීති සිම්හි තු න රස්සො. සා. ''පජ්ජුන්නොව ලක්ඛණපවුත්ති ජලෙපි වස්සති, ථලෙපි වස්සතී''ති ඤායා යුවාදිත්තා සිස්ස ආ. යොසු රස්සෙ ''යොනං නො+නෙ වා''ති යොස්ස නො. ''නො නානෙස්වා''ති ආ, සානො. නොත්තාභාවපක්ඛෙ ''යොන+මානො''ති වාධිකාරස්ස වවත්ථිතවිභාසත්තා නිච්ච+මානො, තස්මා නො+නෙඅභාවපක්ඛෙ සා, සෙති රූපපසඞ්ගො න හොති. සානො. තථා නෙත්තාභාවපක්ඛෙ.

188. සාස්සං+සෙ වා+නඞ

සාසද්දස්ස ආනඞ හොති අං+සෙ ගෙ ච නිච්චං. හො සාන සානා, සානො. සානං, සානෙ සානො. සානා, සානෙහි සානෙභි. සානස්ස, සානං. සානා, සානෙහි සානෙභි. සානෙ, සානෙසු.

සුවා යුවාව. ''එකවචනයොස්ව+ඝොනං''ති රස්සත්තං විසෙසො. ගෙ තු –

130. ගෙ වා

අඝොනං ගෙ වා රස්සො හොති තිලිඞ්ගෙ. හො සුව සුවා.

ආකාරන්තං.

මුනි සිලොපො. ඣෙ කතෙ –

93. යොසු ඣිස්ස පුමෙ

ඣසඤ්ඤස්ස ඉස්ස යොසු වා ට හොති පුල්ලිඞ්ගෙ. මුනයො, ඣග්ගහණං කිං, ඉකාරන්තසමුදායස්ස මා සියා. ඉග්ගහණං කිං, ඊකාරස්ස වාති. අතොති සාමඤ්ඤනිද්දෙසා ලක්ඛණිකඅකාරතො යොනං ටාටෙ සම්පත්තාපි අවිධානසාමත්ථියා න හොන්ති. සාමත්ථියඤ්ච අඤ්ඤථා අනුපපත්ති.

114. ලොපො

ඣලතො යොනං ලොපො හොතීති යොලොපෙ –

88. යොලොප+නිසු දීඝො

යොනං ලොපෙනිසු ච දීඝො හොති. මුනි. මුනයොති එත්ථ යොලොපො කිමත්ථං න හොති, අක්කෙන ඣත්තස්ස නාසිතත්තා. කින්ති පඨමං න හොති, අන්තරඞ්ගත්තා ඣත්තස්ස. හො මුනි මුනී, මුනයො මුනී. මුනිං, මුනයො මුනී. මුනිනා, මුනීහි මුනීභි. ''යොලොපනිසු'' ''වීමන්තුවන්තූන'' මිච්චාදිඤාපකා ඉකාරුකාරානං සුනංහිසු දීඝස්සා+නිච්චත්තා මුනිහි මුනිනං මුනිසු ඉතිපි හොති. ''ඣලා සස්ස නො''ති නො, මුනිනො මුනිස්ස, මුනීනං. ''නාස්මාස්සා''ති නා, මුනිනා මුනිම්හා මුනිස්මා. මුනිම්හි මුනිස්මිං, මුනීසු. ''ඉතො ක්වචි සස්ස ටානුබන්ධො'' (ගණසුත්ත)ති බ්‍රහ්මාදීසු පාඨා ''යො ච සිස්සො මහාමුනෙ''ති එත්ථ ''ස+බ්‍රහ්මාදිතෙ''ති සස්ස එට.

එවං –

ජොති පාණි ගණ්ඨී මුට්ඨී, කුච්ඡි වත්ථි සාලි වීහි;
බ්‍යාධි ඔධි බොධි සන්ධි, රාසි කෙසි සාති දීපි.

ඉසි ගිනි මණි ධනි, ගිරි රවි කවි කපි;
අසි මසි නිධි විධි, අහි කිමි පති හරි.

අරි තිමි කලි බලි, ජලධි ච ගහපති;
උරමිති වරමති, නිරුපධි අධිපති;
අඤ්ජලි සාරථි අතිථි, සමාධි උදධිප්පභුතයො.

අග්ගි+ඉසීනං අයං විසෙසො –

147. සිස්සා+ග්ගිතො නි

අග්ගිස්මා සිස්ස නි හොති වා. අග්ගිනි අග්ගි, අග්ගයො ඉච්චාදි මුනිසද්දසමං.

133. ටෙ සිස්සි+සිස්මා

ඉසිස්මා සිස්ස ටෙ වා හොති. ඉසෙ ඉසි. ''ස+බ්‍රහ්මාදිතෙ''ති ගස්ස එ වා, හො ඉසෙ ඉසි, ඉසයො ඉසී. ඉසිං.

134. දුතියස්ස යොස්ස

''දුතියා යොස්සා''ති අවත්වා ''දුතියස්ස යොස්සා''ති විසුං කරණං ''එකයොගනිද්දිට්ඨාන+මප්‍යො+කදෙසො+නුවත්තතෙ, න ත්වෙ+කවිභත්තියුත්තානං''ති ඤායා දුතියායොස්සාති නානුවත්තිය යොස්සාති

සාමඤ්ඤෙන අනුවුත්තිය එකවචාදිතො පඨමා යොස්සාපි ටෙවිධානත්ථං. ඉසිස්මා පරස්ස දුතියා යොස්ස ටෙ වා හොති. ඉසෙ ඉසයො ඉසී, සෙසං මුනිසමං.

ආදි, ආදයො ඉච්චාදි, ස්මිම්හි –

55. රත්‍යාදීහි ටො ස්මිනො

රත්‍යාදීහි ස්මිනො ටො වා හොති. ආදො ආදිම්හි ආදිස්මිං, ආදීසු.

සමාසෙ ඉකාරන්තතො යො+ස්මිංසු විසෙසො.

182. ඉතො+ඤ්ඤත්ථෙ පුමෙ

අඤ්ඤත්ථෙ වත්තමානතො ඉකාරන්තතො නාමස්මා යොනං නො+නෙ වා හොන්ති යථාක්කමං පුල්ලිඞ්ගෙ. අරියවුත්තිනො අරියවුත්තයො අරියවුත්තී. හෙ අරියවුත්ති අරියවුත්ති, අරියවුත්තිනො අරියවුත්තයො අරියවුත්තී. අරියවුත්තිං, අරියවුත්තිනො අරියවුත්තයො අරියවුත්තී. අරියවුත්තිනා ඉච්චාදි තු මුනිසද්දසමං.

183. නෙ ස්මිනො ක්වචි

අඤ්ඤත්ථෙ ඉකාරන්තතො නාමස්මා ස්මිනො නෙ වා හොති ක්වචි. අරියවුත්තිනෙ අරියවුත්තිම්හි අරියවුත්තිස්මිං, අරියවුත්තීසු. එවං තොමරඞ්කුසපාණිනො සාරමතිනො ඉච්චාදි. ක්වචිග්ගහණා න සබ්බත්ථ නෙආදෙසො.

ඉකාරන්තං.

දණ්ඩී, සිලොපො. ''එකවචනෙ'' ච්චාදිනා රස්සෙ සම්පත්තෙ අනපුංසකත්තා ''සිස්මිංනා+නපුංසකස්සා''ති නිසෙධො. යොම්හි එකවචනෙ ච සබ්බත්ථ රස්සො.

75. යොනං නො+නෙ පුමෙ

ඣසඤ්ඤිතො යොනං නො+නෙ වා හොන්ති යථාක්කමං පුල්ලිඞ්ගෙ. දණ්ඩිනො.

115. ජන්තුහෙත්වීසපෙහි වා

ජන්තු+හෙතූහි ඊකාරන්තෙහි ස+පසඤ්ඤෙහි ච පරෙසං යොනං වා ලොපො හොති. ''යොලොපනිසු දීඝො''ති දීඝෙ දණ්ඩී දණ්ඩියො. ගෙ තු ''ගෙ වා''ති වා රස්සො. හෙ දණ්ඩි දණ්ඩී, දණ්ඩිනො දණ්ඩී දණ්ඩියො.

74. නං ඣීතො

ඣසඤ්ඤීතො අංවචනස්ස නං වා හොති. දණ්ඩිනං දණ්ඩිං, දණ්ඩිනෙ.

76. නො

ඣීතො යොනං නො වා හොති පුල්ලිඞ්ගෙ. දණ්ඩිනො දණ්ඩී දණ්ඩියො. දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි දණ්ඩීභි. ''ඣලා සස්ස නො''ති නොම්හි කතෙ දණ්ඩිනො දණ්ඩිස්ස, දණ්ඩීනං. ''නා ස්මාස්සා''ති ස්මාස්ස නා, දණ්ඩිනා දණ්ඩිම්හා දණ්ඩිස්මා.

77. ස්මිනො නි

ඣීතො ස්මිංවචනස්ස නි හොති වා. දණ්ඩිනි දණ්ඩිස්මිං, දණ්ඩීසු, බහුලාධිකාරා ස්මිම්හි ගාමණී+සෙනානී+සුධීපභූතීනං නිආදෙසාභාවො ච විසෙසො. එවං –

ධම්මී සඞ්ඝී ඤාණී හත්ථී, චක්කී පක්ඛී දායී රට්ඨී;
ඡත්තී මාලී වම්මී යොගී, භාගී භොගී කාමී සාමී.

ධජී ගණී සසී කුට්ඨී, ජටී යානී සුඛී සිඛී;
දන්තී මන්තී කරී වාගී, කුසලී මුසලී බලී; (වාචී, රූ)

පාපකාරී සත්තුඝාතී, මාලාකාරී දීඝජීවී;
ධම්මවාදී සීහනාදී, භූමිසායී සීඝයායී.

ඊකාරන්තං.

භික්ඛු, සිලොපො. ලසඤ්ඤායං –

83. ලා යොනං වො පුමෙ

ලතො යොනං වො හොති වා පුල්ලිඞ්ගෙ.

94. වෙ+වොසු ලුස්ස

ලසඤ්ඤස්ස උස්ස වෙ+වොසු ට හොති. එත්ථ ''පුමාලපනෙ වෙවො'' තාය+ත්‍ර වොස්ස සහචරිතඤායා අනිස්සිතත්තා ජාතිවසෙන ''ලා යොනං'' තායාදො වො ච ගය්හති. භික්ඛවො. අඤ්ඤත්‍ර ''ලොපො''ති යොලොපො. ''යොලොපනිසු දීඝො''ති දීඝෙ භික්ඛූ. හො භික්ඛු භික්ඛූ.

96. පුමා+ලපනෙ වෙවො

ලසඤ්ඤතො උතො යොස්සා+ලපනෙ වෙ+වො හොන්ති වා පුල්ලිඞ්ගෙ. භික්ඛවෙ භික්ඛවො භික්ඛූ. භික්ඛුං, භික්ඛවො භික්ඛූ. භික්ඛුනා, භික්ඛූහි භික්ඛූභි. ''ඝඩලා සස්ස නො''ති ලතො සස්ස නො වා, භික්ඛුනො භික්ඛුස්ස, භික්ඛූනං. ''නා ස්මාස්සා''ති ලතො වා ස්මාස්ස නා, භික්ඛුනා භික්ඛුම්හා භික්ඛුස්මා. භික්ඛුම්හි භික්ඛුස්මිං. එවං –

සෙතු කෙතු රාහු භාණු, සංකු උච්ඡු වෙළු මච්චු. (පඞ්ගු, රූ) සින්ධු බන්ධු නෙරු මෙරු, සත්තු කාරු හෙතු ජන්තු. රුරු පටු – ඉච්චාදයො.

ජන්තු+හෙතූනං යොස්ව+යං භෙදො. ''ජන්තු+හෙත්වී+ස+පෙහි වා''ති යොලොපෙ –

84. ජන්ත්වාදිතො නො ච

ජන්ත්වාදිතො යොනං නො හොති වො ච පුල්ලිඞ්ගෙ. ජන්තුනො ජන්තවො ජන්තුයො. භො ජන්තු ජන්තූ, ජන්තුනො, ''පුමාලපනෙ වෙවො''ති වෙ+වො, ජන්තවෙ ජන්තවො ජන්තුයො. ජන්තුං, ජන්තූ ජන්තුනො ජන්තවො ජන්තුයො. සෙසං භික්ඛුසමං.

හෙතු, හෙතූ හෙතවො. ''යොම්හි වා ක්වචී''ති ලසඤ්ඤස්ස උස්ස වා ටාදෙසො, හෙතයො. යොම්හි අන්තරඞ්ගත්තා පඨමං ටාදෙසෙ කතෙ පච්ඡා යොලොපාභාවො, තථා හි අන්තරඞ්ග+බාහිරඞ්ගවිධානෙස්ව+න්තරඞ්ගවිධියෙව බලවා. එත්ථ ච පකතිනිස්සිත+මන්තරඞ්ගං, පච්චයනිස්සිතං බාහිරඞ්ගං. හෙතුයො. භො හෙතු, හෙතූ හෙතවෙ හෙතවො හෙතයො හෙතුයො. සෙසං පුබ්බසමං.

බහුතො නංම්හි –

48. බහුකතින්නං

නංම්හි බහුනො කතිස්ස ච නුක හොති තිලිඞ්ගෙ. බහුන්නං. සෙසං භික්ඛුසමං.

වත්තු සි,

57. ල්තු+පිතාදීන+මා සිම්හි

ල්තුපච්චයන්තානං පිතු+මාතු+භාතු+ධීතු+දුහිතු+ජාමාතු+නත්තු+හොතු+පොතූනඤ්චා හොති සිම්හි. වත්තා. ''කත්තරි ල්තු+ණකා''ති විහිතල්තුපච්චයස්ස ගහණා යතො

ධාතුතො හි සො විහිතො, ‘‘පච්චයග්ගහණෙ යස්මා සො විහිතො, තදාදිනො තදන්තස්ස ච ගහණං’’ති ඤායා තදවිනාභාවතො තදන්තධාතුනොපි ගහණංති ල්තුපච්චයන්තානංති වුත්තං.

162. ල්තු+පිතාදීන+ම සෙ

ල්තුපච්චයන්තානං පිතාදීනඤ්චා+රඬ හොති සතො+ඤ්ඤත්‍ර. ‘‘ආරඬස්මා’’ති ටො, වත්තාරො.

58. ගෙ අ ච

ගෙල්තු+පිතාදීනං අ හොති ආ ච. හො වත්ත වත්තා, වත්තාරො. වත්තාරං, වත්තාරෙ වත්තාරො. නාවචනස්ස ‘‘ටා නාස්මානං’’ති ටා, වත්තාරා.

166. සු+හිස්වා+රඬ

සු+හිසු ල්තු+පිතාදීන+මාරඬ වා හොති. වත්තාරෙහි වත්තාරෙහි වත්තූහි වත්තූහි.

165. සලොපො

ල්තු+පිතාදීහි සස්ස ලොපො වා හොති. වත්තු වත්තුනො වත්තුස්ස.

163. නංම්හි වා

නංම්හි ල්තු+පිතාදීන+මාරඬ වා හොති. වත්තාරානං.

164. ආ

නංම්හි ල්තු+පිතාදීන+මා වා හොති. වත්තානං වත්තූනං. ස්මාස්ස ටා, වත්තාරා.

174. ටි ස්මිනො

ආරවා+දෙසම්හා ස්මිනො ටි හොති.

176. රස්සා+රඬ

ස්මිම්හි ආරො රස්සො හොති. වත්තරි, වත්තාරෙසු වත්තූසු වත්තුසු. එවං –

එවං හත්තු කත්තු නෙතු, සොතු ඤාතු ජෙතු ඡෙත්තු;
භෙත්තු දාතු ධාතු බොද්ධු, විඤ්ඤාපෙතාදයොපි ච.

සත්ථුසද්දස්ස පන නාම්හි බහුලාධිකාරා ‘‘ල්තු+පිතාදීන+මසෙ’’ති වා ආරවාදෙසෙ සත්ථාරා සත්ථුනා. සෙසං වත්තුසමං.

සිම්හි ආ, පිතා. ‘‘ල්තු+පිතාදීන+මසෙ’’ති ආරවාදෙසෙ –

177. පිතාදීන+මනත්වාදීනං

නත්වාදිවජ්ජිතානං පිතාදීන+මාරො රස්සො හොති සබ්බාසු විභත්තීසු. ‘‘ල්තු+පිතාදීන+මසෙ’’ ‘‘සු+හිස්වා+රඩ’’ ‘‘නංම්හි වා’’ති එත්ථ වුත්තවිභත්තීසු පරෙසු ආරඩ හොතීති තා විභත්තියො පටිච්ච සබ්බාසූති වුත්තං. පිතරො. භො පිත පිතා, පිතරො. පිතරං, පිතරෙ පිතරො. පිතරා, පිතරෙහි පිතරෙභි පිතූහි පිතූභි. පිතු පිතුනො පිතුස්ස, පිතරානං පිතූනං. ‘‘පිතුන්නං’’ති නංම්හි දීඝෙ රස්ස+ද්විත්තානීති වුත්තං. ‘‘සානුවුත්තං සුත්තං’’ති ඤායා ‘‘බහුකතින්නං’’ති එත්ථ නුක-ඉති යොගවිභාගෙනපි සිජ්ඣති එත්ථ අනුවත්තිතනංම්හි. පඤ්චමීඡට්ඨී තතියාචතුත්ථීසමං. පිතරි, පිතරෙසු පිතූසු, රස්සාභාවො. නත්තා, නත්තාරො. භො නත්ත නත්තා, නත්තාරො ඉච්චාදි වත්තුසමං.

ගුණවන්තු සි,

151. න්තුස්ස

සිම්හි න්තුස්ස ටා හොති. ගුණවා. යොම්හි ‘‘න්තන්තූනං න්තො යොම්හි පඨමෙ’’ති සවිභත්තිස්ස න්තුස්ස න්තො හොති. එත්ථ ච ‘‘න්තු වන්තු+මන්තා+වන්තු+තවන්තුසම්බන්ධී’’ති පරිභාසතො න්තු ච වන්ත්වාදිසම්බන්ධීයෙව ගය්හතෙ, න ජන්තු තන්තාදීනං. ගුණවන්තො. අඤ්ඤත්‍ර –

91. ය්වාදො න්තුස්ස

යොආදීසු න්තුස්ස අ හොති. ගුණවන්තඉති අකාරන්තා ටා+ටෙආදෙසා හොන්ති, ගුණවන්තා. ‘‘ටටාඅං ගෙ’’ති ටාදයො, භො ගුණව ගුණවා ගුණවං, ගුණවන්තො ගුණවන්තා. ‘‘න්තස්ස ච ට වං+සෙ’’ති අංසෙසු න්තස්ස ටො වා, ගුණවං ගුණවන්තං, ගුණවන්තෙ. ‘‘තො+තා+ති+තා ස+ස්මා+ස්මිං+නාසු’’ති තාආදයො හොන්ති, ගුණවතා ගුණවන්තෙන, ගුණවන්තෙහි ගුණවන්තෙභි. ‘‘ලක්ඛණිකපටිපදොත්තෙසු පටිපදොත්තස්සෙව ගහණං, න ලක්ඛණිකස්සා’’ති ඤායා ‘‘න ලක්ඛණිකස්සා’’ති වුත්තබ්‍යත්තිපක්ඛ+මනපෙක්ඛිත්වා ‘‘අතො’’ති රස්සාකාරජාතියා පෙක්ඛිතත්තා ගුණවන්තෙනාති ‘‘අතෙනා’’ තය+නෙන සිජ්ඣති. ජාති=සාමඤ්ඤං, බ්‍යත්ති=විසෙසො. ගුණවතො ගුණවස්ස ගුණවන්තස්ස, ‘‘තං නංම්හි’’ති නංම්හි තං වා, ගුණවතං ගුණවන්තානං. ගුණවතා ගුණවන්තා ගුණවන්තම්හා ගුණවන්තස්මා. ගුණවති ගුණවන්තෙ ගුණවන්තම්හි ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තෙසු. ‘‘න්තස්ස ච ට වා’’ති යොගවිභාගා යොසු ච

න්තුස්ස වා ටාදෙසෙ කතෙ යොස්ස ටා, ‘‘චක්ඛුමා අන්ධිතා හොන්ති’’, ‘‘වග්ගුමුදාතීරියා භික්ඛු වණ්ණවා’’ ඉච්චාදී හොන්ති.

එවං ගණවා කුලවා ඵලවා යසවා ධනවා සුතවා භගවා හිමවා බලවා සීලවා පඤ්ඤවා ඉච්චාදී.

153. හිමවතො වා ඔ

හිමවතො සිම්හි න්තුස්ස ඔ වා හොති, හිමවන්තො හිමවා. සෙසං පුරිමසමං.

ආයස්මන්තුසද්දො කම්මවාචාය ක්වචි බහුලාධිකාරා ද්විවචනෙන ආයස්මන්තා, තිණ්ණං වචනෙන ආයස්මන්තොති දිස්සති.

එවං සතිමා ධිතිමා ගතිමා මුතිමා මතිමා ජුතිමා සිරිමා හිරිමා ථුතිමා රතිමා යතිමා සුචිමා කලිමා බලිමා කසිමා රුචිමා බුද්ධිමා චක්ඛුමා බන්ධුමා හෙතුමා සෙතුමා කෙතුමා රාහුමා භාණුමා ඛාණුමා විජ්ජුමා ඉච්චාදයො.

උකාරන්තං.

වෙස්සභූ සිලොපො. තෙ ච රස්සාභාවොව විසෙසො. ‘‘එකවචනයොස්ව+ඝොනං’’ති රස්සෙ ‘‘ලා යොනං වො පුමෙ’’ති වො, වෙස්සභුවො, ‘‘වෙවොසු ලුස්සා’’ති වුත්තත්තා න ටාදෙසො, ‘‘ලොපොති යොලොපෙ වෙස්සභූ. ‘‘ගෙ වා’’ති වා රස්සෙ භො වෙස්සභු වෙස්සභූ, වෙස්සභුවො වෙස්සභූ. වෙස්සභුං, වෙස්සභුවො වෙස්සභූ. වෙස්සභුනා ඉච්චාදි භික්ඛුසමං. එවං සයම්භූ පරාභිභූ අභිභූආදයො. ගොත්‍රභූ+සහභූසද්දෙහි පන යොනං ‘‘ජන්ත්වාදිතො නො වා’’ති නො, වො වා, ගොත්‍රභුනො ගොත්‍රභුවො ගොත්‍රභූ. සහභුනො සහභුවො සහභූ, සෙසං වෙස්සභූසමං.

85. කූතො

කූපච්චයන්තතො යොනං නො වා හොති පුල්ලිඞ්ගෙ. සබ්බඤ්ඤුනො. අඤ්ඤත්‍ර ‘‘ලා යොනං වො පුමෙ’’ති න වො, ‘‘කූතො’’ති ජන්ත්වාදීහි පුථක්කරණා. යොලොපෙ සබ්බඤ්ඤූ. භො සබ්බඤ්ඤු සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුනො සබ්බඤ්ඤූ ඉච්චාදි.

එවං මග්ගඤ්ඤූ ධම්මඤ්ඤූ අත්ථඤ්ඤූ කාලඤ්ඤූ රත්තඤ්ඤූ මත්තඤ්ඤූ කතඤ්ඤූ කථඤ්ඤූ විඤ්ඤූ විදූ ඉච්චාදයො. එත්ථ ‘‘විදා කූ’’ ‘‘විතො ඤාතො’’ ‘‘කම්මා’’ති තීසු සුත්තෙසු කූපච්චයස්ස ගහිතත්තා වෙදගූආදයො රූපච්චයන්තා න ගහිතා.

ඌකාරන්තං.

ගො, සි, සිලොපො. ගො.

67. ගොස්සා+ග+සි+හි+නංසු ගාව+ගවා

ග+සි+හි+නංවජ්ජිතාසු විභත්තීසු ගොසද්දස්ස ගාව+ගවා හොන්ති නිච්චං.

170. උභ+ගොහි ටො

උභ+ගොහි යොනං ටො හොති. ගාවො ගවො. හෙ ගො, ගාවො ගවො.

72. ගාවු+ම්හි

අංවචනෙ ගොස්ස ගාවු වා හොති. ගාවුං ගාවං ගවං, ගාවො ගවො.

71. නාස්සා

ගොතො නාස්ස ආ හොති වා. එකවණ්ණත්තා න සබ්බාදෙසො. ''පඤ්චමියං පරස්සෙ''ති වත්තන්තෙ ''ආදිස්සා''ති නාස්ස ආ හොති, පරලොපො, ගාවා ගාවෙන ගවා ගවෙන, ගොහි ගොහි.

69. ගවං සෙන

ගොස්ස සෙ වා ගවං හොති සහ සෙන. ගවං ගාවස්ස ගවස්ස. කච්චායනෙ ''ගවං වෙ තරමානානං''ති පාළිං පටිච්ච නංම්හි බහුවචනමෙව සාධිතං, ඉධ ''ගවංච සිඞ්ගිනො සඞ්ගං''ති දස්සනතො එකවචනඤ්ච.

70. ගුන්නඤ්ච නංනා

නංවචනෙන සහ ගොස්ස ගුන්නං හොති ගවඤ්ච වා. ගුන්නං ගවං ගොනං. ගාවා ගාවම්හා ගාවස්මා ගවා ගවම්හා ගවස්මා. ගාවෙ ගාවම්හි ගාවස්මිං ගවෙ ගවම්හි ගවස්මිං.

68. සුම්හි වා

සුම්හි ගොස්ස ගාව+ගවා හොන්ති වා. ගාවෙසු ගවෙසු ගොසු. ගොස්ස ගොණාදෙසො න කතො, සද්දන්තරත්තා. ගොණසද්දො හි සත්තසු විභත්තීසු දිස්සතීති.

> උසු+භූමි+පසු+රංසි-දිසා+වාචා+ම්බු+චක්ඛුසු;
> දසස්ව+ත්ථෙසු ගො වුත්තො, ලග්ගෙ ච වජිරෙ ඉති.

ඔකාරන්තං.

ඉති පුල්ලිඞ්ගං.

කඤ්ඤා, සිලොපො.

1,11. සා

ඉත්ථියං වත්තමානස්ස නාමස්ස+න්තෙ වත්තමානො ආකාරො සසඤ්ඤො හොති. ''ජන්තු+හෙත්වී+ස+පෙහි වා''ති යොලොපො වා. කඤ්ඤා කඤ්ඤායො. ''ස+බ්‍රහ්මාදිතෙ''ති ගස්ස එ වා, කඤ්ඤෙ කඤ්ඤා, යොම්හි කඤ්ඤා කඤ්ඤායො. ''සො ස්සං+ස්සා යං+තිංසූ''ති අංම්හි රස්සො. කඤ්ඤං, කඤ්ඤා කඤ්ඤායො.

45. ස+පතෙ+කස්මිං නාදීනං ය+යා

සපතො ස්මිංවිභත්තිපරියන්තානං එකත්තෙ නාදීනං ය+යා හොන්ති යථාක්කමං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාහි කඤ්ඤාභි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං.

103. යං

සපතො ස්මිනො යං වා හොති. කඤ්ඤායං කඤ්ඤාය. ''ස+ පතෙ+කස්මිං නාදීනං ය+යා'' ''යං''ති ච ඉමෙසං අපවාදාදීනං විසයෙ මිහිස්ස උස්සග්ගත්තා පවත්ති නත්ථීති ස්මිනො බහුලාධිකාරා ''ස්මා+හි+ස්මින්න'' මිච්චාදිනා මිහිකතෙ ''දසසහස්සිම්හි ධාතුම්හී''ති සිජ්ඣති. කඤ්ඤාසු. එවං –

සද්ධා මෙධා පඤ්ඤා විජ්ජා, චින්තා මන්තා තණ්හා වීණා;
ඉච්ඡා මුච්ඡා එජා මායා, මෙත්තා මත්තා සික්ඛා භික්ඛා.

ජඞ්ඝා ගීවා ජිව්හා වාචා, ඡායා ආසා ගඞ්ගා නාවා;
ගාථා සෙනා ලෙඛා සාලා, මාලා වෙලා පූජා ඛිඩ්ඩා.

පිපාසා වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා තසිනා පජා;
දෙවතා වට්ටකා ගොධා, බලාකා පරිසා සභා.

ඌකා සෙඵාලිකා ලඞ්කා, සලාකා වාලුකා සිඛා;
විසාඛා විසිඛා සාඛා, වාචා වඤ්ඣා ජටා ඝටා.

ජෙට්ඨා සොණ්ඩා විතණ්ඩා ච, කරුණා වනිතා ලතා;
කථා නිද්දා සුධා රාධා, වාසනා සිංසපා පපා.

පභා සීමා ඛමා ඡායා, ඛත්තියා සක්ඛරා සුරා;
දොලා තුලා සිලා ලීලා, ලාලෙ+ලා මෙඛලා කලා.

වළවා+ලම්බුසා මූසා, මඤ්ජුසා සුලසා දිසා;

නාසා ජුණ්හා ගුහා ඊහා, ලසිකා වසුධාදයො.

''න+ම්මාදීහී''ති අම්මා+අන්නා+අම්බාහි ගස්ස එකාරා+භාවෙ –

62. රස්සො වා

අම්මාදීනං ගෙ රස්සො වා හොති. අම්ම අම්මා ඉච්චාදි. සෙසං කඤ්ඤාව. එවං අන්නා අම්බා. සභාපරිසාහි ස්මිනො ''තිං සභාපරිසායා''ති තිං වා හොති. ''සොස්ස'' මාදිනා රස්සෙ සභතිං සභායං සභාය. පරිසතිං පරිසායං පරිසාය.

ආකාරන්තං.

මති, යොම්හි –

1,10. පි+ත්ථියං

ඉත්ථියං වත්තමානස්ස නාමස්ස+න්තෙ වත්තමානා ඉවණ්ණු+වණ්ණා පසඤ්ඤා හොන්ති.

116. යෙ පස්සි+වණ්ණස්ස

පසඤ්ඤස්ස ඉවණ්ණස්ස ලොපො හොති වා යකාරෙ. ''පරො ක්වචී''ති අනුවත්තිතක්වචිග්ගහණා යෙ පරෙ ච-කාර+පුබ්බරූපා- නි න හොන්ති. මත්‍යො. අඤ්ඤත්‍ර ''ජන්ත්වා''දිනා යොලොපො, දීඝො, මතී මතියො. හෙ මති මතී, මත්‍යො මතී මතියො. මතිං, මත්‍යො මතී මතියො. මතියා, මතීහි මතීභි. මත්‍යා මතියා, මතීනං. ස්මිනො යං, මත්‍යං මතියං මත්‍යා මතියා, මතීසු. එවං –

පත්ති යුත්ති වුත්ති කිත්ති, මුත්ති තිත්ති ඛන්ති කන්ති;
සන්ති තන්ති සිද්ධි සුද්ධි, ඉද්ධි වුද්ධි බුද්ධි බොධි.

භූමි ජාති පීති සුති, නන්දි සන්ධි සොණි කොටි;
දිට්ඨි වුට්ඨි තුට්ඨි යට්ඨි, පාළි ආළි නාළි කෙළි.

සති මුති ගති චුති, ධිති යුවති විකති;
රති රුචි රස්මි අසනි, වසනි ඔසධි අඞ්ගුලි;
ධූලි දුදුභි දොණි, අටවි ඡවි ඉච්චාදි.

55. රත්‍යාදීහි ටො ස්මිනො

රත්‍යාදීහි ස්මිනො ටො වා හොති. රත්තො රත්‍යං රත්තියං රත්‍යා රත්තියා, රත්තීසු. සෙසං මතිසමං.

ඉකාරන්තං.

දාසී, සිලොපො. ''එකවචනෙ''ච්චාදිනා රස්සො. ''යෙ පස්සි+වණ්ණස්සා''ති ඊලොපො, දාස්‍යො. ''ජන්ත්වා'' දිනා යොලොපො. දාසී දාසියො. ''ගෙ වා''ති රස්සො. භො දාසි දාසී, දාස්‍යො දාසී දාසියො.

73. යං පීතො

පසඤ්ඤීතො අංවචනස්ස යං වා හොති. දාස්‍යං දාසියං දාසිං, දාස්‍යො දාසී දාසියො. ''සපතෙකා''දිනා යා. දාස්‍යා දාසියා, දාසීහි දාසීහි. දාස්‍යා දාසියා, දාසීනං. දාස්‍යං දාසියං දාස්‍යා දාසියා, දාසීසු. එවං –

> මහී වෙතරණී වාපී, පාටලී කදලී ඝටී;
> නාරී කුමාරී තරුණී, වාරුණී බ්‍රාහ්මණී සඛී.
>
> ගන්ධබ්බී කින්නරී නාගී, දෙවී යක්ඛී අජී මිගී;
> වානරී සූකරී සීහී, හංසී කාකී ච කුක්කුටී.

ඉච්චාදයො.

එත්ථ ච ඊකාරලොපෙ ඤ්ඤකාරපුබ්බරූපො, වෙතරඤ්ඤො වෙතරණියො. වෙතරඤ්ඤං වෙතරණියං වෙතරණිං, වෙතරඤ්ඤො වෙතරණියො ඉච්චාදි. යොසු –

167. නජ්ජා ධයාස්වාම

යොසු නදීසද්දස්ස ආම වා හොති. සුඤ+නක+ආම ඉත්‍යාදි ඤ්ඤකාර+කකාර+මකාරා ආගමලිඞ්ගා. ස ච ''මානුබන්ධො සරාන+මන්තා පරො''ති මානුබන්ධත්තා සරාන+මන්තා පරො හොතීති ඊකාරා පරො. ''යවා සරෙ''ති යෙ දස්ස ජො, යස්ස ච පුබ්බරූපං, නජ්ජායො. වා ප-ලොප+යොලොපෙසු නජ්ජො නදී නදියො ඉච්චාදි.

ඊකාරන්තං.

යාගු, යාගූ යාගුයො. භො යාගු, යාගූ යාගුයො. යාගුං, යාගූ යාගුයො. යාගුයා, යාගූහි යාගූහි. යාගුයා, යාගූනං. යාගුයං යාගුයා, යාගූසු. එවං ධාතු+ධෙනු+කාසු+දද්දු+කණ්ඩු+කච්ඡු+රජ්ජු+කරෙණු+සස්සු+පියඞ්ගු ආදයො.

එත්ථ ධාතුසද්දො ''මනොධාතුනා''ති අභිධම්මාවතාරෙ වුත්තත්තා පුල්ලිඞ්ගෙපි දිස්සති, තං සක්කටමතෙන වුත්තන්ති කෙචි.

මාතා, මාතරො. භො මාත මාතා, මාතරො. මාතරං, මාතරෙ මාතරො. මාතරා, නාස්ස යාදෙසෙ ''යෙ පස්සා''ති යොගවිභාගා පලොපො, අනුඤ්ඤාතො අහං මත්‍යා, අඤ්ඤත්‍ර මාතුයා, මාතරෙහි මාතරෙභි මාතූහි මාතූභි. සලොපෙ මාතු, පසඤ්ඤත්තා 'නො' න හොති, මත්‍යා මාතුයා, මාතරානං මාතානං මාතූනං. ඡට්ඨීවිසයෙ ''මාතුස්ස සරතී''තිපි දිස්සති. මාතරි, මාතරෙසු මාතූසු. විසෙසා+ඤ්ඤත්‍ර පිතුසමං. එවං ධීතු+දුහිතුසද්දා.

උකාරන්තං.

රස්සනිසෙධෙ සිලොපෙ ච කතෙ ජම්බූ. ''ජන්ත්වා''දිනා යොලොපෙ, ජම්බූ ජම්බුයො. ''ගෙ වා''ති රස්සෙ භො ජම්බු, ජම්බූ ජම්බුයො. ජම්බුං, ජම්බූ ජම්බුයො. ජම්බුයා, ජම්බූහි ජම්බූභි. ජම්බුයා, ජම්බූනං. ජම්බුයං ජම්බුයා, ජම්බූසු.

> එවං වධූ ච සරභූ, සරබූ සුතනූ චමූ;
> වාමූරූ නාගනාසූරූ, සමානා බලූ ජම්බුයා.

ඌකාරන්තං.

ගො, ගාවො ගවො ඉච්චාදි පුල්ලිඞ්ගසමං.

ඉත්ථිලිඞ්ගං.

නපුංසක, සි –

111. අං නපුංසකෙ

අකාරන්තතො නාමස්මා සිස්ස අං හොති නපුංසකෙ. නපුංසකං.

112. යොනං නි

අකාරන්තතො යොනං නි හොති නපුංසකෙ. නීනං නිච්චවිධානෙපි ''නිනං වා''ති පක්ඛෙ ටාටෙ හොන්ති, දීඝෙ නපුංසකා නපුංසකානි. භො නපුංසක නපුංසකා, නපුංසකා නපුංසකානි. නපුංසකං, නපුංසකෙ නපුංසකානි. නපුංසකෙන, ඉච්චාදි සුගතසද්දසමං. එවං –

> පුඤ්ඤ+පාප+ඵල+රූප+සාධනං,
> සොත+ඝාන+සුඛ+දුක්ඛ+කාරණං;
> දාන+සීල+ධන+ඣාන+ලොචනං,
> මූල+කූල+බල+ජාල+මඞ්ගලං.

නළින+ලිඞ්ග+මුඛ+ඞ්ග+ජල+ම්බුජං,
පුලින+ධඤ්ඤ+හිරඤ්ඤ+ඵලා+මතං;
පදුම+පණ්ණ+සුසාන+වනා+යුධං,
හදය+චීවර+වත්ථ+කුලි+න්ද්‍රියං.

නයන+වදන+යානො+දන+සොපාන+පානං,
භවන+භුවන+ලොහා+ලාත+තුණ්ඩ+ණ්ඩ+පීයං,
කරණ+මරණ+ඤාණා+රම්මණා+රඤ්ඤ+තාණං,
තගර+නගර+තීර+ච්ඡත්ත+ඡිද්දො+දකානි.ඉච්චාදි;

එකච්චං,

136. න නිස්ස ටා

එකච්චාදීහි පරස්ස නිස්ස ටා න හොති, එකච්චානි. හෙ එකච්ච, එකච්චා එකච්චානි. එකච්චං, එකච්චෙ එකච්චානි. සෙසං නපුංසකංව.

එවං පඨමං, පඨමානි ඉච්චාදි. පදං, පදා පදානි ඉච්චාදි නපුංසකසමං. නාස්මිංසු හෙදො.

106. නාස්ස සා

පදාදීහි නාස්ස සා හොති වා. පදසා පදෙන.

105. පදාදීහි

පදාදීහි ස්මිනො සි හොති වා. පදසි පදෙ පදම්හි පදස්මිං, පදෙසු. එවං බිලසද්දො.

කම්මසද්දතො නාස්ස ‘‘නාස්සෙ+නො’’ති එනො වා, කම්මෙන, ‘‘පුමකම්මථාමා’’දිනා උත්තෙ කම්මුනා කම්මනා. ඉමිනාව සස්මාසු උත්තං, උස්ස ලසඤ්ඤායං ස+ස්මානං යථායොගං නො+නා නිච්චං, වවත්ථිතවිභාසත්තා වාධිකාරස්ස. කම්මුනො කම්මස්ස. කම්මුනා කම්මා කම්මම්හා කම්මස්මා. ‘‘කම්මාදිතො’’ති ස්මිනො වා නිම්හි කම්මනි කම්මෙ කම්මම්හි කම්මස්මිං, සෙසං නපුංසකසමං. චම්ම+වෙස්ම+භස්මාදයො කම්මසමා උත්තතො+ඤ්ඤත්‍ර.

ගච්ඡන්ත, සි. ‘‘න්තස්සං’’ති වා අංම්හි සිලොපො ගච්ඡං. අඤ්ඤත්‍ර සිස්ස දං, ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තා ගච්ඡන්තානි. හෙ ගච්ඡ ගච්ඡා ගච්ඡං, ගච්ඡන්තා ගච්ඡන්තානි. ගච්ඡං ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තානි. ගච්ඡතා ගච්ඡන්තෙනෙ+ච්චාදි පුල්ලිඞ්ගසමං. එවං යජන්ත+වජන්තාදයො.

අකාරන්තං.

අට්ඨී, සිලොපො.

113. ඣලා වා

ඣලතො යොනං නි හොති වා නපුංසකෙ. අට්ඨීනි. ''ලොපො''ති යොලොපෙ දීඝො, අට්ඨී. හෙ අට්ඨි අට්ඨී, අට්ඨීනි අට්ඨී. අට්ඨිං, අට්ඨීනි අට්ඨී. අට්ඨිනා ඉච්චාදි මුනිසද්දසමං. එවං පච්ඡි+අක්ඛි+දධි+සත්ථි+වාරි+අච්චිආදයො.

ඉකාරන්තං.

දණ්ඩි, නපුංසකත්තා ''එකවචනෙ''ච්චාදිනා රස්සෙ සිලොපො. දණ්ඩීනි දණ්ඩී. ''ගෙ වා''ති රස්සෙ හෙ දණ්ඩි දණ්ඩී, දණ්ඩීනි දණ්ඩී. ''නං ඣිතො''ති නං. දණ්ඩිනං දණ්ඩිං, දණ්ඩීනි දණ්ඩී. සෙසං පුල්ලිඞ්ගෙ දණ්ඩීසමං. එවං සුඛකාරී+සීඝයායීආදයො.

ඊකාරන්තං.

චක්ඛු, චක්ඛූනි චක්ඛූ. සෙසං අට්ඨීසමං. එවං ආයු+වසු+ධනු+දාරු+තිපු+මධු+සිඞ්ගු+හිඞ්ගු+වත්ථු+ජතු+අම්බු+ අස්සුආදීනි. ආයුසද්දතො නාස්ස කොධාදිත්තා සාව විසෙසො.

උකාරන්තං.

ගොත්‍රභු, රස්සෙ සිලොපො. ගොත්‍රභූනි ගොත්‍රභූ. හෙ ගොත්‍රභු ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූනි ගොත්‍රභූ. ගොත්‍රභුං, ගොත්‍රභූනි ගොත්‍රභූ ඉච්චාදි පුල්ලිඞ්ගෙ වෙස්සභූසමං. එවං සයම්භූ+අභිභූ+ධම්මඤ්ඤූ ආදයො.

ඌකාරන්තං.

විසදා+විසදාකාර-වොහාරො+භයමුත්තකො;
පුමාදිජානනෙ හෙතු-භාවතො ලිඞ්ග+මීරිතො.

ථන+කෙසාවතී නාරී, මස්සුවා පුරිසො සියා;
උභින්න+මන්තරං එතං, ඉතරො+භයමුත්තකො.

එසෙ+සා එත+මීති ච,
පසිද්ධිඅත්ථෙසු යෙසු ලොකස්ස;
ථී+පුම+නපුංසකානී+ති,

වුච්චන්තෙ තානි නාමානි.

නපුංසකලිඞ්ගං.

අථ සබ්බාදීනං රූපනයො නිද්දිසියතෙ,

සබ්බ කතර කතම උභය ඉතර අඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතම, පුබ්බ+පරා+පර+දක්ඛිණු+ත්තරා+ධරානි වවත්ථාය+මසඤ්ඤායං. ''ඌනපූරත්ථ+මධිකපදොදාහරණ+මජ්ඣාහාරො''ති ඤායා සබ්බාදීසු පඨීයන්තෙති යොජෙතබ්බං. ය ත්‍ය ත එත ඉම අමු කිං එක තුම්හ අම්හ ඉච්චෙතෙ සබ්බාදයො. කච්චායනෙ අදස්සිතස්සාපි ත්‍යසද්දස්ස –

> බිඩ්ඩා පණිහිතා ත්‍යාසු, රති ත්‍යාසු පතිට්ඨිතා;
> බීජානි ත්‍යාසු රූහන්ති, යදිදං සත්තා පජායරෙති –

පාළියං දිස්සමානත්තා ඉධ සඞ්ගහො.

තත්ථ සබ්බසද්දො නිරවසෙසත්ථො. කතර+කතමසද්දා පුච්ඡනත්ථා. උභයසද්දො ද්විඅවයවසමුදායවචනො. ඉතරසද්දො වුත්තපටියොගීවචනො. අඤ්ඤසද්දො අධිකතාපරවචනො. අඤ්ඤ- තර+අඤ්ඤතමසද්දා අනියමත්ථා. පුබ්බාදයො දිසාදිවවත්ථාවචනා. යසද්දො අනියමත්ථො. ත්‍ය+තසද්දා පරම්මුඛවචනා. එත+ඉම+අමු+කිං ඉච්චෙතෙ සමීප+අච්චන්තසමීප+දූර+පුච්ඡනත්ථවචනා. එකසද්දො සංඛ්‍යාදිවචනො. තුම්හ+අම්හසද්දා පර+අත්ත නිද්දෙසවචනා.

සබ්බො, සිස්ස ඔ,

138. යොන+මෙට

අකාරන්තෙහි සබ්බාදීහි යොනං එට හොති නිච්චං. සබ්බෙ. හො සබ්බ සබ්බා, සබ්බෙ. සබ්බං, සබ්බෙ. සබ්බෙන, සබ්බෙහි සබ්බෙභි. එවං කරණෙ. සබ්බස්ස.

99. සබ්බාදීනං නංම්හි ච

අකාරන්තානං සබ්බාදීනං එ හොති නංම්හි සු+හිසු ච. එත්ථ ආදිසද්දො අවයවෙ, වුත්තඤ්හි –

> මරියාදායං පකාරෙ ච, සමීපෙ+වයවෙ තථා;
> චතුස්ව+ත්ථෙසු මෙධාවී, ආදිසද්දං පකාසයෙති.

100. සං+සානං

සබ්බාදිතො නංවචනස්ස සං+සානං හොන්ති. සබ්බෙසං සබ්බෙසානං. සබ්බා සබ්බම්හා සබ්බස්මා. සබ්බෙ සබ්බම්හි සබ්බස්මිං, සබ්බෙසු.

ඉත්ථියං ''ඉත්ථිය+මත්වා''ති ආපච්චයෙ තස්ස සඤ්ඤා. සෙසං කඤ්ඤාව. සබ්බා, සබ්බා සබ්බායො. හො සබ්බෙ, සබ්බා සබ්බායො. ''සො ස්සං+ස්සා+ස්සායං+තිං සු''-ති රස්සෙ සබ්බං, සබ්බා සබ්බායො. සබ්බාය, සබ්බාහි සබ්බාහි.

101. සපා සස්ස ස්සා වා

සබ්බාදීනං සපතො සස්ස ස්සා වා හොති. අමුස්සාති රූපස්ස ''ස්සා වා තෙ+ති+මා+මූහී''ති ස්සාදෙසෙන සිද්ධත්තා වාග්ගහණ+මුත්තරත්ථං. රස්සෙ සබ්බස්සා සබ්බාය, සබ්බාසං සබ්බාසානං. පඤ්චමියං සබ්බාය.

102. ස්මිනො ස්සං

සබ්බාදීනං සපතො ස්මිනො ස්සං වා හොති. සබ්බස්සං සබ්බායං සබ්බාය, සබ්බාසු.

නපුංසකෙ සබ්බං. ''යොනං නී''ති නපුංසකෙ යොස්ස නිම්හි –

137. සබ්බාදීහි

සබ්බාදීහි පරස්ස නිස්ස ටා න හොති. දීඝෙ සබ්බානි. හො සබ්බ සබ්බා, සබ්බානි. සබ්බං, සබ්බෙ සබ්බානි. නාදීසු පුමෙව. කතරකතමඋභයා තීසු ලිඞ්ගෙසු සබ්බසමා. එවං ඉතරඅඤ්ඤසද්දා. ස්සා+ස්සංසු විසෙසො.

52. ස්සං+ස්සා+ස්සායෙස්වි-
තරෙ+ක+ඤ්ඤෙ+ති+මාන+මි

ස්සමාදීසු ඉතර+එක+අඤ්ඤ+එත+ඉම ඉච්චෙතෙසං ඉ හොති නිච්චං. ඉතරිස්සා ඉතරාය, අඤ්ඤිස්සා අඤ්ඤාය, අඤ්ඤාසං අඤ්ඤාසානං. අඤ්ඤිස්සං අඤ්ඤායං අඤ්ඤාය. අඤ්ඤතර+ඤ්ඤතමා ලිඞ්ගත්තයෙ සබ්බසමා.

පුබ්බො,

143. පුබ්බාදීහි ඡහි

එතෙහි ඡහි සවිසයෙ එට වා හොතීති යොස්ස එට, පුබ්බෙ පුබ්බා. හො පුබ්බ පුබ්බා, පුබ්බෙ පුබ්බා. පුබ්බං, පුබ්බෙ. පුබ්බෙන. සෙසං සබ්බලිඞ්ගෙ සබ්බසමං. එවං පරාදයො පඤ්ච.

139. නා+ඤ්ඤඤ්ච නාම+ප්පධානා

තංනාමභූතෙහි අප්පධානෙහි ච සබ්බාදීහි සබ්බාදිකාරියං න හොති. තෙ සබ්බා, සබ්බනාමා තෙති අත්ථො. තෙ පියසබ්බා, තෙ අතිසබ්බා. නාමභූතෙ ච අඤ්ඤපදත්ථාදො අප්පධානවිසයෙ ච සබ්බාදිකාරියනිසෙධෙන ''පරමසබ්බෙ තිට්ඨන්ති'' ත්‍යාදිතො පධානපදන්තතො එටආදයො හොන්ති, විසෙසනසමාසස්ස උත්තරපදත්ථපධානත්තා.

140. තතියත්ථයොගෙ

තතියත්ථෙන යොගෙ ච සබ්බාදිකාරියං න හොති. මාසෙන පුබ්බා මාසපුබ්බා ඉච්චාදි.

141. චත්ථසමාසෙ

චත්ථසමාසවිසයෙ සබ්බාදිකාරියං න හොති. දක්ඛිණුත්තරපුබ්බානන්තිආදි.

142. වෙ+ට

ඉති චත්ථසමාසෙ සබ්බාදිකාරියං න හොති, නිච්චෙන එටආදෙසප්පසඞ්ගෙ අයං සම්පත්තවිභාසා. පුබ්බුත්තරෙ පුබ්බුත්තරා. සෙසං සුගතසමං.

යො, යෙ. යා, යායො. යං, යානි ඉච්චාදි සබ්බසමං. යාදීන+මාලපනෙ රූපං න සම්භවති.

ත්‍ය සි –

128. ත්‍ය+තෙ+තානං තස්ස සො

ත්‍ය+තෙ+තාන+මනපුංසකානං තස්ස සො හොති සිම්හි. ස්‍යො, ත්‍යෙ. ස්‍යා, ත්‍යා, ත්‍යායො. ත්‍යං, ත්‍යානි ඉච්චාදි සබ්බසමං.

සො,

131. තතස්ස නො සබ්බාසු

තසද්දස්ස තස්ස නො වා හොති සබ්බාසු විභත්තීසු. ''ත්‍ය+තෙ+තානං තස්සා''ති ච එත්ථ ත්‍යාදීනං තකාරග්ගහණං ස්‍යා සා එසා නායොති ඉත්ථියං

සබ්බසමා හොතීති. නෙ තෙ. නං තං, නෙ තෙ. නෙන තෙනෙ, නෙහි නෙභි තෙහි තෙභි.

132. ට සස්මාස්මිංස්සායස්සංස්සාසංම්හාම්හිස්වි+මස්ස ච

‘‘ට ස+ස්මා+ස්මිං+නංස්මි+මස්ස වා’’ති වුත්තෙපි තෙසං විභත්තීනං ආදෙසෙසු ස්සායාදීසු පරෙසු ‘‘තදාදෙසා තදිව භවන්තී’’ති ඤායා ටාදෙසෙ සිද්ධෙපි යාදිආදෙසන්තරෙ පරෙ නිවත්තනත්ථං ස්සාදීනං ගහණං.

සාදීස්වි+මස්ස තසද්දතකාරස්ස ච ටො වා හොති. පුබ්බස්සරලොපො. එව+මුපරිපි. අස්ස නස්ස තස්ස, නෙසං නෙසානං තෙසං තෙසානං. අම්හා අස්මා නම්හා නස්මා තම්හා තස්මා. අම්හි අස්මිං නම්හි නස්මිං තම්හි තස්මිං, නෙසු තෙසු.

ඉත්ථියං සා, නා නායො තා තායො. නං තං, නා නායො තා තායො. නාම්හි –

46. ස්සා වා තෙ+ති+මා+මූහි

සපසඤ්ඤෙහි ත+එත+ඉම+අමූහි එකත්තෙ නාදීනං ස්සා වා හොති. අන්තස්සරානං සපවොහාරෙන තංසහචරිතාපි සද්දා ‘‘කුන්තෙ පවෙසයා’’ති ඤායා ගය්හන්තීති ‘‘සපසඤ්ඤෙහි ත+එත+ඉම+අමූහී’’ති වුත්තං. වාටාදෙසෙ අස්සා නස්සා නාය.

53. තාය වා

ස්සංස්සාස්සා යෙසු තස්ස වා ඉ හොති. තිස්සා තස්සා තාය, නාභි නාහි තාභි තාහි. සස්ස වා ස්සාම්හි අස්සා නස්සා තිස්සා තස්සා.

54. තෙ+ති+මාතො සස්ස ස්සාය

තා+එතා+ඉමාතො සස්ස ස්සායො හොති වා. අස්සාය නස්සාය තිස්සාය තස්සාය, ‘‘සපතෙ’’ච්චාදිනා යාදෙසෙ නාය තාය. නංවචනස්ස ස+මාදෙසෙ තකාරස්ස ච වා ටාදෙසෙ ආසං නාසං නාසානං තාසං තාසානං. සත්තමියං අස්සං අස්සා නස්සං නස්සා නායං නාය තිස්සං තිස්සා තස්සං තස්සා තායං තාය, නාසු තාසු.

නපුංසකෙ නං තං, නානි තානි. නං තං, නෙ නානි තෙ තානි. සෙසං පුමෙව.

‘‘යංතංසද්දා නිච්චසම්බන්ධා’’ති ඤායා යංසද්දෙන අනියමිතත්ථං තංසද්දො නියමෙති.

පසිද්ධෙ අනුභූතත්ථෙ, පක්කන්තවිසයෙ තථා;
යංසද්ද+මනපෙක්ඛෙව, තංසද්දො යුජ්ජතෙ සදාති –

වුත්තත්තා එත්ථෙව තංසද්දො යංසද්දං නාපෙක්ඛති. යථාක්කමං තත්‍ර+ද+මුදාහරණං –

(.) ''නමො තස්සා''ති ච, (.) ''අග්ගිම්ප+ක්ඛිනා…පෙ…. ඤාතකාරී හි සො ජිනො''ති ච, (..) පුරිමගාථාය වුත්තමුනිසද්ද+මපෙක්ඛිත්වා ''සවාසනෙ කිලෙසෙ සො''ති ච.

එසො, එතෙ. එසා, එතා එතායො, එතං, එතානි ඉච්චාදි ට+නාදෙසාභාවොව විසෙසො.

ඉම සි,

127. සිම්හ+නපුංසකස්සා+යං

ඉමසද්දස්ස අනපුංසකස්ස අයං හොති සිම්හි. අයං, ඉමෙ. ඉමං, ඉමෙ.

126. නාම්හ+නි+මි

ඉමසද්දස්ස අනිත්ථියං නාම්හි අන+ඉමිඉච්චාදෙසා හොන්ති. ''අතෙ+නා''ති එනෙ අනෙන ඉමිනා. හිම්හි –

125. ඉමස්සා+නිත්ථියං ටෙ

ඉමස්සා+නිත්ථියං ටෙ හොති වා සු+නං+හිසු. ''නාමග්ගහණෙ ලිඞ්ගවිසිට්ඨස්සාපි ගහණං''ති ඤායා 'අනිත්ථියං'ති ඉත්ථිලිඞ්ගනිසෙධා ඉමස්සාති නාමග්ගහණවිසයෙ ලිඞ්ගවිසෙසිතස්ස ඉමසද්දස්සාපි ගහණං. තස්ස ඵලං ''තතස්ස නො සබ්බාසු'' ත්‍යායො ලිඞ්ගත්තයෙ කාරියසිද්ධි. එහි එහි ඉමෙහි ඉමෙහි. ''ට සස්මාස්මිං''මිච්චාදිනා සබ්බස්සි+මස්ස වා ටාදෙසෙ අස්ස ඉමස්ස, වා ටෙ එසං එසානං ඉමෙසං ඉමෙසානං. අම්හා අස්මා ඉමම්හා ඉමස්මා. අම්හි අස්මිං ඉමම්හි ඉමස්මිං, එසු ඉමෙසු.

ඉත්ථියං අයං, ඉමා ඉමායො. ඉමං, ඉමා ඉමායො. නා ''ස්සා වා තෙ+ති+මා+මූහී''ති ස්සා වා, වා ටාදෙසෙ ''ස්ස'' මිච්චාදිනා ඉආදෙසෙ ච කතෙ අස්සා ඉමිස්සා ඉමාය, ඉමාහි ඉමාහි. අස්සා ඉමිස්සා අස්සාය ඉමිස්සාය ඉමාය. නංවචනස්ස ස+මාදෙසෙ ඉමස්ස ච වා ටාදෙසෙ අස්ස ''සුනංහි සූ''ති දීඝෙ ච කතෙ ආසං, අඤ්ඤත්‍ර ඉමාසං ඉමාසානං. සත්තමියං අස්සං ඉමිස්සං අස්සා ඉමිස්සා ඉමායං ඉමාය, ඉමාසු.

නපුංසකෙ –

201. ඉමස්සි+දං වා

අංසිසු සහ තෙහි ඉමස්සි+දං හොති වා නපුංසකෙ. ඉදං ඉමං, ඉමෙ ඉමානි. ඉදං ඉමං, ඉමෙ ඉමානි. අනෙන ඉමිනා ඉච්චාදි පුල්ලිඞ්ගසමං.

197. ඉමෙ+තාන+මෙනා+න්වාදෙසෙ දුතියායං

ඉමඑතසද්දානං කථිතානුකථනවිසයෙ දුතියාය+මෙනාදෙසො හොති. ඉමං භික්ඛුං විනය+මජ්ඣාපය, අථො එනං ධම්ම+මජ්ඣාපය. ඉමෙ භික්ඛූ විනය+මජ්ඣාපය, අථො එනෙ ධම්ම+මජ්ඣාපය. එව+මෙතස්ස ච යොජනීයං.

අමු සි,

129. මස්සා+මුස්ස

අනපුංසකස්සා+මුස්ස මකාරස්ස සො හොති සිම්හි. අසු, යො –

86. ලොපො+මුස්මා

නියමසුත්ත+මිදං, අමුසද්දතො යොනං ලොපො හොති නිච්චං පුල්ලිඞ්ගෙ. දීඝෙ අමූ. ඣලතො යොනං ''ලොපො''ති ලොපෙ සිද්ධෙපි වො+පවාදො+ය+මාරම්භො.

> ආරම්භො වචනම්පත්ති, ලක්ඛණං යොගලක්ඛණං;
> වාක්‍යං සත්ථඤ්ච ඉච්චාදි, සුත්තාන+මභිධායකා.

අමුං, අමූ. අමුනා, අමූහි අමූභි.

87. න නො සස්ස

අමුස්මා සස්ස නො න හොති. අමුස්ස, අමූසං අමූසානං. ''නාස්මාස්සා''ති ලතො ස්මාස්ස නා, අමුනා අමුම්හා අමුස්මා. අමුම්හි අමුස්මිං, අමූසු.

ඉත්ථියං අසු, අමූ අමුයො. අමුං, අමූ අමුයො. නා, ''ස්සා වා තෙ+ති+මා+මූහී''ති නාදොයකවචනානං ස්සා වා, අමුස්සා අමුයා, අමූහි අමූභි. අමුස්සා අමුයා, අමූසං අමූසානං. සත්තමියං අමුස්සං අමුස්සා අමුයං අමුයා, අමූසු.

නපුංසකෙ –

202. අමුස්සා+දුං

අංසිසු සහ තෙහි අමුස්ස අදුං හොති වා නපුංසකෙ. අදුං, සිලොපො, අමුං. ''ඣලා වා''ති වානිආදෙසෙ අමූනි අමූ. අදුං අමුං, අමූනි අමූ. අමුනා ඉච්චාදි පුල්ලිඞ්ගසමං.

''සකත්ථෙ''ති කපච්චයෙ –

130. කෙ වා

අමු එව අමුකොති සකත්ථෙ කපච්චයෙ තද්ධිතවුත්තිත්තා ''එකත්ථතායං''ති සිලොපෙ ච කතෙ ''නිමිත්තාභාවෙ නෙමිත්තිකස්සාභාවො''ති ඤායා නිමිත්තභූතස්ස සිස්සා+භාවෙ නෙමිත්තිකස්ස ''මස්සා+මුස්සා''ති කත්තබ්බස්ස සකාරස්ස නිවුත්තීති 'කෙ වා'ති විකප්පෙන මස්ස සකාරත්ථ+ මිද+මාරද්ධං. අමුස්ස මස්ස කෙ ස හොති වා. අසුකො අමුකා, අසුකා අමුකා. අසුකං අමුකං ඉච්චාදි.

කිං සි.

198. කිස්ස කො සබ්බාසු

සබ්බාසු විභත්තීසු කිස්ස කො හොති. සිස්සො, කො, කෙ. කං, කෙ. කෙන, කෙහි කෙභි.

199. කි සස්මිංසු වා නිත්ථියං

අනිත්ථියං කිස්ස කි වා හොති සස්මිංසු. කිස්ස කස්ස, කෙසං කෙසානං. කම්හා කස්මා. කිම්හි කිස්මිං කම්හි කස්මිං, කෙසු.

ඉත්ථියං විභත්තීසු පරෙසු කාදෙසෙ කතෙ අකාරන්තත්තා මජ්ඣෙ ආපච්චයකරණ+මවිරුද්ධන්ති ආ, කා, කායො. කං, කා කායො ඉච්චාදි සබ්බාව.

නපුංසකෙ –

200. කි+මංසිසු සහ නපුංසකෙ

අංසිසු සහ තෙහි කිං සද්දස්ස කිංහොති නපුංසකෙ. කාදෙසස්ස සාමඤ්ඤත්තා ''විසෙසවිහිතා විධයො සාමඤ්ඤවිධයො නිසෙධෙන්තී''ති ඤායා කිංආදෙසෙන කාදෙසනිවුත්ති. කිං, කානි. කිං, කෙ කානි. කෙනෙ+ච්චාදි පුබ්බෙව.

එකසද්දො සංඛ්‍යා+තුල්‍ය+ඤ්ඤ+සහායවචනො. යදා සංඛ්‍යාවචනො, තදා එකවචනන්තො, අත්‍ර එකසද්දො සංඛ්‍යෙයයවාපී. අඤ්ඤත්‍ර තුල්‍යාදීසු බහුවචනන්තොපි. එකො, එකෙ. එකා, එකා එකායො. එකං, එකානි+ච්චාදි සබ්බසමං තිලිඞ්ගෙ.

තුල්‍යො එකො විලාසො ද්වින්නං කුමාරානං, එකෙ වණ්ණසද්දා ද්වින්නං කුමාරානං. අඤ්ඤත්ථෙ එකො ආචරියො එව+මාහ, එකෙ ආචරියා එව+මාහංසු. අසහායතෙ එකොව අරඤ්ඤං පවිසිත්වා.

එකො, එකෙ. එකා, එකා එකායො. එකං එකානි+ච්චාදි සබ්බසමං තිලිඞ්ගෙ. ස්සා+ස්සංසු පන ''ස්ස''මාදිනා ඉ, එකිස්සා එකාය, එකිස්සං එකායං එකාය.

ඉධ අත්තපරගාරවවසෙන එකස්සාපි ''අම්හාකං රඤ්ඤො''තිපි ''එකෙ ආචරියා''තිපි බහුවචනස්ස ලොකෙන ඉච්ඡිතත්තා බහුලවිධානා බහුවචනෙනෙව සිජ්ඣති.

තුම්හ+අම්හසද්දා අලිඞ්ගා, තථා උභ+කති+ද්විසද්දා, පඤ්චාදයො අට්ඨාරසන්තා ච. තුම්හ සි, අම්හ සි.

212. තුම්හස්ස තුවංත්ව+මම්හි ච

අම්හි සිම්හි ච තුම්හස්ස සවිභත්තිස්ස තුවං+ත්වං හොන්ති. තුවං ත්වං.

211. සිම්හ+හං

සිම්හි අම්හස්ස සවිභත්තිස්ස අහං හොති. අහං, යෙවස්වෙ+ට, තු ම්හෙ.

2,209. මය+මස්මා+ම්හස්ස

යොස්ව+ම්හස්ස සවිභත්තිස්ස මය+මස්මා වා හොන්ති යථාක්කමං. මයං අම්හෙ.

227. අංම්හි තං+මං+තවං+මමං

අංම්හි තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං තං+මං+තවං+මමං හොන්ති යථාක්කමං. තං, මං, තවං, මමං.

231. දුතියා යොම්හි වා

තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං පච්චෙකං ඞං+ඞාකං වා හොන්ති යොම්හි දුතියෙ, තුම්හං තුම්හාකං තුම්හෙ, අම්හං අම්හාකං අම්හෙ.

228. නාස්මාසු තයා+මයා

නාස්මාසු තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං තයා+මයා හොන්ති යථාක්කමං. ‘‘නාස්මාසූ’’ති බහුවචනෙසුපි විභත්තික්කම+මනපෙක්ඛිත්වා සද්දක්කමෙන පච්චෙකං ද්වෙ ද්වෙ හොන්ති.

213. තයාතයීනං ත්ව වා තස්ස

තුම්හස්ස තයාතයීනං තකාරස්ස ත්ව හොති වා. ත්වයා තයා, මයා. තුම්හෙහි තුම්හෙභි, අම්හෙහි අම්හෙභි.

229. තව+මම+තුය්හං+මය්හං සෙ

සෙ තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං එතෙ ආදෙසා හොන්ති යථාක්කමං. තව තුය්හං, මම මය්හං.

211. නංසෙස්ව+ස්මාකං+මමං.

නංසෙස්ව+ම්හස්ස සවිභත්තිස්ස අස්මාකං+මමං හොන්ති යථාක්කමං. මමං.

230. ඞං+ඞාකං නංම්හි

නංම්හි තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං ඞං+ඞාකං හොන්ති පච්චෙකං. තුම්හං තුම්හාකං අම්හං අම්හාකං අස්මාකං. කච්චායනෙ එකවචනස්ස අංවිධානත්ථං සුත්ත+මාරද්ධං, එත්ථ පන අත්තගාරවවසෙන අංම්හි තුම්හං අම්හංහි සිජ්ඣන්ති බහුලාධිකාරා.

214. ස්මාම්හි ත්වම්හා

ස්මාම්හි තුම්හස්ස සවිභත්තිස්ස ත්වම්හා හොති වා. ත්වම්හා ත්වයා තයා, මයා.

226. ස්මිම්හි තුම්හම්හානං තයි+මයි

ස්මිම්හි තුම්හඅම්හසද්දානංසවිභත්තීනං තයි+මයි හොති යථාක්කමං. ත්වයි තයි, මයි. තුම්හෙසු.

203. සුම්හා+ම්හස්සා+ස්මා

අම්හස්ස අස්මා හොති වා සුම්හි. අස්මාසු අම්හෙසු. සබ්බාදයො වුත්ත+මපෙක්ඛන්තා වක්ඛමානං වාති ඉද+මෙසං ලක්ඛණං.

232. අපාදාදො පදතෙ+කවාක්‍යෙති

අධිකාරො. එත්ථ පාදො නාම ගාථාය චතුත්ථංසො, තස්මා ‘‘තුම්හෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පකං’’ති එත්ථ වො න හොති. එත්ථ පදන්ති වුත්ත සද්දො සභාවතො –

ආකාසවායුප්පභවො සරීරා,
සමුච්චරං වත්ත+මුපෙති නාදො;
ඨානන්තරෙ සුප්පටිහඤ්ඤමානො,
වණ්ණත්ත+මාගච්ඡති සො තු සද්දොති –

වුත්තත්තා එකෙකො වණ්ණො සද්දො නාම, තබ්බණ්ණසමූහො පදං, තප්පදසමූහො වාක්‍යඤ්ච. තථා හි –

විභත්‍යන්තං පදං තස්ස, ච යො වාක්‍යන්ති මන්වයං;
උපචාරා වණ්ණසද්ද-වාච්චං තං න පරිච්චජෙ.

තං පදඤ්ච –

පදං චතුබ්බිධං වුත්තං, නාමා+ඛ්‍යාතො+පසග්ගජං;
නිපාතජඤ්ච තඤ්ඤූ හි, අස්සො බල්වා+භිධාවතීති.

තං වාක්‍යඤ්ච –

එකාඛ්‍යාතො පදච්චයො, සියා වාක්‍යං සකාරකොති –

වුත්තං. තස්මා ‘‘විභත්‍යන්තං පදං, පදසමූහො වාක්‍ය’’න්ති ච වුච්චති.

233. යොනංහිස්ව+පඤ්චම්‍යා වො+නො

අපඤ්චමියායොනංහිස්ව+පාදාදො වත්තමානානං පදස්මා පරෙස+මෙකවාක්‍යෙ ඨිතානං තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං වො+නො හොන්ති වා යථාක්කමං. ගාමං වො ගච්ඡෙය්‍යාථ, ගාමං තුම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාථ. ගාමං නො ගච්ඡෙය්‍යාම, ගාමං අම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාම. පහාය වො ගමිස්සාමි, මා නො විකන්තිංසු. දීයතෙ වො, දීයතෙ තුම්හං. දීයතෙ නො, දීයතෙ අම්හං. තුට්ඨො+ස්මි වො පකතියා, තුට්ඨො+ස්මි තුම්හං. සත්ථා නො භගවා, එසො අම්හාකං සත්ථා. කතං වො, කතං තුම්හෙහි. කතං නො, කතං අම්හෙහි.

234. තෙ+මෙ නාසෙ

නාම්හි සෙ ච අපාදාදො වත්තමානානං දස්මා පරෙස+මෙකවාකෙ‍්‍ය ඨිතානං තුම්හඅම්හසද්දානං සවිභත්තීනං තෙ+මෙ වා හොන්ති යථාක්කමං. කතං තෙ, කතං තයා. කතං මෙ, කතං මයා. දීයතෙ තෙ, දීයතෙ තව. දීයතෙ මෙ, දීයතෙ මම. ධනං තෙ, ධනං තව. ධනං මෙ, ධනං මම.

237. න ච+වා+හා+හෙ+වයොගෙ

වාදීහි යොගෙ තුම්හඅම්හසද්දානං වො+නො, තෙ+මෙ න හොන්ති. ගච්ඡාම තුම්හෙ ච මයඤ්ච, පස්සති තුම්හෙ ච අම්හෙ ච, කතං තුම්හෙහි ච අම්හෙහි ච, දීයතෙ තුම්හඤ්ච අම්හඤ්ච, ධනං තුම්හඤ්ච අම්හඤ්ච, කතං තයා ච මයා ච, දීයතෙ තව ච මම ච, ධනං තව ච මම ච. එවං වාදියොගෙපි.

235. අන්වාදෙසෙ

කථිතානුකථිතවිසයෙ තුම්හඅම්හසද්දානං ආදෙසා නිච්චං හොන්ති පුනබ්බිධානා. ගාමො තුම්හං පරිග්ගහො, අථො ජනපදො වො පරිග්ගහො. අන්වාදෙසෙ අථො අථොති වාරද්වයාභාවා නිච්චන්ති වුත්තං. අථොසද්දො කථිතස්සෙව පුන කථනතො අන්වාදෙසජොතකො.

236. සපුබ්බා පඨමන්තා වා

විජ්ජමානපුබ්බස්මා පඨමන්තා පරෙසං තුම්හාම්හානං ආදෙසා වා හොන්ති අන්වාදෙසෙ. ගාමෙ පටො තුම්හාකං අථො නගරෙ කම්බලො වො අථො නගරෙ කම්බලො තුම්හාකං, අථොති අනුකථනවාරද්වයත්තා විකප්පො සපුබ්බාති කිං, පටො තුම්හාකං, අථො කම්බලො වො. පඨමන්තාති කිං, පටො නගරෙ තුම්හාකං, අථො කම්බලො ගාමෙ වො.

238. දස්සනත්ථෙ+නාලොචනෙ

දස්සනත්ථෙ ආලොචනවජ්ජිතෙ පයුජ්ජමානෙ තුම්හඅම්හාන+මාදෙසා න හොන්ති. ගාමො තුම්හෙ උද්දිස්ස ආගතො, ගාමො අම්හෙ උද්දිස්ස ආගතො. අනාලොචනෙති කිං, ගාමො වො ආලොචෙති, ගාමො නො ආලොචෙති.

239. ආමන්තණං පුබ්බ+මසන්තංව

ආමන්තණං පුබ්බ+විජ්ජමානං විය හොති තුම්හාම්හාන+මාදෙසවිසයෙ. දෙවදත්ත තව පරිග්ගහො. ආමන්තණන්ති කිං, කම්බලො තෙ පරිග්ගහො.

240. න සාමඤ්ඤවචන+මෙකත්ථෙ

සමානාධිකරණෙ පරතො සාමඤ්ඤවචන+මාමන්තණං එකත්ථෙ අසන්තං විය න හොති මාණවක ජටිලක තෙ පරිග්ගහො. පරාමන්ථණෙ අසතිපි පුබ්බ+මුපාදාය ආදෙසො.

241. බහූසු වා

බහූසු වත්තමාන+මාමන්තණං සාමඤ්ඤවචන+මෙකත්ථෙ අසන්තං විය වා න හොති. ''සිද්ධෙ සත්‍යාරම්භො නියමාය වා විකප්පායවා''ති වුත්තත්තා විකප්පත්ථ+මිදං. බ්‍රාහ්මණා ගුණවන්තො තුම්හාකං පරිග්ගහො, බ්‍රාහ්මණා ගුණවන්තො වො පරිග්ගහො.

උභ+කතිසද්දා බහුවචනන්තා. ''උභ+ගොහි ටො''ති යොනං ටො, උභො. කථං ''උභයො වසෙමසෙ''ති, ටොම්හි යකාරාගමො. උභො.

59. සුහිසු+භස්සො

උභස්ස සුහිස්වො හොති. උභොහි උභොහි.

50. උභි+න්නං

උභා නංවචනස්ස ඉන්නං හොති. උභින්නං, උභොසු.

168. ටි කතිම්හා

කතිම්හා යොනං ටි හොති. කති, කති. ඣතො යොලොපපසඞ්ගෙ දීඝනිවත්තනත්ථං ටිආදෙසො. කතීහි කතීහි. ''බහුකතින්නං''ති නුක, කතින්නං, කතීසු.

1,54. විච්ඡා+භික්ඛඤ්ඤෙසු ද්වෙ

විච්ඡාය+මාභික්ඛඤ්ඤෙ ච ද්වෙ රූපානි හොන්ති. ක්‍රියා+ගුණ+දබ්බෙහි බ්‍යාපෙතු+මිච්ඡා විච්ඡා. රුක්ඛං රුක්ඛං සිඤ්චන්ති, ගාමො ගාමො රමණීයො, ගාමෙ ගාමෙ පානීයං. ආභික්ඛඤ්ඤං=පොනොපුඤ්ඤං, පචති පචති, පපචති පපචති.

1,55. ස්‍යාදිලොපො පුබ්බස්සෙ+කස්ස

විච්ඡාය+මෙකස්ස ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස ස්‍යාදිලොපො හොති. එකස්ස එකස්සාති ද්විත්තෙ එකෙකස්ස. කථං ''මත්ථකමත්ථකෙනා''ති, ''ස්‍යාදිලොපො පුබ්බස්සා''ති යොගවිභාගා, යොගවිභාගා ච ඉට්ඨපසිද්ධීති.

1,56. සබ්බාදීනං වීතිහාරෙ

සබ්බාදීනං වීතිහාරෙ ද්වෙ භවන්ති. පුබ්බස්ස ස්‍යාදිලොපො ච, අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤස්ස භොජකා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස භොජකා, එවං ඉතරීතරස්ස.

1,57. යාවබොධං සම්භමෙ

තුරිතෙනා+පායහෙතුපදස්සනං සම්භමො, තස්මිං සති වත්තු යාවන්තෙහි සද්දෙහි සො+ත්ථො විඤ්ඤායතෙ, තාවන්තො පයුජ්ජන්තෙ. සප්පො සප්පො සප්පො, බුජ්ඣස්සු බුජ්ඣස්සු බුජ්ඣස්සු, භින්නො භික්ඛුසඞ්ඝො, භින්නො භික්ඛුසඞ්ඝො.

> භයෙ කොධෙ පසංසායං, තුරිතෙ කොතූහල+ච්ඡරෙ;
> හාසෙ සොකෙ පසාදෙ ච, කරෙ ආමෙඩිතං බුධො.

සඞ්ඛ්‍යාකණ්ඩ

අථ සඞ්ඛ්‍යාසද්දා වුච්චන්තෙ. එකාදයො අට්ඨාරසන්තා සඞ්ඛෙය්‍යවචනා. වීසතිආදයො ‘‘භික්ඛූනං වීසතී’’තිආදීසු සඞ්ඛ්‍යාවචනා, ‘‘වීසති භික්ඛවො’’තිආදීසු සඞ්ඛෙය්‍යවචනා. එකසද්දො සබ්බාදීසු වුත්තොව. ද්වාදයො අට්ඨාරසන්තා බහුවචනන්ථාව.

219. යොම්හි ද්වින්නං දුවෙ+ද්වෙ

යොම්හි ද්විස්ස සවිභත්තිස්ස දුවෙ+ද්වෙ හොන්ති පච්චෙකං. දුවෙ ද්වෙ, දුවෙ ද්වෙ, ද්වීහි ද්වීහි.

220. දුවින්නං නංම්හි වා

නංම්හි ද්විස්ස සවිභත්තිස්ස දුවින්නං හොති වා. දුවින්නං, අඤ්ඤත්‍ර –

47. නංම්හි නුක ද්වාදීනං සත්තරසන්නං

ද්වාදීනං සත්තරසන්නං සඞ්ඛ්‍යානං නුක හොති නංම්හි විභත්තිම්හි. උකාරො උච්චාරණත්ථො, කකාරො අන්තාවයවත්ථො. එත්ථ නාගමො විභත්තිස්ස ආද්‍යාවයවො වෙ, ‘‘ආගමා තග්ගුණීභූතා තග්ගහණෙන ගය්හන්තෙ’’ති ඤායා නාගමොපි තංගහණෙන ගය්හතීති ‘‘සුනංහිසූ’’ති දීඝප්පසඞ්ගෙ පකතියා අන්තාවයවභූතෙ සරන්තතා නත්ථීති න දීඝො. ද්වින්නං, ද්වීසු.

207. පුමෙ තයො+චත්තාරො

යොම්හි සවිභත්තීනං ති+චතුන්නං තයො+චත්තාරො හොන්ති යථාක්කමං පුල්ලිඞ්ගෙ. තයො, තයො, තීහි තීහි.

49. ණ්ණං+ණ්ණන්නං තිතො ඣා

ඣසඤ්ඤිතො තිතො නංවචනස්ස ණ්ණං+ණ්ණන්නං හොන්ති. තිණ්ණං තිණ්ණන්නං, තීසු.

ඉත්ථියං –

205. තිස්සො චතස්සො යොම්හි සවිභත්තීනං

විභත්තිසහිතානං තිචතුන්නං යොම්හි තිස්සො+චතස්සො හොන්ති ඉත්ථියං යථාක්කමං. තිස්සො, තිස්සො, තීහි තීහි.

204. නංම්හි තිචතුන්න+මිත්ථියං තිස්ස+චතස්සා

නංම්හි තිචතුන්නං තිස්ස+චතස්සා හොන්ති+ත්ථියං යථාක්කමං. නංම්හීති චතුත්ථීඡට්ඨීනං සාමඤ්ඤවචනං, නො චෙ නංසුති වදති, යථාක්කමංති සද්දද්වයාපෙක්ඛං. එව+මීදිස+මඤ්ඤම්පි. තිස්සන්නං තීසු.

206. තීණි+චත්තාරි නපුංසකෙ

යොම්හි සවිභත්තීනං තිචතුන්නං යථාක්කමං තීණි+චත්තාරි හොන්ති නපුංසකෙ. තීණි, තීණි, තීහි ඉච්චාදි පුල්ලිඞ්ගෙව.

චතු යො,

208. චතුරො වා චතුස්ස

චතුස්ස සවිභත්තිස්ස යොම්හි චතුරො හොති වා පුල්ලිඞ්ගෙ. චතුරො චත්තාරො. කථං ‘‘චතුරො නිමිත්තෙ නාද්දසාසි’’න්ති, ලිඞ්ගවිපල්ලාසෙන සිද්ධං, චත්තාරි නිමිත්තානීති අත්ථො. විපල්ලාසො තිවිධො ලිඞ්ගවිපල්ලාසො වචනවිපල්ලාසො විභත්තිවිපල්ලාසොති. චතූහි චතූහි. චතුන්නං, චතූසු.

ඉත්ථියං චතස්සො. චතස්සො. චතූහි චතූහි. චතස්සන්නං. චතස්සන්නං. චතූසු.

නපුංසකෙ චත්තාරි. චත්තාරි. චතූහි චතූහි. ඉච්චාදි පුමෙව.

169. ට පඤ්චාදීහි චුද්දසහි

''සුත්තෙ ලිඞ්ගවචනමත්ත''න්ති ඤායා ට-ඉති වුත්තං. පඤ්චාදීහි චුද්දසහි සඞ්ඛ්‍යාහි යොනං ට හොති. පඤ්ච. පඤ්ච. යොනං ටා+ටෙනිවත්ථනත්ථං ට-විධානං.

90. පඤ්චාදීනං චුද්දසන්න+ම

පඤ්චාදීනං චුද්දසන්නං සුනංහිස්ව හොති. එත්ථ+දීඝාපවාදො+යං. අපවාදති බාධෙතීති අපවාදො. තස්මා ''පකප්‍යාපවාදවිසයමුස්සග්ගා අභිනිවිසන්තෙ''ති ඤායා ''සුහිස්ව+ස්සෙ'' ''සුනංහිසු''ති ච උස්සග්ගා ''පඤ්චාදීනං චුද්දසන්න+ම'' ඉති අපවාදවිසයං න පවිසන්ති, සාමඤ්ඤත්තා. එව+මුපරිපි ''පඤ්චමියං පරස්ස'' ''ආදිස්සා''ති. පඤ්චහි පඤ්චහි පඤ්චන්නං. පඤ්චන්නං. පඤ්චසු. එවං ඡාදයො අට්ඨාරසන්තා.

''චත්ථෙ''ති එකො ච දස චාති චත්තසමාසෙ ''අමාදී''ති එකෙන අධිකා දසාති තතියාසමාසෙ වා කතෙ ''එකත්ථතාය''න්ති විභත්තිලොපො. එව+මුපරි ච.

3,102. එකට්ඨාන+මා

එකඅට්ඨානං ආ හොති දසෙ පරෙ.

3,103. ර සංඛ්‍යාතො වා

සංඛ්‍යාතො පරස්ස දසස්ස ර හොති විභාසා. ස ච ''පඤ්චමියං පරස්සා''ති වත්තමානෙ ''ආදිස්සා''ති දකාරස්සෙව හොති. එකාරස එකාදස. එකාරසහි එකාදසහි. එකාරසන්නං එකාදසන්නං. එකාරසසු එකාදසසු. එව+මෙකාදසඉච්චාදිපි.

3,94. ආ සංඛ්‍යාය සතාදො නාඤ්ඤත්ථෙ

සංඛ්‍යාය+මුත්තරපදෙ ද්විස්සා හොති අසතාදො නාඤ්ඤත්ථෙ.

ආවිට්ඨලිඞ්ගත්තා සංඛ්‍යායං උත්තරපදෙ සලිඞ්ගෙනෙව විසෙසනං භවති.

> සුද්ධං මිස්සඤ්ච සංකිණ්ණං, උපසජ්ජනමෙව ච;
> ආවිට්ඨ+මථ වා+බ්‍යත්තං, ඡධා ලිඞ්ගං විචංයතෙ.

එත්ථ යථාක්කමං රුක්ඛො ලතා පණ්ණංති සුද්ධං. සටො සටී, වජිරො වජිරං, වෙදනා වෙදනංති මිස්සං. තටො තටී තටංති සංකිණ්ණං. සුක්කො පටො, සුක්කා පටි, සුක්කං වත්ථංති උපසජ්ජනං. රාජා සරණං, ගුණො

පමාණංති ආවිට්ඨං. තුවං අහං කති පඤ්චාති අබ්‍යත්තං. ඉති ලිඞ්ගං වෙදිතබ්බං. ද්වාදස.

3,98. බා චත්තාලීසා දො

ද්විස්ස බා වා හොති චත්තාලීසා දො නාඤ්ඤත්‍රෙ. රාදෙ සෙ බාරස.

3,95. තිස්සෙ

සංඛ්‍යාය+මුත්තරපදෙ තිස්ස එ හොත+සතාදො නා+ඤ්ඤත්‍රෙ.

3,104. ඡතීහි ළො ච

ඡතීහි පරස්ස දසස්ස ළො හොති රො ච. තෙළස තෙරස.

3,100. චතුස්ස චුචො දසෙ

චතුස්ස චු+චො හොන්ති වා දසෙ පරෙ. ද්විත්තෙ චුද්දස චොද්දස චතුද්දස.

3,99. වීසතිදසෙසු පඤ්චස්ස පණ්ණ+පන්නා

වීසති සෙසු පරෙසු පඤ්චස්ස පණ්ණ+පන්නා හොන්ති යථාක්කමං. පන්නරස පඤ්චදස.

3,101. ඡස්ස සො

ඡස්ස සො-ඉච්ච+ය+මාදෙසො හොති සෙ පරෙ. සොළස සොරස. සත්තරස සත්තදස. ''එකට්ඨාන+මා''ති ආ, අට්ඨාරස අට්ඨාදස.

ඌනා ච සා වීසති චාති ''විසෙසන+මෙකත්‍රෙනෙ''ති විසෙසනසමාසෙ ''ඉත්ථියං භාසිතපුම+ත්ථී පුමෙ+වෙකත්‍රෙ''ති පුමත්තෙ ච කතෙ එකෙන ඌනා වීසතීති තතියාසමාසෙ එකූනවීසති.

වීසතිආදයො ආනවුතියා ඉත්ථිලිඞ්ගෙ+කවචනා. සො එකූනවීසති. එකූනවීසතිං. එකූනවීසත්‍යා එකූනවීසතියා. එකූනවීසත්‍යං එකූනවීසතියං එකූනවීසත්‍යා එකූනවීසතියා. මතිසමං.

එවං වීසති, එකවීසති, ද්වාවීසති බාවීසති, තෙවීසති චතුවීසතිප්පභුතයො. පණ්ණආදෙසෙ පණ්ණවීසති පඤ්චවීසති. එවං ඡබ්බීසති, සත්තවීසති, අට්ඨවීසති.

එකෙන ඌනා තිංසති තිංසා වාති එකූනතිංසති එකූනතිංසා වා. කරණෙ එකූනතිංසාය. එකූනතිංසාය, එකූනතිංසාය, එකූනතිංසාය, එකූනතිංසායං. එවං

තිංසතිණිංසාවභූතයො. තිංසාසද්දස්ස පන සිලොපෙ ''දීඝස්සො''ති යොගවිභාගා රස්සො, තිංස. නිග්ගහීතාගමො, තිංසං. හොතිංසෙ+ච්චාදි පුමෙව.

චත්තාලීසාදීසුපි යථාසම්භවං එවමෙව. ද්විත්තෙ එකත්තිංසති එකත්තිංසා. රස්සද්විත්තෙ ද්වත්තිංසති ද්වත්තිංස. එවං තෙත්තිංසති තෙත්තිංසාදයො යාව එකූනචත්තාලීසති එකූනචත්තාලීසා. චත්තාලීසාය සිම්හි චත්තාරීසා චත්තාලීසා චත්තාලීසං, හො චත්තාලීසෙ+ච්චාදි හොති. එවං එකචත්තාරීසා.

3,97. ද්වීස්සා ච

අසතාදො නාඤ්ඤත්ථෙ චත්තාලීසාදො ද්විස්ස එ වා හොති ආ ච. ද්වෙචත්තාලීසා ද්වෙචත්තාලීස ද්වෙචත්තාලීසං, එවං ද්වාචත්තාලීස-ඉච්චාදි. ද්වෙචත්තාරීසා ද්වෙචත්තාරීස ද්වෙචත්තාරීසං, එවං ද්වාචත්තාරීසා ද්වාචත්තාරීස ඉච්චාදි. චත්තාලීසති එකචත්තාලීසති ද්වෙචත්තාලීසති ද්වාචත්තාලීසති ඉච්චාදි එකූනවීසතිසමං.

3,98. චත්තාලීසාදො වා

අසතාදො නාඤ්ඤත්ථෙ චත්තාලීසාදො තිස්සෙ හොති වා. තෙචත්තාලීසා තෙචත්තාලීස තෙචත්තාලීසං. හො තෙචත්තාලීසෙ ඉච්චාදි හොති. එවං තිචත්තාලීසා තෙචත්තාරීසා තිචත්තාරීසා ඉච්චාදි, තෙචත්තාලීසති තිචත්තාලීසති ඉච්චාදි පුබ්බෙව.

එවං චතුචත්තාලීසා පඤ්චචත්තාලීසා චතුචත්තාලීසති පඤ්චචත්තාලීසති ඉච්චාදි යාව එකූනපඤ්ඤාසා.

පඤ්ඤාසා පඤ්ඤාස පඤ්ඤාසං ඉච්චාදි හොති. එවං ද්වෙපඤ්ඤාසා ද්වාපඤ්ඤාසා ද්විපඤ්ඤාසා ද්වෙපණ්ණාසා ද්වාපණ්ණාසා ද්විපණ්ණාසා. තෙපඤ්ඤාසා තිපඤ්ඤාසා තිපඤ්ඤාසං තෙපණ්ණාසා තිපණ්ණාසා. චතුපණ්ණාසා පඤ්චපණ්ණාසා ඉච්චාදි යාව එකූනසට්ඨි.

එවං සට්ඨි, එකසට්ඨි, ද්වෙසට්ඨි ද්වාසට්ඨි ද්විසට්ඨි, තෙසට්ඨි තිසට්ඨි, චතුසට්ඨි පඤ්චසට්ඨි ඉච්චාදි යාව එකූනසත්තති.

සත්තති, එකසත්තති, ද්වෙසත්තති ද්වාසත්තති ද්විසත්තති, තෙසත්තති තිසත්තති. ද්වෙසත්තරි ද්වාසත්තරි ද්විසත්තරි, චතුසත්තති, පඤ්චසත්තති, චතුසත්තරි, පඤ්චසත්තරීති යාව එකූනාසීති.

අසීති, එකාසීති, ද්වාසීති, යාගමෙ ද්වියාසීති, තෙඅසීති තියාසීති, චතුරාසීති, පඤ්චාසීති ඉච්චාදි යාව එකූනනවුති.

නවුති, එකනවුති, ද්වෙනවුති ද්වානවුති ද්විනවුති, තෙනවුති තිනවුති, චතුනවුති, පඤ්චනවුති ඉච්චාදි යාව එකූනසතං, එතං නපුංසකලිඞ්ග+මෙකවචනන්තං.

සතං, භො සත සතා, සතං, සතං. සතෙන, කරණෙ සතෙන. සතස්ස, සතා සතම්හා සතස්මා, සතස්ස, සතෙ සතම්හි සතස්මිං. එවං එකසතතො පභුති යාව සහස්සං.

කොටි පකොටි කොටිප්පකොටි අක්ඛොභිණියො ඉත්ථිලිඞ්ගෙ+කවචනන්තා. වග්ගභෙදෙ තු සබ්බාසම්පි සංඛ්‍යානං බහුවචනොපි හොතෙව ''ද්වෙවීසතියො ජිනදන්තා'' ''තිස්සො වීසතියො දිනසට්ඨිකා'' ඉච්චාදි.

දසදසකං සතං නාම, දසසතං සහස්සං නාම, දසසහස්සං නහුතං, දසනහුතං ලක්ඛං, සතසහස්සන්තිපි වුච්චති.

ලක්ඛසතං කොටි, කොටිලක්ඛසතං පකොටි, පකොටිලක්ඛසතං කොටිප්පකොටි, එවං නහුතං, නින්නහුතං, අක්ඛොභිණී, බින්දු, අබ්බුදං, නිරබ්බුදං, අහහං, අබබං, අටටං, සොගන්ධිකං, උප්පලං, කුමුදං, පුණ්ඩරීකං, පදුමං, කථානං, මහාකථානං, අසඞ්ඛ්‍යෙයයාන්ති යථාක්කමං සතලක්ඛගුණං වෙදිතබ්බං.

> ඉච්චෙවං ඨානතො ඨානං, සතලක්ඛගුණං මතං;
> කොටිප්පභුතීනං වීස-සඞ්ඛ්‍යානඤ්ච යථාක්කමන්ති.

අථා+සංඛ්‍යා වුච්චතෙ, අබ්‍යයන්ති ච වුච්චතෙ. තං පාදි චාදි, උපසග්ගනිපාතාති ච දුවිධං.

ප පරා අප සං අනු අව ඔ නි දු වි අධි අපි අති සු උ අභි පති පරි උප ආ ඉමෙ වීසති පාදයො. පාදයො හි ජොතකා, න වාචකා.

තත්ථ ප-සද්දො පකාරා+දිකම්ම, පධාන+න්තොභාව, වියොග, තප්පර, භුසත්ථ, සම්භව, තිත්ති, අනාවිල, පත්ථනාදීසු. යථා පකාරෙ-පඤ්ඤා. ආදිකම්මෙ-විප්පකතං, පධානෙ-පණීතං, අන්තොභාවෙ-පක්ඛිත්තං, ඛිත්තන්ති පෙරණං, පක්ඛිත්තන්ති අන්තොකරණං, ධාත්වත්ථස්ස බාධිතත්තා. වුත්තඤ්හි –

> ධාත්වත්ථං බාධතෙ කොචි, කොචි තං අනුවත්තතෙ;
> තමෙව+ඤ්ඤො විසෙසෙති, උපසග්ගගතී තිධාති.

එත්ථ ච ''අනුරුද්ධකා මෙ සඞ්ගාමයුද්ධෙ''ති ච ඉමෙ උපසග්ගා ධාත්වත්ථං විසෙසෙන්ති නාම. වියොගෙ-පවාසී, තප්පරෙ-පාචරියො, භුසත්ථෙ-පවුද්ධකායො, සම්භවෙ-හිමවන්තා ගඞ්ගා පභවති, තිත්තියං-පහූත+මන්නං, අනාවිලෙ-පසන්න+මුදකං, පත්ථනෙ-පණිහිතං.

පරාඉති පරිහානි, පරාජය, ගති, වික්කමා+මසනාදීසු. යථා පරිහානියං-පරාභවො. පරාජයෙ-පරාජිතො, ගතියං-පරායනං, වික්කමෙ-පරක්කමති, ආමසනෙ-අඞ්ගස්ස පරාමසනං.

අපඉති අපගත, ගරහ, වජ්ජන, පූජා, පදුස්සනාදීසු. යථා අපගතෙ-අපමානො අපෙතො, ගරහෙ-අපගබ්භො, වජ්ජනෙ-අපසාලාය ආයන්ති වාණිජා, පූජායං-වුද්ධාපචායී, පදුස්සනෙ-අපරජ්ඣන්ති.

සංඉති සමොධාන, සම්මාසම, සමන්තභාව, සංගත, සංඛෙප, භුසත්ථ, සහ+ප්පත්ථ, පභවා+භිමුඛභාව, විධාන, පුනප්පුන, කරණ, සමිද්ධාදීසු. යථා සමොධානෙ-සන්ධි, සම්මාසමෙ-සමාධි, සම්පයුත්තො, සමන්තභාවෙ-සංකිණ්ණං, සමුල්ලපනා, සංගතෙ-සඞ්ගමො, සංඛෙපෙ-සමාසො, භුසත්ථෙ-සාරත්ථො, සහත්ථෙ-සංවාසො, අප්පත්ථෙ-සමග්ඝො, පභවෙ-සම්භවො, අභිමුඛභාවෙ-සම්මුඛං. සංගතෙ-සංගණ්හාති, විධානෙ-සංවුතං, පුනප්පුනකරණෙ-සන්ධාවති, සමිද්ධියං-සම්පන්නො.

අනුඉති අනුගතා+නුපච්ඡින්න, පච්ඡාත්ථ, භුසත්ථ, සාදිස්ස, හීන, තතියත්ථ, ලක්ඛණි+ත්ථම්භූතක්ඛාන, භාග, විච්ඡාදීසු. අනුගතෙ-අන්වෙති, අනුපච්ඡින්නෙ-අනුසයො, පච්ඡාත්ථෙ-අනුරථං, භුසත්ථෙ-අනුරත්තො, සාදිස්සෙ-අනුරූපං, හීනෙ-අනුසාරිපුත්තං පඤ්ඤවන්තො, තතියත්ථෙ-නදි+මන්වවසිතා සෙනා, ලක්ඛණෙරුක්ඛ+මනුවිජ්ජොතතෙ විජ්ජු, ඉත්ථම්භූතඛ්‍යානෙ-සාධු දෙවදත්තො මාතර+මනු, භාගෙ-ය+දෙත්ථ මං අනු සියා, තං දීයතු, විච්ඡායං-රුක්ඛං රුක්ඛං අනු විජ්ජොතතෙ චන්දො.

අවඉති අධොභාග, වියොග, පරිභව, ජානන, [සුද්ධි] නිච්ඡය, දෙස, ථෙය්‍යාදීසු. අධොභාගෙ-අවක්ඛිත්තචක්ඛු, වියොගෙ-අවකොකිලං වනං, පරිභවෙ-අවජානනං, අවමඤ්ඤති, ජානනෙ-අවගච්ඡති. [සුද්ධියං—වොදානං (රූපසිද්ධි)], නිච්ඡයෙ-අවධාරණං, දෙසෙ-අවකාසො, ථෙය්‍යෙ-අවහාරො.

ඔඉති ඔරොහරණ, නීහරණ, සුද්ධිආදීසු දිස්සති. ඔරොහණෙ-පාසාදා ඔරොහති, නීහරණෙ-ඔමුක්කුපාහනො, සුද්ධියං-ඔදාතං.

නිඉති, නිස්සෙස, නිග්ගත, නීහරණ,+න්තොපවෙසනා+භාව, නිසෙධන, නික්ඛන්ත, පාතුභාවා+වධාරණ, විභජන, උපමු+පධාරණා+වසාන, ඡෙක, නීහරණා+වරණාදීසු. නිස්සෙසෙ-නිරුත්ති, නිග්ගතෙ-නික්කිලෙසො, නියාාති, නීහරණෙ-නිද්ධාරණං, අන්තොපවෙසනෙ-නිඛාතො, අභාවෙ-නිම්මක්ඛිකං, නිසෙධෙ-නිවාරෙති, නික්ඛන්තෙ-නිබ්බානං, පාතුභාවෙ-නිම්මිතං, අවධාරණෙ-නිච්ඡයො, විභජනෙ-නිද්දෙසො. උපමායං-නිදස්සනං, උපධාරණෙ-නිසාමනං, අවසානෙ-නිට්ඨිතං, ඡෙකෙ-නිපුණො, නීහරණෙ-නීහරති, ඉස්ස දීසො. ආවරණෙ-නීවරණං.

දුඉති අසොභණා+භාව, කුච්ඡිතා+සමිද්ධි, කිච්ඡ, විරූපතාදීසු. අසොභණෙ-දුග්ගන්ධො, අභාවෙ-දුබ්භික්ඛං, කුච්ඡිතෙ – දුක්කටං. අසමිද්ධියං-දුස්සස්සං, කිච්ඡෙ-දුක්කරං, විරූපතායං-දුබ්බණ්ණො දුම්මුඛො.

විඉති විසෙස, විවිධ, විරුද්ධ, විගත, වියොග, විරූපතාදීසු. විසෙසෙ-විමුත්ති, විසිට්ඨො, විවිධෙ-විමති, විරුද්ධෙ-විවාදො, විගතෙ-විමලං, වියොගෙ-විප්පයුත්තො, විරූපතායං-විරූපො.

අධිඉති අධිකි+ස්සරූ+පරිභාවා+ධිභවන+ජ්ඣායා+ධිට්ඨාන, නිච්ඡය, පාපුණනාදීසු. අධිකෙ-අධිසීලං, ඉස්සරෙ-අධිපති, අධි බ්‍රහ්මදත්තෙ පඤ්චාලා, උපරිභාවෙ-අධිරොහති, පඨවිං අධිසෙස්සති, අධිභවනෙ-අධිභවති, අජ්ඣායනෙ-බ්‍යාකරණ+මධීතෙ, අධිට්ඨානෙ-භූමිකම්පාදිං අධිට්ඨාති, නිච්ඡයෙ-අධිමොක්ඛො, පාපුණනෙ-භොගක්ඛන්ධං අධිගච්ඡති.

අපිඉති සම්භාවනා+පෙක්ඛා, සමුච්චය, ගරහ, පඤ්හාදීසු. සම්භාවනායං-අපි දිබ්බෙසු කාමෙසු, මෙරුම්පි විනිවිජ්ඣිත්වා ගච්ඡෙය්‍ය, අපෙක්ඛායං-අයම්පි ධම්මො අනියතො, සමුච්චයෙ-ඉතිපි අරහං, අන්තම්පි අන්තගුණම්පි ආදාය, ගරහෙ-අපි අම්හාකං පණ්ඩිතක, පඤ්හෙ-අපි භන්තෙ භික්ඛං ලභිත්ථ.

අතිඉති අතික්කමනා+තික්කන්තා+තිසය, භුසත්ථාදීසු. අතික්කමෙ-අතිරොචති අම්හෙහි, අතීතො, අතික්කන්තෙ-අච්චන්තං, අතිසයෙ-අතිකුසලො, භුසත්ථෙ-අතිකොධො, අතිවුද්ධි.

සුඉති සොභණ, සුට්ඨු, සම්මා, සමිද්ධි, සුඛත්ථාදීසු. සොභණෙ-සුගන්ධො, සුට්ඨු+සම්මාදත්ථෙසු-සුට්ඨු ගතො සුගතො, සම්මා ගතොතිපි සුගතො, සමිද්ධියං-සුභික්ඛං, සුඛත්ථෙ-සුකරො.

උඉති උග්ගතු+ද්ධකම්ම, පධාන, වියොග, සම්භව, අත්තලාභ, සත්ති, සරූපකථනාදීසු. උග්ගතෙ-උග්ගච්ඡති, උද්ධකම්මෙ-ආසනා උට්ඨිතො,

උක්ඛෙපො, පධානෙ-උත්තමො, ලොකුත්තරො, වියොගෙ-උබ්භාසිතො, සම්භවෙ-උබ්භූතො, අත්තලාභෙ-උප්පන්නං ඤාණං, සත්තියං-උස්සහති ගන්තුං, සරූපකථනෙ-උද්දිසති සුත්තං.

අභිඉති අභිමුඛභාව, විසිට්ඨා+ධිකු+ද්ධකම්ම, කුල, සාරුප්ප, වන්දන, ලක්ඛණි+ත්ථම්භූතක්ඛාන, විච්ඡාදීසු. අභිමුඛභාවෙ-අභිමුඛො, අභික්කමති, විසිට්ඨෙ-අභිධම්මො, අධිකෙ-අභිවසති, උද්ධකම්මෙ-අභිරුහති. කුලෙ-අභිජාතො, සාරුප්පෙ-අභිරූපො, වන්දනෙ-අභිවාදෙති, ලක්ඛණාදීසු පුරිමසමං.

පතිඉති පටිගත, පටිලොම, පටිනිධි, පටිදාන, නිසෙධ, නිවත්තන, සාදිස්ස, පටිකරණා+දාන, පටිබොධ, පටිච්ච, ලක්ඛණිත්ථම්භූතක්ඛාන, භාග, විච්ඡාදීසු. පටිගතෙ-පච්චක්ඛං, පටිලොමෙ-පටිසොතං, පටිනිධිම්හි-ආචරියතො පති සිස්සො, පටිදානෙ-තෙලත්ථිකස්ස සතං පටිදදාති, නිසෙධෙ-පටිසෙධෙති, නිවත්තනෙ-පටික්කමති, සාදිස්සෙ-පටිරූපකං, පටිකරණෙ-පටිකාරො, ආදානෙ-පටිග්ගණ්හාති, පටිබොධෙ-පටිවෙධො, පටිච්චෙ-පච්චයො, ලක්ඛණාදීසු පුරිමසමං.

පරිඉති සමන්තතොභාව, පරිච්ඡෙද, වජ්ජනා+ලිඞ්ගන, නිවසන, පූජා, භොජනා+වජානන, දොසක්ඛාන, ලක්ඛණාදීසු. සමන්ථ- තොභාවෙ-පරිවුතො, පරිච්ඡෙදෙ-පරිඤ්ඤෙය්‍යං, වජ්ජනෙ-පරිහරති, ආලිඞ්ගනෙ-පරිස්සජති, නිවසනෙ-යො වත්ථං පරිදහෙස්සති, පූජායං-පරිචරියා, භොජනෙ-භික්ඛුං පරිවිසති, අවජානනෙ-පරිභවති. දොසක්ඛානෙ-පරිභාසති, ලක්ඛණාදීසු-රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ විජ්ජු ඉච්චාදි.

උපඉති උපගමන, සමීපූ+පපත්ති, සාදිස්සා+ධිකු+පරිභාවා+නසන, දොසක්ඛාන, සඤ්ඤා, පුබ්බකම්ම, පූජා, ගය්හාකාර, භුසත්ථාදීසු. උපගමනෙ-නිසින්නං වා උපනිසීදෙය්‍ය, සමීපෙ-උපනගරං, උපපත්තියං-සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති, අථ වා උපපත්ති=යුත්ති, යථා උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා, සාදිස්සෙ-උපමානං, උපමා, අධිකෙ-උපඛාරියං දොණො, උපරිභාවෙ-උපසම්පන්නො, අනසනෙ-උපවාසො, දොසක්ඛානෙ-පරං උපවදති, සඤ්ඤායං-උපධා, උපසග්ගො, පුබ්බකම්මෙ-උපක්කමො, උපකාරො, පූජායං-බුද්ධුපට්ඨාකො, මාතුපට්ඨානං, ගය්හාකාරෙ-සොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං, භුසත්ථෙ-උපාදානං, උපායාසො, උපනිස්සයොති.

ආඉති අභිමුඛභාවු+ද්ධකම්ම+මරියාදා+භිවිධි, පත්ති+ච්ඡා, පරිස්සජන, ආදිකම්ම, ගහණ, නිවාසන, සමීප, ආව්හානාදීසු. අභිමුඛභාවෙ-ආගච්ඡන්ති, උද්ධකම්මෙ-ආරොහති, මරියාදායං-ආපබ්බතා ඛෙත්තං, අභිවිධිම්හි-ආකුමාරං යසො කච්චායනස්ස, පත්තියං-ආපත්තිං ආපන්නො, ඉච්ඡායං-ආකඞ්ඛා,

පරිස්සජනෙ-ආලිඞ්ගනං, ආදිකම්මෙ-ආරම්භො, ගහණෙ-ආදීයති, ආලිඞ්ගති, (ආලිම්පති, රූ), නිවාසෙ-ආවසථො, ආවාසො, සමීපෙ-ආසන්නං, ආව්හානෙ-ආමන්තෙති.

ප පරා+ප ස+මන්ව+ව, ඔ නි දු රභි බ්‍යා+ධිසු;
අති නි ප්පති පරි අපයො, උප ආ ඉති වීසති;
එස හි හො උපසග්ග-විධි+ක්කමතො කථිතො.

එත්ථ ච –

උපසග්ග+නිපාතා ච, පච්චයා ච ඉමෙ තයො;
නෙකෙ+නෙකත්ථවාචකා, ඉති නෙරුත්තිකා+බ්‍රවුං.

118. අසංඛ්‍යෙහි සබ්බාසං

අවිජ්ජමානසංඛ්‍යෙහි පරාසං සබ්බාසං විභත්තීනං ලොපො හොති. න සන්ති එකවචනාදිසංඛ්‍යා එතෙසන්ති අසංඛ්‍යා, තෙසං අසංඛ්‍යානං විභත්තීනං භෙදෙ අසතිපි ස්‍යාදිවිධානං “මා නො අජ්ජ විකන්තිංසූ”තිආදො විභත්‍යන්තත්තා පදත්තසිද්ධීති වො+නොආදීනං සිද්ධියා ච තෙසං පඨමාදිඅත්ථෙ දස්සනතො ච හොති. පහාරො පරාභවො අපහාරො සංහාරො අවහාරො ඔහාරො ඉච්චාදි හොති.

උපෙච්ච+ත්ථං සජන්තීති, උපසග්ගා හි පාදයො;
චාදී පදාදිමජ්ඣන්තෙ, නිපාතා නිපතන්තීති.

ඔපසග්ගිකපදං.

සමුච්චය+විකප්පන+පටිසෙධ+පූරණාදිඅත්ථං අසත්තවාචිකං නෙපාතිකං.

ච-ඉති සමුච්චයා+න්වාචය+ඉතරෙතරයොග+සමාහාරා+වධාරණාදීසු. වා-ඉති විකප්පනු+පමාන+සමුච්චය+වවත්ථිතවිභාසාදීසු. න, නො, මා, අ, අලං, හලං ඉච්චෙතෙ පටිසෙධෙ. “ද්වෙ පටිසෙධා පකතිඅත්ථං ගමයන්තී”ති ඤායා “න තෙසං පන රූපානං පච්චයා න ච හොන්තී”ති එත්ථ න ච න හොන්ති-හොන්තෙවාති පකතිඅත්ථං ගමයති. අලං පරියත්ති+භූසනෙසු ච.

පූරණත්ථං දුවිධං අත්තපූරණං පදපූරණඤ්ච, තත්ථ අථ, ඛලු, වත, අථො, අස්සු, යග්ඝෙ, හි, චරහි, නං, තං, ච, තු, වා, වො, පන, හවෙ, කීව, හ, තතො, යථා, සුදං, ඛො, වෙ, හං, එනං, (එවං, රූ) සෙය්‍යථීදං ඉච්චෙවමාදි පදපූරණෙ. තත්ථ අථ-ඉති පඤ්හා+නන්තරියා+ධිකාරාදීසු ච. ඛලු-ඉති පටිසෙධා+වධාරණ, පසිද්ධීසු ච. වත+ඉති එකංස, ඛෙදා+නුකම්පා, සංකප්පෙසු ච. අථො-ඉති

අන්වාදෙසෙ ච. හි-ඉති හෙතු, අවධාරණෙසු ච. තු-ඉති විසෙස, හෙතු, නිවත්තනාදීසු ච. පන-ඉති විසෙසෙපි. හවෙ+වෙ ඉච්චෙතෙ එකංසත්ථෙපි. හං- විසාද, විම්හෙසුපි. (විසාද, සම්භවෙසු, රූ). සෙය්‍යථීදංති තං කතමංති අත්ථෙපි.

අත්ථපූරණං දුවිධං විභත්තියුත්තං අවිභත්තියුත්තඤ්ච. අත්ථි, සක්කා, ලබ්භා ඉච්චෙතෙ පඨමායං. ආවුසො අම්භො හම්භො අරෙ හරෙ රෙ ජෙ ඉච්චෙතෙ ආමන්තණෙ. දිවා භියො (නමො, රූ) ඉච්චෙතෙ පඨමාදුතියාසු. සයං සාමං සං සම්මා කින්ති ඉච්චෙතෙ තතියත්ථෙ. සො+තො+ධාපච්චයන්තා ච සුත්තසො පදසො අනිච්චතො දුක්ඛතො එකධා ද්විධා ඉච්චාදි. තවෙ+තුං පච්චයන්තා චතුත්ථියාච, කාතවෙ දාතවෙ, කාතුං කාරෙතුං, (දාතුං, රූ) දාපෙතුං ඉච්චාදි. සො+තොපච්චයන්තා පඤ්චමියත්ථෙ, දීඝසො ඔරසො රාජතො වා චොරතො වා ඉච්චාදි. තො සත්ත- ම්‍යත්ථෙපි ත්‍ර+ත්ථාදිපච්චයන්තා ච, එකතො පුරතො පච්ඡතො පස්සතො පිට්ඨිතො පාදතො සීසතො අග්ගතො මූලතො, යත්‍ර යත්ථ යහිං තත්‍ර තත්ථ තහිං ඉච්චාදි. සමන්තා සාමන්තා පරිතො අභිතො සමන්තතො එකජ්ඣං එකමන්තං හෙට්ඨා උපරි උද්ධං අධො තිරියං සම්මුඛා පරම්මුඛා ආවි රහො තිරො උච්චං නීචං අන්තො අන්තරා අන්තරං අජ්ඣත්තං බහිද්ධා බාහිරා බාහිරං බහි ඔරං පාරං ආරා ආරකා පච්ඡා පුරෙ හුරං පෙච්ච ඉච්චෙතෙ සත්තමියා. සම්පති ආයති අජ්ජ අපරජ්ජු සුවෙ ස්වෙ උත්තරසුවෙ (කිසු, රූ) හිය්‍යො පරෙ (පරසුවෙ, රූ) සජ්ජු සායං පාතො කාලං කල්ලං දිවා රත්තං නිච්චං සතතං අභිණ්හං අභික්ඛණං මුහුං මුහුත්තං භූතපුබ්බං පුරා යදා තදා (කදා, රූ) ඉච්චාදයො කාලසත්තමියං. ඉති විභත්තියුත්තානි.

අවිභත්තියුත්තෙසු අප්පෙව අප්පෙවනාම නු ඉච්චෙතෙ සංසයත්ථෙ. අද්ධා අඤ්ඤදත්ථු තග්ඝ ජාතු කාමං සසක්කං ඉච්චෙතෙ එකංසත්ථෙ. එවං ඉති අවධාරණෙ. කච්චි නු නනු කථං (කිංසු, රූ) කිං ඉච්චෙතෙ පුච්ඡනත්ථෙ. එවං ඉති ඉත්ථං ඉච්චෙතෙ නිදස්සනත්ථෙ. ඉති හෙතු+වාක්‍යපරිසමත්තීසු ච. යාව තාව යාවතා තාවතා කිත්තාවතා එත්තාවතා කීව ඉච්චෙතෙ පරිච්ඡෙදනත්ථෙ. එවං සාහු ලහු ඔපායිකං පටිරූපං ආම සාධු ඉච්චෙතෙ සම්පටිච්ඡනත්ථෙ. තථා යථා යථෙව තථෙව එවං එවමෙව එවම්පි යථාපි සෙය්‍යථාපි සෙය්‍යථාපිනාම විය ඉව යථරිව තථරිව යථානාම තථානාම යථාහි තථාහි යථාච තථාච ඉච්චෙතෙ පටිභාගත්ථෙ. යථාඉති යොග්ගතා+විච්ඡා+පදත්ථානතිවත්ති+නිදස්සනෙසු ච. එවංඉති උපදෙස+පඤ්හාදීසු ච. කිඤ්චාපිඉති අනුග්ගහත්ථෙ. ධිඉති ගරහෙ. අහොඉති ගරහ+පසංසන+පත්ථනෙසු. නාමඉති ගරහ+පසංසන+සඤ්ඤා+පඤ්හෙසු. සාධූති පසංසන+යාචනෙසු. ඉඞ්ඝ හන්ද ඉච්චෙතෙ චොදනත්ථෙ. සාධු සුට්ඨු එවමෙතංති අනුමොදනෙ. කිරඉති අනුස්සවන+අසද්ධෙය්‍යෙසු. නූනඉති අනුමානා+නුස්සරණ+පරිවිතක්කෙසු. කස්මාති කාරණපුච්ඡනෙ. යස්මා තස්මා තථා හි තෙන ඉච්චෙතෙ කාරණච්ඡෙදනත්ථෙ. සහ සද්ධිං අමා (සමං, රූ) ඉති

සමක්‍රියායං. විනා රිතෙ විප්පයොගෙ. නානා පුථු බහුපකාරෙ. පුථු විසුං අසඞ්ඝාතෙ ච. දුට්ඨු කු කුච්ඡායං (ජිගුච්ඡායං, රූ). පුන අප්පඨමෙ. කථං චිකිච්ඡත්ථෙ. ධා ක්ඛත්තුං සො කිඤ්චඉති සංඛ්‍යාවිභාගෙ. ඊසකං අප්පමානෙසු (අප්පමත්තෙ, රූ). සණිකං මන්දත්ථෙ. ඛිප්පං අරං ලහුං ආසු තුණ්හං අචිරං සීඝත්ථෙ. චිරං චිරස්සං දීඝකාලෙ. චෙ යදි සංකා+වට්ඨානෙ. ධුරං ථිරා+වධාරණෙසු (ධුවං ථිරා+වධාරණෙසු, රූ). හා විසාදෙ. තුණ්හී අභාසනෙ. සච්ඡි පච්චක්ඛෙ. මුසා මිච්ඡාඅලිකං අසච්චෙ. සුවත්ථි ආසිට්ඨෙ ඉච්චාදි.

තුන+ත්වාන+ත්වාපච්චයන්තා උස්සුක්කනත්ථෙ භවන්ති. යථා පස්සිතුන පස්සිය පස්සිත්වාන පස්සිත්වා, දිස්වා දිස්වාන දස්සෙත්වා දාතුන දත්වාන දත්වා උපාදාය දාපෙත්වා විඤ්ඤාය විචෙය්‍ය විනෙය්‍ය සමෙච්ච නිහච්ච උපෙච්ච ආරබ්භ ආගම්ම ඉච්චාදි.

විභත්තියා කතො භෙදො, සලිඞ්ගානං භවෙ තථා;
තුම්භාදීනං ත්ව+ලිඞ්ගෙසු, නෙව+ත්ථි පාදි+චාදිනං.

එවං නාමාඛ්‍යාතොපසග්ගෙහි විනිමුත්තං එතං නිපාතපදං වෙදිතබ්බං.

නෙපාතිකපදං.

පුල්ලිඞ්ගං ඉත්ථිලිඞ්ගඤ්ච, නපුංසක+මථා+පරං;
තිලිඞ්ගඤ්ච අලිඞ්ගඤ්ච, නාමිකං පඤ්චධා ඨිතං.

ඉති පයොගසිද්ධියං නාමකණ්ඩො දුතියො.

3. කාරකකණ්ඩ

අථ විභත්තීන+මත්ථභෙදා වුච්චන්තෙ.

තත්ථ එකම්පි අත්ථං කම්මාදිවසෙන එකත්තාදිවසෙන ච විභජන්තීති විභත්තියො, ස්‍යාදයො. තා පන පඨමාදිභෙදෙන සත්තවිධා. තා යථා ''පඨමා+ත්ථමත්තෙ''ති පඨමාවිභත්ති හොති. සිස්ස ඔකාර+ලොප+අ-මාදෙසෙසු නරො ඉත්ථී නපුංසකං.

සකත්ථ+දබ්බ+ලිඞ්ගානි, සංඛ්‍යා+කම්මාදිපඤ්චකං;
නාමත්ථො තස්ස සාමඤ්ඤ-මත්ථමත්ථං පවුච්චතෙ.

සො නාමත්ථො ච –

ජාති ක්‍රියා ගුණො දබ්බං, තථා නාමන්ති පඤ්චධා;
සද්දස්ස+ත්ථො ස සද්දොපි, පඤ්චධාව+ත්‍ර භිජ්ජතෙ.

කථං ජාතිසද්දො ගුණසද්දොත්‍යාදිනා.

භින්නෙස්ව+භින්නධී+සද්දා, සබලාදීසු යබ්බලා;
වත්තන්තෙ ජාති එසා+ස්ස, මාලා සුත්ත+මිවා+න්විතා.

අදබ්බභූතං කත්තාදි-කාරකග්ගාමසාධියං;
පදත්ථං කත්තුකම්මට්ඨං, ක්‍රිය+මිච්ඡන්ති තබ්බිදූ.

දබ්බස්සිතො තතො භින්නො, නිමිත්තො තප්පතීතියා;
විනස්සනසභාවො ච, නිග්ගුණොව ගුණො+ච්චතෙ.

එත්ථ පටො සුක්කොති විනස්සනසභාවො ච වසද්දෙන විපුලො ආකාසොති අවිනස්සනසභාවො ච අත්තනි විසුං ගුණරහිතො ගුණො+ච්චතෙ ත්‍යත්ථො.

යං යං විසෙස්සතෙ කිඤ්චි, තං තං දබ්බ+මිහො+ච්චතෙ;
ජාත්‍යාදිනොපා+තො තාදි, දබ්බත්තං පරිකප්පතෙ.

එත්ථ ගොජාති අස්සජාතීති වුත්තෙ ජාති දබ්බං. නීලො ගුණොති ච ගුණො දබ්බං. පචනක්‍රියාති ච ගමනාදික්‍රියාතො විසෙසියතීති ක්‍රියාව දබ්බං.

නාමරූපෙන සදබ්බෙ, ක්වචි සඤ්ඤී කපීයතෙ;
නාමන්ති තං යථා චිත්තො, සඤ්ඤා සද්දො තු තද්ධනී.

නාමස්ස දබ්බත්තෙපි චිත්තොත්‍යාදි නාමෙනෙව පසිජ්ඣති, නො ඝට+පටාදයොව දබ්බත්තෙන, තස්මා නාම+මිති සඤ්ඤී කරීයතෙ, තංවාචකත්තා තබ්බතී චිත්තාදි සඤ්ඤාසද්දොති නිච්ඡීයතෙයා+ධිප්පායො.

අයං පඤ්චවිධොපි අත්ථො සද්දත්ථො චෙව සාමත්ථියා ගම්‍යමානත්ථො චාති දුබ්බිධො. තථා හි ''පීනො දිවා න භුඤ්ජෙයා''මිති භුත්තිනිරාකති සද්දත්ථො. රත්තිභුත්ති තු සාමත්ථියා+වගම්‍යතෙ. තෙනෙ+තං වුච්චති –

> අත්ථප්පතීතියං සද්ද-බ්‍යාපාරො තිවිධො භවෙ;
> මුඛ්‍යො ලක්ඛණ+බ්‍යඤ්ජන-සභාවො චාති එත්ථ තු.
>
> මුඛ්‍යො තු නිරන්තරත්ථෙ, ලක්ඛණො තු තිරොහිතෙ;
> අත්ථෙ+තරො තු වාක්‍යස්ස, අත්ථෙයෙව පවත්තති.

''මඤ්චෙ''ති නිරන්තරත්ථෙ වත්තමානො මුඛ්‍යො, ''මඤ්චා උග්ඝොසන්තී''ති තිරොහිතත්ථෙ වත්තමානො ලක්ඛණො, ගාථාදිසකලවාක්‍යස්ස+ත්ථෙ වත්තමානො බ්‍යඤ්ජනසභාවො.

> බ්‍යාපාරස්ස පභෙදෙන, තිධා සද්දොපි වාචකො;
> ලක්ඛණිකො බ්‍යඤ්ජකොති, තදත්ථොපි තිධා මතො.
>
> වච්චො ලක්ඛණිකො බ්‍යඞ්ගෙ‍ය්‍යා, චෙවං සද්දො සුවාචකො;
> වුත්තකමෙන ජාත්‍යාදි-භෙදෙන පඤ්චධා භවෙති.

38. ආමන්තණෙ –

ති ආමන්තණාධිකෙ අත්ථමත්තෙ පඨමාවිභත්ති හොති. භො නර, භො ඉත්ථි, භො නපුංසක.

> සද්දෙනා+භිමුඛීකාරො, විජ්ජමානස්ස වත්ථුනො;
> ආමන්තණං විධාතබ්බෙ, නත්ථි ''රාජා භවෙ''ති+දං.

ක්‍රියා නිමිත්තං කාරකන්තු කම්ම, කත්තු, කරණ, සම්පදාන, අවධි, ආධාරභෙදෙන ඡබ්බිධං, තං යථා –

2,2. කම්මෙ දුතියා

කරීයති කත්තුකිරියාය සම්බන්ධීයතීති කම්මං, තස්මිං කම්මකාරකෙ දුතියාවිභත්ති හොති. තං තිවිධං නිබ්බත්ති, විකති, පත්ති භෙදෙන, තත්ථ නිබ්බත්තිකම්මෙ මාතා පුත්තං විජායති, ආහාරො සුඛං ජනයති, කටං කරොති

දත්තො. විකතියං කට්ඨ+මඞ්ගාරං කරොති, සුවණ්ණං කටකං කරොති, වීහයො ලුනාති. පත්තියං දත්තො සරං පවිසති, ආදිච්චං පස්සති, ධම්මං සුණාති, පණ්ඩිතෙ පයිරුපාසති.

වුත්තඤ්ච –

නිබ්බත්ති+විකති+පත්ති-භෙදා කම්මං තිධා මතං;
කත්තුක්‍රියාභිගම්මන්තං, සුඛ+මඞ්ගාරං+සරං යථාති.

කටං කරොති විපුලං දස්සනීයන්ති අත්ථෙව ගුණයුත්තස්ස කම්මතා, විපුලං කරොති, දස්සනීයං කරොතීති ක්‍රියාය සම්බන්ධියමානත්තා. ඔදනො පච්චතෙති ඔදනසද්දතො කම්මතා නප්පතීයතෙ, කිඤ්චරහි ආඛ්‍යාතතො.

ඉච්ඡිතකම්මං යථා-ගාවුං පයො දොහති, ගොමන්තං ගාවං යාචති, ගාව+මව රුන්ධති වජං, මාණවකං මග්ගං පුච්ඡති, ගොමන්තං ගාවං භික්ඛතෙ, රුක්ඛ+මවචිනාති ඵලානි, රුක්ඛාත්‍යත්ථො. සිස්සං ධම්මං බ්‍රූතෙ. එත්ථ පයො, ගාවං ඉච්චාදි ඉච්ඡිතං, ගාවුං, ගොමන්ත+මිච්චාදි අනිච්ඡිතං. එව+මනිච්ඡිතෙපි කණ්ටකං මද්දති, විසං ගිලති. යං නෙවි+ච්ඡිතං, නාපි අනිච්ඡිතං, තත්‍රාපි ගාමං ගච්ඡන්තො රුක්ඛමූල+මුපසප්පති.

ආධාරෙ අධිසි+ඨා+සානං පයොගෙ ච, පථවිං අධිසෙස්සති, ගාම+මධිතිට්ඨති, රුක්ඛ+මජ්ඣාසතෙති. එත්ථ පථවින්ති පථවියන්ති අත්ථො. එව+මභි, නිපුබ්බවිසස්සාපි, ධම්ම+මභිනිවිසතෙ, ධම්මෙ වා. තථා උප, න්ව+ජ්ඣා+පුබ්බවසතිස්ස, ගාම+මුපවසති, ගාම+මනුවසති, විහාර+මධිවසති, ගාම+මාවසති, අගාරං අජ්ඣවසති, එත්ථ ගාමන්ති ගාමෙත්‍යත්ථො. තථා තප්පානා+චාරෙපි, නදිං පිබති, ගාමං චරති, නදියංත්‍යත්ථො. සචෙ මං නාලපිස්සතීති මයා සද්ධිංත්‍යත්ථො. විහිතාව පටි-යොගෙපි දුතියා, පටිභන්තු තං චුන්ද බොජ්ඣඞ්ගා, තම්පටි බොජ්ඣඞ්ගා භාසන්තූති අත්ථො. උපමා මං පතිභාති, උපමා මං උපට්ඨාතීත්‍යත්ථො. ධාතුනායුත්තෙ ''තස්ස නප්පටිභාතී''ති ඡට්ඨී.

3. කාලද්ධාන+මච්චන්තසංයොගෙ

කාලද්ධානං දබ්බ+ගුණ+ක්‍රියාහි අච්චන්තසංයොගෙ තෙහි කාලද්ධානවාචීහි දුතියා හොති. කාලෙ-සත්තාහං ගවපානං, මාසං මංසොදනං, සරදං රමණීයා නදී, සබ්බකාලං රමණීයං නන්දනං, තයො මාසෙ අභිධම්මං දෙසෙති. අද්ධනි-යොජනං වනරාජී, යොජනං දීඝො පබ්බතො, කොසං සජ්ඣායති.

පුබ්බන්හසමයං නිවාසෙත්වා, එකං සමයං භගවා, ඉමං රත්තිං චත්තාරො මහාරාජානොති එවමාදීසු කාලවාචීහි අච්චන්තසංයොගෙ දුතියා, බහුලංවිධානා විභත්තිවිපල්ලාසො වා. මාසෙනා+නුවාකො+ධීතො, කොසෙනා+නුවාකො+ධීතොති කරණත්ථෙ තතියා.

4. ගතිබොධාහාරසද්දත්ථාකම්මකභජ්ජාදීනං පයොජ්ජෙ

ගත්‍යත්ථානං බොධත්ථානං ආහාරත්ථානං සද්දත්ථාන+මකම්මකානං භජ්ජාදීනඤ්ච පයොජ්ජෙ කත්තරි දුතියා හොති. දත්තො ගමයති මාණවකං ගාමං, යාපයති වා. ගුරු බොධයති මාණවකං ධම්මං, වෙදයති වා. මාතා භොජයති පුත්ත+මොදනං, ආසයති වා. ගුරු අජ්ඣාපයති සිස්සං වෙදං, පාඨයති වා. පයොජ්ජතො+ඤ්ඤත්‍ර කම්මෙ දුතියා. පොසො ආසයති දත්තං, සායයති වා. පොසො අඤ්ඤං භජ්ජාපෙති, අඤ්ඤං කොට්ටාපෙති, අඤ්ඤං සන්ථරාපෙති.

5. හරාදීනං වා

හරාදීනං පයොජ්ජෙ කත්තරි දුතියා හොති වා. පොසො හාරෙති භාරං දත්තං, දත්තෙනෙති වා. දස්සයතෙ ජනං රාජා, ජනෙනෙති වා. අභිවාදයතෙ ගුරුං දත්තං, දත්තෙනෙති වා. අජ්ඣොහාරෙති සත්තුං දත්තං, දත්තෙනෙති වා. කාරෙති දත්තො දත්තං, දත්තෙනෙති වා. පක්ඛෙ සබ්බත්‍ර කත්තරි තතියා.

6. න ඛාදාදීනං

ඛාදාදීනං පයොජ්ජෙ කත්තරි දුතියා න හොති. ගත්‍යත්ථාදීසු ක්වචි පටිසෙධත්ථ+මිදං. ඛාදයති දත්තො දත්තෙන, ආදයති දත්තෙන, අව්හාපයති දත්ථෙන, සද්දායයති දත්තෙන, නායයති දත්තෙන, කන්දයති දත්තෙන.

7. ඣාදීහි යුත්තා

ධිආදීහි යුත්තතො දුතියා හොති. ධි+රත්ථු+මං පූතිකායං, අන්තරා ච රාජගහං අන්තරා ච නාලන්දං, රාජගහස්ස ච නාලන්දස්ස ච විවරභූතෙ මජ්ඣෙති අත්ථො. සමාධාන+මන්තරෙන, මුචලින්ද+මභිතො සරං. ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ+යං දුතියා.

8. ලක්ඛණිත්ථම්භූතවිච්ඡාස්ව+භිනා

ලක්ඛණාදීස්ව+ත්ථෙසු අභිනා යුත්තම්හා දුතියා හොති. රුක්ඛ+මභිවිජ්ජොතතෙ චන්දො, එත්ථ රුක්ඛො ලක්ඛණං, චන්දො ලක්ඛිතබ්බො, තත්‍ර අභිනා රුක්ඛස්ස ලක්ඛණවුත්තිතා පකාසීයතීති රුක්ඛො අභිනා යුත්තො නාම. සාධු දෙවදත්තො මාතර+මභි, මාතරි සාධුත්තං

පත්තොතායත්ථො. රුක්ඛං රුක්ඛංඅභි විජ්ජොතතෙ චන්දො, රුක්ඛෙ රුක්ඛෙතායත්ථො.

9. පතිපරීහි භාගෙ ච

පතිපරීහි යුත්තතො ලක්ඛණාදීසු භාගෙ ච+ත්ථෙ දුතියා හොති. රුක්ඛංපති විජ්ජොතතෙ, සාධු දෙවදත්තො මාතරංපති, රුක්ඛං රුක්ඛංපති තිට්ඨති, ය+දෙත්ථ මං පති සියා, යො මම භාගො, සො දීයතූතායත්ථො. එවං රුක්ඛංපරිතායාදිපි.

10. අනුනාති

ලක්ඛණාදීසු දුතියා. රුක්ඛමනු විජ්ජොතතෙ, සච්චකිරිය+මනු වස්සි, හෙතු ච ලක්ඛණං හවති, සාධු දෙවදත්තො මාතර+මනු, රුක්ඛං රුක්ඛ+මනු විජ්ජොතතෙ, යදෙත්ථ මංඅනු සියා.

11. සහත්ථෙ

සහත්ථෙ අනුනා යුත්තම්හා දුතියා. පබ්බත+මනු තිට්ඨති, පබ්බතෙන සහ තායත්ථො.

12. හීනෙ

හීනත්ථෙ අනුනා යුත්තම්හා දුතියා. අනුසාරිපුත්තං පඤ්ඤවන්තො භික්ඛූ, සාරිපුත්තතො පඤ්ඤාය හීනාතායත්ථො.

13. උපෙන

හීනත්ථෙ උපෙන යුත්තම්හා දුතියා. උපසාරිපුත්තං පඤ්ඤවන්තො.

16. කත්තුකරණෙසු තතියා

කත්තරි කරණෙ ච කාරකෙ තතියා හොති. ජිනෙන දෙසිතො ධම්මො, බුද්ධෙන ජිතො මාරො, අහිනා දට්ඨො නරො. යත්ථ කාරණකාරණම්පි කාරණවසෙන වුච්චති, තත්ථාපි තතියා, චොරෙහි ගාමො දඩ්ඪො, තිණෙහි භත්තං සිද්ධං, සද්ධෙහි කාරිතා විහාරා.

> අත්තපධානො කිරියං, යො නිබ්බත්තෙති කාරකො;
> අපයුත්තො පයුත්තො වා, ස කත්තාති පවුච්චති.

කරණෙ-තං පන දුවිධං අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන, යථා හත්ථෙන කම්මං කරොති, චක්ඛුනා රූපං පස්සති, මනසා ධම්මං විජානාති. දත්තෙන වීහයො ලුනාති, අග්ගිනා කුටිං ඣාපෙති.

බාහිරඤ්ච තථා+ජ්ඣත්තං, කරණං දුවිධං යථා;
වීහිං ලුනාති දත්තෙන, නෙත්තෙන චන්ද+මික්ඛතෙ.

පකතියා අභිරූපො, ගොත්තෙන ගොතමො ඉච්චාදි භූධාතුස්ස සම්භවා කරණෙ තතියා. තථා සාරිපුත්තොති නාමෙන විස්සුතො, ජාතියා ඛත්තියො බුද්ධො, ජාතියා සත්තවස්සිකො, සිප්පෙන නළකාරො සො, එකූනතිංසො වයසා, එවං සමෙන ධාවති, විසමෙන ධාවති, ද්විදොණෙන ධඤ්ඤං කිණාති.

17. සහත්ථෙන

සහත්ථෙන යොගෙ තතියා සියා. තතියාපි ඡට්ඨීව අප්පධානෙ එව භවති. පුත්තෙන සහා+ගතො, පුත්තෙන සද්ධිං ආගතො, විතක්කෙන සහ වත්තති, පුත්තෙන සහ ථූලො, නිසීදි භගවා සද්ධිං භික්ඛුසඞ්ඝෙන, සහස්සෙන සමං මිතා, සබ්බෙහි මෙ පියෙහි මනාපෙහි නානාභාවො.

18. ලක්ඛණෙ

ලක්ඛණෙ වත්තමානතො තතියා. භින්නෙන සීසෙන පග්ඝරන්තෙන ලොහිතෙන පටිවිස්සකෙ උජ්ඣාපෙසි, ඌනපඤ්චබන්ධනෙන පත්තෙන අඤ්ඤං නවං පත්තං චෙතාපෙය්‍ය, තිදණ්ඩකෙන පරිබ්බාජක+මද්දක්ඛි, අක්ඛිනා කාණො, හත්ථෙන කුණී, පාදෙන ඛඤ්ජො, පිට්ඨියා ඛුජ්ජො. තෙන හි විකලඞ්ගෙන විකලඞ්ගිනො විකාරො ලක්ඛියතෙ.

19. හෙතුම්හි

වාසාදිලක්ඛණක්‍රියාය හෙතුතො තතියා. අන්නෙන වසති, විජ්ජාය වසති, න ජච්චා වසලො හොති, කම්මුනා වසලො හොති, දානෙන භොගවා, ආචාරෙන කුලං, තෙන පාණි කාමදදො.

20. පඤ්චමී+ණෙ වා

ඉණෙ හෙතුම්හි පඤ්චමී වා. සතස්මා බද්ධො, සතෙන වා.

21. ගුණෙ

පරඞ්ගභූතෙ හෙතුම්හි පඤ්චමී හොති වා. ජළත්තා බද්ධො, ජළත්තෙනවා, පඤ්ඤාය මුත්තො, භුත්වා අභාවතො අනිච්චා, සඞ්ඛාරනිරොධා විඤ්ඤාණනිරොධො. බහුලංවිධානා සත්තම්‍යත්ථෙහිපි, තෙන සමයෙන, කාලෙන ධම්මසාකච්ඡා, පුරත්ථිමෙන ධතරට්ඨො, දක්ඛිණෙන විරූළ්හකො, උත්තරෙන කපිලවත්ථු, යෙන භගවා, තෙනුපසඞ්කමි, සො වො මම+ච්චයෙන සත්ථාති. මාසෙන භුඤ්ජති, එකාහෙනෙව බාරාණසිං පාවිසි, නවහි මාසෙහි

විහාරං කාරාපෙසි, කහාපණෙන ඌනො, ධනෙන විකලො, අසිනා කලහො, ආචාරෙන නිපුණො, ගුළෙන මිස්සකං, වාචාය සඛිලො, මණිනා අත්ථො, ධනෙන අත්ථො, යොජනෙන ගච්ඡති ඉච්චාදි හෙතුම්හි කරණෙ වා තතියා. අත්තනාව අත්තානං සම්මන්නතීති පච්චත්තෙ බහුලංවිධානා කත්තරි තතියා. එවං තිලෙහි ඛෙත්තෙ වපතීති කම්මත්ථෙ, සුමුත්තා මයං තෙන මහාසමණෙනාති පඤ්චම්‍යත්ථෙ ච.

24. චතුත්ථී සම්පදානෙ

අචෙතනං සචෙතනං වා පටිග්ගාහකභාවෙනා+පෙක්ඛිතං, තං සම්පදානං, තඤ්ච දා-දානෙති ධාතුතො බ්‍යප්පෙන යුත්තමෙව, තත්ථ චතුත්ථී හොති. තඤ්ච දීයමානස්ස වත්ථුනො අනිවාරණ+ජ්ඣෙසනා+නුමතිතො තිවිධො, යථා බුද්ධස්ස පුප්ඵං දෙති, බොධිරුක්ඛස්ස ජලං දෙති, යාචකස්ස ධනං දෙති, භික්ඛූනං දානං දෙති.

> අනිරාකරණා+රාධ-න+බ්භනුඤ්ඤවසෙන හි;
> සම්පදානං තිධා වුත්තං, රුක්ඛ+යාචක+භික්ඛවො.

ආධාරවිවක්ඛායං සත්තමීපි, සඞ්ඝෙ ගොතමි දෙහි, සඞ්ඝෙ දින්නෙ අහඤ්චෙව පූජිතො භවිස්සාමි, යා පලාලමයං මාලං, නාරී දත්වාන චෙතියෙති.

25. තාදත්ථ්‍යෙ

තාදත්ථ්‍යෙ චතුත්ථී සියා. තදත්ථස්ස භාවෙ, තාදත්ථ්‍යං, තස්මිං තදත්ථභාවෙ ජොතනීයෙච චතුත්ථී සියා. තදත්ථස්ස භාවොති නිමිත්තනිමිත්තීසම්බන්ධෙ ඡට්ඨී, තස්මා ඡට්ඨ්‍යාපවාදො+යං. සමෙපි නිමිත්තනිමිත්තීනං සම්බන්ධෙ නිමිත්තභූතයූපතොව චතුත්ථී, නො නිමිත්තීභූතදාරුතො. යූපාය දාරු, පාකාය වජති, බුද්ධස්සත්ථාය ජීවිතං පරිච්චජාමි, නෙව දවාය, න මදාය, ඌනස්ස පාරිපූරියා, අත්ථාය හිතාය සුඛාය සංවත්තති, ලොකානුකම්පාය, ඵාසු විහාරාය.

ඉච්චායං කච්චායනෙ උපරි වක්ඛමානස්ස චතුත්ථීති සාධිතත්තා ඉධ ඡට්ඨීති දීපනත්ථං වුච්චතෙ –

කස්ස සාදු නරුච්චති, මා අයස්මන්තානම්පි සඞ්ඝභෙදො රුච්චිත්ථ, ඛමති සඞ්ඝස්ස, භත්ත+මස්ස නච්ඡාදෙතීති ඡට්ඨී සම්බන්ධවචනිච්ඡායං, න චෙ+වං විරොධො සියා, සදිසරූපත්තා, එවංවිධෙසු ච සම්බන්ධස්ස සද්දිකානුමතත්තා. තථා හි භාගවුත්තියා ‘‘උපපදවිභත්ති ඡට්ඨියා+පවාදා’’ති වුත්තං, සද්දන්තරෙ විහිතා විභත්ති උපපදවිභත්ති.

කස්ස වා ත්වං ධම්මං රොචෙසීති අත්ථමත්තෙ පඨමා, කස්ස වා තුය්හන්ති අවත්වා කස්ස වා ත්වං ධම්මං රොචෙසීති අත්ථමත්තෙ පඨමාවසෙන බ්‍යභිචාරදස්සනා. එව+මඤ්ඤාපි විඤ්ඤෙය්‍යා, පරතොපි යථාගමං.

රඤ්ඤො සතං ධාරෙති රඤ්ඤො ඡත්තං ධාරෙතීති සම්බන්ධෙ ඡට්ඨීව. සිලාඝ=කත්ථනෙ, එවං රඤ්ඤො සිලාඝතෙ ඉච්චාදි, ථුතිං කරොතීත්‍යත්ථො. හනු=අපනයනෙ, රඤ්ඤො හනුතෙ, වඤ්චෙතීත්‍යත්ථො. උපතිට්ඨෙය්‍ය සක්‍යපුත්තානං වඩ්ඪකී, උපගච්ඡෙය්‍යාත්‍යත්ථො. සප=අක්කොසෙ, මය්හං සපතෙ, සච්චං කුරුතෙත්‍යත්ථො. ධර=ධාරණෙ, සුවණ්ණං තෙ ධාරයතෙ, ඉණං තෙ ධාරයති, අස්ස රඤ්ඤො නාගං ධාරයාම. පිහ=ඉච්ඡායං, දෙවාපි තස්ස පිහයන්ති තාදිනො, තෙසං පිහයන්ති සම්බුද්ධානං සතීමතං, පිහයන්ති=පත්ථෙන්ති. තස්ස කුජ්ඣ මහාවීර, යදි+හං තස්ස පකුප්පෙය්‍යං, දුහයති දිසානං මෙඝො, යො මිත්තානං න දූහති, යො අප්පදුට්ඨස්ස නරස්ස දුස්සති. ඉස්ස=ඉස්සායං, තිත්ථියා ඉස්සයන්ති සමණානං. උසූය=දොසාවිකරණෙ, දුජ්ජනා ගුණවන්තානං උස්සූයන්ති, කා උසූයා විජානතං. ඉධ+සිධ+රාධ+සාධ=සංසිද්ධියං, ආරාධො මෙ රඤ්ඤො, රඤ්ඤො භාග්‍ය+මාරජ්ඣති, ක්‍යා+හං අය්‍යානං අපරජ්ඣාමි, ආයස්මතො උපාලිත්ථෙරස්ස උපසම්පදාපෙක්ඛො උපතිස්සො. භික්ඛූ භගවතො පච්චස්සොසුං, ආසුණන්ති බුද්ධස්ස භික්ඛූ, තස්ස භික්ඛුනො ජනොඅනුගිණාති, පතිගිණාති, සාධුකාරදානාදිනා තං උස්සහතීත්‍යත්ථො. ආරොචයාමි වො භික්ඛවෙ, පටිවෙදයාමි වො, ආමන්තයාමි තෙ මහාරාජ, ධම්මං තෙ දෙසිස්සාමි, දෙසෙතු භන්තෙ භගවා ධම්මං භික්ඛූනං, යථා නො භගවා බ්‍යාකරෙය්‍ය, නිරුත්තිං තෙ පවක්ඛාමි, අලං මෙ රජ්ජං, අලං භික්ඛු පත්තස්ස, අලං මල්ලො මල්ලස්ස, අරහති මල්ලො මල්ලස්ස, අලං තෙ ඉධ වාසෙන, කිං මෙ එකෙන තිණ්ණෙනාති සබ්බත්ථ සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී.

එවං ආයු භොතො හොතු, චිරං ජීවිතං, භද්දං, කල්‍යාණං, අත්ථං, පයොජනං, කුසලං, අනාමයං, හිතං, පත්ථං, සුඛං, සාතං, භොතො හොතු, සාධු සම්මුති මෙ තස්ස, පුත්තස්සා+විකරෙය්‍ය ගුය්හ+මත්ථං, තස්ස මෙ සක්කො පාතුරහොසි, තස්ස පහිණෙය්‍ය, භික්ඛූනං දූතං පාහෙසි, කප්පති සමණානං ආයොගො, එකස්ස ද්වින්නං තිණ්ණං වා පහොති, උපමං තෙ කරිස්සාමි, අඤ්ජලිංතෙ පග්ගණ්හාමි, තස්ස ඵාසු, ලොකස්ස+ත්ථො, නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, සොත්ථි තස්ස, සමත්ථො මල්ලො මල්ලස්ස, තස්ස හිතං, තස්ස සුඛං, ස්වාගතං තෙ මහාරාජාති සබ්බත්ථ සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී.

26. පඤ්චම්‍ය+වධිස්මා

පදත්ථාවධිස්මා පඤ්චමීවිභත්ති හොති.

සමෙප්‍ය+පගමෙ ද්වින්නං, පුබ්බරූපා ය+දච්චුතං;
වුච්චතෙ ත+දපාදානං, තං චලාචලතො ද්විධා;
යථා+ස්සා ධාවතා පොසො, පතො, රුක්ඛාඵලන්ති ච.

තත්ථ චලාවධි ධාවතා අස්සා පුරිසො පතති, අචලාවධි පබ්බතා ඔතරන්ති වනචාරකාති.

තඤ්ච අවධි විසයක්‍රියාවිසෙසස්ස නිද්දිට්ඨත්තා නිද්දිට්ඨවිසයං, යත්ථ අප අපගමනක්‍රියං උපාත්තං=අජ්ඣාහටං විසයං කත්වා පවත්තති, තං උපාත්තං. යං කෙනචි ගුණෙන උක්කංසියති, තං අනුමෙය්‍යං. යථා ගාමා අපෙන්ති මුනයො, නගරා නිග්ගතො රාජා, පාපා චිත්තං නිවාරෙන්ති. වලාහකා විජ්ජොතතෙ, කුසුලතො පචතීති. එත්ථ ච වළාහකා නික්ඛම්ම, කුසුලතො අපනෙත්වාති ච පුබ්බක්‍රියා අජ්ඣාහරීයති. මථුරා පාටලිපුත්තකෙහි අභිරූපාති අනුමීයති. වුත්තඤ්හි –

නිද්දිට්ඨවිසයං කිඤ්චි, උපාත්තවිසයං තථා;
අනුමෙය්‍යවිසයඤ්චෙති, තිධා+හු අවධිං බුධාති.

භයහෙතුම්හි-චොරා භයං ජායති, තණ්හාය ජායති භයං, පාපතො උත්තසති, නත්ථි සොකො කුතො භයං. අක්ඛාතරි-උපජ්ඣායා සික්ඛං ගණ්හාති, ආචරියම්හා අධීතො සුණාති වා. බුද්ධස්මා පරාජෙන්ති අඤ්ඤතිත්ථියා, පරාජිතා භවන්තීත්‍යත්ථො. හිමවතා පභවති ගඞ්ගා, අචිරවතියා පභවන්ති කුන්නදියො. උරස්මා ජාතො පුත්තො, කම්මතො ජාතං ඉන්ද්‍රියං, උපජ්ඣායා අන්තරධායති සිස්සො, මාතාපිතූහි අන්තරධාරයති පුත්තො, නිලීයතීත්‍යත්ථො. දූරත්ථයොගෙකීවදූරෙො ඉතො නළකාරගාමො, තතො හවෙ දූරතරං වදන්ති, ගාමතො නාතිදූරෙ, ආරකා තෙ මොඝපුරිසා ඉමස්මා ධම්මවිනයා, ආරකා තෙහි භගවා දූරතොව නමස්සන්ති, අද්දස දූරතොව ආගච්ඡන්තං. අන්තිකත්ථයොගෙ-අන්තිකං ගාමා, ආසන්නං ගාමා, සමීපං ගාමා. පරිමාණෙ-ඉතො මථුරාය චතූසු යොජනෙසු සංකස්සං, රාජගහතො පඤ්චචත්තාලීසයොජනමත්ථකෙ සාවත්ථී. කාලපරිමාණෙ-ඉතො එකනවුතිකප්පමත්ථකෙ, ඉතො වස්සසතසහස්සස්ස අච්චයෙන බුද්ධො ලොකෙ උප්පජ්ජිස්සති. පාසාදා සංකමෙය්‍ය, පාසාදං අභිරුහිත්වා සංකමෙය්‍යාති අත්ථො, තථා හත්ථික්ඛන්ධා සංකමෙය්‍ය, අභිධම්මා පුච්ඡන්ති, අභිධම්මං සුත්වාති අත්ථො, ආසනා වුට්ඨහෙය්‍ය. දිසත්ථවාචීහි යොගෙ-ඉතො සා පුරිමා දිසා, ඉතො සා දක්ඛිණා දිසා, අවීචිතො යාව භවග්ගං, උද්ධං පාදතලා, අධො කෙසමත්ථකා. විභජනෙ-යතො පණීතතරො වා විසිට්ඨතරො වා නත්ථි, අත්තදන්තො තතො වරං, කිඤ්චාපි දානතො සීලං වරං, තතො මයා බහුතරං සුතං, සීලමෙව සුතා සෙය්‍යො. ආරතිප්පයොගෙ-ආරති විරති පාපා,

පාණාතිපාතා වෙරමණී, අදින්නාදානා පටිවිරතො, අප්පටිවිරතා මුසාවාදා. සුද්ධත්ථයොගෙ-ලොභනීයෙහි ධම්මෙහි සුද්ධො, මාතුතො ච පිතුතො ච සුද්ධො අනුපක්කුට්ඨො. පමොචනත්ථයොගෙ-පරිමුත්තො දුක්ඛස්මාති වදාමි, මුත්තො+ස්මි මාරබන්ධනා, න තෙ මුච්චන්ති මච්චුනා, මුත්තො+හං+සබ්බපාසෙහි. විවෙචනෙ-විවිච්චෙව කාමෙහි, විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි. පමාණත්ථෙ-ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච යොජනං, ගම්භීරතො ච පුථුලතො ච යොජනං චන්දභාගාය පරිමාණං, පරික්ඛෙපතො නවයොජනසතපරිමාණො මජ්ඣිමදෙසො. පුබ්බාදියොගෙ-පුබ්බෙව මෙ භික්ඛවෙ සම්බොධා, ඉතො පුබ්බෙ නාහොසි, තතො පරං පච්චන්තිමා ජනපදා, තතො අපරෙන සමයෙන. පඤ්හෙ-කුතො+සි ත්වං, කුතො භවං, පාටලිපුත්තතො. කිච්ඡා ලද්ධන්ති ගුණෙ පඤ්චමී, කිච්ඡෙන මෙ අධිගතන්ති හෙතුම්හි කරණෙ වා තතියා, එවං ථොකා මුත්තො, ථොකෙන මුත්තොති.

කථං ''ථොකං චලතී''ති, ක්‍රියාවිසෙසනෙ කම්මනි දුතියා, ථොකං චලනං කරොතීත්‍යත්ථො, ථොකන්ති චලනක්‍රියාය විසෙසනත්තා ක්‍රියාවිසෙසනං.

ක්‍රියාවිසෙසනං නාම, කම්මත්තෙ+කත්තසණ්ඨිතා;
න්‍යායසිද්ධං යතො තස්මා, තදත්ථං න විසුං විධි.

න්‍යායසිද්ධංච=චලනන්ති යස්මා භාවෙ අනො, තස්මා භාවස්සෙ+කත්තා එකවචනන්ති ඤායා එකත්තඤ්ච, භාවෙ අනත්තා නපුංසකත්තඤ්ච, කරොතික්‍රියාය සම්බන්ධෙන කම්මත්තඤ්ච සිජ්ඣතීති. කර+භූධාතවො ච –

කාරියරූපාභිධාත්වත්ථා, සබ්බෙ සත්තාය යුජ්ජරෙ;
තතො ක්‍රියා ච භාවො ච, සාමඤ්ඤං තෙසු ගම්‍යතෙ –

ති වුත්තත්තා යුජ්ජන්ති.

ථොකත්ථෙ-ථොකා මුච්චති. සබ්බත්ථ සවිසයෙ පඤ්චමී. එත්ථ ''විවක්ඛා ලොකිකා සා ච, න සක්කා අනිවත්තිතුං''ති වුත්තත්තා අනිට්ඨප්පසඞ්ගො න සියා. මරියාදායං-ආපබ්බතා ඛෙත්තං. අභිවිධිම්හි-ආබ්‍රහ්මලොකා සද්දො අබ්භුග්ගච්ඡති, පබ්බතං වජ්ජෙත්වා, බ්‍රහ්මලොකම්හි බ්‍යාපෙත්වාති ච අත්ථො. එත්ථ වජ්ජමානසීමා මරියාදා, ගය්හමානසීමා අභිවිධි.

27. අපපරීහි වජ්ජනෙ

වජ්ජනෙ වත්තමානෙහි අපපරීහි යොගෙ පඤ්චමී හොති. අපසාලාය ආයන්ති වාණිජා, පරිසාලාය ආයන්ති වාණිජා, සාලං වජ්ජෙත්වාති අත්ථො.

28. පටිනිධිපතිදානෙසු පතිනා

පටිනිධිම්හි පතිදානෙ ච වත්තමානෙන පතිනා යොගෙ නාමස්මා පඤ්චමී හොති. බුද්ධස්මා පති සාරිපුත්තො, ඝත+මස්ස තෙලස්මා පති දදාති.

29. රිතෙ දුතියා ච

රිතෙසද්දයොගෙ නාමස්මා දුතියා හොති පඤ්චමී ච. රිතෙ සද්ධම්මා, රිතෙ සද්ධම්මං.

30. විනා+ඤ්ඤත්‍ර තතියා ච

විනා+ඤ්ඤත්‍රයොගෙ නාමස්මා තතියා දුතියා පඤ්චමී ච. විනා වාතෙන, විනා වාතං, විනා වාතස්මා. අඤ්ඤත්‍ර එකෙන පිණ්ඩපාතනීහාරකෙන, අඤ්ඤත්‍ර ධම්මං, අඤ්ඤත්‍ර ධම්මා.

31. පුථනානාහි

එතෙහි යොගෙ තතියා හොති පඤ්චමී ච. භින්නයොගකරණං දුතියානිවත්තනත්ථං. පුථගෙව ජනෙන, පුථගෙව ජනස්මා, ජනෙන නානා, ජනස්මා නානා.

39. ඡට්ඨී සම්බන්ධෙ

සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී හොති. රඤ්ඤො පුරිසොති වුත්තෙ යස්මා රාජා දදාති, පුරිසො ගණ්හාති, තස්මා රාජපුරිසොති විඤ්ඤායති. එවමෙව යො යස්ස ආයත්තො සෙවකාදිභාවෙන භණ්ඩභාවෙන වා සමීප+සමූහා+වයව+විකාර+කාරිය+අවත්ථා+ජාති+ගුණ+ක්‍රියාදිවසෙන වා, ඨානීවසෙන වා, ආගමීවසෙන වා, සො තිවිධොපි අත්ථො සම්බන්ධො නාම. වුත්තඤ්හි –

ක්‍රියාකාරකසඤ්ජාතො, අස්සෙ+දංභාවහෙතුකො;
සම්බන්ධො නාම සො අත්ථො, තත්ථ ඡට්ඨී විධීයතෙ.

පාරතන්ත්‍යඤ්හි සම්බන්ධො, තත්ථ ඡට්ඨී භවෙ තිතො;
උපාධි+ඨානා+ගමිතො, න විසෙස්සාදිතො තිතොති.

උපාධිසඞ්ඛාතවිසෙසනතො තාව-රඤ්ඤො පුරිසො. එත්ථ ච බ්‍රාහ්මණාදිසාමිතො නිවත්තෙතීති රාජා විසෙසනං, පුරිසො තෙන විසෙසියතීති විසෙස්සො. භණ්ඩසම්බන්ධතො-පහූතං මෙ ධනං සක්ක, එකස්ස පටිවීසො, භික්ඛුස්ස පත්තචීවරං. සමීපතො-අම්බවනස්ස අවිදූරෙ, නිබ්බානස්සෙව සන්තිකෙ. සමූහෙ-සුවණ්ණස්ස රාසි, භික්ඛූනං සමූහො. අවයවෙ-

මනුස්සස්සෙව තෙ සීසං, රුක්ඛස්ස සාඛා. විකාරෙ-සුවණ්ණස්ස විකති, භට්ඨධඤ්ඤානං සත්තු. කාරියෙ-යවස්ස අඞ්කුරො, මෙඝස්ස සද්දො, පුත්තාපි තස්ස බහවො, කම්මානං ඵලං විපාකො. අවත්ථායං-ඛන්ධානං පාතුභාවො, ජරා, භෙදො වා. ජාතියං-මනුස්සස්ස භාවො, මනුස්සානං ජාති. ගුණෙ-සුවණ්ණස්ස වණ්ණො, වණ්ණො න ඛීයෙථ තථාගතස්ස බුද්ධස්ස ගුණඝොසො, පුප්ඵානං ගන්ධො, ඵලානං රසො, චිත්තස්ස ඵුසනා, සිප්පිකානං සතං නත්ථි, තිලානං මුට්ඨි, තෙසං සමායොගො, සන්ධිනො විමොක්ඛො, තථාගතස්ස පඤ්ඤාපාරමිං ආරබ්භ, සුඛං තෙ, දුක්ඛං තෙ, චෙතසො පරිවිතක්කො උදපාදි, පඤ්ඤාය පටුභාවො, රූපස්ස ලහුතා, මුදුතා වා, උපචයො වා. ක්‍රියාසම්බන්ධෙ-පාදස්ස උක්ඛෙපනං, අවක්ඛෙපනං වා, හත්ථස්ස සමිඤ්ජනං, දානං, පසාරණං, ධාතූනං ගමනං, ඨානං, නිසජ්ජා, සයනං වා, තථාගතස්ස නාමගොත්තාදි, තස්ස කාරණං, තස්ස මාතාපිතරො, තස්ස පුරතො පාතුරහොසි, නගරස්ස දක්ඛිණතො, වස්සානං තතියෙ මාසෙ, න තස්ස උපමා, කුවෙරස්ස බලි ඉච්චාදි. අපි ච –

ගාවස්ස ජාති, ධවලො, ගති, සිඞ්ගං, නාමන්ති+ධ;
දබ්බස්සාපි ච ජාත්‍යාදි, විසෙස්සා හොන්ති කාමතො.

ගොත්තඤ්ච සබලොදිස්ස, පාක+මන්නස්ස සුක්කතා;
පටස්ස, සිඞ්ගංමෙණ්ඩස්ස, නා+ඤ්ඤෙසංති විසෙස්සතෙ.

ඨානිතො-යුවණ්ණාන+මෙඔ ලුත්තා. ආගමිතො-සුඤ සස්ස. සාමියොගෙ-දෙවාන+මින්දො, මිගානං රාජා. රුජාදියොගෙ-දෙවදත්තස්ස රුජති, තස්ස රොගො උප්පජ්ජි, මහාසෙනාපතීනං උජ්ඣාපෙතබ්බං, රජකස්ස වත්ථං දදාති, මුසාවාදස්ස ඔත්තප්පං ඉච්චාදි. යජස්ස යොගෙ-පුප්ඵස්ස බුද්ධස්ස යජති, පුප්ඵෙනාත්‍යත්ථො. එවං සතස්ස අග්ගිං ජුහති. සුහිතත්ථෙ-පත්තං ඔදනස්ස පූරෙත්වා, පූරං නානාපකාරස්ස අසුචිනො, පූරං හිරඤ්ඤසුවණ්ණස්ස, පූරති බාලො පාපස්ස. කිතකප්පයොගෙ-බහුලංවිධානා ඡට්ඨී, රඤ්ඤො සම්මතො, පූජිතො, සක්කතො, අපචිතො, මානිතො වා, අමතං තෙසං භික්ඛවෙ අපරිභුත්තං, යෙසං කායගතා සති අපරිභුත්තා, සාධුසම්මතො බහුජනස්ස, සුප්පටිවිද්ධා බුද්ධානං ධම්මධාතු, ධම්මස්ස ගුත්තො මෙධාවී. කම්මත්ථෙ-තස්ස භවන්ති වත්තාරො, සහසා කම්මස්ස කත්තාරො, අමතස්ස දාතා, භින්නානං සන්ධාතා, සහිතානං අනුප්පදාතා, බොධෙතා පජාය, කම්මස්ස කාරකො නත්ථි, විපාකස්ස ච වෙදකො, අවිසංවාදකො ලොකස්ස, චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො. සරති+ච්ඡායොගෙ-මාතු සරති, න තෙසං කොචි සරති, සත්තානං කම්මපච්චයා, පුත්තස්ස ඉච්ඡති. කරොතිස්ස (යොගෙ) – උදකස්ස පතිකුරුතෙ, කණ්ඩස්ස පතිකුරුතෙ, අභිසඞ්ඛරොතීත්‍යත්ථො. පඤ්චමියත්ථෙ

පරිහානිභයත්ථයොගෙපි ඡට්ඨී, අස්සවනතාය ධම්මස්ස පරියායන්ති, කින්නු ඛො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමි, සබ්බෙ තසන්ති දණ්ඩස්ස, සබ්බෙ භායන්ති මච්චුනො, භීතො චතුන්නං ආසීවිසානං ඝොරවිසානං ඉච්චාදි.

40. තුල්‍යත්ථෙන වා තතියා

තුල්‍යත්ථෙන යොගෙ වා ඡට්ඨී හොති තතියා ච. පිතු තුල්‍යො, පිතරා වා, මාතු තුල්‍යො, මාතරා වා.

32. සත්තම්‍යා+ධාරෙ

කත්තුකම්මට්ඨානං නිසජ්ජ+පචනාදික්‍රියානං යො ආධාරො, තං ආධාරකාරකං නාම. කටං කටෙ නිසීදති දෙවදත්තො, ථාලියං ඔදනං පචති, දෙවදත්ත+තණ්ඩුලානං කත්තු+කම්මානං ධාරණතො තදට්ඨආසන+පචනක්‍රියං කට+ථාලියො ධාරෙන්ති නාම, තස්මිං සත්තමීවිභත්ති හොති.

සො බ්‍යාපිකො, ඔපසිලෙසිකො, වෙසයිකො, සාමීපිකොති චතුබ්බිධො. තත්ථ යො ආධෙය්‍යස්ස නිස්සෙසාධාරභූතො, සො බ්‍යාපිකො, යථා තිලෙසු තෙලං අත්ථි, ඛීරෙසු ජලං, දධිම්හි සප්පි. පච්චෙකසිද්ධානං භාවානං යං ආධෙය්‍යභාවෙන උපසිලෙසනං අල්ලීයනං අත්ථි, සො ඔපසිලෙසිකො. යථා ආසනෙ නිසින්නො සඞ්ඝො, ථාලියං ඔදනං පචති, ඝටෙ උදක+මත්ථි, දූරෙ ඨිතො, සමීපෙ ඨිතො. යත්ථ සමීපෙ සාමීපිවොහාරං කත්වා තදායත්තතාදීපනත්ථං ආධාරභාවො උපචරීයති, තං සාමීපිකං, යථා ගඞ්ගායං ඝොසො, ගඞ්ගාය සමීපෙ වජොත්‍යත්ථො. සාවත්ථියං විහරති ජෙතවනෙ. යත්ථ අඤ්ඤථාභාවවසෙන දෙසන්තරාවච්ඡෙදවසෙන වා ආධාරපරිකප්පො, සො වෙසයිකො. යථා ආකාසෙ සකුණා චරන්ති, භූමියං මනුස්සා, ජලෙ මච්ඡා, පාසාදෙසු පතිතො, පාපස්මිං රමතී මනො, පසන්නො බුද්ධසාසනෙ, පඤ්ඤාය සාධු, විනයෙ නිපුණො, මාතරි සාධු, පිතරි නිපුණො.

> කිරියා කත්තු+කම්මට්ඨා, ආධාරීයති යෙන සො;
> ආධාරො චතුධා වුත්තො, බ්‍යාපකාදිප්පභෙදතො.
>
> බ්‍යාපකො තිලඛීරාදි, කටො ඔපසිලෙසිකො;
> සාමීපිකො තු ගඞ්ගාදි, ආකාසො විසයො මතො.

33. නිමිත්තෙ

නිමිත්තත්ථෙ සත්තමී හොති. අජිනම්හි හඤ්ඤතෙ දීපි, කුඤ්ජරො දන්තෙසු හඤ්ඤතෙ, අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවී, සම්පජානමුසාවාදෙ පාචිත්තියං. සබ්බත්ථ නිමිත්‍යත්ථො.

34. යබ්භාවො භාවලක්ඛණං

යස්ස භාවො භාවන්තරස්ස ලක්ඛණං භවති, තතො සත්තමී. කාලෙ ගාවීසු දුය්හමානාසුගතො, දුද්ධාසු ආගතො. එත්ථගමනක්‍රියාය දොහනක්‍රියාවිභනං, ආගමනක්‍රියාය දුද්ධාක්‍රියාවිභනං, එව+මුපරිපි. පුබ්බණ්හසමයෙ ගතො, සායන්හසමයෙ ආගතො, ජායමානෙ ඛො සාරිපුත්ත බොධිසත්තෙ අයං දසසහස්සී ලොකධාතු සම්පකම්පි.

පාසාණා සක්ඛරා චෙව, කඨලා ඛාණුකණ්ටකා;
සබ්බෙ මග්ගා විවජ්ජන්ති, ගච්ඡන්තෙ ලොකනායකෙ.

ඉමස්මිං සති ඉදං හොති ඉච්චාදි. ''අකාලෙ වස්සතී තස්ස, කාලෙ තස්ස න වස්සතී''ති විසයසත්තමී.

35. ඡට්ඨී චා+නාදරෙ

යස්ස භාවො භාවන්තරස්ස ලක්ඛණං භවති, තතො ඡට්ඨී හොති සත්තමී චා+නාදරෙ ගම්‍යමානෙ. අකාමකානං මාතාපිතූනං රුදන්තානං පබ්බජි, මාතාපිතූසු රුදන්තෙසු වා. ''ආකොටයන්තො සො නෙති, සිවිරාජස්ස පෙක්ඛතෙ'', ''මච්චු ආදාය ගච්ඡති, පෙක්ඛමානෙ මහාජනෙ''.

ගුන්නං සාමීති සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී, ගොසු සාමීති විසයසත්තමී. එවං ගුන්නමිස්සරො, ගොස්වි+ස්සරො, ගුන්නං අධිපති, ගොසු අධිපති, ගුන්නං දායාදො, ගොසු දායාදො, ගුන්නං සක්ඛී, ගොසු සක්ඛී, ගුන්නං පතිභූ, ගොසු පතිභූ, ගුන්නං පසුතො, ගොසු පසුතො, කුසලා නච්චගීතස්ස, කුසලා නච්චගීතෙ, ආයුත්තො කටකරණස්ස, ආයුත්තො කටකරණෙ. තථා ආධාරවචනිච්ඡායං සත්තමී, භික්ඛූසු අභිවාදෙන්ති, මුද්ධනි චුම්බිත්වා, බාහාසු ගහෙත්වා, හත්ථෙසු පිණ්ඩාය චරන්ති, කදලීසු ගජෙ රක්ඛන්ති, ඤාණස්මිං පසන්නො, ඤාණස්මිං උස්සුක්කොති විසයසත්තමී.

36. යතො නිද්ධාරණං

ජාතිගුණක්‍රියාහි සමුදායතෙ+කදෙසස්ස පුථක්කරණං නිද්ධාරණං, යතො තං කරීයති, තතො ඡට්ඨීසත්තමියො හොන්ති. සාලයො සූකධඤ්ඤානං පථ්‍යතමා, සූකධඤ්ඤෙසු සාලයො පථ්‍යතමා. කණ්හා ගාවීනං සම්පන්නඛීරතමා, කණ්හා ගාවීසු සම්පන්නඛීරතමා. ගච්ඡතං ධාවන්තො සීඝතමා, ගච්ඡන්තෙසු ධාවන්තො සීඝතමා.

14. සත්තම්‍යා+ධිකේ‍ය

ආධිකේ‍ය අත්ථෙ උපෙන යුත්තම්හා සත්තමී හොති. උපඛාරියං දොණො, ඛාරියා දොණො අධිකොත්‍යත්ථො. තථා උපනික්ඛෙ කහාපණං.

15. සාමිත්ථෙ+ධිනා

සාමිභාවත්ථෙ අධිනා යුත්තම්හා සත්තමී හොති. අධිබ්‍රහ්මදත්තෙ පඤ්චාලා, අධිපඤ්චාලෙසු බ්‍රහ්මදත්තො, බ්‍රහ්මදත්තිස්සරා පඤ්චාලාති අත්ථො. අධිදෙවෙසු බුද්ධො, සම්මුතිදෙවාදීහි බුද්ධො අධිකොත්‍යත්ථො.

එත්ථ ච යථාවුත්තෙසු අත්ථෙසු අයං භෙදො –

කාරකං සාධකං නිබ්බත්තකං ක්‍රියානිමිත්තන්ති අත්ථතො එකමෙව, තඤ්ච දණ්ඩො, ධවලො, පචනං, චිත්තො, ගොති දබ්බ+ගුණ+ක්‍රියා+නාම+ජාතිභෙදෙන පඤ්චවිධම්පි කම්ම+කත්තාදිවසෙන ඡබ්බිධං, තං සත්තිකාරකං, තදාධාරභූතදබ්බාදයො තත්‍රට්ඨකාරකං, න මුඛ්‍යතො. මුඛ්‍යතො චෙ හොන්ති, තෙසං සත්තිදබ්බානං අඤ්ඤමඤ්ඤබ්‍යාවටරූපත්තා යො ආධාරො, සො ආධාරොයෙව, කිස්මිඤ්චිකාලෙ කරණං වා කත්තුරූපභූතො වා න හොති, තස්මා ථාලි පචති, ථාලියා පචති, ථාලියං පචතීත්‍යාදිනා එකස්ස වත්ථුනො කත්තු+කරණා+ධාරභෙදො න සියා. සත්තිපක්ඛෙ පන දබ්බාදීනං අනෙකසත්තියා ආධාරත්තා සත්තියා දබ්බාදයො විවක්ඛිතා තං තං කාරකං හොතීති දබ්බාදීනං අභෙදෙපි කාරකභෙදො යුජ්ජතෙ. වුත්තඤ්හි –

> විචිත්තකත්තුආදීහි, සංයොගා එකවත්ථුනො;
> නානාත්තං යුජ්ජතෙ නාට්‍ය-භෙදෙන නටකස්සි+වාති.

ථාලි වත්ථුතො එකා චෙදපි සත්තිකාරකභූතකත්තු+කරණා+ධාරාදීනං භෙදෙන භෙද+මුපයාති, කිමිව රාම+රාවණාදිවෙසධාරීනටකො තෙසං නාමවසෙන රාමො, රාවණොති භෙද+මුපයාති, ත+මිවාති අධිප්පායො.

පුන+රපි –

> යථෙ+කොපි පටො සුත්ත, පීතාදිගුණසංයුතො;
> සුක්කො පටොති පීතොති, භෙදං යාතේ‍ය+වමෙව+යං.

එත්ථ ච සත්තිභූතකත්තාදයො මුඛ්‍යකාරකං, තංයොගෙන දබ්බභූතථාලී ගුණකාරකං, තෙ ච කථං ක්‍රියාය කාරකා හොන්ති. කත්තා අත්තනා පතිට්ඨිතාය හසති+නච්චතිච්චාදික්‍රියාය නිමිත්තං හොති. කම්මඤ්ච අත්තනා

පතිට්ඨිතක්‍රියාය තදත්ථභූතඉන්ධනාදීනි පවත්තෙන්තං ‘‘ඔදනං පචතී’’ත්‍යාදො නිමිත්තං. ‘කට්ඨෙහි පච්චතී’ත්‍යාදො කට්ඨානි ජලනක්‍රියාය සාධෙතබ්බපාකස්ස අඞ්ගභාවෙන නිමිත්තං. ‘එරසුනා ඡින්දතී’ත්‍යාදො එරසු ච කට්ඨානං ද්විධාපවත්තියා නිමිත්තං. කම්මඤ්ච ක්‍රියාය සම්බන්ධීයමානබ්‍යාපො සති නිමිත්තභාවෙන ක්‍රියාය නිමිත්තං. තථා සම්පදානා+වධි+ආධාරානං ‘ගාවො දදාති’ ‘ගාමස්මා අපනයති’ ‘ථාලියං පචතී’ත්‍යාදීසු ගොදානා+පනයන+පචනක්‍රියානං නිමිත්තත්තා ක්‍රියාය නිමිත්තානි හොන්ති. තෙසං යථාසකං ක්‍රියාය පවත්තකො කත්තා, තස්මා ස එව පධානො කත්තාති වොහාරං ලභති, අඤ්ඤෙසං කරණාදීනං කත්තුභාවෙ සතිපි අප්පධානත්තා තං න ලභති.

චොදකෙන වුත්තඤ්හි –

නනු සාමග්‍ය්‍යමීනායං, ක්‍රියාසිද්ධි කථං වද;
එකස්ස කත්තුනො එව, සබ්බෙසං කත්තුතං විනා.

සබ්බෙසං කරණාදීනං, කත්තුතාය වියොගතො;
කරණාදීනං අභාවත්තා, කාරකං න හි ඡබ්බිධන්ති.

වුච්චතෙ –

යද්‍යප්‍ය+ත්ථි හි කත්තුත්තං, සභාවා කරණාදිසු;
ක්‍රියාසිද්ධ්‍යා තථාප්‍යො+ත+මප්පධානං පරඞ්ගතො.

එතං සභාවතො උපලබ්භමානං කරණාදීසු කත්තුත්තං පරෙසං කරණාදීනං ජලන+ධාරණාදික්‍රියාය අඞ්ගං උපායති අප්පධානන්ති අධිප්පායො.

කාරකං ඡබ්බිධං සඤ්ඤා-වසා ඡබ්බීසතිවිධං;
පභෙදා සත්තධා කම්මං, කත්තා පඤ්චවිධො භවෙ.

කරණං දුවිධං හොති, සම්පදානං තිධා මතං;
අපාදානං පඤ්චවිධං, ආධාරො තු චතුබ්බිධො.

විභත්තියො පන –

පච්චත්ත+මුපයොගඤ්ච, කරණං සම්පදානියං;
නිස්සක්කං සාමිවචනං, භුම්ම+මාලපන+ට්ඨමංති.

ඉති පයොගසිද්ධියං කාරකකණ්ඩො තතියො.

4. සමාසකණ්ඩ

අථ නාමානමෙව අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධීනං සමාසොති නාමනිස්සිතත්තා, සයඤ්ච නාමිකත්තා නාමානන්තරං සමාසො වුච්චතෙ.

1. ස්‍යාදි ස්‍යාදිනෙ+කත්ථන්ති

ඉද+මධිකතං වෙදිතබ්බං. පුබ්බෙ වුත්තවිධිග්ගහණඤායෙන ස්‍යාදීති තදන්තස්ස ගහණං. සො ච භින්නත්ථානං නාමාන+මෙකත්ථීභාවො සමාසොති වුච්චතෙ.

2. අසඞ්ඛ්‍යං විභත්ති+සම්පත්ති+සමීප+සාකල්‍යා+භාව+යථා+පච්ඡා+යුගපදත්ථෙ

පුබ්බස්ස+ත්ථපරං යස්ස, අඤ්ඤත්ථපරමඤ්ච යං;
නපුංසකං භවෙ යඤ්ච, ත+දාසංඛ්‍ය+මිහෙ+ස්සතෙ.

සත්ථන්තරෙ පසිද්ධං යං, අබ්‍යයීභාවනාමතො;
උපකුම්භං තිට්ඨග්ගු ච, පාතමෙසංති තං යථා.

අසඞ්ඛ්‍යං ස්‍යාද්‍යන්තං විභත්‍යාදීන+මත්ථෙ වත්තමානං ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථං භවති. ‘‘අවිග්ගහො නිච්චසමාසො, පදන්තරවිග්ගහො වෙ’’ති පදන්තරවිග්ගහො. ඉත්ථීසු තථා පවත්තාති විග්ගය්හ විභත්‍යත්ථෙ සමාසෙ කතෙ –

2,119. එකත්ථතායං

එකො අත්ථො යස්ස පකතිපච්චයාදිසමුදායස්ස සො එකත්ථො. තස්ස භාවො පවත්තිනිමිත්තං එකත්ථතා, ර්‍යාදි+ණාදි+සමාසවිධානං, තස්මිං සති ස්‍යාදිලොපො හොති.

9. තං නපුංසකන්ති

නපුංසකලිඞ්ගෙ ච ‘‘පුබ්බස්මා+මාදිතො’’ති සබ්බවිභත්තීනං ලොපෙ ච කතෙ අධිත්ථි තිට්ඨති, භො අධිත්ථි, අධිත්ථි පස්ස, අධිත්ථි කතං, අධිත්ති චරති, අධිත්ථි දෙහි, අධිත්ථි අපෙහි, අධිත්ථි ආයත්තං, අධිත්ථි පතිට්ඨිතං. එවං අධිකුමාරි, අන්තභූතස්ස අප්පධානස්ස සපස්ස ‘‘සපස්ස+න්තස්සා+ප්පධානස්සා’’ති පස්ස රස්සො.

සහ=සම්පන්නං බ්‍රහ්මං සබ්‍රහ්මං. වුත්තනයෙන එත්ථ ච උපරි ච සමාසාදයො හොන්ති, එත්ථ ''අකාලෙ සතත්ථෙ''ති සහස්ස සාදෙසො. ස්‍යාදිම්හි කතෙ ''පුබ්බස්මා+මාදිතො''ති ස්‍යාදීනං ලොපෙ ච සම්පත්තෙ ''නා+තො+මපඤ්චමියා''ති අපඤ්චමියා පටිසෙධො ච අකාරන්තඅසංඛ්‍යසමාසතො පරාසං සබ්බවිභත්තීනං අංආදෙසො ච හොති. එව+මුපරිපි.

භික්ඛානං සමිද්ධි සුභික්ඛං, එත්ථ සස්ස රස්සො. සුභික්ඛං තිට්ඨති භො සුභික්ඛං, සුභික්ඛං පස්ස. නා+ස්මිංසු ''වා තතියා සත්තමීනං''ති විකප්පෙන අං, සුභික්ඛං සුභික්ඛෙන වා කතං, සුභික්ඛං සුභික්ඛෙන වා චරති, සුභික්ඛං දෙහි. පඤ්චමියං අ+මබ්භාවා සුභික්ඛා අපගච්ඡ, සුභික්ඛ+මායත්තං, සුභික්ඛං සුභික්ඛෙ වා පතිට්ඨිතං.

සමීපත්ථෙ-කුම්භස්ස සමීපං උපකුම්භං, එවං උපනගරං, භො උපකුම්භං ඉච්චාදි.

සාකල්‍යෙ-තිණම්පි අසෙසෙත්වාති සතිණං, තිණම්පි අසෙසෙත්වා අජ්ඣොහරණීය+මජ්ඣොහරතීත්‍යත්ථො. සෙසං සබ්‍රහ්මසමං. අග්ගිම්පි අසෙසෙත්වාති සාග්ගි, අග්ගිගන්ථංපි අසෙසෙත්වා අධීතෙත්‍යත්ථො. වාරග්ගහණං අධිත්ථිසමං.

අභාවො සම්බන්ධීභෙදා බහුවිධො, තත්‍ර ඉද්ධාභාවෙවිගතා ඉද්ධි=විභූති සද්දිකානන්ති දුස්සද්දිකං. අත්ථාභාවෙමක්ඛිකානං අභාවො නිම්මක්ඛිකං, නිද්දරථං, නිම්මසකං. අතික්කමාභාවෙ-අතිගතානි තිණානි නිත්තිණං. උපභොගසම්බන්ධීවත්තමානකාලස්ස අභාවෙ-අතිගතං ලහුපාවුරණං අතිලහුපාවුරණං, ලහුපාවුරණස්ස නා+යං උපභොගතා ලොති අත්ථො.

යථාත්ථො+නෙකවිධො, තත්‍ර යොග්ගතායං-යොග්ගං රූප+මනුරූපං. විච්ඡායං-අද්ධමාසං අද්ධමාසං අනු අන්වද්ධමාසං, එවං පච්චත්තං. අත්ථානතිවත්තියං-සත්තිං අනතික්කම්ම යථාසත්ති. එවං යථාක්කමං, යථාබලං. බහුලාධිකාරා යා යා පරිසා යථාපරිසා. සදිසත්ථෙ-කිඛියා කණ්හවිච්ඡිතධෙනුයා සදිසො සකිඛි, සහස්ස සාදෙසො. ආනුපුබ්බියං-ජෙට්ඨානුක්කමෙන අනුජෙට්ඨං.

පච්ඡාඅත්ථෙ-රථස්ස පච්ඡා අනුරථං.

යුගපදත්ථෙ-චක්කෙන සහ=එකකාලං සචක්කං, චක්කෙන එකක්ඛණෙ නිධෙහීති අත්ථො.

3. යථා න තුල්‍යෙ

යථාසද්දො තුල්‍යත්ථෙ වත්තමානො ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථො න භවති. යථා දෙවදත්තො, තථා යඤ්ඤදත්තො. එත්ථ උපමානභූතො යථාසද්දො ‘තථා යඤ්ඤදත්තො’ති උපමෙය්‍ය+මපෙක්ඛති, තස්මා ‘‘සාපෙක්ඛ+මසමත්ථං භවතී’’ති ඤායා අසමාසෙ ‘‘න තුල්‍යො’’ති පටිසෙධො කිමත්ථ+මිති චෙ. යස්මා ‘‘යථා දෙවදත්තො’’ති සමුදායමෙව උපමානං භවති, න විසුං යථාසද්දො, තස්මා සමුදායස්සෙව උපමෙය්‍යසාපෙක්ඛත්තෙ න අසාමත්ථියතා න විසුං යථාසද්දස්ස, තස්මා සාදිස්සෙ පත්තසමාසස්ස පටිසෙධත්ථ+මිදං. තුල්‍යත්ථෙති වත්තබ්බෙ තුල්‍යං විනා තුල්‍යතා නත්ථීති තුල්‍යත්ථෙති අවත්වා තුල්‍යෙති වුත්තං.

> යථාකථඤ්චි සාදිස්සං, ඤායතෙ යත්ථ සම්භවං;
> උපමා නාම සා තස්සා, පපඤ්චො බහුධා භවෙ.

4. යාවා+වධාරණෙ

යාවසද්දො අවධාරණෙ වත්තමානො ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථො භවති. අවධාරණං=එත්තකතාපරිච්ඡෙදො. යාවන්තානි අමත්තානි=භාජනානි යාවාමත්තං, ඉමිනා සමාසෙ කතෙ සෙසං පුබ්බසමං. ජීවස්ස යත්තකො පරිච්ඡෙදො යාවජීවං. යාවතායුකං, ‘‘සකත්ථෙ’’ති කපච්චයො. යත්තකෙන අත්ථො යාවදත්ථං.

5. පය්‍යපා බහි තිරො පුරෙ පච්ඡා වා පඤ්චම්‍යා

පරිආදයො පඤ්චම්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථා හොන්ති වා. පරි පබ්බතා පරිපබ්බතං. වාස්ස වාක්‍යවිකප්පත්ථත්තා පරි පබ්බතා ඉච්චාදයොපි හොන්ති. අප පබ්බතා අපපබ්බතං, ආ පාටලිපුත්තා ආපාටලිපුත්තං, බහි ගාමා බහිගාමං, තිරො පබ්බතා තිරොපබ්බතං, පුරෙ හත්තා පුරෙහත්තං, පච්ඡා හත්තා පච්ඡාහත්තං, සබ්බං උපකුම්භසමං, ඉමිනා සමාසො විසෙසො. එව+මුපරිසුත්තෙපි.

වාත්‍ය+ධිකාරො –

6. සමීපා+යාමෙස්ව+නු

‘‘අසංඛ්‍ය’’මිච්චාදිනා නිච්චසමාසස්ස විකප්පත්ථං සමීපග්ගහණං. අනුසද්දො සාමීප්‍යෙ ආයාමෙ ච වත්තමානො ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථො වා හොති. එත්ථ සමීපග්ගහණස්ස භාවප්පධානත්තා සාමීප්‍යමෙව ගම්‍යතෙති සාමීප්‍යෙති වුත්තං. වනස්ස අනු=සමීපං අනුවනං, ගඞ්ගාය අනු=ආයාමො අනුගඞ්ගං, ගඞ්ගාය අනු වා බාරාණසී.

7. තිට්ඨග්වාදීනි

තිට්ඨගුආදීනි අඤ්ඤත්ථෙන සිද්ධාපි අස්මිං අසංඛ්‍යසමාසෙ නිපාතියන්ති. තිට්ඨන්ති ගාවො යස්මිං කාලෙති තිට්ඨන්තසද්ද+ගොසද්දෙහි පඨමායොම්හි කතෙ ''වා+නෙකඤ්ඤත්ථෙ''ති සමාසො, ඉමිනා නිපාතනා ලොපෙ නපුංසකත්ථෙ ච කතෙ සිම්හි ගොස්ස ''ගොස්සු''ති උකාරෙ ''පුබ්බස්මා+මාදිතො''ති විභත්තිලොපො. එවං වහන්තී ගාවො යස්මිං කාලෙති වහග්ගු ඉච්චාදි. වෙලාප්පකාසකපාතොආදීනම්පි එත්ථෙව සඞ්ගහො, පාතො නහානන්ති සත්තමීඅමාදිසමාසෙ පාතනහානං, එවං සායනහානං, පාතකාලං, සායකාලං, පාතමෙඝං, සායමෙඝං, පාතමග්ගං, සායමග්ගං, එත්ථ ''එඔන+ම වණ්ණෙ''ති අකාරො, නිග්ගහීතස්ස ලොපො ච හොති.

8. ඔරෙ+පරි+පටි+පාරෙ+මජ්ඣෙ+හෙට්ඨු+ද්ධා+ධො+න්තො වා ඡට්ඨියා.

ඔරාදයො සද්දා ඡට්ඨියන්තෙන සහෙ+කත්ථා වා හොන්ති. ඔරං ගඞ්ගාය ඔරෙගඞ්ගා, උපරි සිඛරස්ස උපරිසිඛරං, පටි=මුඛං සොතස්ස පටිසොතං, පාරං යමුනාය පාරෙයමුනං, මජ්ඣං ගඞ්ගාය මජ්ඣෙගඞ්ගං, හෙට්ඨා පාසාදස්ස හෙට්ඨාපාසාදං, උද්ධං ගඞ්ගාය උද්ධගඞ්ගං, අධො ගඞ්ගාය අධොගඞ්ගං, අන්තො පාසාදස්ස අන්තොපාසාදං. ඉමිනා නිපාතනාව නිග්ගහීතලොපෙ ච එකාරෙ ච කතෙ ඔරෙච්චාදි හොති.

10. අ+මාදි

අ+මාදිස්‍යාද්‍යන්තං ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහ බහුල+මෙකත්තං හොති.

උත්තරස්ස පදස්ස+ත්ථො, පධානං ලිඞ්ග+මස්ස ච;
දුතියන්තාදිපදෙකත්ථො, බහුධා තං විභජ්ජතෙ.

පරෙස+මිස්සතෙ තඤ්ච, භියෝ‍යා තප්පුරිසා+ඛ්‍යයා;
තං යථා+ත්‍ර රාජාපච්චං, කත්ථචීති+මිතීදිසං.

අ+මාද්‍යන්තානං කාරකානං අකාරකානඤ්ච සමාසො කත්ථචිමෙව වා හොති. තඤ්ච බහුලංවිධානෙනාති දට්ඨබ්බං.

තත්ථ දුතියාතප්පුරිසො අමාදි ගත+නිස්සිතා+තීතා+තික්කන්ත+පත්තා+පන්නාදීහි භවති. සරණං ගතොති සමාසෙ කතෙ ''එකත්ථතායං''ති විභත්තිලොපාදි උපරි සබ්බත්ථ පුබ්බසමං. සරණගතො, සරණගතා. සරණගතා, සරණගතායො. සරණගතං කුලං,

සරණගතානි කුලානි ඉච්චාදි. අරඤ්ඤගතො, භූමිගතො. ධම්මං නිස්සිතො ධම්මනිස්සිතො, අත්ථනිස්සිතො. භවං අතීතො භවාතීතො, කාලාතීතො. පමාණං අතික්කන්තං පමාණාතික්කන්තං, ලොකාතික්කන්තං. සුඛං පත්තො සුඛප්පත්තො, දුක්ඛප්පත්තො. සොතං ආපන්නො සොතාපන්නො, නිරොධසමාපන්නො, මග්ගප්පටිපන්නො. රථං ආරූළ්හො රථාරූළ්හො. සබ්බරත්තිං සොභණො සබ්බරත්තිසොභණො, මුහුත්තසුඛං. අකාරකානං සමාසො අච්චන්තසංයොගෙ. වුත්තියෙවො+පපදසමාසෙ, තස්ස නිච්චත්තා. යථා කම්මං කරොතීති කම්මකාරො, කුම්භකාරො, අත්ථං කාමෙතීති අත්ථකාමො, ධම්මකාමො, ධම්මං ධාරෙතීති ධම්මධරො, විනයධරො. සානං පචතීති සපාකො, තන්තං වායතීති තන්තවායො, වරං ආහරතීති වරාහරො. න්ත+මාන+ක්තවන්තෙහි වාක්‍යමෙව. ධම්මං සුණන්තො, ධම්මං සුණමානො, ඔදනං භුත්තවා.

තතියාතප්පුරිසො

කිතක+පුබ්බ+සදිස+සමො+නත්ථ+කලහ+නිපුණ+මිස්ස+සඛිලාදීහි. බුද්ධෙන භාසිතො බුද්ධභාසිතො ධම්මො, එවං ජිනදෙසිතො. සත්ථාරා වණ්ණිතො සත්ථුවණ්ණිතො. විඤ්ඤූහි ගරහිතො විඤ්ඤූගරහිතො, විඤ්ඤූප්පසත්ථො, ඉස්සරකතං, සයං කතං, සුකෙහි ආහටං සුකාහටං, රඤ්ඤා හතො රාජහතො, රාජපීළිතො. අග්ගිනා දඩ්ඪො අග්ගිදඩ්ඪො, සප්පෙන දට්ඨො සප්පදට්ඨො, සල්ලෙහි විද්ධො සල්ලවිද්ධො, ඉච්ඡාය පකතො ඉච්ඡාපකතො, සීලසම්පන්නො. එවං සුඛසහගතං, ඤාණසම්පයුත්තං, මිත්තසංසග්ගො, පියවිප්පයොගො, ජාතිථද්ධො, ගුණහීනො, ගුණවුද්ධො, චතුවග්ගකරණීයං, චතුවග්ගාදිකත්තබ්බං. කාකෙහි පෙය්‍යා කාකපෙය්‍යා, නදී. ක්වචි වුත්තියෙව, උරසා ගච්ඡතීති උරගො, පාදෙන පිවතීති පාදපො. ක්වචි වාක්‍යමෙව, ඵරසුනා ඡින්නවා, කාකෙහි පාතබ්බා, දස්සනෙන පහාතබ්බා. පුබ්බාදියොගෙ-මාසෙන පුබ්බො මාසපුබ්බො. එවං මාතුසදිසො, මාතුසමො. එකූනවීසති, සීලවිකලො, අසිකලහො, වාචානිපුණො, යාවකාලිකසම්මිස්සං, වාචාසඛිලො. සත්ථාරා සදිසො සත්ථුසදිසො, සත්ථුකප්පො, පුඤ්ඤෙන අත්ථිකො පුඤ්ඤත්ථිකො, ගුණාධිකො. දධිනා උපසිත්තං භොජනං දධිභොජනං, ගුළෙන සංසට්ඨො ඔදනො ගුළොදනො. කාරකසම්බන්ධො ක්‍රියාය කතො, උපසිත්තාදික්‍රියානං අපඤ්ඤායනෙපි වුත්තියෙවො+පසිත්තාදික්‍රියාන+මාඛ්‍යාපනතො නත්ථා+යුත්තත්ථතා. එවං ඛීරොදනො. අස්සෙන යුත්තො රථො අස්සරථො, මග්ගචිත්තං, ජම්බුයා පඤ්ඤාතො ලක්ඛිතො දීපො ජම්බුදීපො, එකෙන අධිකා දස එකාදස, ජාතියා අන්ධො ජච්චන්ධො, පකතියා මෙධාවී පකතිමෙධාවී ඉච්චාදි.

චතුත්ථීතප්පුරිසො තදත්ථ+අත්ථ+හිත+දෙයාාදීහි. තදත්ථෙ-කඨිනස්ස දුස්සං කඨිනදුස්සං, කඨිනචීවරස්සාති අත්ථො. එවං චීවරදුස්සං, චීවරමූලං, යාගුයා අත්ථාය තණ්ඩුලා යාගුතණ්ඩුලා, භත්තතණ්ඩුලා, සඞ්ඝස්ස අත්ථාය භත්තං සඞ්ඝභත්තං, ආගන්තුකභත්තං, එවං ගමිකභත්තං, පාසාදාය දබ්බං පාසාදදබ්බං. එත්ථ චා+යං නිච්චසමාසො, තස්ස තිලිඞ්ගතා ච-භික්ඛුසඞ්ඝස්ස අත්ථො විහාරො භික්ඛුසඞ්ඝත්ථො විහාරො, භික්ඛුසඞ්ඝත්ථා යාගු, භික්ඛුසඞ්ඝත්ථං චීවරං. යස්ස අත්ථො යදත්ථො, යදත්ථා, යදත්ථං. එවං තදත්ථො, තදත්ථා, තදත්ථං. තථා ලොකහිතො. බුද්ධස්ස දෙය්‍යං බුද්ධදෙය්‍යං පුප්ඵං. සඞ්ඝදෙය්‍යං චීවරං. ඉධ න හොති ''සඞ්ඝස්ස දාතබ්බං''.

පඤ්චමීතප්පුරිසො අපගමන+භය+විරති+මොචනත්ථාදීහි. මෙථුනස්මා අපෙතො මෙථුනාපෙතො, එවං පලාපගතො, නගරනිග්ගතො, පිණ්ඩපාතපටික්කන්තො, කාමතො නික්ඛන්තං කාමනික්ඛන්තං, රුක්ඛග්ගා පතිතො රුක්ඛග්ගපතිතො, සාසනච්චුතො, ආපත්ති- වුට්ඨානං, ධරණීතලග්ගතො, සබ්බභවෙහි නිස්සටො සබ්බභවනිස්සටො. භයතාදියොගෙ-රාජතො භයං රාජභයං, චොරභයං, අමනුස්සභයං, අග්ගිභයං, පාපභීතො, පාපභීරුකො. අකත්තබ්බතො විරති අකත්තබ්බවිරති, එවං කායදුච්චරිතවිරති, වචීදුච්චරිතවිරති. බන්ධනා මුත්තො බන්ධනමුත්තො, වනමුත්තො, බන්ධනමොක්ඛො. කම්මසමුට්ඨිතං, උක්කට්ඨුක්කට්ඨං, ඔමකොමකං. ක්වචි වුත්තියෙව, කම්මතො ජාතං කම්මජං, එවං චිත්තජං, උතුජං, ආහාරජං. ඉධ න හොති 'පාසාදා පතිතො'.

ඡට්ඨීතප්පුරිසො රඤ්ඤො පුත්තො රාජපුත්තො, එවං රාජපුරිසො, ආචරියපූජකො, බුද්ධසාවකො, බුද්ධරූපං, ජිනවචනං, සමුද්දඝොසො, ධඤ්ඤානං රාසි ධඤ්ඤරාසි, පුප්ඵගන්ධො, ඵලරසො, කායස්ස ලහුතා කායලහුතා. මරණස්සති, රුක්ඛමූලං, අයස්ස පත්තො අයොපත්තො, එත්ථ ''මනාද්‍යාපාදීන+මො මයෙ චෙ''ති ඔ. එවං සුවණ්ණකටාහං, පානීයථාලකං, සප්පිකුම්භො, දෙවානං රාජා දෙවරාජා. පුමස්ස ලිඞ්ගං පුල්ලිඞ්ගං, ''පුං පුමස්සවා''ති පුමස්ස පුං, නිග්ගහීතලොපො, ලස්ස ද්විභාවො ච. හත්ථිපදං, ඉත්ථිරූපං, භික්ඛුනිසඞ්ඝො, ජම්බුසාඛා, එත්ථ ඊකාරූකාරානං රස්සො. බහුලාධිකාරා න්ත+මාන+නිද්ධාරිය+පූරණ+භාව+තිත්තත්ථෙහි න හොති. මමා+නුකුබ්බං, මමා+නුකුරුමානො, ගුන්නං කණ්හා සම්පන්නඛීරතමා, සිස්සානං පඤ්චමො, පටස්ස සුක්කතා. ක්වචි හොතෙව 'වත්තමානසාමීප්‍යං'. බ්‍රාහ්මණස්ස සුක්කා දන්තාති සාපෙක්ඛතාය න හොති. ඵලානං තිත්තො, ඵලාන+මාසිතො, ඵලානං සුහිතො. ''බ්‍රාහ්මණස්ස උච්චං ගෙහං''ති සාපෙක්ඛතාය න හොති. ''රඤ්ඤො පාටලිපුත්තකස්ස ධනං''ති ධනසම්බන්ධෙ ඡට්ඨීති පාටලිපුත්තකෙන සම්බන්ධාභාවා න හොති.

‘‘රඤ්ඤො ගො ච අස්සො ච පුරිසො චා’’ති භින්නත්ථතාය වාක්‍යමෙව. රඤ්ඤො ගවස්සපුරිසා රාජගවස්සපුරිසාති වුත්ති හොතෙව, එකත්ථීභාවා. සම්බන්ධීසද්දානං පන නිච්චසාපෙක්ඛත්තෙපි ගමකත්තා සමාසො, ගමකත්තම්පි හි සමාසස්ස නිබන්ධනං, යථා දෙවදත්තස්ස ගුරුකුලං, භගවතො සාවකසඞ්ඝොතිආදි.

සත්තමීතප්පුරිසො රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා, එවං රූපසඤ්චෙතනා, සංසාරදුක්ඛං. චක්ඛුම්හි සන්නිස්සිතං විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. ධම්මෙ රතො ධම්මරතො, ධම්මාභිරති, ධම්මරුචි, ධම්මගාරවො, ධම්මෙසු නිරුත්ති ධම්මනිරුත්ති, දානාධිමුත්ති, භවන්තරකතං. දස්සනෙ අස්සාදො දස්සනස්සාදො. අරඤ්ඤෙ වාසො අරඤ්ඤවාසො, විකාලභොජනං, කාලවස්සං, වනපුප්ඵං, වනමහිසො, ගාමසූකරො, සමුද්දමච්ඡා, ආවාටකච්ඡපො, ආවාටමණ්ඩූකො, කූපමණ්ඩූකො, තිත්ථනාවා. ඉත්ථීසු ධුත්තො ඉත්ථිධුත්තො, අක්ඛධුත්තො. ඡායායං සුක්ඛො ඡායාසුක්ඛො, අඞ්ගාරපක්කං, චාරකබද්ධො. ක්වචි වුත්තියෙව, වනෙ චරතීති වනචරකො, කුච්ඡිම්හි සයන්තීති කුච්ඡිසයා, ථලෙ තිට්ඨතීති ථලට්ඨො, ජලට්ඨො, පබ්බතට්ඨො, මග්ගට්ඨො. පඞ්කෙ ජාතං පඞ්කජං, සරොරුහ+මිච්චාදි. ඉධ න හොති, භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, ආසනෙ නිසින්නො, ආසනෙ නිසීදිතබ්බං.

11. විසෙසන+මෙකත්ථෙන

විසෙසනං ස්‍යාද්‍යන්තං විසෙස්සෙන ස්‍යාද්‍යන්තෙන සමානාධිකරණෙනසහෙ+කත්ථං හොති.

සමානත්ථෙ පදෙ යත්ථ, භෙද්‍යාභෙදකවාචකෙ;
විසෙසනසමාසො+යං, විසෙස්සත්ථපධානතො.

විසෙස්සගත+මෙව+ත්‍ර, ලිඞ්ග+මෙතං පරං තතො;
කම්මධාරය+මිච්චෙ+ස, සමාසො+ඤ්ඤෙහි සඤ්ඤිතො.

සුත්තෙ විසෙස්සෙනාති අවුත්තෙපි විසෙසනස්ස සම්බන්ධීසද්දත්තා සාමත්ථියතො ලබ්භමානආකඞ්ඛිතසද්දං පති ‘‘විසෙස්සෙනා’’ති වුත්තං. වුත්තඤ්ච –

සාමඤ්ඤවත්ථු යා වත්ථ+න්තරතො තු විසෙසිය;
එකප්පකාරෙ ඨපනා, විසෙසන+මිතී+රිතං.

එකප්පකාරගං වත්ථු, විසෙස්සන්ති පවුච්චති;

පදානි යානි යානෙව, සම්බන්ධ+මුපයන්ති+හ;
ගම්‍යතෙ කාමචාරෙන, විසෙසන+විසෙස්සතාති.

එත්ථ ච උප්පලදබ්බං රත්තුප්පලාදිතො විසෙසයතීති නීලසද්දො විසෙසනං. තෙන විසෙසියතීති උප්පලසද්දො විසෙස්සං. අපි ච භමර+ඞ්ගාරාදිසාමඤ්ඤ නීලත්ථතො විසෙසියතීති නීලං විසෙස්සං. න චත්ථාදීනං, උප්පලස්සෙවාති විසෙසනතො උප්පලං විසෙසනංති කාමචාරෙනෙති වුත්තං. අපි ච –

පරිතො අයන්ත්‍ය+නෙන+ත්ථා, පරියායොති වුච්චති;
ගොචාචාති පවුත්තෙ තු, වාචත්ථො තු විසෙසනං.

විසෙස්සෙ දිස්සමානා යා, ලිඞ්ග+සංඛ්‍යා+විභත්තියො;
තුල්‍යාධිකරණෙ භියො‍යා, කත්තබ්බා තා විසෙසනෙති –

වුත්තත්තා මහන්තො+ච්චාදීසු සමානලිඞ්ගාදයො දට්ඨබ්බා. භියෙ‍යාති කිං, දෙවා පමාණං ඉච්චාදි.

සො ච ඡබ්බිධො විසෙසනපුබ්බපදො, විසෙසනුත්තරපදො, විසෙසනොභයපදො, උපමානුත්තරපදො, සම්භාවනාපුබ්බපදො, අවධාරණපුබ්බපදොති.

තත්ථ විසෙසනපුබ්බපදෙ තාව-මහන්තො ච සො පුරිසො චාති වාක්‍යෙ ඉමිනා සුත්තෙන සමාසො. ''ට න්ත+න්තූනං''ති න්තස්ස ටාදෙසෙ දීඝො හොති, මහාපුරිසො, මහාපුරිසා ඉච්චාදි.

වාක්‍යෙ තුල්‍යාධිකරණභාව පකාසනත්ථං ච+ත-සද්දපයොගො. වුත්තියන්තු සමාසෙනෙව තප්පකාසනතො න තප්පයොගො. එව+මඤ්ඤත්‍රාපි වුත්තත්ථාන+මප්පයොගො. එවං මහාවීරො, මහාමුනි. මහන්තඤ්ච තං බලඤ්චාති මහාබලං, මහබ්භයං. සන්තො ච සො පුරිසො චාති සප්පුරිසො. තථා පුබ්බපුරිසො, අපරපුරිසො, පඨමපුරිසො, මජ්ඣිමපුරිසො, උත්තමපුරිසො, පරපුරිසො, සෙතහත්ථී, කණ්හසප්පො, නීලුප්පලං, රත්තුප්පලං, ලොහිතචන්දනං. ක්වචි න හොති, පුණ්ණො මන්තානීපුත්තො, චිත්තො ගහපති. පුමා ච සො කොකිලො චාති පුඞ්කොකිලො, උත්තරපදෙ පුමස්ස පුං හොති. එවං පුන්නාගො.

ඛත්තියා ච සා කඤ්ඤා චාති ඛත්තියකඤ්ඤා.

67. ඉත්ථියං භාසිතපුම්+ත්ථී පුමෙවෙ+කත්ථෙති

භාසිතපුමා ඉත්ථී පුමෙව හොතීති පුම්භාවා ඉත්ථිපච්චයානං නිවත්ති හොති. එවං රත්තලතා, දුතියභික්ඛා. බ්‍රාහ්මණී ච සා දාරිකා චාති බ්‍රාහ්මණදාරිකා, නාගමාණවිකා. ඉත්ථියන්ති කිං, කුමාරිරතනං, සමණිපදුමං. භාසිතපුමාති කිං, ගඞ්ගානදී, තණ්හානදී, පථවීධාතු. පුරත්ථිමො ච සො කායො චාති පුරත්ථිමකායො. එත්ථ ච කායෙකදෙසෙ කායසද්දො. එවං පච්ඡිමකායො, උපරිමකායො, හෙට්ඨිමකායො, සබ්බකායො, නවාවාසො, කතරනිකායො, හෙතුපච්චයො. ජීවිතප්පධානං නවකං ජීවිතනවක+මිච්චාදි.

විසෙසනුත්තරපදෙ ථෙරා+චරිය+පණ්ඩිතා විසෙසනං පරඤ්ච භවති. යථා සාරිපුත්තො ච සො ථෙරො චාති සාරිපුත්තත්ථෙරො, එවං මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො, මහාකස්සපත්ථෙරො, බුද්ධඝොසාචරියො, ධම්මපාලාචරියො, ආචරියගුත්තිලො වා. මහොසධො ච සො පණ්ඩිතො චාති මහොසධපණ්ඩිතො, එවං විධුරපණ්ඩිතො.

විසෙසනොභයපදෙ යථා-සීතඤ්ච තං උණ්හඤ්චාති සීතුණ්හං, සිනිද්ධො ච සො උණ්හො චාති සිනිද්ධුණ්හො මාසො. ඛඤ්ජො ච සො ඛුජ්ජො චාති ඛඤ්ජඛුජ්ජො, එවං අන්ධබධිරො, කතාකතං, ඡිද්දාවඡිද්දං, උච්චාවචං, ඡින්නභින්නං, ගතපච්චාගතං. ක්වචි පුබ්බකාලස්සාපි පරනිපාතො, වාසිතො ච සො ලිත්තො චාති ලිත්තවාසිතො, එවං නග්ගමූසිතො, සිත්තසම්මට්ඨො, භට්ඨලුඤ්චිතො.

උපමනුත්තරපදෙ උපමානභූතං විසෙසනං පරං භවති, යථා සීහොති වුත්තෙ උපචරිතා+නුපචරිතසීහානං සාමඤ්ඤප්පතීතියං මුනිසද්දො විසෙසෙති. එත්ථ ච –

උපමානො+පමෙය්‍යානං, සධම්මත්තං සියො+පමා.

සා ච වත්ථු+වණ්ණ+ආකාරානං සාමොයන හොති. සීහොව සීහො, මුනි ච සො සීහො චාති මුනිසීහො, මුනිවසභො, මුනිපුඞ්ගවො, බුද්ධනාගො, බුද්ධාදිච්චො. රංසී විය රංසී, සද්ධම්මො ච සො රංසී චාති සද්ධම්මරංසී, එවං විනයසාගරො. පුණ්ඩරිකමිව පුණ්ඩරිකො, සමණො ච සො පුණ්ඩරිකො චාති සමණපුණ්ඩරිකො, සමණපදුමො. චන්දො විය චන්දො, මුඛඤ්ච තං චන්දො චාති මුඛචන්දො, මුඛපදුමං ඉච්චාදි.

සම්භාවනාපුබ්බපදෙ යථා-ධම්මොති බුද්ධි ධම්මබුද්ධි, එවං ධම්මසඤ්ඤා, ධම්මසඞ්ඛාතො, ධම්මසම්මතො, පාණසඤ්ඤිතා, අසුභසඤ්ඤා, අනිච්චසඤ්ඤා, ධාතුසඤ්ඤා, අත්තසඤ්ඤා, අත්තදිට්ඨි ඉච්චාදි.

අවධාරණපුබ්බපදෙ යථා-ගුණො එව ධනං ගුණධනං, එවං සද්ධාධනං, සීලධනං, පඤ්ඤාරතනං, චක්ඛු එව ඉන්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියං, එවං චක්ඛායතනං, චක්ඛුධාතු, චක්ඛුද්වාරං, රූපාරම්මණ+මිච්චාදි.

විසෙසන+විසෙස්සෙහි, ක්‍රියාය ච සහෙ+රිතො;
තෙසං භාවං විවෙචෙතා, නිපාතො බ්‍යවච්ඡින්දති.

අයොග+මඤ්ඤයොගඤ්ච, අච්චන්තායොග+මෙවි+ති;
විවක්ඛාතො පයුත්තොපි, එවත්ථො ඤායතෙ යතො.

බ්‍යවච්ඡෙදඵලං වාක්‍යං, තතො චිත්තො ධනුද්ධරො;
පාත්ථො ධනුද්ධරො නීලු+ප්පල+මත්ථීති තං යථා.

එත්ථ නිපාතොති එව-ඉතිනිපාතො, අප්පයුත්තොපි එවසද්දො එවං යොජෙතබ්බො – ''චිත්තො ධනුද්ධරො එවා''ති විසෙසනෙන යුත්තො අයොගව්‍යවච්ඡෙදකො, ධනුනා යොගෙ පතිට්ඨාපනතො ''පාත්ථො එව ධනුද්ධරො''ති විසෙස්සෙන යුත්තො අඤ්ඤයොගව්‍යවච්ඡෙදකො, ධනුද්ධරත්තස්ස පාත්ථසංඛාතඅජ්ජුනෙ එව පතිට්ඨාපනතො. ''නීලුප්පල+මත්ථෙවා''ති ක්‍රියාය යුත්තො අච්චන්තායොගව්‍යවච්ඡෙදකො, නීලුප්පලස්ස සබ්භාවෙයෙව පතිට්ඨාපනතො.

21. සංඛ්‍යාදි

එකත්ථෙ සමාහාරෙ සංඛ්‍යාදි නපුංසකලිඞ්ගං භවති. තයො ලොකා සමාහටා=චිත්තෙන සම්පිණ්ඩිතා, තිණ්ණං ලොකානං සමාහාරොති වා වාක්‍යෙ විසෙසනසමාසෙ කතෙ ඉමිනා නපුංසකත්තං භවති. සමාහාරස්සෙ+කත්තා එකවචනමෙව, තිලොකං, හෙ තිලොක, තිලොකං, තිලොකෙන ඉච්චාදි. එවං තයො දණ්ඩා තිදණ්ඩං, තීණි මලානි සමාහටානි, තිණ්ණං මලානං සමාහාරොති වා තිමලං, තිලක්ඛණං, චතුසච්චං, පඤ්චසික්ඛාපදං, ඡට්ඨායතනං, සත්තාහං, අට්ඨසීලං, නවලොකුත්තරං, දසසීලං, සතයොජනං. ද්වෙ රත්තියො සමාහටා ද්විරත්තං.

12. නඤ

නඤවචෙතං ස්‍යාද්‍යන්තං ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථං හොති. ඤකාරො ''ට නඤස්සා''ති විසෙසනත්ථො 'පාමනපුත්තාදීසු නස්ස ටො මා හොතූ'ති. න බ්‍රාහ්මණො අබ්‍රාහ්මණො, ''ට නඤස්සා''ති නස්ස ටාදෙසො. ඤ-කාරො එත්ථෙව විසෙසනත්ථො.

න-නිසෙධො සතො යුත්තො, දෙසාදිනියමං විනා;

අසතො වා+ඵලො තස්මා, කථ+මබ්‍රාහ්මණොතිචෙ.

නිසෙධත්ථානුවාදෙන, පටිසෙධවිධි ක්වචි;
පරස්ස මිච්ඡාඤාණත්තා+බ්‍යාපනායො+පපජ්ජතෙ.

දුවිධො ච+ස්ස නස්ස අත්ථො පසජ්ජපටිසෙධ+පරියුදාසවසෙන. තත්ථ යො ‘‘අසූරිකපස්සාරාජදාරා’’තිආදීසු විය උත්තරපදත්ථස්ස සබ්බදා අභාවං දීපෙති, සො පසජ්ජපටිසෙධවාචී නාම. යො පන ‘‘අබ්‍රාහ්මණ+මානයා’’තිආදීසු විය උත්තරපදත්ථං පරියුදාසිත්වා පටික්ඛිපිත්වා තංසදිසෙ වත්ථුම්හි කාරියං පටිපාදයති, සො පරියුදාසවාචී නාම. වුත්තඤ්ච –

පසජ්ජපටිසෙධස්ස, ලක්ඛණං වත්ථුනත්ථිතා;
වත්ථුතො+ඤ්ඤත්‍ර යා වුත්ති, පරියුදාසලක්ඛණං.

යත්‍ර අබ්‍රාහ්මණාදීසු, වත්ථුං පරියුදස්සති;
තක්‍රියායුත්තරාජාදිං, වදෙ සො පරියුදාසකො.

පසජ්ජපටිසෙධො තු, වත්ථන්තර+මනාදිය;
කිඤ්චිවත්ථුනිසෙධස්ස, පසඞ්ගො න භවෙය්‍ය සො.

තදඤ්ඤො ච තංවිරුද්ධො,
තදභාවො ච නඤ්ඤත්ථො.

තදඤ්ඤත්ථෙ – අබ්‍රාහ්මණො, බ්‍රාහ්මණතො අඤ්ඤො තංසදිසොති වුත්තං හොති. එවං අමනුස්සො, අස්සමණො, න බ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා ධම්මා. තබ්බිරුද්ධත්ථෙ-න කුසලා අකුසලා, කුසලපටිපක්ඛාති අත්ථො. එවං අලොභො, අමිත්තො, අයං පරියුදාසනයො. තදභාවෙ-න කත්වා අකත්වා, අකාතුන පුඤ්ඤං, අකරොන්තො, අභාවො භවති. අයං පසජ්ජපටිසෙධනයො.

එත්ථ ච උභොසු පරියුදාසෙ බ්‍රාහ්මණා අඤ්ඤො බ්‍රාහ්මණධම්මෙ අප්පතිට්ඨිතො ඛත්තියාදි බ්‍රාහ්මණසදිසොව අබ්‍රාහ්මණොති වුත්තෙ පතීයතෙ. ඉතරස්මිං පන පක්ඛෙ කෙනචි සංසයනිමිත්තෙන ඛත්තියාදො බ්‍රාහ්මණොති වුත්තස්ස මිච්ඡාඤාණනිවුත්ති කරීයති ‘‘බ්‍රාහ්මණො+යං න භවති අබ්‍රාහ්මණො’’ති, බ්‍රාහ්මණත්තජ්ඣාසිතො න භවතීත්‍යත්ථො. තත්ථ සදිසත්තං විනා මිච්ඡාඤාණාසම්භවා පයොගසාමත්ථියා ච සදිසපටිපත්ති, තග්ගතා ච ලිඞ්ග+සඞ්ඛ්‍යා භවන්ති. අතොයෙව උච්චතෙ ‘‘නඤිවයුත්ත+මඤ්ඤසදිසාධිකරණෙ, කථා හි අත්ථසම්පච්චයො’’ති.

75. අන සරෙති

නඤ්සද්දස්ස සරෙ අන, න අස්සො අනස්සො, න අරියො අනරියො. එවං අනිස්සරො, අනිට්ඨො, අනාසවො. න ආදාය අනාදාය, අනොලොකෙත්වා ඉච්චාදි. බහුලාධිකාරා අයුත්තත්ථෙපි කෙහිචි හොති. පුන න ගීයන්තීති අපුනගෙය්‍යා ගාථා, අනොකාසං කාරෙත්වා, අමූලාමූලං ගන්ත්වා, අචන්දමුල්ලොකිකානි මුඛානි, අසද්ධභොජී, අලවණභොජී.

13. කුපාදයො නිච්ච+මස්‍යාදිවිධිම්හි

කුසද්දො පාදයො ච ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහෙ+කත්ථා හොන්ති නිච්චං ස්‍යාදිවිධිවිසයතො+ඤ්ඤත්ථ. එත්ථ අබ්‍යභිචාරිපාදිසහචරණත්ථෙන කුඉති නිපාතොව, න පඨවීවාචකො කුසද්දො. ස්‍යාදිවිධිවිසයො නාම ''ලක්ඛණිත්ථම්භූතා'' දිනා පතිආදීනං විසයෙ කතදුතියා, තඤ්ච අන්වද්ධමාසන්ති අසංඛ්‍යසමාස+මිව මා හොතූති ''අස්‍යාදිවිධිම්හී''ති නිසෙධො. කුච්ඡිතො බ්‍රාහ්මණො කුබ්‍රාහ්මණො, නිච්චසමාසත්තා අසපදෙන විග්ගහො.

107. සරෙ කද කුස්සු+ත්තරත්ථෙ

කුස්සු+ත්තරත්ථෙ වත්තමානස්ස සරාදො උත්තරපදෙ කදාදෙසො හොති. ඊසකං උණ්හං කදුණ්හං, කුච්ඡිතං අන්නං කදන්නං, කදසනං. සරෙති කිං, කුපුත්තා, කුදාරා, කුදාසා, කුදිට්ඨි.

108. කා+ප්පත්ථෙ

අප්පත්ථෙ වත්තමානස්ස කුස්ස කා හොතු+ත්තරපදෙ. අප්පකං ලවණං කාලවණං. එවං කාපුප්ඵං.

109. පුරිසෙ වාති

කුස්ස කා වා. කුච්ඡිතො පුරිසො කාපුරිසො, කුපුරිසො වා. පකට්ඨො නායකො පනායකො, පධානං වචනං පාවචනං භුසං වද්ධං පවද්ධං සරීරං, සමං සම්මා වා ආධානං සමාධානං, විවිධා මති විමති, විවිධො විසිට්ඨො වා කප්පො විකප්පො, අධිකො දෙවො අතිදෙවො, එවං අධිදෙවො, අධිසීලං. සුන්දරො ගන්ධො සුගන්ධො, කච්ඡිතො ගන්ධො දුග්ගන්ධො, සුට්ඨු කතං සුකතං, දුට්ඨු කතං දුක්කතං අභි සිඤ්චනං අභිසෙකොති සනන්තො, අතිසයෙන කත්වා, කතං පකරිත්වා, පකතං, අතිසයෙන වුතං අතිත්වුතං, අතික්කම්ම වුතං අතිත්වුතං, ඊසං කළාරො ආකළාරො, සුට්ඨු බද්ධො ආබද්ධො.

පාදයො ගතාද්‍යත්ථෙ පඨමාය

පගතො ආචරියො පාචරියො, එවං පන්තෙවාසී.

අච්චාදයො කන්තාද්‍යත්ථෙ දුතියාය

අතික්කන්තො මඤ්චං අතිමඤ්චො. අතිමාලො, ''සපස්ස+න්තස්සා+ප්පධානස්සා''ති මාලාසද්දෙ සස්ස රස්සො. එව+මුපරිපි සපානං රස්සො.

අවාදයො කුට්ඨාද්‍යත්ථෙ තතියාය

අවකුට්ඨං කොකිලාය වනං අවකොකිලං, අවමයූරං. අවකුට්ඨන්ති පරිච්චත්තං.

පරියාදයො ගිලානාද්‍යත්ථෙ චතුත්ථියා

පරිගිලානො+ජ්ඣෙනාය පරියජ්ඣෙනො.

න්‍යාදයො කන්තාද්‍යත්ථෙ පඤ්චමියා

නික්ඛන්තො කොසම්බියා නික්කොසම්බි. අස‍්‍යාදිවිධිම්හීති කිං, රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ.

14. චී ක්‍රියත්ථෙහි

චීපච්චයන්තො ක්‍රියත්ථෙහි ස‍්‍යාද්‍යන්තෙහි සහෙ+කත්ථො හොති. අමලීනං මලිනං කරිත්වාති විග්ගය්හ ''අභූතතබ්භාවෙ කරා+ස+භූයොගෙ විකාරාචී''ති චීපච්චයෙකතෙ ඉමිනා සමාසො. එත්ථ ච-කාරො ''චී ක්‍රියත්ථෙහී''ති විසෙසනත්ථො. ''ප්‍යො වා ත්වාස්ස සමාසෙ''ති ප්‍ය හොති, ප-කාරො ''ප්‍යො සිස්සා''ති විසෙසනත්ථො. මලිනීකරිය.

15. භූසනා+දරා+නාදරෙස්ව+ලං+සා+සාති

භූසනාදීස්ව+ත්ථෙස්ව+ල+මාදයො සද්දා එකත්ථා හොන්ති. අලං කරිත්වා සක්කරිත්වා අසක්කරිත්වාති විග්ගය්හ සමාසෙ කතෙ ප්‍යො ච ''සා සාධිකරා ච චරිච්චා''ති චාදෙසො පරරූපඤ්ච. අලංකරිය, සක්කච්ච, අසක්කච්ච.

16. අඤ්ඤෙචා+ති සුත්තෙන සමාසෙ කතෙ... එත්ථ යථා ද්වාරං විවරාති වුත්තෙ පකරණතො අග්ගල+මිති විඤ්ඤායති, එව+මිධාපි නිපාතපභාවෙ අඤ්ඤෙ චාති සාමඤ්ඤං චෙ+ති ආගමානුසාරෙන

ලබ්භමානවිභත්‍යන්තපටිරූපනිපාතාව විඤ්ඤායන්ති. අග්ගතො භවිත්වා පුරොභූයා, අන්තරහිතො හුත්වා තිරොභූය, අන්තරධානං කත්වා තිරොකරිය, උරසි කත්වා උරසිකරිය, මනසි කත්වා මනසිකරිය, මජ්ඣෙ කත්වා මජ්ඣෙකරිය, තුණ්හී භවිත්වා තුණ්හී භූය.

17. වා+නෙක+ඤ්ඤත්ථෙ

අනෙකං ස්‍යාද්‍යන්තං අඤ්ඤස්ස පදස්ස අත්ථෙ එකත්ථං වා හොති.

පදන්තරස්ස යස්ස+ත්ථො, පධානං ලිඞ්ග+මස්ස ච;
සමාසො සො+ය+මඤ්ඤත්ථො, බහුබ්බීහිපරව්හයො.

සො ච නවවිධො ද්විපදො, භින්නාධිකරණො, තිපදො, න-නිපාතපුබ්බපදො, සහපුබ්බපදො, උපමානපුබ්බපදො, සඞ්ඛ්‍යොභයපදො, දිසන්තරාලත්ථො, බ්‍යතිහාරලක්ඛණො චාති.

1. තත්ථ ද්විපදො තුල්‍යාධිකරණො කම්මාදීසු ඡසු විභත්‍යත්ථෙසු භවති.

(ක) තත්ථ දුතියත්ථෙ තාව-ආගතා සමණා ඉමං සඞ්ඝාරාමන්ති ආගතසමණො සඞ්ඝාරාමො. සො ච දුවිධො තග්ගුණා+තග්ගුණවසෙන. වුත්තඤ්හි –

තග්ගුණො+තග්ගුණො චෙ+ති,
සො සමාසො ද්විධා මතො.

තං යථා ‘නීයතං ලම්බ-
කණ්ණො+’ ‘යං දිට්ඨසාගරො’.

තෙසු යත්ථ විසෙසනභූතො අත්ථො අඤ්ඤපදත්ථග්ගහණෙන ගය්හති, සො තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො, යථා ‘ලම්බකණ්ණ+මානයා’ති. යත්ථ පන න ගය්හති, සො අතග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො, යථා ‘බහුධන+මානයා’ති.

ඉධ විසෙසනස්ස පුබ්බනිපාතො. එත්ථ ච ආගතසද්දො ච සමණසද්දො ච අත්තනො අත්ථෙ අට්ඨත්වා දුතියාවිභත්‍යත්ථභූතෙ සඞ්ඝාරාමසඞ්ඛාතෙ අඤ්ඤපදත්ථෙ වත්තන්ති, තතො සමාසෙනෙව කම්මත්ථස්ස අභිහිතත්තා පුන දුතියා න හොති. තථා ආගතසමණා සාවත්ථි, ආගතසමණං ජෙතවනං.

පටිපන්නා අද්ධිකා යං පටිපන්නද්ධිකො පථො, අභිරූළ්හාව, ණිජායං නාවං සා අභිරූළ්හවාණිජා නාවා.

(ඛ) තතියත්ථෙ-ජිතානි ඉන්ද්‍රියානි යෙන සො ජිතින්ද්‍රියො සමණො, එවං දිට්ඨධම්මො, පත්තධම්මො, කතකිච්චො. විජිතා මාරා අනෙනාති විජිතමාරො භගවා, පටිවිද්ධසබ්බධම්මො. කරණත්ථෙ-ඡින්නො රුක්ඛො යෙන සො ඡින්නරුක්ඛො ඵරසු.

(ග) චතුත්ථියත්ථෙ-දින්නො සුඞ්කො යස්ස සො දින්නසුඞ්කො රාජා, දින්නං භොජනං අස්සාති දින්නභොජනො.

(ඝ) පඤ්චමියත්ථෙ-නිග්ගතා ජනා යස්මා සො නිග්ගතජනො ගාමො, නිග්ගතො අයො=සුඛං යස්මාති නිරයො, නික්කිලෙ- සො. අපෙතං විඤ්ඤාණං අස්මාති අපෙතවිඤ්ඤාණො මතකායො, අපගතභයභෙරවො අරහා.

(ඞ) ඡට්ඨියත්ථෙ-ඡින්නා හත්ථා යස්ස සො ඡින්නහත්ථො. එවං පරිපුණ්ණසඞ්කප්පො ඛීණාසවො, වීතො රාගො අස්සාති වීතරාගො. ද්වෙ පදානි අස්සාති ද්විපදො, ද්විහත්ථො පටො. තෙවිජ්ජොති එත්ථ තිවිජ්ජො එවාති සකත්ථෙ ණො වුද්ධි ච. චතුප්පදො, පඤ්ච චක්ඛූනි අස්සාති පඤ්චචක්ඛු භගවා, ඡළභිඤ්ඤො, ''සපස්සා''දිනා රස්සත්තං. නවඞ්ගං සත්ථුසාසනං. දසබලො, අනන්තඤාණො. තීණි දස පරිමාණ+මෙසංති තිදසා දෙවා, ඉධ පරිමාණසද්දසන්නිමානතො දසසද්දො සඞ්ඛ්‍යානෙ වත්තතෙ. අයං පච්චයො එතෙසන්ති ඉදප්පච්චයා, උත්තරපදෙ ''ඉමස්සි+දං වා''ති ඉමස්ස ඉදං. කො පභවො අස්සාති කිං පභවො කායො. විගතං මලං අස්සාති විමලො, සුන්දරො ගන්ධො අස්සාති සුගන්ධං චන්දනං, එවං සුසීලො, සුමුඛො, කුච්ඡිතො ගන්ධො අස්සාති දුග්ගන්ධං කුණපං, දුම්මුඛො, දුට්ඨු මනො අස්සාති දුම්මනො, එවං දුස්සීලො. තපො එව ධනං අස්සාති තපොධනො. ඛන්තිසඞ්ඛාතං බලං අස්සාති ඛන්තිබලො. ඉන්දොති නාමං එතස්සාති ඉන්දනාමො.

ඡන්දජාතාදීසු විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං යථිච්ඡිතත්තා උභයං පුබ්බං නිපතති, කමාතික්කමෙ පයොජනාභාවා. ජාතො ඡන්දො අස්සාති ජාතඡන්දො, එවං ඡන්දජාතො. සඤ්ජාතපීතිසොමනස්සො, පීතිසොමනස්සසඤ්ජාතො. මාසජාතො, ජාතමාසො. ඡින්නහත්ථො, හත්ථඡින්නො.

දීඝාජඞ්ඝා අස්සාති දීඝජඞ්ඝො, එත්ථ පුම්භාවො, ''සපස්සා''දිනා රස්සො ච. තථා පහූතජිව්හො. මහන්තී පඤ්ඤා අස්සාති මහාපඤ්ඤො. ''ඉත්ථියං භාසිතපුම්+ත්ථී පුමෙ+වෙ+කත්ථෙ''ති ඊපච්චයාභාවෙන්තස්ස ටාදෙසො රස්සත්තඤ්ච. ඉත්ථියන්ති කිං, ඛමාධනො. භාසිතපුමාති කිං, සද්ධාධුරො.

පඤ්ඤාපකතිකො, පඤ්ඤාවිසුද්ධිකො, එත්ථ ''ල්ත්විත්ථීයූහි කො''ති කො. ගණ්ඩීවධන්වාති පකතන්තරෙන සිද්ධං.

නානා=ප්පකාරා දුමා නානාදුමා, නානාදුමෙහි පතිතානි නානාදුමපතිතානි, නානාදුමපතිතානි ච තානි පුප්ඵානි චෙති නානාදුමපතිතපුප්ඵානි, තෙහි වාසිතා නානාදුමපතිතපුප්ඵවාසිතා, නානාදුමපතිතපුප්ඵවාසිතාසානුයස්සසො නානාදුමපතිතපුප්ඵවාසිතසානු පබ්බතො, අයං විසෙසන+අමාදිසමාසගබ්භො තුල්‍යාධිකරණඅඤ්ඤපදත්ථො.

(ච) සත්තමායත්ථෙ-සම්පන්නානි සස්සානි යස්මිං සො සම්පන්නසස්සො ජනපදො. සුලභො පිණ්ඩො ඉමස්මින්ති සුලභපිණ්ඩො දෙසො. ආකිණ්ණා මනුස්සා යස්සං සා ආකිණ්ණමනුස්සා රාජධානී. බහවො තාපසා එතස්මින්ති බහුතාපසො අස්සමො. උපචිතං මංසලොහිතං අස්මින්ති උපචිතමංසලොහිතං සරීරං. බහවො සාමිනො අස්මින්ති බහුසාමිකං නගරං, බහූ නදියො අස්මින්ති බහුනදිකො, ඊකාරන්තත්තා කපච්චයො. එවං බහුජම්බුකං වනං, බහවො කත්තාරො අස්මිං අස්ස වාති බහුකත්තුකො දෙසො, එවං බහුහත්තුකො, ''ල්ත්විත්ථීයූහි කො''ති කො.

2. භින්නාධිකරණො යථා-එකරත්තිං වාසො අස්සාති එකරත්තිවාසො, සමානෙන ජනෙන සද්ධිං වාසො අස්සාති සමානවාසො පුරිසො. උභතො බ්‍යඤ්ජන+මස්සාති උභතොබ්‍යඤ්ජනකො, විභත්‍යලොපො ''වා+ඤ්ඤතො''ති කො ච, ඡත්තං පාණිම්හි අස්සාති ඡත්තපාණි, එවං දණ්ඩපාණි, සත්ථපාණි, වජිරපාණි, ඛග්ගහත්ථො, පත්තහත්ථො, දානෙ අජ්ඣාසයො අස්සාති දානජ්ඣාසයො දානාධිමුත්තිකො, බුද්ධභත්තිකො, සද්ධම්මගාරවො ඉච්චාදි.

3. තිපදො යථා-පරක්කමෙනා+ධිගතා සම්පදා යෙහි තෙ පරක්කමාධිගතසම්පදා මහාපුරිසා. එවං ධම්මාධිගතභොගා. ඔනීතො පත්තතො පාණි යෙන සො ඔනීතපත්තපාණි. සීහස්ස පුබ්බද්ධමිව කායො අස්සාති සීහපුබ්බද්ධකායො. මත්තා බහවො මාතඞ්ගා අස්මින්ති මත්තබහුමාතඞ්ගං වනං.

4. න-නිපාතපුබ්බපදො යථා-නත්ථි එතස්ස සමොති අස්සමො, ''ට නඤස්සා''ති නස්ස ටො. එවං අප්පටිපුග්ගලො, අපුත්තකො, අහෙතුකො, කපච්චයො, එව+මුපරිපි ඤෙය්‍යං. නත්ථි සංවාසො එතෙනාති අසංවාසො, න විජ්ජතෙ වුට්ඨි එත්ථාති අවුට්ඨිකො ජනපදො, අභික්ඛුකො විහාරො. එවං අනුත්තරො ''අන සරෙ''ති අන, එවං අනන්තං, අනාසවො.

5. පඨමාත්ථෙ සහපුබ්බපදො යථා-සහ හෙතුනා වත්තති සො සහෙතුකො සහෙතු වා, ''සහස්ස සො+ඤ්ඤත්ථෙ''ති සහස්ස සො, එවං සප්පීතිකා, සප්පච්චයා, සකිලෙසො, සඋපාදානො, සපරිවාරො සහපරිවාරො වා, සහ මූලෙන උද්ධටො සමූලුද්ධටො රුක්ඛො.

6. උපමානොපමෙය්‍යජොතකඉවයුත්තො උපමානපුබ්බපදො පඨමාය යථා-නිග්‍රොධො ඉව පරිමණ්ඩලො යො සො නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලො. සඞ්ඛො විය පණ්ඩරො අයන්ති සඞ්ඛපණ්ඩරො, කාකො විය සූරො අයන්ති කාකසූරො. චක්ඛු ඉව භූතො අයං පරමත්ථදස්සනතොති චක්ඛුභූතො භගවා. එවං අත්ථභූතො, ධම්මභූතො, බ්‍රහ්මභූතො, අන්ධභූතො. මුඤ්ජපබ්බජමිව භූතා අයං මුඤ්ජපබ්බජභූතා කුදිට්ඨී. තන්තාකුලමිව ජාතා අයංති තන්තාකුලජාතා.

ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ-සුවණ්ණස්ස වණ්ණො විය වණ්ණො යස්ස සො සුවණ්ණවණ්ණො භගවා, මජ්ඣපදලොපො. නාගස්ස ගති විය ගති අස්සාති නාගගති. එවං සීහගති, නාගවික්කමො, සීහවික්කමො, සීහහනු. එණිස්ස විය ජඞ්ඝා අස්සාති එණිජඞ්ඝො. බ්‍රහ්මුනො විය සරො අස්සාති බ්‍රහ්මස්සරො.

7. වාසද්දත්ථෙ සඞ්ඛ්‍යාඋභයපදො යථා-ද්වෙ වා තයො වා ද්වත්ති, ද්වත්තයො ච තෙ පත්තා චෙති ද්වත්තිපත්තා, ''තිස්ව''ඉති තිසද්දෙ පරෙ ද්විස්ස අත්තං. ද්වීහං වා තීහං වා ද්වීහතීහං, ඡ වා පඤ්ච වා වාචා ඡප්පඤ්චවාචා, එවං සත්තට්ඨමාසා, එකයොජනද්වියොජනානි.

8. දිසන්තරාලත්ථො යථා-පුබ්බස්සා ච දක්ඛිණස්සා ච දිසාය යදන්තරාලං සා පුබ්බදක්ඛිණා විදිසා. එත්ථ –

69. සබ්බාදයො වුත්තිමත්තෙති

ඉත්ථිවාචකා සබ්බාදයො වුත්තිමත්තෙ පුමෙව හොන්ති. එවං පුබ්බුත්තරා, අපරදක්ඛිණා, පච්ඡිමුත්තරා. පුබ්බා ච සා දක්ඛිණා චෙති වා.

9. බ්‍යතිහාරලක්ඛණො යථා – ''තත්ථ ගහෙත්වා තෙන පහරිත්වා යුද්ධෙ සරූපං''ති සුත්තෙන සමාසෙ කතෙ කෙසෙසු ච කෙසෙසු ච ගහෙත්වා යුද්ධං පවත්තං කෙසාකෙසී, දණ්ඩෙහි ච දණ්ඩෙහි ච පහරිත්වා යුද්ධං පවත්තං දණ්ඩාදණ්ඩීති හොති. එත්ථ ච ''වී වීතිහාරෙ''ති වීපච්චයෙ ''විස්මිං''ති ආකාරො, එවං මුට්ඨාමුට්ඨී.

සොභණො ගන්ධො සුගන්ධො, සො අස්ස අත්ථීති සුගන්ධීහි අත්ථිඅත්ථෙ ඊපච්චයෙන සිද්ධං. යස්මා ච භද්දාය කාපිලානියා අපදානෙ ''පුනො පත්තං ගහෙත්වාන, සොධයිත්වා සුගන්ධිනා''ති වුත්තං, තස්මා වුත්තියං ඉකාරන්තස්ස

අභාවදීපනත්ථං ''සුගන්ධි දුග්ගන්ධීති පයොගා න දිස්සතී''ති වුත්තං. සුගන්ධිනාති එකවචනෙ රස්සො.

19. චත්ථෙ

අනෙකංස්‍යාද්‍යන්තං චත්ථෙ එකත්ථං වා හොති. සමුච්චයො අන්වාචයො ඉතරීතරයොගො සමාහාරොති චසද්දස්ස අත්ථො චතුබ්බිධො.

තත්ථ සමුච්චයා+න්වාචයෙසු සමාසො න හොති, ක්‍රියාසාපෙක්ඛතාය නාමානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අයුත්තත්ථත්තා, යථා-චීවරං පිණ්ඩපාතඤ්ච පච්චයං සයනාසනං අදාසි, දානඤ්ච දෙහි, සීලඤ්චරක්ඛාහි. ඉතරීතරයොගෙ සමාහාරෙ ච අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛත්තා සමාසො.

උභයත්ථපධානෙ චත්ථෙ කථ+මෙකත්ථීභාවො සම්භවෙ+ති චෙ, වුත්තඤ්හි –

සප්පධානාපි යත්ථ+ත්ථා, මිථො සාපෙක්ඛතා ඉව;
ක්‍රියාසම්බන්ධසාමඤ්ඤා, චත්ථෙ+කත්ථං ත+දුච්චතෙති.

යස්මා එකත්ථීභාවෙපි සතීයසතීයත්ථෙ පධානං, තස්මා ඉදං වුච්චතෙ –

න+ඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසෙන්ති, චත්ථෙ අත්ථා පදානිව;
සත්ථවුතයී අතො තෙසං, පධානත්ථං+භියුජ්ජතෙ.

ඉතරීතරයොගො ච, සමාහාරොත්‍ය+යං ද්විධා;
සමාසො තු ඉමං අඤ්ඤෙ, ජානන්තෙ ද්වන්දනාමතො.

ඉතරීතරයොගස්මිං+වයවත්ථස්ස සම්භවො;
සමුදායතිරොභාවො, පරංව ලිඞ්ග+මස්ස ච.

සමුදායබ්භවො යස්මිං+වයවා ච තිරොහිතා;
සමාහාරොත්‍ය+යං චත්ථො, සො ච හොති නපුංසකෙ.

ඉතරීතරයොගො යථා-සාරිපුත්තො ච මොග්ගල්ලානො ච සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා, භො සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා ඉච්චාදි. අවයවපධානත්තා බහුවචනමෙව. සමණා ච බ්‍රාහ්මණා ච සමණබ්‍රාහ්මණා, එවං බ්‍රාහ්මණගහපතිකා, ඛත්තියබ්‍රාහ්මණා, දෙවමනුස්සා, චන්දිමසූරියා.

64. විජ්ජායොනිසම්බන්ධීන+මා තත්‍ර චත්ථෙති

විජ්ජාසම්බන්ධීනං යොනිසම්බන්ධීනඤ්ච චත්ථෙ ආ හොතීති උකාරස්ස ආ, හොතා ච පොතා ච හොතාපොතාරො. එවං මාතාපිතරො.

65. පුත්තෙති

පුත්තෙ උත්තරපදෙ පිතාදීන+මා හොති චත්ථෙ. පිතා ච පුත්තො ච පිතාපුත්තා, එවං මාතාපුත්තා.

78. ජායාය ජයං පතිම්හි

පතිම්හි පරෙ ජායාය ජයං හොති. ජායා ච පති ච ජයම්පතයො. ජානිපතීති පකතන්තරෙන සිද්ධං, ජානි ච පති ච ජානිපති. එවං ජම්පති දම්පතීති.

ක්වචි අප්පසරං පුබ්බං නිපතති, යථා-චන්දො ච සූරියො ච චන්දසූරියා, නිගමා ච ජනපදා ච නිගමජනපදා. එවං සුරාසුරගරුඩමනුජභුජගගන්ධබ්බා.

ක්වචි ඉවණ්ණු+වණ්ණන්තානං පුබ්බනිපාතො, යථා-අග්ගිධූමා, ගතිබුද්ධිභුජපඨහරකරසයා, ධාතුලිඞ්ගානි.

ක්වචි සරාදිඅකාරන්තං පුබ්බං නිපතති, යථා-අත්ථධම්මා, අත්ථසද්දා, සද්දත්ථා වා.

අඤ්ඤමඤ්ඤසාපෙක්ඛානමෙව තිරොහිතාවයවභෙදො සමුදායපධානො සමාහාරො, යථා-ඡත්තඤ්ච උපාහනා ච ඡත්තුපාහනං.

20. සමාහාරෙ නපුංසකන්ති

සමාහාරෙ සබ්බත්ථ නපුංසකලිඞ්ගං භවති, සමාහාරස්සෙ+කත්තා එකවචනමෙව.

23. ස්‍යාදීසු රස්සොති

නපුංසකෙ වත්තමානස්ස ස්‍යාදීසු රස්සො. හො ඡත්තුපාහන, ඡත්තුපාහනං, ඡත්තුපාහනෙන ඉච්චාදි.

තෙ ච සමාහාරිතරීතරයොගා බහුලංවිධානා නියතවිසයායෙව හොන්ති, තත්‍රා+යං විසයවිභාගො-නිරුත්තිපිටකාගතො- පාණි+තූරිය+යොග්ග+සෙනඞ්ගානං, නිච්චවෙරීනං, සඞ්ඛ්‍යාපරිමාණසඤ්ඤානං, ඛුද්දජන්තුකානං, පචනචණ්ඩාලානං,

චරණසාධාරණානං, එකජ්ඣායනපාවචනානං, ලිඞ්ගවිසෙසානං, විවිධවිරුද්ධානං, දිසානං, නදීනඤ්ච නිච්චසමාහාරෙකත්ථං භවති.

පාණඞ්ගානං-චක්ඛු ච සොතඤ්ච චක්ඛුසොතං, මුඛඤ්ච නාසිකා ච මුඛනාසිකං, ''ස්‍යාදීසු රස්සො''ති නපුංසකෙ වත්තමානස්ස රස්සො. හනු ච ගීවා ච හනුගීවං, කණ්ණා ච නාසා ච කණ්ණනාසං, පාණි ච පාදො ච පාණිපාදං, ඡවි ච මංසඤ්ච ලොහිතඤ්ච ඡවිමංසලොහිතං, නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපං, ජරා ච මරණඤ්ච ජරාමරණං.

තූරියඞ්ගානං-අලසො ච තාලම්බරො ච අලසතාලම්බරං, මුරජො ච ගොමුඛො ච මුරජගොමුඛං, සංඛො ච පණවො ච දෙණ්ඩිමො ච, සංඛා ච පණවා ච දෙණ්ඩිමා චාති වා සංඛපණවදෙණ්ඩිමං, පණවාදයො ද්වෙපි භෙරිවිසෙසා, මද්දවිකො ච පාණවිකො ච මද්දවිකපාණවිකං, ගීතඤ්ච වාදිතඤ්ච ගීතවාදිතං, සම්මඤ්ච තාළඤ්ච සම්මතාළං, සම්මංති කංසතාලං, තාළංති හත්ථතාළං.

යොග්ගඞ්ගානං-ඵාලො ච පාචනඤ්ච ඵාලපාචනං, යුගඤ්ච නඞ්ගලඤ්ච යුගනඞ්ගලං.

සෙනඞ්ගානං-හත්ථිනො ච අස්සා ච හත්ථිඅස්සං, රථා ච පත්තිකා ච රථපත්තිකං, අසි ච සත්ති ච තොමරඤ්ච පිණ්ඩඤ්ච අසිසත්තිතොමරපිණ්ඩං, අසි ච චම්මඤ්ච අසිචම්මං, චම්මන්ති සරවාරණ-ඵලකං. ධනු ච කලාපො ච ධනුකලාපං, කලාපො=තුණීරං. පහරණඤ්ච ආවරණඤ්ච පහරණාවරණං.

නිච්චවෙරීනං-අහි ච නකුලො ච, අහී ච නකුලා චාති වා අහිනකුලං. එවං බිළාරමූසිකං, අන්තස්ස රස්සත්තං. කාකොලූකං, සප්පමණ්ඩූකං, ගරුළසප්පං, නාගසුපණ්ණං.

සඞ්ඛ්‍යාපරිමාණසඞ්ඛානං-එකකඤ්ච දුකඤ්ච එකකදුකං. එවං, දුකතිකං, තිකචතුක්කං, චතුක්කපඤ්චකං. දසකඤ්ච එකාදසකඤ්ච දසෙකාදසකං, ''තිතාලීස'' ඉති චක-භාගලොපනිද්දෙසෙන කකාරස්ස ලොපො.

ඛුද්දජන්තුකානං-කීටා ච පටඞ්ගා ච කීටපටඞ්ගං, කීටා=කපාලපිට්ඨිකපාණා. එවං කුන්ථකිපිල්ලිකං, ඩංසා ච මකසා ච ඩංසමකසං, මක්ඛිකා ච කිපිල්ලිකා ච මක්ඛිකකිපිල්ලිකං, කීටා ච සරිංසපා ච කීටසරිංසපං. තත්ථ කුන්ථා=සුඛුමකිපිල්ලිකා.

> ඛුද්දජන්තු අනට්ඨී වා, අථ ඛො ඛුද්දකොපි වා;
> සතං වා පසතො යෙසං, කෙචි ආනකුලා ඉති.

පචනචණ්ඩාලානං-ඔරබ්භිකා ච සූකරිකා ච ඔරබ්භිකසූකරිකං, එවං සාකුන්තිකමාගවිකං. සපාකො ච චණ්ඩාලො ච සපාකචණ්ඩාලං, පුක්කුසඡවඩාහකං, වෙනරථකාරං, තත්ථ වෙනා=තච්ඡකා, රථකාරා=චම්මකාරා.

චරණසාධාරණානං-අතිසො ච භාරද්වාජො ච අතිසභාරද්වාජං, කට්ඨයො ච කපාලො ච කට්ඨකපාලං, සීලඤ්ච පඤ්ඤාණඤ්ච සීලපඤ්ඤාණං, සමථො ච විපස්සනා ච සමථවිපස්සනං, විජ්ජා ච චරණඤ්ච විජ්ජාචරණං, එවං නාමරූපං, හිරොත්තප්පං, සතිසම්ප-ජඤ්ඤං, ලොභමොහං, දොසමොහං, අහිරිකානොත්තප්පං, ථිනමිද්ධං, උද්ධච්චකුක්කුච්ච+මිච්චාදි.

එකජ්ඣායනපාවචනානං-දීඝො ච මජ්ඣිමො ච දීඝමජ්ඣිමං, එවං එකුත්තර සංයුත්තකං, ඛන්ධකවිභඞ්ගං.

ලිඞ්ගවිසෙසානං-ඉත්ථී ච පුමා ච ඉත්ථිපුමං, දාසී ච දාසො ච දාසිදාසං, චීවරඤ්ච පිණ්ඩපාතො ච සෙනාසනඤ්ච ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරො ච චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං, තිණඤ්ච කට්ඨයො ච සාඛා ච පලාසඤ්ච තිණකට්ඨසාඛාපලාසං. ''ලාභී හොති චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරානං''තිපි දිස්සති.

විවිධවිරුද්ධානං-කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච කුසලාකුසලං, එවං සාවජ්ජානවජ්ජං, හීනපණීතං, කණ්හසුක්කං, ඡෙකපාපකං, සුඛදුක්ඛං, අධමුත්තමං, පටිසානුනයං, ඡායාතපං, ආලොකන්ධකාරං. රත්තිඤ්ච දිවා ච රත්තින්දිවං, ''රත්තින්දිවදාරගවචතුරස්සා''ති අපච්චයෙ කතෙ නුමආගමො. අහො ච රත්ති ච අහොරත්තං, ''දීඝා+හොවස්සෙකදෙසෙහි ච රත්‍යා''ති අපච්චයෙ කතෙ ''මනාද්‍යාපාදීන+මො මයෙ චෙ''ති ඔකාරො.

දිසානං-පුබ්බා ච අපරා ච පුබ්බාපරං, එවං පුරත්ථිමපච්ඡිමං, දක්ඛිණුත්තරං, පුබ්බදක්ඛිණං, පුබ්බුත්තරං, අපරදක්ඛිණං, අපරුත්තරං.

නදීනං-ගඞ්ගා ච යමුනා ච ගඞ්ගායමුනං, එවං මහීසරභූ.

තිණ+රුක්ඛ+පසු+සකුණ+ධන+ධඤ්ඤ+බ්‍යඤ්ජන+ජනපදානං වා. තිණවිසෙසානං-උසීරානි ච බීරණානි ච උසීරබීරණං උසීරබීරණානි වා. එවං මුඤ්ජපබ්බජං මුඤ්ජපබ්බජානි වා, කාසකුසං කාසකුසා වා.

රුක්ඛවිසෙසානං-අස්සත්ථා ච කපිට්ඨා ච අස්සත්ථකපිට්ඨං අස්සත්ථකපිට්ඨා වා, එවං අම්බපනසං අම්බපනසා, ඛදිරපලාසං ඛදිරපලාසා,

ධවාස්සකණ්ණං ධවාස්සකණ්ණා, පිලක්ඛනිග්‍රොධං පිලක්ඛනිග්‍රොධා, සාකසාලං සාකසාලා.

පසුවිසෙසානං-ගජා ච ගවජා ච ගජගවජං ගජගවජා වා, අජා ච එළකා ච අජෙළකං අජෙළකා, හත්ථී ච ගාවො ච අස්සා ච වළවා ච හත්ථිගවස්සවළවං හත්ථිගවස්සවළවා, රස්සත්තං. එවං ගොමහිසං ගොමහිසා, එණෙය්‍යවරාහං එණෙය්‍යවරාහා, සීහබ්‍යග්ඝතරච්ඡං සීහබ්‍යග්ඝතරච්ඡා, කුක්කුටසූකරං කුක්කුටසූකරා, එණෙය්‍යගොමහිසං එණෙය්‍යගොමහිසා.

සකුණවිසෙසානං-හංසා ච බකා ච හංසබකං හංසබකා. එවං කාරණ්ඩවචක්කවාකං කාරණ්ඩවචක්කවාකා, මයූරකොඤ්චං මයූරකොඤ්චා, සුකසාලිකං සුකසාලිකා, බකබලාකං බකබලාකා.

ධනානං-හිරඤ්ඤඤ්ච සුවණ්ණඤ්ච හිරඤ්ඤසුවණ්ණං හිරඤ්ඤසුවණ්ණානි. එවං ජාතරූපරජතං ජාතරූපරජතානි, මණිසඞ්ඛමුත්තවෙළුරියං මණිසඞ්ඛමුත්තවෙළුරියා.

ධඤ්ඤානං-සාලී ච යවා ච සාලියවං සාලියවා වා. එවං තිලමුග්ගමාසං තිලමුග්ගමාසානි, නිප්පාවකුලත්ථං නිප්පාවකුලත්ථා.

බ්‍යඤ්ජනානං-සාකො ච සූවා ච සාකසූවං සාකසූවා. එවං ගබ්‍යමාහිසං ගබ්‍යමාහිසා, එණෙය්‍යවරාහං එණෙය, වරාහා. මිගමයූරං මිගමයූරා.

ජනපදානං-කාසි ච කොසලා ච කාසිකොසලං කාසිකොසලා, වජ්ජී ච මල්ලා ච වජ්ජිමල්ලං වජ්ජිමල්ලා, අඞ්ගා ච මගධා ච අඞ්ගමගධං අඞ්ගමගධා, එවං චෙතිවංසං චෙතිවංසා, මච්ඡසූරසෙනං මච්ඡසූරසෙනා, කුරුපඤ්චාලං කුරුපඤ්චාලා. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපනාමරූපන්ති චතුරෙකපඤ්චවොකාරවසෙන වත්තබ්බෙ බහුලාධිකාරා සරූපෙකසෙසං කත්වා නාමරූපන්ති වුත්තං.

එතස්මිං එකත්ථීභාවකණ්ඩෙ යං වුත්තං පුබ්බං, තදෙව පුබ්බං නිපතති, කමාතික්කමෙ පයොජනස්සා+භාවා. ක්වචි විපල්ලාසොපි හොති, බහුලාධිකාරතො, දන්තානං රාජා රාජදන්තො. චත්ථෙ සමාහාරෙ ‘‘සභාපරිසායා’’ති ඤාපකා ක්වචි නපුංසකලිඞ්ගං න භවති, ආධිපච්චඤ්ච පරිවාරො ච ආධිපච්චපරිවාරො. එවං ඡන්දපාරිසුද්ධි, පටිසන්ධිපවත්තියං.

40. සමාසන්ත්ව

උපරි අය+මධිකරීයති.

41. පාපාදීහි භූමියා

පාපාදීහි පරා යා භූමි, තස්සා සමාසන්තො අ හොති. පාපා භූමි යස්මින්ති පාපභූමං, ජාතියා උපලක්ඛිතා භූමි ජාතිභූමං.

42. සංඛ්‍යාහිති

සංඛ්‍යාහි පරාය භූමියා අ හොති. ද්වෙ භූමියො අස්ස ද්විභූමං. එවං තිභූමං.

43. නදීගොධාවරීනං

සංඛ්‍යාහි පරාසං නදීගොධාවරීනං සමාසන්තො අ හොති. පඤ්චන්නං නදීනං සමාහාරො පඤ්චනදං. එවං සත්තගොධාවරං.

44. අසංඛ්‍යෙහි වා+ඞ්ගුල්‍යා+නාඤ්ඤාසංඛ්‍යත්ථෙසුති

අසංඛ්‍යෙහි සංඛ්‍යාහි ච පරාය අඞ්ගුලියා සමාසන්තො අ හොති. නිග්ගත+මඞ්ගුලීහි නිරඞ්ගුලං, ද්වෙ අඞ්ගුලියො සමාහටා ද්වඞ්ගුලං. අනඤ්ඤාසංඛ්‍යත්ථෙසූති කිං, පඤ්ච අඞ්ගුලියො අස්මිං හත්ථෙති පඤ්චඞ්ගුලි, අඞ්ගුලියා සමීපං උපඞ්ගුලි.

45. දීඝාහොවස්සෙකදෙසෙහි ච රත්‍යාති

දීඝාදීහි පරාය රත්තියා අ හොති. දීඝා ච සා රත්ති චාති දීඝරත්තං. අහො ච රත්ති ච අහොරත්තං, ආපාදිත්තා ඔ. වස්සාසු රත්ති වස්සාරත්තං. පුබ්බා ච සා රත්ති චාති පුබ්බරත්තං. එවං අපරරත්තං, අඩ්ඪරත්තං, අතික්කන්තො රත්තිං අතිරත්තො. ද්වෙ රත්තියො සමාහටා ද්විරත්තං. අනඤ්ඤාසංඛ්‍යත්ථෙසු ත්වෙව, දීඝා රත්ති අස්මින්ති දීඝරත්ති, හෙමන්තො. රත්තියා සමීපං උපරත්ති. බහුලංවිධානා ක්වචි හොතෙව, රත්තිපරිමාණානුරූපං යථාරත්තං.

46. ගොත්ව+චත්ථෙ වා+ලොපෙ

ගොසද්දා අලොපවිසයෙ සමාසන්තො අ හොති න වෙ චත්ථාදීසු සමාසො. රඤ්ඤො ගො රාජගවො. පරමො ච සො ගො චාති පරමගවො. පඤ්චන්නං ගුන්නං සමාහාරො පඤ්චගවං, ''ගොස්සා+වඞ''ති අවඞ. තං ධන+මස්සාති පඤ්චගවධනො. දසගවං.

47. රත්තින්දිව+දාරගව+චතුරස්සා

එතෙ සද්දා අ-අන්තා නිපච්චන්තෙ. රත්ති ච දිවා ච රත්තින්දිවං, ඉමිනාව නුමාග මා. දාරා ච ගවො ච දාරගවං. චතස්සො අස්සියො අස්ස චතුරස්සො.

48. ආයාමෙ+නුගවං

අනුගවංති නිපච්චතෙ ආයාමෙගම්‍යමානෙ. ගවස්ස ආයාමො අනුගවං සකටං, අසඞ්ඛ්‍යසමාසො.

49. අක්ඛිස්මා+ඤ්ඤත්ථෙ

අක්ඛිස්මා සමාසන්තො අ හොති අඤ්ඤත්ථෙ. විසාලානි අක්ඛීනි යස්ස සො විසාලක්ඛො.

50. දාරුම්‍ය+ඞ්ගුල්‍යා

අඞ්ගුලන්තා අඤ්ඤත්ථෙ දාරුම්හි සමාසන්තො අ හොති. ද්වෙ අඞ්ගුලියො අවයවා අස්සෙති ද්වඞ්ගුලං දාරු, එවං පඤ්චඞ්ගුලං. අඞ්ගුලිසදිසාවයවං ධඤ්ඤාදීනං වික්ඛෙපකං දාරූති වුච්චතෙ.

54. උත්තරපදෙ

ඉදං සබ්බත්ථ අධිකාතබ්බං.

55. ඉමස්සි+දන්ති

උත්තරපදෙ ඉමස්ස ඉදං, ඉමාය අත්ථො ඉදමට්ඨො, ථස්ස ඨො, ඉදමට්ඨො අස්ස අත්ථීති ඉදමට්ඨී, ඉදමට්ඨිනො භාවො ඉදමට්ඨිතා. ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, නිග්ගහීතලොපො පස්ස ච ද්විභාවො.

57. ට න්තන්තූනන්ති

න්තන්තූනං උත්තරපදෙ ට හොති. භවන්තො පතිට්ඨා අම්හන්ති භවංපතිට්ඨා මයං, නිග්ගහීතාගමො, වග්ගන්තො, යොස්ස ටා ච. භගවා මූලං එතෙසංති භගවංමූලකා නො ධම්මා.

58. අ

ඉති න්තන්තූනං අ හොති. ගුණවන්තො පතිට්ඨා මමාති ගුණවන්තපතිට්ඨොස්මි.

60. පරස්ස සංඛ්‍යාසුති

සංඛ්‍යාසු පරස්ස ඔ, පරො සතස්මා අධිකා පරොසතං.

61. ජනෙ පුථස්සුති

පුථස්ස ජනෙ උ හොති. පුථගෙවා+යං ජනොති පුථුජ්ජනො, ජස්ස ද්විත්තං.

62. සො ඡස්සා+හා+යතනෙ වා

අහෙ ආයතනෙ ච උත්තරපදෙ ඡස්ස සො හොති වා. සාහං ඡාහං, සළායතනං ඡළායතනං. (සම්බරං)

63. ල්තු+පිතාදීන+මාරවරඩ

ල්තුපච්චයන්තානං පිතාදීනඤ්ච යථාක්කම+මාරවරඩ වා හොන්තු+ත්තරපදෙ. සත්ථුනො දස්සනං සත්ථාරදස්සනං, කත්තාරනිද්දෙසො. මාතරපිතරො. වාත්වෙව, සත්ථුදස්සනං, මාතුජායො.

68. ක්වචි පච්චයෙති

පච්චයෙ පුමභාවෙ අතිසයෙන බ්‍යත්තා බ්‍යත්තතරා, බ්‍යත්තතමා. ''තස්සං තත්‍ර, තාය තතො, තස්සං වෙලායං තදා''[''... එත්ථන්තරෙ රූපානි ආචරියසංඝරක්ඛිත මහාසාමිත්ථෙරමතෙන ඉමිනාව ''ක්වචි පච්චයෙති සුත්තෙන සිද්ධානි, තෙනෙව තානි ඉමස්මිං සුත්තෙ උදාහටානි. ආචරියමොග්ගල්ලානමහාථෙරමතෙන පනෙ+තානි ''සබ්බාදයො වුත්තිමත්තෙති සුත්තෙන සිද්ධානි. තොආදීනං විහත්‍යත්ථෙ විහිතපච්චයත්තා, තදන්ථානඤ්ච ණාදිවුත්තිත්තා ද්වින්නම්පි ථෙරානං මතා අවිරුද්ධා.]

71. සඤ්ඤාය+මුදො+දකස්ස

සඤ්ඤාය+මුදකස්සු+ත්තරපදෙ උදාදෙසො හොති. උදධි, උදපානං.

72. කුම්භාදීසු වා

කුම්භාදීසු+ත්තරපදෙසු උදකස්ස උදාදෙසො වා හොති. උදකුම්භො, උදකකුම්භො. උදපත්තො උදකපත්තො. උදබින්දු උදකබින්දු. ආකතිගණො+යං.

73. සොතාදීසු+ලොපො

සොතාදීසු+ත්තරපදෙසු උදකස්ස උස්ස ලොපො හොති. දකසොතං, දකරක්ඛසො.

26. ඉත්ථියම+ත්වා

ඉත්ථියං වත්තමානතො අකාරන්තතො නාමස්මා ආපච්චයො හොති. ධම්මදින්නා.

27. නදාදිතො ඞී

නදාදීහි ඉත්ථියං ඞීපච්චයො හොති. නදී මහී කුමාරී තරුණී වාරුණී ගොතමී.

ගොතො වා

ගාවී ගො. ආකතිගණො+යං. ව-කාරො ‘‘න්තන්තූනං ඞීම්හි තො වා’’ති විසෙසනත්ථො.

28. යක්ඛාදිත්ථි+නී ච

යක්ඛාදිතො ඉත්ථියං ඉනී හොති ඞී ච. යක්ඛිනී යක්ඛී, නාගිනී නාගී, සීහිනී සීහී.

29. ආරාමිකාදීහි

ආරාමිකාදිතො ඉනී හොති+ත්ථියං. ආරාමිකිනී, අනන්තරායිකිනී.

සඤ්ඤායං මානුසො මානුසිනී, අඤ්ඤත්‍ර මානුසී.

30. යුවණ්ණෙහි නී

ඉත්ථිය+මිවණ්ණුවණ්ණන්තෙහි නී හොති බහුලං. සදාපයතපාණිනී, දණ්ඩිනී, භික්ඛුනී, ඛත්තබන්ධුනී, පරචිත්තවිදුනී. මාතුආදිතො කස්මා න හොති, ඉත්ථිපච්චයං විනාපි ඉත්ථත්තාභිධානතො.

31. ත්තිම්හා+ඤ්ඤත්ථෙ

ත්තිම්හා+ඤ්ඤත්ථෙයෙව ඉත්ථියං නී හොති බහුලං. සා+හං අහිංසාරත්තිනී, තස්සා මුට්ඨස්සතිනියා, සා ගාවී වච්ඡගිද්ධිනී. අඤ්ඤත්ථෙති කිං, ධම්මරති.

32. සරණ්‍යාදයොති

සරණීපභුතයො නීපච්චයන්තා සාධවො හොන්ති. සර+මස්සා අත්ථීති ඊම්හි ‘‘යුවණ්ණෙහි නී’’ති නී, සරණී. ඉමිනා නස්ස ණො, ඊස්ස අත්තඤ්ච.

ආචරියා වා යලොපො ච ඉති ගණසුත්තෙන නියාමිතත්තා ඉමිනාව නීම්හි යලොපො ච, ආචරිනී ආචරියා.

33. මාතුලාදිත්වා+නී භරියායන්ති

මාතුලාදිතො භරියාය+මානී හොති. මාතුලානී, වරුණානී, ගහපතානී, ආචරියානී.

අභරියායං ඛත්තියා වා ඉති ගණසුත්තෙන නියමිතත්තා ඉමිනා වා ආනී, ඛත්තියානී. නදාදිපායා හරියායන්තු ඊ, ඛත්තියී.

34.

උපමා+සංහිත+සහිත+සඤ්ඤත+සහ+සඵ+වාම+ලක්ඛණාදිතූ+රුතූති

ඌරුසද්දතො ඉත්ථියං+මූ හොති. කරභො විය ඌරු යස්සා සා කරභොරූ, සංහිතො ඌරු අස්සාති සංහිතොරූ, එවං සහිතොරූ, සඤ්ඤතොරූ, සහොරූ, සඵොරූ, වාමොරූ, ලක්ඛණොරූ. ඌති යොගවිභාගා බ්‍රහ්මබන්ධූ.

35. යුවාති

යුවසද්දතොති හොති+ත්ථියං. යුවති.

36. න්තන්තූනං ඊම්හි තො වාති

ඊම්හි න්තන්තූනං තො වා හොති. ගච්ඡතී ගච්ඡන්තී, සීලවතී සීලවන්තී.

37. භවතො භොතොති

ඊම්හි භවතො භොතාදෙසො වා හොති. භොතී භවන්තී.

39. පුථුස්ස පඨවපුථවාති

ඊම්හි පුථුස්ස පඨවපුථවා හොන්ති. පඨවී පුථවී, යෙ පඨවී.

ඉති පයොගසිද්ධියං සමාසකණ්ඩො චතුත්ථො.

5. ණාදිකණ්ඩ

සමාසො පදසංඛෙපො, පදපච්චයසංහිතං;
තද්ධිතං නාම හොතීති, විඤ්ඤෙය්‍යං තෙස+මන්තරං.

1. ණො වා+පච්චෙ

ඡට්ඨීයන්තා නාමස්මා වා ණපච්චයො හොති අපච්චෙ+භිධෙය්‍යෙ. අපච්චසද්දසම්බන්ධිත්තෙන අපච්චවන්තතො කතසරපච්චයො සමත්ථායතො ඡට්ඨ්‍යන්තතො හොතීති ''ඡට්ඨීයන්තා නාමස්මා''ති සුත්තෙ අවුත්තම්පි වුත්තං. ණාදීනං තද්ධිතන්ති පුබ්බාචරියසඤ්ඤා. ණකාරො වුද්ධ්‍යත්ථො. එව+මඤ්ඤත්‍රාපි. ණාදිවුත්තිත්තා ''එකත්ථතායං''ති විභත්තිලොපො.

124. සරාන+මාදිස්සා+යුවණ්ණස්සා+එඔ ණානුබන්ධෙ

සරාන+මාදිභූතා යෙ අකාරි+වණ්ණු+වණ්ණා, තෙසං ආ+එ+ඔ වා හොන්ති යථාක්කමං ණානුබන්ධෙති අකාරස්ස ආකාරො. ආ+එ+ඔනං වුද්ධීතිපි පුබ්බාචරියසඤ්ඤා. වසිට්ඨස්සා+පච්චං වාසිට්ඨො. වීම්හි වාසිට්ඨී. චෙති වසිට්ඨස්සා+පච්චංති වාක්‍යස්ස ච වසිට්ඨාපච්චංති සමාසස්ස ච විකප්පත්ථං. සො ච වාසද්දො යාව ''සකත්ථෙ''ති අධිකරීයති.

නපුංසකෙන ලිඞ්ගෙන, සද්දො+දාහු පුමෙන වා;
නිද්දිස්සතීති ඤාතබ්බ+මවිසෙසෙ පනි+ච්ඡිතෙති –

වුත්තත්ථා අපච්චසද්දස්ස නපුංසකත්ථෙපි පුත්තපුත්තීනං ද්වින්නම්පි වාචකො හොති.

ණාදයො+භිධෙය්‍යලිඞ්ගා, අපච්චෙ ත්ව+නපුංසකා;
නපුංසකෙ සකත්ථෙ ණෙය්‍යා, භියො භාවසමූහජා;
තා තු+ත්ථිය+මසංඛ්‍යානෙ, ත්වාදිවීපච්චයන්තකා.

භාරද්වාජස්ස අපච්චං=පුත්තො භාරද්වාජො, එවං වෙස්සාමිත්තො, ගොතමො. එත්ථ ච අ+යුවණ්ණන්තාභාවා ආ+එ+ඔනං න වුද්ධි. වාසුදෙවස්ස අපච්චං වාසුදෙවො, බලදෙවො. චිත්තකොතිආදීසු පන සංයොගන්තත්තා ''සංයොගෙ ක්වචී''ති ක්වචි න වුද්ධි. උපගුනො අපච්චං ඔපගවො ඔපගවී. එත්ථ ''උවණ්ණස්සා+වඞ සරෙ''ති උකාරස්ස අවඞ.

වච්ඡස්සා+පච්චන්ති විග්ගය්හ පුබ්බසුත්තෙන ණපච්චයෙ කතෙ පුන වච්ඡස්සා+පච්චංති විග්ගහො.

2. වච්ඡාදිතො ණාන+ණායනා

වච්ඡාදීහි අපච්චපච්චයන්තෙහි ගොත්තාදීහි ච සද්දෙහි ණාන+ණායනපච්චයා වා හොන්ති අපච්චෙ. වච්ඡානො, වච්ඡායනො, ‘‘සංයොගෙ ක්වචී’’ති න වුද්ධි. කතිස්සා+පච්චං කච්චො, ‘‘ණ්‍ය දිච්චාදීහී’’ති ණ්‍යො, ‘‘ලොපො+වණ්ණි+වණ්ණානං’’ති අකාරලොපෙ චවග්ගපුබ්බරූපානි. කච්චස්සා+පච්චං කච්චානො, කච්චායනො, යාගමෙ කාතියානො. මුග්ගස්සා+පච්චං=නත්තාදීති වාක්‍යෙ වුද්ධි+ඉකාරලොප+පුබ්බරූපානි. මොග්ගල්ලස්සා+පච්චංති පුනණාන+ණායනා හොන්ති, මොග්ගල්ලානො මොග්ගල්ලායනො. ඉමෙ චත්තාරො අපච්චපච්චයන්තා. ගොත්තාදිතො යථාසකටස්සා+පච්චං නත්තාදීහි සකටානො සකටායනො. කණ්හස්සා+පච්චං නත්තාදි කණ්හානො කණ්හායනො. එවං අග්ගිවෙස්සානො අග්ගිවෙස්සායනො, මුඤ්ජානො මුඤ්ජායනො, කුඤ්ජානො කුඤ්ජායනො. සබ්බත්ථ සංයොගත්තා න වුද්ධි. ආකතිගණො+යං.

3. කත්තිකාවිධවාදීහි ණෙය්‍යණෙරා

කත්තිකාදීහි විධවාදීහි ච ණෙය්‍යණෙරප්පච්චයා හොන්ති වා යථාක්කමං. කත්තිකාය අපච්චං කත්තිකෙය්‍යො, ගරුළො විනතාය=සුපණ්ණමාතුයා අපච්චං වෙනතෙය්‍යො. රොහිණියා අපච්චං රොහිණෙය්‍යො, ගඞ්ගාය අපච්චං ගඞ්ගෙය්‍යො. එවං භාගිනෙය්‍යො, නාදෙය්‍යො, අන්තෙය්‍යො, ආහෙය්‍යො, කාපෙය්‍යො, සුචියා අපච්චං සොචෙය්‍යො, බාලෙය්‍යො. ණෙරෙ-විධවාය අපච්චං වෙධවෙරො. බන්ධකියා=අභිසාරිකාය අපච්චං බන්ධ-කෙරො. සමණස්ස උපජ්ඣායස්සා+පච්චං සාමණෙරො, නාළිකෙරො ඉච්චාදි.

4. ණ්‍ය දිච්චාදීහි

දිතිප්පභුතීහි ණ්‍යො හොති අපච්චෙ.

125. සංයොගෙ ක්වචි

සංයොගවිසයෙ ක්වචි ආ+එ+ඔවුද්ධියො හොන්ති ණානුබන්ධෙ.

131. ලොපො+වණ්ණි+වණ්ණානං

අවණ්ණි+වණ්ණානං ලොපො හොති යකාරාදො පච්චයෙ. දිතියා=අසුරමාතුයා අපච්චං දෙච්චො ආදිච්චො. කුණ්ඩනියා අපච්චං කොණ්ඩඤ්ඤො, නස්ස ඤ්ඤෙ පුබ්බරූපං. අදිතීති දෙවමාතා.

භාතුනො අපච්චං භාතබ්‍යො, ‘‘යම්හි ගොස්ස ච’’ති යම්හි උස්ස අවඞ අකාරලොපපුබ්බරූපානි.

5. ආ ණි

අකාරන්තතො ණි වා හොත+පච්චෙ බහුලං. ආ=ති නාමවිසෙසනත්තා අ-කාරන්තතොති වුත්තං. දක්ඛස්සා+පච්චං දක්ඛි, දත්ති, දොණි, වාසවි, වාරුණි. ජිනදත්තස්සා+පච්චං ජෙනදත්ති, සුද්ධොදනි, ආනුරුද්ධි ඉච්චාදි.

6. රාජතො ඤ්ඤො ජාතියං

රාජතො ඤ්ඤො වා හොත+පච්චෙ ඛත්‍ථියජාතියං ගම්‍යමානායං. රඤ්ඤො අපච්චං රාජඤ්ඤො. ජාතීයන්ති කිං, රාජාපච්චං.

7. ඛත්තා යි+යා

තිජාතියං අපච්චෙ ය+ඉයා හොන්ති. ඛත්තස්සා+පච්චං ඛත්‍යො ඛත්තියො. ජාතියං ත්වෙව, ඛත්ති.

8. මනුතො ස්ස+සණ

මනුතො ජාතිසමුදායෙ ස්ස+සණ හොන්තු+පච්චෙ. මනුනො අපච්චං මනුස්සො මානුසො, මනුස්සී මානුසී. ජාතියං ත්වෙව, මානවො, නස්ස ණො, මාණවො.

9. ජනපදනාමස්මා ඛත්තියා රඤ්ඤෙ ච ණො

ජනපදස්ස යං නාමං, තං නාමස්මා ඛත්තියා අපච්චෙ රඤ්ඤෙ ච ණො හොති. පඤ්චාලානං අපච්චං රාජා වා පඤ්චාලො, කොසලො, මාගධො, ඔක්කාකො. ජනපදනාමස්මාති කිං, දාසරථි. ඛත්තියාති කිං, පඤ්චාලස්ස බ්‍රාහ්මණස්සා+පච්චං පඤ්චාලි.

10. ණ්‍ය කුරුසිවීහි

කුරුසිවීහි අපච්චෙ රඤ්ඤෙ ච ණ්‍යො හොති. කුරූනං අපච්චං රාජා වා කොරබ්‍යො. ''යම්හි ගොස්ස ච''තිමිනා අවඞ, ඛකාරපුබ්බරූපානි. සෙබ්බො, ඉලොපො. (අපච්චතද්ධිතං).

11. ණ රාගා තෙන රත්තං

රාගවාචීතතියන්තතො රත්ත+මිච්චෙ+තස්මිං අත්තෙ ණො හොති. කුසුම්භාදීහි වණ්ණන්තරපත්තං රත්තං නාම. කසාවෙන රත්තං කාසාවං. එවං කුසුම්භෙන රත්තං කොසුම්භං, හාලිද්දං, පත්තඞ්ගං, මඤ්ජෙට්ඨං, කුඞ්කුමං. ඉධ න හොති නීලං පීතන්ති, ගුණවචනත්තා ණෙන විනාපි දබ්බස්සා+භිධානතො.

12. නක්ඛත්තෙනි+න්දුයුත්තෙන කාලෙ

තතියන්තතො නක්ඛත්තා තෙන ලක්ඛිතෙ කාලෙ ණො හොති, තං චෙ නක්ඛත්ත+මින්දුයුත්තං හොති. ඵුස්සෙන ඉන්දුයුත්තෙන ලක්ඛිතා පුණ්ණමාසී ඵුස්සී රත්ති, ඵුස්සො අහො, මඝාය ඉන්දුයුත්තාය ලක්ඛිතා පුණ්ණමාසී මාඝී, මාඝො.

13. සා+ස්ස දෙවතා පුණ්ණමාසී

සෙති පඨමන්තා අස්සෙති ඡට්ඨියත්ථෙ ණො හොති, යං පඨමන්තං, සා චෙ දෙවතා පුණ්ණමාසී වා. සුගතො දෙවතා අස්ස සොගතො, මාහින්දො, යාමො, වාරුණො. බුද්ධො අස්ස දෙවතාති බුද්ධො. ඵුස්සී පුණ්ණමාසී අස්ස සම්බන්ධිනීති ඵුස්සො මාසො. එවං මාඝො, ඵග්ගුනො, චිත්තො, වෙසාඛො, ජෙට්ඨමූලො, ආසාළ්හො, සාවණො, පොට්ඨපාදො, අස්සයුජො, කත්තිකො, මාගසිරො. පුණ්ණමාසී ච භතකමාසසම්බන්ධිනී න හොති, පුණ්ණො මා අස්සන්ති නිබ්බචනා, අතො එව නිපාතනා ණො, සාගමො ච.

14. ත+මධීතෙ තං ජානාති ක+ණිකා ච

දුතියන්තතො ත+මධීතෙ තං ජානාතීති එතෙස්ව+ත්ථෙසු ණො හොති කො ණිකො ච. එත්ථ චසද්දො කො චණිකො ච හොතීති සමුච්චිනො, නො ණපච්චයං. ඛ්‍යාකරණ+මධීතෙ ජානාතීති වා වෙයාාකරණො, වි+ආ+කරණන්ති විච්ඡිජ්ජ කතයාදෙසස්සි+කාරස්ස ''තදාදෙසා තදීව භවන්තී''ති ඤායා ''සරාන''මිච්චාදිනා එකාරෙ යාගමද්විත්තානි. එවං මොහුත්තො, නෙමිත්තො, අඞ්ගවිජ්ජො, වත්ථුවිජ්ජො, ඡන්දසො, ''මනා, දීනං සක'' ඉති සකාගමො. කමකො, පදකො, වෙනයිකො, සුත්තන්තිකො, ආභිධම්මිකො. ද්විතග්ගහණං අජ්ඣෙනජානනෙ ච විසුං විසුං පච්චයවිධානත්ථං, අජ්ඣෙනවිසයදස්සනත්ථං, පසිද්ධුපසංහරණත්ථඤ්ච.

15. තස්ස විසයෙ දෙසෙ

ඡට්ඨියන්තා විසයෙ දෙසසරූපෙ ණො හොති. වසාතීනං විසයො දෙසො වාසාතො. දෙසෙති කිං, චක්ඛුස්ස විසයො රූපං, දෙවදත්තස්ස විසයො+නුවාකො.

16. නිවාසෙ තන්නාමෙ

ති තන්නාමෙ නිවාසෙ දෙසෙ ණො හොති. සිවීනං නිවාසො දෙසො සෙබ්බො. එත්ථ ''යවා සරෙ''ති යකාරෙ බකාරපුබ්බරූපානි. වාසාතො.

17. අදූරභවෙති

ණො, විදිසාය අදූරභවං වෙදිසං.

18. තෙන නිබ්බත්තෙති

තතියන්තා නිබ්බත්තත්ථෙ ණො හොති. කුසම්බෙන නිබ්බත්තා කොසම්බී නගරං, එවං කාකන්දී, මාකන්දී, සහස්සෙන නිබ්බත්තා සාහස්සී පරිඛා, හෙතුම්හි කත්තරි කරණෙ ච යථායොගං තතියා.

19. ත+මිධ+ත්ථී

තන්ති පඨමන්තා ඉධාති සත්තමායත්ථෙ දෙසෙ තන්නාමෙ ණො හොති, යං තං පඨමන්ත+මත්ථී චෙ. උදුම්බරා අස්මිං දෙසෙ සන්තීති ඔදුම්බරො, බාදරො, පබ්බජො.

20. තත්‍ර භවෙති

සත්තමායන්තා භවත්ථෙ ණො. උදකෙ භවො ඔදකො, ඔරසො, ජානපදො, මාගධො, කාපිලවත්ථවො, කොසම්බො, මනසි භවං මානසං සුඛං, සකාගමො. සාරසො සකුණො, සාරසී සකුණී, සාරසං පුප්ඵං. මිත්තෙ භවා මෙත්තා මෙත්තී වා. පුරෙ භවා පොරී වාචා. පාවුසෙ භවො පාවුසො මෙඝො. පාවුසා රත්ති, පාවුසං අබ්භං. සාරදො, සාරදා, සාරදං පුප්ඵං. මාධුරො ජනො, මාධුරා ගණිකා, මාධුරං වත්ථං.

21. අජ්ජාදීහි තනොති

භවත්ථෙ තනො. අජ්ජ භවො අජ්ජතනො, ස්වාතනො, හියාතනො. ''එඔන+ම වණ්ණෙ''ති එඔනං අ හොති.

22. පුරාතො ණො චති

භවත්ථෙ ණො තනො ච. එත්ථ ණකාරො අවයවො, නෙවා+නුබන්ධො. පුරාණො, පුරාතනො.

23. අමාත්ව+ච්චොති

භවත්ථෙ අච්චො හොති. අමා=සහ භවො අමච්චො.

24. මජ්ඣාදිත්වි+මොති

භවත්ථෙ ඉමො, මජ්ඣෙ භවො මජ්ඣිමො. එවං අන්තිමො, හෙට්ඨිමො, උපරිමො, ඔරිමො, පාරිමො, පච්ඡිමො, අබ්භන්තරිමො, පච්චන්තිමො.

25. කණ+ණෙය්‍ය+ණෙය්‍යක+යි+යාති

හවත්‍ථෙ කණආදයො හොන්ති. කණ-කුසිනාරායං භවො කොසිනාරකො, මාගධකො, ආරඤ්ඤකො විහාරො, රාජගහකො, කොසම්බකො, ඉන්දපත්තකො, කාපිලකො, භාරුකච්ඡකො, නාගරකො. අඞ්ගෙසු ජාතො අඞ්ගකො, කොසලකො, වෙදෙහකො, කම්බොජකො, ගන්ධාරකො, සොවීරකො, සින්ධවකො, අස්සකො ඉච්චාදි. ණෙය්‍ය-ගඞ්ගෙය්‍යො, පබ්බතෙය්‍යො, වානෙය්‍යො. ණෙය්‍යක-කොසලෙය්‍යකො, බාරාණසෙය්‍යකො, චම්පෙය්‍යකො, සිලාය ජාතං සෙලෙය්‍යකං, මිථිලෙය්‍යකො. බාරාණසෙය්‍යකොත්‍යාදීසු ''දිස්සන්ත+ඤ්ඤෙපි පච්චයා''ති එය්‍යකො, එවං උපරි සුත්තෙ දස්සිතපච්චයතො විසුං පච්චයෙ දස්සිතෙ ඉමිනා සුත්තෙනාති දට්ඨබ්බං. ය-ගම්මො, යම්හි අකාරලොපෙ පුබ්බරූපං රස්සො ච. දිබ්බො. ඉය-උදරියො, දිවියො, පඤ්චාලියො, බොධිපක්ඛියො, ලොකියො.

26. ණිකො

සත්තම්‍යන්තා හවත්‍ථෙ ණිකො හොති. සරදෙ භවො සාරදිකො දිවසො, සාරදිකා රත්ති.

27. ත+මස්ස සිප්පං සීලං පණ්‍යං පහරණං පයොජනං

පඨමන්තා සිප්පාදිවාචකා අස්සෙති ඡට්ඨ්‍යත්‍ථෙ ණිකො හොති. වීණාවාදනං සිප්ප+මස්ස වෙණිකො, වීණාවාදනං අභෙදොපචාරෙන වීණා නාම. මොදිඞ්ගිකො, වංසිකො. පංසුකූලධාරණං සීල+මස්ස පංසුකූලිකො, තෙචීවරිකො. ගන්ධො පණ්‍ය+මස්ස ගන්ධිකො, තෙලිකො, ගොළිකො, පූවිකො, පණ්ණිකො, තම්බුලිකො, ලොණිකො. චාපොපහරණ+මස්ස චාපිකො, තොමරිකො, මුග්ගරිකො, මොසලිකො. උපධි=ක්ඛන්ධාදි පයොජන+මස්ස ඔපධිකං, සාතිකං, සාහස්සිකං.

28. තං හන්ත+රහති ගච්ඡතු+ඤ්ඡති+චරති

දුතියන්තා හන්තීති එවමාදීස්ව+ත්‍ථෙසු ණිකො හොති. පක්ඛිනො හන්තීති පක්ඛිකො, සාකුණිකො, මායූරිකො, මච්ඡෙ හන්තීති මච්ඡිකො, මෙනිකො. මිගෙ හන්තීති මාගවිකො, වකාරාගමො. මිගස්ස ''තදමිනා''දිනා මගවාදෙසෙපි මාගවිකො. ඔරබ්භිකො, හාරිණිකො. සූකරිකොති ඉකො. සත+මරහතීති සාතිකං, සන්දිට්ඨිකං, එහි පස්ස විධිං අරහතීති එහිපස්සිකො. එත්‍ථ ත්‍යාද්‍යන්තසමුදායතො අනුකරණත්තා වා තද්ධිතස්ස අභිධානලක්ඛණත්තා වා බහුලංවිධානෙන වා පච්චයො. සාහස්සිකො, කුම්භිකො, දොණිකො, අද්ධමාසිකො, කහාපණිකො, ආසීතිකා ගාථා, නාවුතිකා. සහස්සියොති ඉයො. පරදාරං ගච්ඡතීති පාරදාරිකො, මග්ගිකො, පඤ්චාසයොජනිකො, පථිකො.

බදරෙ උඤ්ඡතීති බාදරිකො, සාමාකිකො. ධම්මං චරතීති ධම්මිකො, අධම්මිකො.

29. තෙන කතං කීතං බද්ධ+මභිසඞ්ඛතං සංසට්ඨං හතං හන්ති ජිතං ජයති දිබ්බති ඛනති තරති චරති වහති ජීවතිති

කතාදීස්ව+ත්ථෙසු ණිකො. කායෙන කතං කායිකං, වාචසිකං, මානසිකංති සකාගමො. වාතෙන කතො ආබාධො වාතිතො, සෙම්හිකො, පිත්තිකො. සතෙන කීතං සාතිකං, සාහස්සිකං, වත්ථෙන කීතං වත්ථිකං, කුම්භිකං, සොවණ්ණිකං, සාතිකං. මූලතොව පච්චයො, අමූලවාචිත්තා දෙවදත්තෙන කීතොති න හොති, තදත්ථාප්පතීතියා. වරත්ථාය බද්ධො වාරත්තිකො, ආයසිකො, පාසිකො, සුත්තිකො. සතෙන අභිසඞ්ඛතං සංසට්ඨං වා සාතිකං, ගොළිකං, දධිකං, මාරීචිකං. ජාලෙන හතො හන්තීති වා ජාලිකො, බාලිසිකො. අක්ඛෙහි ජිතං අක්ඛිකං ධනං, සාලාකිකං, තින්දුකිකො, අම්බඵලිකො. අක්ඛෙහි ජයති දිබ්බති වා අක්ඛිකො. ඛණිත්තියා ඛනතීති ඛාණිත්තිකො, කුද්දාලිකො. දෙවදත්තෙන ජිතං, අඞ්ගුල්‍යා ඛනතීති න හොති, තදත්ථානවගමා. උළුම්පෙන තරතීති ඔළුම්පිකො, උළුම්පිකොති ඉකො. කුල්ලිකො, ගොපුච්ඡිකො, නාවිකො. සකටෙන චරතීති සාකටිකො, රථිකො. පරප්පිකොති ඉකො. ඛන්ධෙන වහතීති ඛන්ධිකො. අංසිකො, සීසිකොති ඉකො. වෙතනෙන ජීවතීති වෙතනිකො, භතිකො, කයිකො, වික්කයිකො, කයවික්කයිකොති ඉකො.

30. තස්ස සංවත්තති

චතුත්ථ්‍යන්තා සංවත්තතීති අස්මිං අත්ථෙණිකො හොති. පුනබ්භවාය සංවත්තතීති පොනොබ්භවිකො, ඉත්ථියං පොනොබ්භවිකා. ලොකාය සංවත්තතීති ලොකිකො. සුට්ඨු අග්ගොති සග්ගො, සග්ගාය සංවත්තතීති සොවග්ගිකො, සස්සො+වක තදමිනාදීපාඨා. ධනාය සංවත්තතීති ධඤ්ඤං.

31. තතො සම්භූත+මාගතං

පඤ්චම්‍යන්තා සම්භූත+මාගතන්ති එතෙස්ව+ත්ථෙසු ණිකො හොති. මාතිතො සම්භූත+මාගතංවා+ති එත්ථ ''මාතිතො ච භගිනියංච්ඡො''ති ''මාතිතො''ති භාගෙන උස්ස ඉම්හි වාක්‍යං, රස්සද්විත්තෙසු මත්තිකං, පෙත්තිකං. ණ්‍ය+රියණ+යීපච්චයාපි දිස්සන්ති. සුරභිතො සම්භූතං සොරභ්‍යං. යම්හි ථඤ්ඤං. උභයත්ථ ''ලොපො+වණ්ණ+වණ්ණානං''ති ලොපො. රියණ-පිතුතො සම්භූතො පෙත්තියො, මාතියො, ''රානුබන්ධෙ+න්තසරාදිස්සා''ති උලොපො, මත්තියො. යීම්හි-උලොපො, චවග්ගපුබ්බරූපානි, මච්චො වා.

32. තත්ථ වසති විදිතො භත්තො නියුත්තො

සත්තම්‍යන්තා වසතීත්වෙවමාදීස්ව+ත්ථෙසු ණිකො හොති. රුක්ඛමූලෙ වසතීති රුක්ඛමූලිකො, ආරඤ්ඤිකො, රාජගහිකො, මාගධිකො, සොසානිකො. ලොකෙ විදිතො ලොකිකො. චතුමහාරාජෙසු භත්තා චාතුම්මහාරාජිකා. ද්වාරෙ නියුත්තො දොවාරිකො, දස්සොක තදමිනාදිපාඨා. භණ්ඩාගාරිකො. ඉකෙ-නවකම්මිකො, ආදිකම්මිකො. කියෙ-ජාතිකියො, අන්ධකියො.

33. තස්සි+දං

ඡට්ඨියන්තා ඉද+මිච්ච+ස්මිං අත්ථෙ ණිකො හොති. සඞ්ඝස්ස ඉදං සඞ්ඝිකං, පුග්ගලිකං, සක්‍යපුත්තිකො, නාටපුත්තිකො, ජෙනදත්තිකො. කියෙ-සස්ස ඉදං සකියො, පරකියො. නියෙඅත්තනියං. කෙ-සකො, රඤ්ඤො ඉදං රාජකං භණ්ඩං.

34. ණො

ඡට්ඨියන්තා ඉද+මිච්ච+ස්මිං අත්ථෙ ණො හොති. කච්චායනස්ස ඉදං කච්චායනං, බ්‍යාකරණං, සොගතං සාසනං, මාහිසං මංසාදි.

35. ගවාදීහි යො

ගවාදීහි ඡට්ඨියන්තෙහි ඉද+මිච්ච+ස්මිං අත්ථෙ යො හොති. ගුන්නං ඉදං ගබ්‍යං, අවඩ, මංසාදි. ඉලොපෙ කබ්බං. දුනො ඉදං දබ්බං.

36. පිතිතො භාතරි රෙය්‍යණ

''පිතිතො මාතිතො''ති තෙන තෙන සුත්තනිපාතෙනෙව උස්ස ඉ. පිතුසද්දා තස්ස භාතරි රෙය්‍යණ. පිතු භාතා පෙත්තෙය්‍යො.

37. මාතිතො ච භගිනියං ච්ඡො

මාතුතො ච පිතුතො ච තෙසං භගිනියං ච්ඡො හොති. මාතු භගිනි මාතුච්ඡා, පිතු භගිනි පිතුච්ඡා. කථං ''මාතු භාතා මාතුලො''ති, ''මාතුලාදිත්වානී''ති නිපාතනා ලපච්චයො.

38. මාතාපිතූස්වා+මහො

මාතාපිතූහි තෙසං මාතාපිතූස්වා+මහො හොති. මාතු මාතා මාතාමහී, මාතු පිතා මාතාමහො. පිතු මාතා පිතාමහී, පිතු පිතා පිතාමහො. න යථාසඞ්ඛ්‍යං පච්චෙකාභිසම්බන්ධතො විසුං විසුං මාතාපිතුසද්දෙහි තෙසං මාතාපිතුන්නං අත්ථෙ පච්චයො හොති.

39. හිතෙ රෙය්‍යණ

මාතාපිතූහි හිතෙ රෙය්‍යණ හොති. මාතු හිතො මත්තෙය්‍යො, පෙත්තෙය්‍යො.

40. නින්දා+ඤ්ඤාත+ප්ප පටිභාග රස්ස දයා සඤ්ඤාසු කො

නින්දාදීස්ව+ත්ථෙසු නාමස්මා කො හොති. නින්දායං-නින්දිතො මුණ්ඩො මුණ්ඩකො, එවං සමණකො, පණ්ඩිතකො, බ්‍රාහ්මණකො, වෙය්‍යාකරණකො. අඤ්ඤාතෙ-කස්සා+යං අස්සො අස්සකො, පයොගසාමත්ථියා සම්බන්ධිවිසෙසානාවගමො+වගම්‍යතෙ. අප්පත්ථෙ-අප්පකං තෙලං තෙලකං, ඝතකං. පටිභාගත්ථෙ-හත්ථී විය හත්ථිකො, අස්සකො, බලීබද්ධකො. ''ඉමෙ නො හත්ථිකා අස්සා, බලීබද්ධා ච නො ඉමෙ''ත්‍යාදිපාඨෙ ''ලොපො''ති කපච්චයලොපෙන වා අභෙදොපචාරෙන වා දට්ඨබ්බං, ඉමෙ ච දාරුආදීහි කතරූපානි. රස්සෙරස්සො මානුසො මානුසකො, රුක්ඛකො, පිලක්ඛකො. දයායං-දයිතො=නුකම්පිතො පුත්තො පුත්තකො, වච්ඡකො. සඤ්ඤායං-මොරො විය මොරකො, කතකො, හතකො.

41. ත+මස්ස පරිමාණං ණිකො ච

පඨමන්තා අස්සෙති අස්මිං අත්ථෙ ණිකො හොති කො ච, තඤ්චෙ පඨමන්තං පරිමාණං භවති. දොණාදීනං පරිමිතවීහාදීනං කරණත්තා ''පරිමීයන්ත්‍ය+නෙනාති පරිමාණ''න්ති හොති. දොණො පරිමාණ+මස්සාති දොණිකො වීහි, ඛාරසතිකො, ඛාරසහස්සිකො, ආසීතිකො වයො, උපඩ්ඪකායො පරිමාණ+මස්ස උපඩ්ඪකායිකං බිම්බොහනං. පඤ්චකං, ඡක්කං.

42. ය+තෙ+තෙහි+ත්තකො

යාදීහි පඨමන්තෙහි අස්සෙති ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ ත්තකො හොති, තඤ්චෙ පඨමන්තං පරිමාණං භවති. යං පරිමාණ+මස්ස යත්තකං, තත්තකං, ''එතස්සෙට ත්තකෙ''ති එතස්ස එට, එත්තකං. ආවතකෙ-යං පරිමාණ+මස්ස යාවතකො, තාවතකො.

43. සබ්බා වා+වන්තු

සබ්බතො පඨමන්තා යාදීහි ච අස්සෙති ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ ආවන්තු හොති, තඤ්චෙ පඨමන්තං පරිමාණං භවති. සබ්බං පරිමාණ+මස්ස සබ්බාවන්තං, ''අංඞං නපුංසකෙ''ති අං. යාවන්තං, තාවන්තං.

44. කිම්හා රති+රීව+රීවතක+රිත්තකා

කිම්හා පඨමන්තා අස්සෙති ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ රති+රීව+රීවතක+රිත්තකා හොන්ති. කිංසඞ්ඛ්‍යානං පරිමාණ+මෙසං කති, රානුබන්ධත්තා ඉංභාගලොපො. කීව, කීවතකං, කිත්තකං. රීවන්තො සභාවතො අසංඛ්‍යා.

45. සඤ්ජාතං තාරකාදිත්වි+තොති

සඤ්ජාතත්ථෙ ඉතො. තාරකා සඤ්ජාතා අස්ස තාරකිතං ගගනං, පුප්ඵානි සඤ්ජාතානි අස්ස පුප්ඵිතො රුක්ඛො, පල්ලවිතා ලතා.

46. මානෙ මත්තො

පඨමන්තා මානවුත්තිතො අස්සෙති අස්මිං අත්ථෙ මත්තො හොති. පලං උම්මාන+මස්ස පලමත්තං. හත්ථො පණාම+මස්ස හත්ථමත්තං. සතං මාන+මස්ස සතමත්තං. දොණො පරිමාණ+මස්ස දොණමත්තං. අභෙදොපචාරා දොණොතිපි හොති. මීයතෙ+නෙනාති මානං, මානස්ස සම්බන්ධිත්තා ඡට්ඨ්‍යන්තභූතානමෙව විධි හොති. එත්ථ ච –

උද්ධමානන්තු උම්මානං, පරිමාණන්තු සබ්බතො;
පමාණං හොති ආයාමො, සංඛ්‍යාසෙසො තු සබ්බතො.

47. තග්ඝො චු+ද්ධං

උද්ධමානවුත්තිතො තග්ඝො හොති මත්තො ච. ජණ්ණු පරිමාණ+මස්ස ජණ්ණුතග්ඝං, ජණ්ණුමත්තං.

48. ණො ච පුරිසාති

පුරිසා ණො හොති මත්තාදයො ච. පුරිසො පරිමාණ+මස්ස පොරිසං, පුරිසමත්තං+පුරිසතග්ඝං.

49. අයු+භද්විතීහං+සෙ

උභද්විතීහි අවයවවුත්තීහි අයො හොති. උභො අංසා අස්ස උභයං, ද්වයං, තයං. අංසසම්බන්ධෙන සමුදායෙ විධි හොතීති න උභයාදිතො බහුවචනන්ති චෙ, ''රාහුනො සිරො'' ත්‍යාදො අභෙදෙපි භෙදවිවක්ඛාය ලබ්භමානතො බහුවචනං හොතෙව.

50. සඞ්ඛ්‍යාය සච්චු+තී+සා+ස+දසන්තායා+ධිකා+ස්මිං සතසහස්සෙ ඩො

සත්‍යන්තාය උත්‍යන්තාය ඊසන්තාය ආසන්තාය දසන්තාය සඞ්ඛ්‍යාය පඨමන්තාය අස්මින්ති සත්තම්‍යත්ථෙ ඩො හොති, සා චෙ සඞ්ඛ්‍යා අධිකා හොති, ය+දස්මින්ති, තං චෙ සතං සහස්සං සතසහස්සං වා හොති. වීසති අධිකා අස්මිං සතෙති වීසංසතං.

139. ඩෙ සතිස්ස තිස්සති

ඩෙ පරෙ සත්‍යන්තස්ස තිකාරස්ස ලොපො හොති. එකවීසංසතං සහස්සං සතසහස්සං වා. තිංසති අධිකා අස්මිං සතාදිකෙති තිංසසතං එකතිංසසතං ඉච්චාදි. උත්‍යන්තායනවුති අධිකා අස්මිං සතාදිකෙති නවුතංසතං සහස්සං සතසහස්සං වා. ඊසන්තාය-චත්තාලීසං අධිකා අස්මිං සතෙ සහස්සෙ සතසහස්සෙති චත්තාලීසසත+මිච්චාදි. ආසන්තාය එවං, පඤ්ඤාසංසත+මිච්චාදි. දසන්තාය-එකාදසංසත+මිච්චාදි.

51. තස්ස පූරණෙ+කාදසාදිතො වා

ඡට්ඨියන්තායෙ+කාදසාදිකාය සංඛ්‍යාය ඩො හොති පූරණත්ථෙ විභාසා. සා සංඛ්‍යා පූරියතෙ යෙන තං පූරණං. එකාදසන්නං පූරණො එකාදසො. අඤ්ඤත්‍ර “ම පඤ්චාදිකතීහි”ති මො, එකාදසමො. වීසතියා පූරණො වීසො වීසතිමො, තිංසො, තිංසතිමො. වාසද්දස්ස වවත්ථිතවිභාසත්තා නිච්චං චත්තාලීසො පඤ්ඤාසො.

52. ම පඤ්චාදිකතීහිති

මපච්චයෙ පඤ්චමො, පඤ්චමී. සත්තමො, සත්තමී. අට්ඨමො, අට්ඨමී. කතිමො, කතිමී ඉච්චාදි.

53. සථාදීන+මි ච ති

සතාදීනං මො ච අන්තාදෙසො ඉ ච. සතස්ස පූරණො සතිමො, සහස්සිමො.

54. ඡා ට්ඨ+ට්ඨමාති

ඡසද්දා පූරණත්ථෙ ට්ඨ+ට්ඨමා. ඡන්නං පූරණො ඡට්ඨො, ඡට්ඨමො. ඉත්ථියං ඡට්ඨී, ඡට්ඨමී. “චතුත්ථදුතියෙස්වෙ+සං තතියපඨමා”ති නිපාතනා පූරණත්ථෙ ද්විතො තියො ද්විස්ස දු ච, තිචතූහි තිස්ස අ, තිය+ත්ථා ච යථාක්කමං, දුතියො තතියො, චතුත්ථො.

55. එකා කා+කා+සහායෙ

‘‘සති බ්‍යභිචාරෙ විසෙසනං සාත්ථකං’’ති ඤායා සංඛ්‍යාතො විසෙසෙතුං ‘‘අසහායෙ’’ති වුත්තං. එකස්මා අසහායත්ථෙ ක+ආකී හොන්ති වා. එකොව එකකො, එකාකී, එකො වා.

56. වච්ඡාදීහි තනුත්තෙ තරො

වච්ඡාදීනං සභාවස්ස තනුත්තෙ=කිඤ්චිමත්තාවසෙසෙ තරො හොති. සො=සකො භාවො සභාවො අත්තනියපවත්තිනිමිත්තං. සුසුත්තස්ස තනුත්තෙ වච්ඡතරො, ඉත්ථියං වච්ඡතරී. යොබ්බනස්ස තනුත්තෙ ඔක්ඛතරො. ඔක්ඛා=දුතියවයට්ඨගොණො. අස්සභාවස්ස තනුත්තෙ අස්සතරො. ගාවොති ජාතිසාමත්ථියස්ස තනුත්තෙ උසභතරො. එත්ථ තනුත්තං අප්පබලතා.

57. කිම්හා නිද්ධාරණෙ රතර+රතමා

කිංසද්දා නිද්ධාරණෙ රතර+රතමා හොන්ති. කො එවාති කතරො භවතං දෙවදත්තො, කතරො භවතං කට්ඨො. කතමො භවතං දෙවදත්තො, කතමො භවතං කට්ඨො. භාරද්වාජානං කතමො+සි බ්‍රහ්මෙ.

58. තෙන දත්තෙ ලි+යාති

දත්තෙ+භිධෙය්‍යෙ ල+ඉයා හොන්ති බහුලාධිකාරා මනුස්සසඤ්ඤායං. දෙවෙන දත්තො දෙවලො දෙවියො, බ්‍රහ්මලො බ්‍රහ්මියො. සීවලො සීවියො සිස්ස දීසො. දෙව+බ්‍රහ්ම+සිවාති තන්නාමකා මනුස්සා. (රත්තමිච්චාදිඅනෙකත්ථතද්ධිතං).

59. තස්ස භාවකම්මෙසුත්ත+තා+ත්තන+ණ්‍ය+ණෙය්‍ය+ණි+ය+ණියා

ඡට්ඨියන්තා භාවෙ කම්මෙ ච ත්තාදයො හොන්ති බහුලං. න සබ්බෙ පච්චයා සබ්බතො හොන්ති අඤ්ඤත්‍රත්ත+තාහි. භවන්ති එතස්මා බුද්ධිසද්දාති භාවො සද්දපවත්තිනිමිත්තං. වුත්තඤ්ච –

> හොන්ත්‍ය+ස්මා සද්දබුද්ධීති, භාවො තං සද්දවුත්තියා;
> නිමිත්තභූතං නාමඤ්ච, ජාති දබ්බං ක්‍රියා ගුණොති.

නීලස්ස පටස්ස භාවො නීලත්තං නීලතාති ගුණො භාවො. එත්ථ නීලගුණවසෙන පටෙ නීලසද්දස්ස වුත්තියා පටබුද්ධියා නිමිත්තං භාවො නාම. නීලස්ස ගුණස්ස භාවො නීලත්තං නීලතාති නීලගුණජාති, එත්ථ නීලගුණජාති

නිමිත්තං හුත්වා නීලසද්දස්ස ගුණවුත්තියා නීලගුණජාති නිමිත්තං. ගොත්තං ගොතාති ගොජාති, එත්ථ ජාතිසද්දානං දබ්බවුත්තියා සති ජාති නිමිත්තං. පාචකස්ස භාවො පාචකත්තංති ක්‍රියාසම්බන්ධිත්තං භාවො, එත්ථ පචනක්‍රියාසම්බන්ධිත්තං භාවො. දණ්ඩිත්තං විසාණිත්තං රාජපුරිසත්තංති දණ්ඩ+විසාණ+රාජදබ්බානං සම්බන්ධිත්තං භාවො, දණ්ඩීත්‍යාදිසද්දපවත්තියා නිමිත්තත්තා.

දෙවදත්තස්ස භාවො දෙවදත්තත්තං, චන්දත්තං, සූරියත්තංති තදවත්ථා විසෙසසාමඤ්ඤං, දෙවදත්තස්ස බාලතාදිඅවත්ථාභෙදො, චන්දස්ස කලාදිඅවත්ථභෙදො ච, සූරියස්ස මන්දපටුතාදිඅවත්ථාභෙදො ච සාමඤ්ඤං, තදෙත්ථ නිමිත්තං. එත්ථ විජ්ජමානපදත්ථානං විසයභූතසඤ්ඤාසද්දානං පවත්තිනිමිත්තං වුත්තං. ආකාසත්තං අභාවත්තංති, තත්ථ ඝටාකාස+පිඨරාකාස, පටාභාව+ඝටාභාවාදිනා උපචරිතභෙදසාමඤ්ඤං භාවො.

ත්තන-පුථුජ්ජනත්තනං. වෙදනාය භාවො වෙදනත්තනං, රස්සො. එවං ජායත්තනං, ජාරත්තනං.

ණ්‍ය-අලසස්ස භාවො කම්මං වා ආලස්‍යං, එත්ථ ‘‘ලොපො+වණ්ණි+වණ්ණානං’’ති අ-ලොපෙ ‘‘සරාන+මාදිස්සා’’දිනා ආකාරො, එව+මුපරි ච. බ්‍රාහ්මණස්ස භාවො බ්‍රහ්මඤ්ඤං, ඤ්ඤකාරපුබ්බරූපානි. චාපල්‍යං, නෙපුඤ්ඤං, පෙසුඤ්ඤං, රඤ්ඤො භාවො රජ්ජං, ආධිපච්චං, දායජ්ජං, වෙසම්මං, වෙසමං, ණපච්චයො. සඛිනො භාවො සඛ්‍යං, වාණිජ්ජං, ආරොග්‍යං, ඔදග්‍යං, ආනණ්‍යං, දුබ්බල්‍යං, බල්‍යං, පණ්ඩිච්චං, බාහුස්සච්චං, පොරොහිච්චං. මුට්ඨස්සතිස්ස භාවො මුට්ඨස්සච්චං, ඉලොපො. කොසල්ලං, වෙපුල්ලං. සමානස්ස භාවො සාමඤ්ඤං, පෙරිස්සං, සොමනස්සං, දොමනස්සං, සොවචස්සං, දොවචස්සං, නිපකස්ස භාවො නෙපක්කං, ආධික්කං, දුභගස්ස භාවො දොභග්ගං, සරූපස්ස භාවො සාරුප්පං, ඔපම්මං, සොබ්‍රම්මං, තථස්ස භාවො තච්ඡං. දුම්මෙධස්ස භාවො දුම්මෙජ්ඣං. භෙසජස්ස භාවො භෙසජ්ජං, බ්‍යාවටස්ස කම්මං වෙය්‍යාවච්චං යථා වෙය්‍යාකරණං.

ණෙය්‍ය-සුචිනො භාවො සොචෙය්‍යං, ආධිපතෙය්‍යං, කපිස්ස භාවො කාපෙය්‍යං. සඨස්ස භාවො කම්මං වා සාඨෙය්‍යං.

ණ-ගරූනං භාවො ගාරවං, උ අවඩ. පාටවං, අජ්ජවං, මද්දවං, ‘‘කොසජ්ජා’’දිනා උස්ස අත්තං ද්විත්තඤ්ච. පරමානං භාවො පාරමී, ඊපච්චයො. සමග්ගානං භාවො සාමග්ගී.

ඉය-අධිපතිනො භාවො අධිපතියං, පණ්ඩිතියං, බහුස්සුතියං, නග්ගියං, සූරියං.

ණිය-අලසස්ස භාවො කම්මං වා ආලසියං, තාලුසියං, මන්දියං, දක්ඛියං, පොරොහිතියං, වෙයාත්තියං.

කථං රාමණීයකංති, සකත්ථෙ කන්තා ණෙන සිද්ධා. කම්මං=ක්‍රියා, තත්ථ අලසස්ස කම්මං අලසත්තං අලසතා අලසත්තනං ආලස්‍යං ආලසියං වා.

122. සකත්ථෙති

සකත්ථෙපි යථායොගං ත්තාදයො හොන්ති. යථාභූතමෙව යථාභුච්චං, කාරුඤ්ඤං, පත්තකල්ලං. ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං, එත්ථ අකාරලොපො, තස්ස චෙ පුබ්බරූපෙ ච කතෙ ''තදමිනා''දිනා නස්ස ඤ්ඤො ච ලොපො ච හොති, කායපාගුඤ්ඤතා.

60. බ්‍ය වද්ධදාසා වා

ඡට්ඨීයන්තා වද්ධා දාසා ච බ්‍යො හොති භාවකම්මෙසු. වද්ධස්ස භාවො කම්මං වා වද්ධබ්‍යං, වද්ධතා. දාසස්ස භාවො කම්මං වා දාසබ්‍යං, දාස්‍යං, දාසතා. කථං වද්ධවංති, ණෙ වාගමො.

61. නස යුවා බො ච වස්ස

ඡට්ඨීයන්තා යුවසද්දා භාවකම්මෙසු නණ වා හොති වස්ස බො ච. යුවස්ස භාවො යොබ්බනං, යුවත්තං යුවතා වා.

62. අණ්වාදිත්වි+මොති

භාවෙ වා ඉමො. අණුනො භාවො අණිමා, ලසිමා, මහතො භාවො මහිමා. කිසස්ස භාවො කසිමා.

133. කිස+මහත+මිමෙ කස, මහාති

ඉමම්හි මහතො මහො ච කිසස්ස කසාදෙසො ච හොති.

63. භාවා තෙන නිබ්බත්තෙති

ක්‍රියාවාචකසද්දතො ඉමො, පාකෙන නිබ්බත්තං පාකිමං, සෙකිමං.

127. කොසජ්ජා+ජ්ජව+පාරිසජ්ජ+සොහජ්ජ+මද්දවා+රිස්සා+සභා+ජඤ්ඤ+ථෙය්‍ය+ බාහුසච්චා

එතෙ සද්දා නිපච්චන්තෙ ණානුබන්ධෙ. කුසීතස්ස භාවොති භාවෙ ණ්‍යො හොති, ඉමිනා ඊස්ස අකාරෙ ච තස්ස ජෙ ච කතෙ යස්ස පුබ්බරූපං, කොසජ්ජං. උජුනො භාවෙ අජ්ජවංති ණො, ඉමිනා උස්ස අත්තං, ''උවණ්ණස්සා+වඩ සරෙ''ති අවඩආදෙසෙ ජස්ස ද්විත්තං. පරිසාසු සාධූති වාක්‍යෙ ''ණ්‍යො තත්ථ සාධූ''ති ණ්‍යො, ඉමිනා ජාගමො ච, ''බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති ආස්ස රස්සෙ ච කතෙ ජස්ස පුබ්බරූපං, පාරිසජ්ජො. ඉමිනා කමෙන වාක්‍යෙනෙව සද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා. සුහදයොව සුහජ්ජො, තස්ස භාවො සොහජ්ජං, ඉමිනා අයලොපො. මුදුනො භාවො මද්දවං, ඉමිනා උස්ස අත්තං. ඉසිනො ඉදං භාවො වා ආරිස්සං, ණ්‍යපච්චයෙ ඉමිනා ආරඤ්ඤාගමෙ ''ලොපො+වණ්ණ+වණ්ණානං''ති අන්තඉකාරලොපො ච. උසභස්ස ඉදං භාවො වා ආසභං, ඉමිනා උස්ස ආ. ආජානීයස්ස භාවො ආජඤ්ඤං, ඉමිනා යලොපෙ ''ලොපො+වණ්ණ+වණ්ණානං''ති ඊකාරලොපො. ථෙනස්ස භාවො ථෙය්‍යං, ඉමිනා නස්ස යකාරො. බහුස්සුතස්ස භාවො බාහුසච්චං, ඉමිනා උස්ස අකාරො සංයොගාදිලොපො. (භාවතද්ධිතං).

64. තර+තම+ස්සික+ය+ට්ඨා+තිසයෙ

අතිසයෙ වත්තමානතො හොන්තෙ+තෙ පච්චයා. අතිසයෙන පාපො පාපතරො පාපතමො පාපිස්සිකො පාපියො පාපිට්ඨො, ඉත්ථියං පාපතරා ඉච්චාදි. අතිසයප්පච්චයන්තාපි අතිසයප්පච්චයො, අතිසයෙන පාපිට්ඨො පාපිට්ඨතරො පාපිට්ඨතමො. එවං පටුතරො පටුතමො, පටිස්සිකො, පටියො, පටිට්ඨො, වරතරො ඉච්චාදි පණීතතරො ඉච්චාදි ච.

135. ජො වුද්ධස්සි+ය+ට්ඨෙසු

වුද්ධස්ස ජො හොති ඉයඉට්ඨෙසු. අතිසයෙන වුද්ධො ජෙය්‍යො ජෙට්ඨො, ජාදෙසෙ පුබ්බසරලොපෙ ලුත්තා සරා ඉස්ස එකාරෙ ච යස්ස ද්විත්තං.

136. බාළ්හ+න්තික+පසත්ථානං සාධ+නෙද+සා

ඉයඉට්ඨෙසු බාළ්හ+න්තික+පසත්ථානං සාධ+නෙද+සා හොන්ති යථාක්කමං. අතිසයෙන බාළ්හො සාධියො සාධිට්ඨො. අතිසයෙන අන්තිකො නෙදියො නෙදිට්ඨො. අතිසයෙන පසත්ථො සෙය්‍යො සෙට්ඨො, පුබ්බෙව සරෙ ලුත්තෙ ඉස්ස එ ද්විත්තඤ්ච.

137. කණ+කන+ප්ප+යුවානං

ඉයඉට්ඨෙසු අප්පයුවානං කණ+කනා හොන්ති යථාක්කමං. අතිසයෙන අප්පො කණියො කණිට්ඨො. අතිසයෙන යුවා කනියො කනිට්ඨො.

138. ලොපො වී+මන්තු+වන්තූනන්ති

ඉයඉට්ඨෙසු වී+මන්තු+වන්තූනං ලොපො. අතිසයෙන මෙධාවී මෙධියො මෙධිට්ඨො. අතිසයෙන සතිමා සතියො සතිට්ඨො. අතිසයෙන ගුණවා ගුණියො ගුණිට්ඨො. එත්ථ යථාක්කමං මන්ත්වත්ථෙ වී+මන්තු+වන්තු හොති.

65. තන්නිස්සිතෙ ල්ලො

ල්ලපච්චයො හොති දුතියන්තා තන්නිස්සිතත්ථෙ. වෙදං නිස්සිතං වෙදල්ලං. දුට්ඨු නිස්සිතං දුට්ඨුල්ලං. වෙදන්ති තුට්ඨි. ඉල්ලෙ සඞ්ඛාරං නිස්සිතං සඞ්ඛාරිල්ලං.

66. තස්ස විකාරාවයවෙසු ණ+ණික+ණෙය්‍ය+මයා

පකතියා උත්තර+මවත්ථන්තරං විකාරො. ඡට්ඨියන්තා නාමස්මා විකාරෙ+වයවෙ ච ණාදයො හොන්ති බහුලං. ණ-අයසො විකාරො ආයසං බන්ධනං, සකාගමො. උදුම්බරස්ස අවයවො විකාරො වා ඔදුම්බරං භස්මං පණ්ණං වා. කාපොතං මංසං සත්ති වා. ණික-කප්පාසස්ස විකාරො කප්පාසිකං වත්ථං. ණෙය්‍ය-එණිස්ස විකාරො+වයවො වා එණෙය්‍යං. කොසානං විකාරො කොසෙය්‍යං වත්ථං. මය-තිණානං විකාරො තිණමයං, දාරුමයං, නළමයං, මත්තිකාමයං, සුවණ්ණමයො රථො, රූපියමයං. ''අඤ්ඤස්මිං''ති මයො, ගුන්නං කරීසං ගොමයං.

67. ජතුතො ස්සණ වා

විකාරාවයවෙසු ජතුතො ස්සණ වා හොති. එත්ථ ''විකාරාවයවෙසූ''ති වත්තන්තෙසුපි බහුලාධිකාරා විකාරෙයෙව හොති. ජතුනො විකාරො ජාතුස්සං ජතුමයං.

123. ලොපොති

බහුලං පච්චයලොපොපි. ''ඵලිතස්ස රුක්ඛස්ස ඵල+මවයවො විකාරො ච, පල්ලවිතස්සෙව පල්ලවං''ති වුත්තත්තා ඵලාදයො අවයවා විකාරා ච හොන්ති, තස්මා ඉදං වුච්චති ඵලපුප්ඵමූලෙසු විකාරාවයවෙසු-පියාලස්ස ඵලානි පියාලානි, මල්ලිකාය පුප්ඵානි මල්ලිකා, උසීරස්ස මූලං උසීරං. තංසද්දෙන වා තදභිධානං අභෙදොපචාරෙන, තස්මා පච්චයලොපං විනාපි සිජ්ඣති.

68. සමූහෙ කණ+ණ+ණිකා

ඡට්ඨියන්තා සමූහෙ කණ+ණ+ණිකා හොන්ති. ගොත්තපච්චයන්තා කණ-රාජඤ්ඤානං සමූහො රාජඤ්ඤකං, මානුසකං. උක්ඛාදීහි උක්ඛානං සමූහො ඔක්ඛකං, ''සංයොගෙ ක්වචී''ති ඔකාරො. ඔට්ඨකං. උරබ්භානං සමූහො ඔරබ්භකං. රාජකං, රාජපුත්තකං, හත්ථිකං, ධෙනුකං, මායූරකං, කාපොතකං, මාහිසකං. ණ-කාකානං සමූහො කාකං, භික්ඛං. ණික අචිත්තා-අපූපානං සමූහො ආපූපිකං, සංකුලිකං.

69. ජනාදීහි තාති

සමූහත්ථෙ තා. ජනානං සමූහො ජනතා, ගජතා, බන්ධුතා, ගාමතා, සහායතා, නාගරතා. තාන්තා සභාවතො ඉත්ථිලිඞ්ගා.

මදනීයන්ති කරණෙ+ධිකරණෙ වා අනීයෙන සිද්ධං. ධූමායිතත්තන්තික්තන්තා නාමධාතුතො ත්තෙන සිද්ධං, ධූමො විය ආචරතීති ''කත්තුතා+යො''ති ආයෙ ''ගමනත්ථාකම්මකාධාරෙ චා''ති ක්තපච්චයෙ ඌආගමෙ ච කතෙ ධූමායිතස්ස භාවොති ධූමායිතත්තං.

70. ඉයො හිතෙති

හිතත්ථෙ ඉයො. උපාදානානං හිතං උපාදානියං.

71. චක්ඛාදිතො ස්සොති

හිතත්ථෙ ස්සො. චක්ඛුනො හිතං චක්ඛුස්සං, ආයුස්සං.

72. ණෙය්‍යා තත්ථ සාධු

සත්තම්‍යන්තා තත්ථ සාධූති අස්මිං අත්ථෙ ණෙය්‍යා හොති. සාධූති කුසලො යොග්ගො හිතො වා. සභායං කුසලො සබ්භෙය්‍යො, ආකාරලොපො. පරිසායං සාධු පාරිසජ්ජො, ''කොසජ්ජා''දිනා ජාගමෙ අකාරවුද්ධි. මෙධාය හිතං මෙජ්ඣං සතං. පාදානං හිතං පජ්ජං තෙලං. ''අඤ්ඤස්මිං''ති ණෙය්‍යා, රථං වහතීති රච්ඡා.

73. කම්මා නිය+ඤ්ඤාති

කම්මසද්දා සාධවත්ථෙ නිය+ඤ්ඤා හොන්ති. කම්මෙ සාධු කම්මනියං කම්මඤ්ඤං.

74. කථාදිත්වි+කොති

ඉකො. කථායං කුසලො කථිකො. ධම්මකථිකො, සඞ්ගාමිකො, පවාසිකො, උපවාසිකො.

75. පථාදීහි ණෙයොති

ණෙයො. පථෙ හිතං පාථෙය්‍යං, සපතිස්මිං හිතං සාපතෙය්‍යං ධනං. පදීපෙය්‍යං තෙලං.

76. දක්ඛිණාය+රහෙති

අරහත්ථෙ ණෙයො. දක්ඛිණං අරහතීති දක්ඛිණෙය්‍යො.

77. රායො තුමන්තා

අරහත්ථෙ තුමන්තා රායො වා. සාතෙතුං අරහතීති සාතෙතායං, ''රානුබන්ධෙ+න්තසරාදිස්සා''ති උංලොපො. ජාපෙතායං, පබ්බාජෙතායං. වාති කිං, සාතෙතුං. (සංකිණ්ණතද්ධිතං).

78. ත+මෙත්ථ+ස්ස+ත්ථීති මන්තු

පඨමන්තා එත්ථ අස්ස අත්ථීති එතෙස්ව+ත්ථෙසු මන්තු හොති. ගාවො එත්ථ දෙසෙ අස්ස වා පුරිසස්ස සන්තීති ගොමා, ගොමන්තො ඉච්චාදි ගුණවන්තුසමං.

අත්ථීති වත්තමානකාලොපාදානතො භූතාහි භවිස්සන්තීහි වා ගොහි න ගොමා. කථං ගොමා ආසි, ගොමා භවිස්සතීති. තදාපි වත්තමානාහියෙව ගොහි ගොමා, ආසි භවිස්සතීති පදන්තරා කාලන්තරං. ඉතිසද්දතො විසයනියමො. වුත්තඤ්හි –

> පහූතෙ ච පසංසායං, නින්දායඤ්චා+තිසායනෙ;
> නිච්චයොගෙ ච සංසග්ගෙ, හොන්ති+මෙ මන්තුආදයොති.

134. ආයුස්සා+යස මන්තුම්හි

මන්තුම්හි ආයුස්ස ආයසාදෙසො හොති. ආයු අස්ස අත්ථීති ආයස්මා. ගො අස්සොති ජාතිසද්දානං දබ්බාභිධාන- සාමත්ථියා මන්ත්වාදයො න හොන්ති, තථා ගුණසද්දානං සෙතො පටොති. යෙසං තු ගුණසද්දානං දබ්බාභිධානසාමත්ථියං නත්ථි, තෙහි හොන්තෙව, බුද්ධි අස්ස අත්ථීති බුද්ධිමා. ''වන්ත්ව+වණ්ණා''ති වන්තුම්හි රූපවා රසවා ගන්ධවා සද්දවා. ''දණ්ඩාදිත්වි+කඊ වා''ති ඉක+ඊ, රසී රසිකො, රූපී රූපිකො, ගන්ධී ගන්ධිකොති.

79. වන්ත්ව+වණ්ණා

වන්තු. පසත්ථං සීල+මස්ස අත්ථීති සීලවා. පහූතා පසත්ථා වා පඤ්ඤා අස්ස අත්ථීති පඤ්ඤවා.

80. දණ්ඩාදිත්වි+ක+ඊ වාති

ඉක+ඊ හොන්ති වා මන්තත්ථෙ. බහුලංවිධානා කුතොචිසද්දතො ද්වෙ හොන්ති, කුතො චෙ+කමෙකංව. නිච්චයුත්තො දණ්ඩො අස්ස අත්ථීති දණ්ඩිකො දණ්ඩී. ගන්ධිකො ගන්ධී. වාත්වෙව, දණ්ඩවා.

''උත්තමිණෙව ධනා ඉකො''ති ගණසුත්තෙන ඉකො ධනිකො. අඤ්ඤො ධනී ධනවා.

''අසන්නිහිතෙ අත්ථා'' අසන්නිහිතො අත්ථො අස්ස අත්ථීති අත්ථිකො අත්ථී. සන්නිහිතෙ අත්ථවා. ''තදන්තා ච'' පුඤ්ඤත්ථො අස්ස අත්ථීති පුඤ්ඤත්ථිකො පුඤ්ඤත්ථී.

''වණ්ණන්තා ඊයෙව''. බ්‍රහ්මවණ්ණං අස්ස අත්ථීති බ්‍රහ්මවණ්ණී, දෙවවණ්ණී.

''හත්ථදන්තෙහි ජාතියං''. හත්ථ+මස්ස අත්ථීති හත්ථී, දන්තී. අඤ්ඤත්‍ර හත්ථවා දන්තවා.

''වණ්ණතො බ්‍රහ්මචාරිම්හි''. වණ්ණො අස්ස අත්ථීති වණ්ණිකො බ්‍රහ්මචාරී.

''පොක්ඛරාදිතො දෙසෙ''. පොක්ඛරං ජලං පදුමං වා අස්ස අත්ථීති පොක්ඛරී, ''යුවණ්ණෙහි නී''ති නීම්හි ''සරණාාදයො''ති ඊස්ස අත්තං, නස්ස ණො ච, පොක්ඛරණී, උප්පලිනී, කුමුදිනී, භිසිනී, මුලාලිනී, සාලුකිනී.

''ක්වචා+දෙසෙපි''. පදුම+මස්ස අත්ථීති පදුමී පදුමිනී පදුමිනීපණ්ණං. දෙසතො+ඤ්ඤත්‍ර පොක්ඛරවා හත්ථී.

''නාවායි+කො'' නාවිකො. සිඛී, බාලී, සීලී, බලී.

''සුඛදුක්ඛා ඊ''. සුඛී දුක්ඛී. ''බලා බාහූරුපුබ්බා ච''. බාහුබලී, ඌරුබලී.

81. තපාදීහි ස්සීති

ස්සී. තපො අස්ස අත්ථීති තපස්සී, යසස්සී, තෙජස්සී, මනස්සී, පයස්සී. වාත්වෙව, යසවා.

82. මුඛාදිතො රොති

රො. නින්දිතං මුඛ+මස්ස අත්ථීති මුඛරො. සුසි=ඡිද්දං අස්ස අත්ථීති සුසිරො. ඌසො=ඛාරමත්තිකා අස්මිං අත්ථීති ඌසරො. මධුරො ගුළො, මධුරා සක්ඛරා, මධුරං ඛීරං. ඛං=ගීවාය විවරං අස්ස අත්ථීති ඛරො ගද්‍රභො. කුඤ්ජො=හනු අස්ස අත්ථීති කුඤ්ජරො. නගරො.

''දන්තස්ස ච උන්නතදන්තෙ''ති ගණසුත්තෙන දන්තස්ස උ ච, උන්නතං දන්ත+මස්ස අත්ථීති දන්තුරො.

83. තුච්ඡාදීහි භොති

භො වා. තුච්ඡී අස්ස අත්ථීති තුච්ඡීභො, සාලිභො, වාලිභො.

84. සද්ධාදිත්ව

ඉති වා අ හොති. අතිසයා සද්ධා අස්ස අත්ථීති සද්ධො, පඤ්ඤො, පඤ්ඤවා, සද්ධා කඤ්ඤා, සද්ධං කුලං.

85. ණො තපාති

ණො, තාපසො, සකාගමො. තාපසී.

86. ආල්ව+භිජ්ඣාදීහිති

ආලු වා. අභිජ්ඣා අස්ස අත්ථීති අභිජ්ඣාලු, සීතාලු, ධජාලු, දයාලු, දයාවා. අභිජ්ඣාලු එව අභිජ්ඣාලුකො.

87. පිච්ඡාදිත්වි+ලොති

ඉලො වා. පිච්ඡ+මස්ස අත්ථීති පිච්ඡිලො, පිච්ඡවා. ඵෙණිලො, ජටිලො, තුණ්ඩිලො. නින්දිතා වාචා අස්ස අත්ථීති වාචාලොති පරස්සරලොපො.

88. සීලාදිතො වොති

වො හොති වා. සීලවො, සීලවා. කෙසවො, කෙසවා.

''අණ්ණා නිච්චං'' අණ්ණවො. ''ගණ්ඩීරාජීහි සඤ්ඤායං'' ගණ්ඩී=මෙණ්ඩසිඞ්ගං අස්ස අත්ථීති ගණ්ඩීවං ධනු, රාජීවං පඞ්කජං.

89. මායා මෙධාහි වීති

වී. මායාවී, මෙධාවී පුමා. නීම්හි මෙධාවිනී. මෙධාවී කුලං, ''එකවචනයොස්ව+ඝොනං''ති සිම්හි රස්සො. එවං මායාවී.

90. සි+ස්සරෙ ආමූ+වාමී

ඉස්සරෙ+භිධෙයො සසද්දා ආමී+උවාමී හොන්ති මන්ත්වත්ථෙ. සං=ආයත්තං අස්ස අත්ථීති සාමී සුවාමී. සුවාමිනී කඤ්ඤා.

91. ලක්ඛ්‍යා ණො අ ච

ලක්ඛීසද්දා ණො හොති මන්ත්වත්ථෙ අ ච+න්තස්ස. ලක්ඛී අස්ස අත්ථීති ලක්ඛණො.

92. අඞ්ගා නො කල්‍යාණෙති

අඞ්ගස්මා නො හොති. කල්‍යාණානි සොභණානි අඞ්ගානි අස්සා අත්ථීති අඞ්ගනා.

93. සො ලොමාති

ලොමා සො, පහූතා ලොමා අස්ස අත්ථීති ලොමසො, ලොමසා කඤ්ඤා.

94. ඉමි+යාති

ඉම+ඉයා හොන්ති, පුත්තො අස්ස අත්ථීති පුත්තිමො, කිත්තිමො, පුත්තියො, කප්පියො, ජටියො, හානභාගියො, සෙනියො. (අත්ථ්‍යත්ථතද්ධිතං).

95. තො පඤ්චම්‍යා

පඤ්චම්‍යන්තා බහුලං තො හොති වා. තොආදිපච්චයන්තා නිප්ඵන්නනිපාතා, තෙහි පරාසං විභත්තීනං ''අසංඛ්‍යෙහි සබ්බාසං''ති ලොපොච. ගාමතො ආගච්ඡතීති ගාමස්මා ආගච්ඡති, චොරතො භායතීති චොරෙහි භායති, සත්ථතො පරිහීනො සත්ථා පරිහීනො. එවං පුරිසතො, රාජතො, අග්ගිතො, හත්ථිතො, හෙතුතො, යුත්තිතො, ඉත්ථිතො, භික්ඛුනිතො, යාගුතො, ජම්බුතො, චිත්තතො, ආයුතො. සබ්බාදිතො-සබ්බතො, යතො, තතො ඉච්චාදි.

96. ඉතො+තෙ+ත්තො කුතො

තොම්හි ඉමස්ස ඊ නිපච්චතෙ එතස්ස ට+එට කිං සද්දස්ස කුත්තඤ්ච. ඉතො ඉමස්මා, අතො එත්තො එතස්මා, කුතො කස්මා.

97. අභ්‍යාදීහිති

තො. අභිතො, පරිතො, පච්ඡතො, හෙට්ඨතො.

98. ආදාාදීහිති

සත්තමාාන්තෙහි තො හොති. ආදො ආදිතො, මජ්ඣතො, අන්තතො, පිට්ඨිතො, පස්සතො, මුඛතො. පඨමන්තා යතො+දකං ත+දාදිත්තං, යං උදකං, තදෙවා+දිත්තන්ති අත්ථො.

99. සබ්බාදිතො සත්තමාා ත්‍ර+ත්ථා

සබ්බාදීහි සත්තමාාන්තෙහි ත්‍ර+ත්ථා වා හොන්ති. සබ්බත්‍ර සබ්බත්ථ සබ්බස්මිං, යත්‍ර යත්ථ, තත්‍ර තත්ථ ඉච්චාදි. බහුලාධිකාරා න තුම්හඅම්හෙහි.

100. කත්ථෙ+ත්ථ+කුත්‍රා+ත්‍ර ක්වෙ+හි+ධ

එතෙහි ''සබ්බාදිතො''තිආදිනා ත්‍ර+ත්ථා. සෙසාදෙසා ච පච්චයා ච ඉමිනාව නිපච්චන්තෙ. ඉමිනා කිස්ස ක+කු ච, එතස්ස ටෙ+ටා ච, වපච්චයෙ කිස්ස ඉලොපො ච, හ+ධපච්චයෙසු ඉමස්ස ටි ච නිපච්චතෙ. කස්මිං කත්ථ කුත්‍ර ක්ව, එතස්මිං එත්ථ අත්‍ර, ඉමස්මිං ඉහ ඉධ.

101. ධි සබ්බා වාති

සබ්බස්මා ධි වා. සබ්බස්මිං සබ්බධි සබ්බත්‍ර.

102. යා හින්ති

යසද්දා හිං, යස්මිං යහිං යත්‍ර.

103. තා හඤ්චති

තසද්දා හං හොති හිඤ්ච. තහං තහිං තත්‍ර.

104. කුහිං කහන්ති

හිං හං නිපච්චන්තෙ කිස්ස කු+කා ච. කුහිං කහං. කුහිඤ්චනංති නිපාතන්තරං.

105. සබ්බෙ+ක+ඤ්ඤ+ය+තෙහි කාලෙ දා

එතෙහි කාලෙ දා හොති වා. සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බදා, එකදා, අඤ්ඤදා, යදා, තදා.

106. කදා කුදා සදා+ධුනෙ+දානි

එතෙ සද්දා නිපච්චන්තෙ. කස්මිංකාලෙ කදා කුදා, සබ්බස්මිං කාලෙ සදා, ඉමස්මිං කාලෙ අධුනා ඉදානි.

107. අජ්ජ සජ්ජ්ව+පරජ්ජ්වෙ+තරහි කරහා

පකති පච්චයො ආදෙසො කාලවිසෙසොති සබ්බ+මෙතං නිපාතනා ලබ්භති. ඉමස්ස ටො ජ්ජො වා+හනි නිපච්චන්තෙ, අස්මිං අහනි අජ්ජ. සමානස්ස ස-භාවො ජ්ජු වා+හනි. සමානෙ අහනි සජ්ජු. අපරස්මා ජ්ජු, අපරස්මිං අහනි අපරජ්ජු. ඉමස්ස එතො, කාලෙ රහි ච, ඉමස්මිංකාලෙ එතරහි. කිං සද්දස්ස කො, රහ වා+නජ්ජතනෙ. කස්මිං කාලෙ කරහ.

108. සබ්බාදීහි පකාරෙ ථා

සාමඤ්ඤස්ස භෙදකො විසෙසො පකාරො, තස්මිං ථාපච්චයො හොති. සබ්බෙන පකාරෙන සබ්බථා, යථා, තථා.

109. කථ+මිත්ථං

කි+මිමෙහි ථංපච්චයො, ක+ඉත්තං තෙසං යථාක්කමං. කෙන පකාරෙන කථං, ඉමිනා පකාරෙන ඉත්ථං.

110. ධා සඞ්ඛ්‍යාහිති

පකාරෙ ධා හොති. ද්වීහි පකාරෙහි ද්වෙ වා පකාරෙ කරොති ද්විධා කරොති, බහුධා කරොති, එකං රාසිං පඤ්චප්පකාරං කරොති පඤ්චධා කරොති. පඤ්චප්පකාර+මෙකප්පකාරං කරොති එකධා කරොති.

111. වෙ+කා+ජ්ඣන්ති

එකස්මා පකාරෙ ජ්ඣං වා හොති. එකෙන පකාරෙන එකං වා පකාරං කරොති එකජ්ඣං කරොති, එකධා කරොති වා.

112. ද්විතීහෙ+ධාති

එධා වා. ද්වීහි පකාරෙහි ද්වෙ වා පකාරෙ කරොති ද්වෙධා, තෙධා. ද්විධා තිධා.

113. තබ්බති ජාතියො

පකාරවති තංසාමඤ්ඤවාචකා සද්දා ජාතියො හොති. පටුජාතියො, මුදුජාතියො.

114. වාරසඞ්ඛ්‍යාය ක්ඛත්තුං

වාරසම්බන්ධිනියා සංඛ්‍යාය ක්ඛත්තුං හොති. ද්වෙ වාරෙ භුඤ්ජති ද්වික්ඛත්තුං දිවසස්ස භුඤ්ජති. වාරග්ගහණං කිං, පඤ්ච භුඤ්ජති. සඞ්ඛ්‍යායාති කිං, පහූතෙ වාරෙ භුඤ්ජති.

115. කතිම්හාති

ක්ඛත්තුං හොති. කති වාරෙ භුඤ්ජති කතික්ඛත්තුං භුඤ්ජති.

116. බහුම්හා ධා ච පච්චාසත්තියං

වාරසම්බන්ධිනියා බහුසංඛ්‍යාය ධා හොති ක්ඛත්තුඤ්ච, වාරානං චෙ පච්චාසත්ති හොති. බහුවාරෙ භුඤ්ජති බහුධා දිවසස්ස භුඤ්ජති, බහුක්ඛත්තුං වා. පච්චාසත්තියංති කිං, බහුක්ඛත්තුං මාසස්ස භුඤ්ජති.

117. ස කිං වාති

කිංපච්චයො එකස්ස සාදෙසො ච නිපච්චතෙ. එකං වාරං භුඤ්ජති සකිං භුඤ්ජති, එකක්ඛත්තුං වා.

118. සො විච්ඡා+පකාරෙසු

විච්ඡායං පකාරෙ ච සො හොති. ඛණ්ඩං ඛණ්ඩං කරොති ඛණ්ඩසො කරොති. පුථුප්පකාරෙන පුථුසො. සබ්බෙන පකාරෙන සබ්බසො.

119. අභූතතබ්භාවෙ කරා+ස+භූයොගෙ විකාරා ඊ

අවත්ථාවතො+වත්ථන්තරෙනා+භූතස්ස තායා+වත්ථාය භාවෙ කරා+ස+භූහි සම්බන්ධෙ සති විකාරවාචකාඊ හොති. අධවලං ධවලං කරොති ධවලී කරොති. අධවලො ධවලො සියා ධවලී සියා. අධවලො ධවලො භවති ධවලී භවති. අභූතතබ්භාවෙති කිං, ඝටං කරොති, දධි අත්ථි, ඝටො භවති. කරාසභූයොගෙති කිං, අධවලො ධවලො ජායතෙ. විකාරාති කිං, පකතියා මා හොතු, සුවණ්ණං කුණ්ඩලී කරොති. (නිපාතතද්ධිතං).

120. දිස්සන්ත+ඤ්ඤෙපි පච්චයාති

වුත්තතො+ඤ්ඤෙපි පච්චයා දිස්සන්ති. විවිධා මාතරො විමාතරොති විසෙසනසමාසො, තාසං පුත්තා වෙමාතිකාති රිකණපච්චයෙ රානුබන්ධත්තා උලොපෙ වුද්ධිම්හි කතෙ වෙමාතිකා. පථං ගච්ඡන්තීති පථාවිනො, ආවී. ඉස්සා අස්ස අත්ථීති ඉස්සුකී, උකී. ධුරං වහන්තීති ධොරය්හා, ය්හණ.

> සාමඤ්ඤඤ්ච විසෙසො ච, භාවජො ච නිපාතජො;
> ඉති විඤ්ඤූහි විඤ්ඤෙයො, තද්ධිතො තු චතුබ්බිධො.

ඉති පයොගසිද්ධියං ණාදිකණ්ඩො පඤ්චමො.

6. තයාදිකණ්ඩ

අථ තයාදයො ක්‍රියාවාචීහි ධාතූහි වුච්චන්තෙ.

ක්‍රියං ආචික්ඛතීති ආඛ්‍යාතන්ති ක්‍රියාපදස්ස පුබ්බාචරියසඤ්ඤා. කාල+කාරක+පුරිසපරිදීපකං ක්‍රියාලක්ඛණං තයාද්‍යන්තං අලිඞ්ගඤ්ච, වුත්තම්පි චෙ+තං –

යං තිකාලං තිපුරිසං, ක්‍රියාවාචී තිකාරකං;
අතිලිඞ්ගං ද්විවචනං, ත+දාඛ්‍යාතන්ති වුච්චති.

14. ක්‍රියත්ථා බහුලං –ති

ච සබ්බත්ථ වත්තතෙ. ක්‍රියා අත්ථො එතස්සාති ක්‍රියත්ථො ධාතු, සො ච දුවිධො සකම්මකා+කම්මකවසෙන. තත්ථ යස්මිං ක්‍රියත්ථෙ කත්තුවාචිම්හා කම්මං ගවෙසීයතෙ, සො සකම්මකො. ඉතරො අකම්මකො.

තත්‍ර සකම්මකා කම්මාපෙක්ඛං ක්‍රියං වදන්ති, යථා කටං කරොති, ගාමං ගච්ඡති, ඔදනං පචති. අකම්මකා කම්මනිරපෙක්ඛං ක්‍රියං වදන්ති, යථා අච්ඡති සෙති තිට්ඨති. ක්‍රියාති ච ගමනපචනාදිකො අසත්තසම්මතො කත්තරි කම්මෙ වා පතිට්ඨීතො කාරකසමූහසාධියො පදත්ථො වුච්චති. අපි ච –

කරණං භවනං චාපි, කර+භූහි කථීයතෙ;
තතො ක්‍රියාදිවාචත්තං, පාකාදීනං කථං භවෙ.

කර+භූධාතූහි කරණඤ්ච භවනඤ්ච වුච්චති, පාක+ගමනාදීහි තෙසං ක්‍රියාභවනානං වාච්චත්තං කථං භවතීති වුත්තං හොති. පුනපි –

පාකාදීනඤ්හි වාච්චත්තං, කරභූසු න යුජ්ජති;
තං බහුතරවාච්චත්තං, පාකාදීසු න යුජ්ජති.

තං නාම –

කාරියරූපා හි ධාත්වත්ථා, සත්තායුත්තා ච තෙ+ඛිලා;
තතො ක්‍රියා ච භාවො ච, සාමඤ්ඤං තෙසු ගම්‍යතෙ.

1. වත්තමානෙති අන්ති සි ථ මි ම තෙ අන්තෙ සෙ ව්හෙ එ ම්හෙ.

වත්තමානෙ ආරද්ධාපරිසමත්තෙ අත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා තයාදයො හොන්ති. ක්‍රියාධිකාරත්තා ‘‘ක්‍රියත්ථා’’ති වුත්තං. තෙස+මනියමෙ –

14. පුබ්බපරච්ඡක්කාන+මෙකානෙකෙසු තුම්හා+ම්හ+සෙසෙසු ද්වෙ ද්වෙ මජ්ඣිමු+ත්තම+පඨමා

එකානෙකෙසු තුම්හඅම්හසද්දවචනීයෙසු තදඤ්ඤසද්දවචනීයෙසු ච කාරකෙසු පුබ්බච්ඡක්කානං පරච්ඡක්කානඤ්ච මජ්ඣිමු+ත්තම+පඨමා ද්වෙ ද්වෙ හොන්ති යථාක්කමං. තත්ථ ති අන්තීති පඨමපුරිසො, ආදො නිද්දිට්ඨත්තා. සි ථ ඉති මජ්ඣිමපුරිසො, මජ්ඣෙ නිද්දිට්ඨත්තා. මි ම ඉති උත්තමපුරිසො. උත්තමසද්දො+යං සභාවතො තිපභුතීන+මන්ත+මාහ. පරච්ඡක්කෙපි තෙ අන්තෙතිආදිනා එවං යොජෙතබ්බං. එවං සෙසෙසු භවිස්සතිආදීසු සත්තසු පච්චයවිධානසුත්තෙසුපි යොජෙතබ්බං.

ඉදානි භූවාදීන+මට්ඨගණානං භූවාදිගණෙසු භූ=සත්තාය+මිති පඨමධාතුතො පරා තසාදයො යොජීයන්තෙ. තත්ථ ''එකම්හි වත්තබ්බෙ එකවචනං''ති තසාදීසු පරභූතෙසු කත්තු+කම්ම+භාවෙසුයෙව කසවිකරණලවිකරණා හොන්තීති ''කොයා භාවකම්මෙස්ව+පරොක්ඛෙසු මාන+න්ත+තසාදීසු'' ''කත්තරි ලො'' ඉච්චාදිනා තෙසං විකරණානං විධානා තසාදයො කත්තු+කම්ම+භාවෙස්වෙව විඤ්ඤායන්තීති කත්තරි තිම්හිලො. කෙ තෙ විකරණා –

පුබ්බාපරභාගට්ඨානා, භින්නධාතුවිභත්තියො;
නිස්සාය පච්චයා හොන්ති, එතෙ විකරණා සියුං.

5,82. යුවණ්ණාන+මෙ, ඔ පච්චයෙ

ඉවණ්ණු+වණ්ණන්තානං ක්‍රියත්තානං එ+ඔ හොන්ති යථාක්කමං පච්චයෙති ඌස්සො+කාරො.

5,89. එඔන+මය+වා සරෙ

සරෙ පරෙ එඔන+මයවා හොන්ති යථාක්කමංති ඔස්ස අවාදෙසො. සො පුරිසො සාධු භවති, සා ඉත්ථී සාධු භවති, චිත්තං සාධු භවති.

උත්තත්තා කත්තු ආඛ්‍යාතෙ, තතියා න ච කත්තරි;
පඨමාවිභත්ති හොතෙව, අත්ථමත්තං අපෙක්ඛිය.

සතිපි ක්‍රියායෙකත්තෙ කත්තූනං බහුත්තා ''බහුම්හි වත්තබ්බෙ බහුවචනං''ති අන්ති.

161. ක්වචි විකරණානන්ති

විකරණානං ක්වචි ලොපො හොතීති ලවිකරණස්ස ලොපො, සෙසං පුරිමසදිසං. තෙ පුරිසා භවන්ති. මජ්ඣිමපුරි- සෙකවචනං සි, ත්වං භවසි. බහුවචනං ථපච්චයො, තුම්හෙ භවථ. උත්තමපුරිසෙකවචනං මිපච්චයො.

57. හිමිමෙස්ව+ස්ස

අකාරස්ස දීඝො හොති හිමිමෙසු. අහං භවාමි. බහුවචනං මපච්චයො, මයං භවාම. එවං පරච්ඡෙක්කෙපි-භවතෙ, භවන්තෙ. භවසෙ, භවව්හෙ. භවෙ, භවම්හෙ. කෙචි දීඝං කත්වා පඨන්ති, ‘‘බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා’’ති දීඝො, භවාම්හෙ.

එත්ථ ච –

ලජ්ජා සත්තා ඨිති ජාගරණං,
වුද්ධි ක්ඛය ජීවිත මරණං;
කීළා රුචි රොචතෙ ඉච්චෙවං,
වුත්තා අකම්මකධාතු සබ්බෙ.

–ති වුත්තත්තා කම්මං දුතියා න.

පච=පාකෙ, අකාරො උච්චාරණත්ථො, එව+මුපරිපි. පච ඉති ඨිතෙ ලවිකරණං, විකරණලොපාදි පුරිමසමං. සො ඔදනං පචති, තෙ පචන්ති. ත්වං පචසි, තුම්හෙ පචථ. අහං පචාමි, මයං පචාම. පරච්ඡක්කෙ-පචතෙ, පචන්තෙ. පචසෙ, පචව්හෙ. පචෙ, පචාම්හෙ.

1,22. විප්පටිසෙධෙ

විප්පටිසෙධනං=අඤ්ඤමඤ්ඤපටිසෙධනං විප්පටිසෙධො. පඨමමජ්ඣිමපුරිසානං ද්වින්නං එකත්ථ පසඞ්ගෙ මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං ථපච්චයො. සො ච පචති, ත්වඤ්ච පචසි, තුම්හෙ පචථ. තුල්‍යබලවිරොධිනො හි විප්පටිසෙධා පඨමමජ්ඣිමඋත්තමපුරිසානං තිණ්ණං එකත්ථ පසඞ්ගෙ උත්තමපුරිසබහුවචනං හොති, සො ච පචති, ත්වඤ්ච පචසි, අහඤ්ච පචාමි මයං පචාමාති භවති.

අම+ගම=ගමනෙ –

5,173. ගම යමි+සා+ස දිසානං වා ච්ඡඩ

එතෙසං ධාතූනං ච්ඡඩ වා හොති න්ත+මාන+තයාදීසු. සො ගාමං ගච්ඡති. අන්ති –

74. ගරුපුබ්බා රස්සා රෙ+න්තෙන්තීනං

ගරුපුබ්බස්මා රස්සා න්තෙ+න්තීනං රෙ වා හොති.

අක්ඛරනියමො ඡන්දං,
ගරුලහුනියමො හවෙ වුත්ති;
දීඝො සංයොගාදිපුබ්බො,
රස්සො ගරු ලහු තු රස්සො.

ගච්ඡරෙ ගච්ඡන්ති. ත්වං ගච්ඡසි, තුම්හෙ ගච්ඡථ. අහං ගච්ඡාමි, මයං ගච්ඡාම. ච්ඡාදෙසාභාවපක්ඛෙ ''ඌ ලස්සෙ''ති එකාරෙ ගමෙති. පරලොපෙ ගමෙන්ති. ගමෙසි, ගමෙථ. ගමෙමි, ගමෙම. පරච්ඡක්කෙපි සො ගච්ඡතෙ, ගච්ඡරෙ ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡසෙ, ගච්ඡව්හෙ. ගච්ඡෙ, ගච්ඡාම්හෙ.

පුරෙ අධම්මො දිබ්බති, පුරා මරාමීති ච තංසමීපෙ තබ්බොහාරූපචාරෙන වත්තමානවචනං. වුත්තඤ්හි –

ආරද්ධා+නිට්ඨිතං කිච්චං, වත්තමානන්ති වුච්චති;
වත්තමානසමීපඤ්ච, වත්තමානන්ති වුච්චති.

කිම්ව තෙ –

ගඞ්ගාව තංසමීපඤ්ච, යතො ගඞ්ගාති ඤායතෙ;
ගඞ්ගායං පාතු+මාගච්ඡ, ඝොසො ගඞ්ගාය+මිත්‍යපි.

මුඛ්‍යා+මුඛ්‍යත්ථභෙදෙන, වත්තමානං තතො ද්විධා;
මුඛ්‍යඤ්හි රූළ්හි+මාපන්නං, ත+දාරොපා අමුඛ්‍යතාති.

පුරෙ+පුරාසද්දෙහි වා අනාගතතා ගම්‍යතෙ, තදා තස්ස වත්තමානත්තා. කාලබ්‍යත්තයො වා එසො, භවන්ත්‍යෙව හි කාලන්තරෙපි ත්‍යාදයො බාහුලකා ''සන්තෙසු පරිගූහාමි'' ''කායස්ස භෙදා අභිසම්පරායං, සහබ්‍යතං ගච්ඡති වාසවස්ස'' ''අතිවෙලං නමස්සිස්සං''ති. ''කුතො නු ත්වං ආගච්ඡසි, රාජගහතො ආගච්ඡාමී''තිආදීසු පන පච්චුප්පන්නසමීපෙ වත්තමානවචනං.

5,175. ගම වද දානං සම්ම වජ්ජ දජ්ජා

ගමාදීනං සම්මාදයො වා හොන්ති න්ත+මාන+ත්‍යාදීසු. සම්මති, සම්මන්ති ඉච්චාදි.

කම්මෙ –

උපසග්ගවසා කොචි, අකම්මොපි සකම්මකො;
යථා+භිභූයතෙ රාගො, තාපසෙන මහිද්ධිනාති –

වුත්තත්තා අකම්මකතො කම්මනි අනුපුබ්බා භූධාතුතො ත්‍යාදයො හොන්ති.

5,17. ක්‍යො භාවකම්මෙස්ව+පරොක්ඛෙසු මාන+න්ත+ත්‍යාදීසු

භාවකම්මවිහිතෙසු පරොක්ඛාවජ්ජිතෙසු මාන+න්ත+ත්‍යාදීසු පරෙසු ක්‍යො හොති ක්‍රියත්ථා. කකාරො+නුබන්ධකාරියත්ථො. ‘‘න තෙ කානුබන්ධ+නාගමෙසූ’’ති පටිසෙධා ඔකාරාභාවො. අනුභූයති සුඛං දෙවදත්තෙන.

එත්ථ ච –

ආඛ්‍යාතෙන අවුත්තත්තා, කත්තුතො තතියා න තු;
දුතියා හොති කම්මස්ස, වුත්තත්තා පඨමාපි+ධ.

අනුභූයන්ති සම්පත්තියො තයා. අනුභූයසි ත්වං දෙවදත්තෙන. අනුභූයථ තුම්හෙ. අහං අනුභූයාමි, තයා මයං අනුභූයාම. ද්විත්තෙ අනුභුය්‍යති+ච්චාදි. එවං පරච්ඡක්කෙ.

භාවෙ අදබ්බවුත්තිනො භාවස්ස එකත්තා එකවචනමෙව. තඤ්ච පඨමපුරිසෙකවචනෙයෙව සම්භවති, නෙව+ඤ්ඤං, බහුලංවිධානා. භූයති භූයතෙ දෙවදත්තෙන, සම්පති භවනන්ත්‍යත්ථො.

පචධාතුතො කම්මෙ ක්‍යො.

37. ක්‍යස්සති

ක්‍රියත්ථා ක්‍යස්ස ඊඤ වා හොති. ඤො ආද්‍යාවයවත්ථො. දෙවදත්තෙන ඔදනො පචීයති පච්චති, රෙආදෙසෙ ඔදනා පචීයරෙ පචීයන්ති, පච්චරෙ පච්චන්ති. චවග්ගපුබ්බරූපානි. ත්වං පචීයසි පච්චසි, තුම්හෙ පචීයථ පච්චථ.

අහං පචීයාමි පච්චාමි, මයං පචීයාම පච්චාම. පරච්ඡක්කෙ දෙවදත්තෙන ඔදනො පචීයතෙ ඉච්චාදි.

ගමිතො කම්මෙ ච්ඡඩ ච ඊඤආගමෙ ච කතෙ තෙන ගාමො ගච්ඡීයති, ගාමා ගච්ඡීයන්ති. ගච්ඡීයසි, ගච්ඡීයථ. ගච්ඡීයාමි, ගච්ඡීයාම. එවං පරච්ඡක්කෙ. ගමීයති ගම්මති, ගමීයන්ති ගම්මන්ති. ගමීයසි ගම්මසි, ගමීයථ ගම්මථ, ගමීයාමි ගම්මාමි, ගමීයාම ගම්මාම පරච්ඡක්කෙපි එවං. තථා සම්මීයති, සම්මීයන්ති ඉච්චාදි.

> ක්‍රියත්ථා කත්තරි තයාදි, කම්මස්මිඤ්ච සකම්මකා;
> භාවෙ වා+කම්මකා කම්මා+වචනිච්ඡාය මඤ්ඤතෙ.

තථා හි විජ්ජමානස්සාපි කම්මාස්ස අවචනිච්ඡායං ඉදං වුච්චති –

> සතොපි න විවක්ඛා+ස්ස, අසතොපි ච සා භවෙ;
> තං යථා+නුදරා කඤ්ඤා, වඤ්ඣාවද්ධිතකො යථා.

> විවක්ඛා ලොකිකා එසා, අසක්‍යා+මතිවත්තිතුං;
> කථ+මෙස විපරියාසො, ලොකො එවා+නයුජ්ජතෙ.

(වත්තමානපච්චයනයො).

2. භවිස්සති ස්සති ස්සන්ති ස්සති ස්සථ ස්සාමි ස්සාම ස්සතෙ ස්සන්තෙ ස්සසෙ ස්සව්හෙ ස්සං ස්සාම්හෙ

භවිස්සති=අනාරද්ධෙ අත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා ස්සතයාදයො හොන්ති.

35. අ+ඊ+ස්සාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඤ

ක්‍රියත්ථා පරෙසං අආදීනං ඊආදීනං ස්සාදීනඤ්ච බ්‍යඤ්ජනස්සි+ඤ හොති විභාසා. වචත්ථීතවිභාසා+යං. ස්සෙති ස්සාදීනං ස්සතිආදීනඤ්චාවයවො ගහිතො, ''ඌබ්‍යඤ්ජනස්සා''ති සිද්ධෙපි තයාදීසු එතෙසමෙවාති නියමත්ථො+ය+මාරම්භො. ළස්සාකාරලොපෙ ඔ+අවාදෙසෙ භවිස්සති, භවිස්සන්ති. භවිස්සසි, භවිස්සථ. භවිස්සාමි, භවිස්සාම. භවිස්සතෙ, භවිස්සන්තෙ. භවිස්සසෙ, භවිස්සව්හෙ. භවිස්සං, භවිස්සාම්හෙ.

කම්මෙ –

49. ක්‍යස්ස ස්සෙ

ක්‍යස්ස වා ලොපො හොති ස්සෙ. සුඛං තයා අනුභවිස්සති, අනුභවිස්සන්ති. අනුභවිස්සසි, අනුභවිස්සථ. අනුභවිස්සාමි, අනුභවිස්සාම. අඤ්ඤත්‍ර අනුභූයිස්සති, අනුභූයිස්සන්ති ඉච්චාදි. එවං පරච්ඡක්කෙ. භාවෙ-භූයිස්සති භූයිස්සතෙ.

කත්තරි-පචිස්සති, පචිස්සන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-පචිස්සති ඔදනො දෙවදත්තෙන, පචීයිස්සති, පච්චිස්සති. පච්චිස්සන්ති ඔදනා පචීයිස්සන්ති, පචීයිස්සරෙ, පච්චිස්සරෙ, පච්චිස්සන්ති.

ගමිතො කත්තරි-සො ගච්ඡිස්සති, තෙ ගච්ඡිස්සන්ති. ත්වං ගච්ඡිස්සසි, තුම්හෙ ගච්ඡිස්සථ. අහං ගච්ඡිස්සාමි, මයං ගච්ඡිස්සාම. ගච්ඡිස්සතෙ, ගච්ඡිස්සන්තෙ. ගච්ඡිස්සසෙ, ගච්ඡිස්සව්හෙ. ගච්ඡිස්සං, ගච්ඡිස්සාම්හෙ. සග්ගං ගමිස්සති, ගමිස්සන්ති. ගමිස්සසි, ගමිස්සථ. ගමිස්සාමි, ගමිස්සාම ඉච්චාදි. කම්මෙ-ගච්ඡියිස්සති, ගච්ඡියිස්සන්ති ඉච්චාදි. ක්‍යලොපෙ ගමිස්සති, ගමිස්සන්ති ඉච්චාදි. තථා සම්මිස්සති සම්මීයිස්සති, සම්මිස්සන්ති, සම්මීයිස්සන්ති ඉච්චාදි.

3. නාමෙ ගරහාවිම්හයෙසු

නාමසද්දෙ නිපාතෙ සති ගරහායං විම්හයෙ ච ගම්‍යමානෙ ස්සත්‍යාදයො හොන්ති. ඉමෙ හි නාම කල්‍යාණධම්මා පටිජානිස්සන්ති. එත්ථ ''ජ්‍යාදීහි ක්නා''ති ක්නාවිකරණෙ ''ඤාස්සනෙ ජා''ති ජාදෙසො. න හි නාම භික්ඛවෙ තස්ස මොඝපුරිසස්ස පාණෙසු අනුද්දයා භවිස්සති. කථඤ්හි නාම සො භික්ඛවෙ මොඝපුරිසො සබ්බමත්තිකාමයං කුටිකං කරිස්සති. විම්හයෙ-අච්ඡරියං වත භො, අබ්භුතං වත භො, සන්තෙන වත භො පබ්බජිතා විහාරෙන විහරන්ති, යත්‍ර හි නාම සඤ්ඤී සමානො ජාගරො පඤ්චමත්තානි සකටසතානි නිස්සාය නිස්සාය අතික්කන්තානි නෙව දක්ඛිති, න පන සද්දං සොස්සති. අච්ඡරියං අන්ධො නාම පබ්බත+මාරොහිස්සති, බධිරො නාම සද්දං සොස්සති. (භවිස්සන්තිපච්චයනයො).

4. භූතෙ ඊ උං ඔ ත්ථ ඉං ම්හා ආ ඌ සෙ ව්හං අ ම්හෙ

භූතෙ පරිසමත්තෙ අත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා ඊආදයො හොන්ති. භූතානජ්ජතනෙ උපරි වක්ඛමානත්තා ඉමෙ ඊආදයො භූතජ්ජතනෙ. ''සුවො අහොසි ආනන්දො''තිආදීසු භූතසාමඤ්ඤෙව භවන්ති.

> අභස්සු+භයතො අඩ්ඪ-රත්තං වා තදුපඩ්ඪතං;
> අන්තොකත්වාන විඤ්ඤෙය්‍යො, අභො අජ්ජතනො ඉති;

තදඤ්ඤෙ පන යො කාලො, සො+නජ්ජතනසඤ්ඤිතො.

ඉති පඨමපුරිසෙකවචනං ඊ,

15. ආ+ඊ+ස්සාදීස්ව+ඤ වා

ආආදො ඊආදො ස්සාදො ච ක්‍රියත්ථස්ස වා අඤ හොතීති ධාතුතො පුබ්බං අඤ. ''කත්තරි ලො''ති ලො, එකාර+අවාදෙසා ච.

38. එය්‍යාථ+ස්සෙ+අ+ආ+ඊ+ථානං ඔ+අ+අං+ත්ථ+ත්ථො+ව්හොක

එය්‍යාථාදීනං ඔආදයො වා හොන්ති යථාක්කමංති ඊස්සත්ථො, අභවිත්ථො, භවිත්ථො, අභවත්ථො, භවත්ථො. ''ආ ඊ ඌ ම්හා ස්සා ස්සම්හානං වා''ති ඊස්ස රස්සත්තං. සො අභවි භවි, අභවී භවී.

39. උංස්සිං+ස්වං+සු

තිඋංස්ස ඉංසු+අංසු වා හොන්ති. අභවිංසු භවිංසු, අභවංසු භවංසු, අභවුං භවුං.

42. ඔස්ස අ+ඉ+ත්ථ+ත්ථො

ඔස්ස අආදයො වා හොන්ති. අභව භව, අභවි භවි, ඉඤාගමෙ අභවිත්ථ භවිත්ථ, අභවත්ථ භවත්ථ, අභවිත්ථො භවිත්ථො, අභවත්ථො භවත්ථො.

43. සි

ඔස්ස සි වා හොති. අභවිසි භවිසි, අභවසි භවසි. අභවො භවො.

45. ම්හාත්ථාන+මුඤ

එසං උඤ වා හොති. ඊආදිසම්බන්ධීනමෙව ගහණං. අභවුත්ථ භවුත්ථ.

46. ඉංස්ස ච සිඤ

ඉංස්ස ච සිඤ වා හොති ම්හාත්ථානඤ්ච බහුලං. ඉකාරඤ්ඤකාරා උච්චාරණආද්‍යාවයවත්ථා. අභවසිත්ථ භවසිත්ථ, අභවිත්ථ භවිත්ථ, අභවත්ථ භවත්ථ, අභවිසිං භවිසිං, අභවසිං භවසිං, අභවිං භවිං. උඤාගමෙ ආස්ස රස්සො. අභවුම්හ භවුම්හ අභවුම්හා භවුම්හා. සිඤාගමෙ අභවසිම්හ භවසිම්හ අභවසිම්හා භවසිම්හා අභවිම්හ භවිම්හ අභවිම්හා භවිම්හා අභවම්හ භවම්හ අභවම්හා භවම්හා. පරච්ඡක්කෙ – ''එය්‍යාථා''දිනා ත්ථෙ අභවිත්ථ භවිත්ථ අභවත්ථ භවත්ථ. රස්සෙ අභවථ භවථ, අභවා භවා, අභවු භවු. අභවිසෙ භවිසෙ, අභවසෙ

භවසෙ, අභවිච්ඡං භවිච්ඡං අභවච්ඡං භවච්ඡං, අස්ස අ+මාදෙසෙ අභවං භවං අභව භව, අභවිම්හෙ භවිම්හෙ අභවම්හෙ භවම්හෙ. කම්මෙ සුඛං තයා අනුභූයිත්ථො අන්වභූයත්ථො අනුභූයත්ථො අන්වභූසි අනුභූසී අන්වභූයි අනුභූයී, අන්වභූයිංසු අනුභූයිංසු අන්වභූයංසු අනුභූයංසු අන්වභූයුං අනුභූයුං ඉච්චාදි. භාවෙ-තෙන අභූයිත්ථො භූයිත්ථො අභූයත්ථො භූයත්ථො අභූයි භූයි අභූයී භූයී. තෙන අභූයත්ථ භූයත්ථ අභූය භූය අභූයා භූයා.

සො අපචිත්ථො පචිත්ථො ඉච්චාදි කත්තුසමං. කම්මෙ-අපචීයිත්ථො පචීයිත්ථො අපචීයත්ථො පචීයත්ථො. චවග්ගපුබ්බ- රූපෙ අපච්චිත්ථො පච්චිත්ථො අපච්චත්ථො පච්චත්ථො අපචීයි පචීයි අපචීයී පචීයී අපච්චි පච්චි අපච්චී පච්චී, අපචීයිංසු පචීයිංසු අපචිංසු පචිංසු අපචීයංසු පචීයංසු අපච්චංසු පච්චංසු අපචීයුං පචීයුං අපච්චුං පච්චුං ඉච්චාදි කත්තුසමං, පුබ්බරූපොව විසෙසො.

සො ගාමං අගච්ඡිත්ථො ගච්ඡිත්ථො ඉච්චාදි පුරිමසමං.

30. ඩංසස්ස ච ඣඤ්ඡඩ

ඩංසස්ස ච ගමිස්ස ච ඣඤ්ඡඩ වා හොති ආ+ඊආදීසු. අගඣඤ්ඡිත්ථො ගඣඤ්ඡිත්ථො අගඣඤ්ඡත්ථො ගඣඤ්ඡත්ථො අගඣඤ්ඡි ගඣඤ්ඡි අගඣඤ්ඡී ගඣඤ්ඡී ඉච්චාදි.

29. ගමිස්සා

ආආදො ඊආදො ච ගමිස්ස ආ හොති වා. සො අගා අගමි ගමි අගමිත්ථො ගමිත්ථො අගමත්ථො ගමත්ථො. ඊපච්චයෙ ලස්සාකාරස්ස ''හිම්මෙස්ව+ස්සා''ති එත්ථ ''අස්සා''ති යොගවිභාගා දීඝෙ ''දීඝා ඊස්සා''ති ඊස්ස සිආදෙසො, අගමාසි අගමි ගමි අගමී ගමී, අගමිංසු ගමිංසු අගමංසු ගමංසු අගමුං ගමුං. ඔස්ස අආදෙසෙ අජ්ඣගුං. ත්වං අජ්ඣගා පරස්ස ලොපො. තුම්හෙ අජ්ඣගුත්ථ. අහං අජ්ඣගං, මයං අජ්ඣගම්හ. පරච්ඡක්කෙ – ''එයාථා''දිනා ත්ථෙ සො අගච්ඡිත්ථ ගච්ඡිත්ථ අගඣඤ්ඡිත්ථ ගඣඤ්ඡිත්ථ අගමිත්ථ ගමිත්ථ අගම ගම අගමා ගමා. තෙ අගමූ ගමූ, ඔස්ස ආආදෙසෙ අජ්ඣගුං. ත්වං අගමිසෙ ගමිසෙ. තුම්හෙ අගමිව්හං. ''එයාථා'' දිනා අ+මාදෙසෙ අහං අගමං ගමං අජ්ඣගං. මයං අගමිම්හෙ ගමිම්හෙ. කම්මෙඅගච්ඡීයි අගමීයි, අගච්ඡියුං අගමියුං ඉච්චාදි. තථා අසම්මී සම්මී ඉච්චාදි.

13. මායොගෙ ඊ+ආආදී

මායොගෙ සති ඊආදයො ආආදයො ච වා හොන්ති. සකකාලතො කාලන්තරෙපි පච්චයවිධානත්ථො+යං. මා භවං අභවිත්ථො ඉච්චාදි.

වාවිධානාස්සත්‍යාදි+එය්‍යාදි+ත්වාදයොපි හොන්ති, මා භවං භවිස්සති, මා භවං භවෙය්‍ය, මා භවං භවතු ඉච්චාදි. (ඊආදිපච්චයනයො).

5. අනජ්ජතනෙ ආ ඌඔ ත්ථ අ ම්හා ත්ථ ත්ථුං සෙ ව්හං ඉං ම්හසෙ

අවිජ්ජමානජ්ජතනෙ භූතත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා ආආදයො හොන්ති වා. ''එය්‍යාථා''දිනා ත්ථෙ ''ආ ඊ ඌ ම්හා'' ඉච්චාදිනා රස්සෙ ච සො අභවත්ථ භවත්ථ අභව භව අභවා භවා, තෙ අභවු භවු අභවූ භවූ. ඔ, ''ඔස්සා''තිආදිනා අආදයො, අභව භව අභවි භවි අභවත්ථ භවත්ථ අභවත්ථො භවත්ථො, සිආදෙසෙ අභවසි භවසි අභවො භවො. තුම්හෙ අභවත්ථ භවත්ථ. අහං අභවං භවං අභව භව, මයං අභවම්හ භවම්හ අභවම්හා භවම්හා. සො අභවත්ථ භවත්ථ. තෙ අභවත්ථුං භවත්ථුං. ත්වං අභවසෙ භවසෙ. තුම්හෙ අභවව්හං භවව්හං. ''ඉස්ස ච සිඤ''ති සිං, අහං අභවසිං භවසිං අභවිං භවිං. මයං අභවම්හසෙ භවම්හසෙ. කම්මෙ-ත්ථෙ සුඛං තයා අනුභූයිත්ථ, ඉඤාගමාභාවෙ අනුභූයත්ථ ඉච්චාදි. භාවෙ-අභූයත්ථ භූයත්ථ ඉච්චාදි.

සො ඔදනං අපචත්ථ පචත්ථ ඉච්චාදි කත්තුසමං. කම්මෙ-අපචීයත්ථ පචීයත්ථ අපච්චත්ථ පච්චත්ථ අපචීය පචීය අපචීයා පචීයා අපච්ච පච්ච අපච්චා පච්චා. අපචීයු පචීයු අපචීයූ පචීයූ අපච්චු පච්චු අපච්චූ පච්චූ ඉච්චාදි. ''මායොගෙ ඊ+ආආදී''ති මායොගෙපි ආආදයො, මා භවං අපච්චත්ථ ඉච්චාදි.

තථා අගච්ඡත්ථ ගච්ඡත්ථ ඉච්චාදි පුරිමසමං. තථා අගමත්ථ ගමත්ථ ඉච්චාදිපි අසම්මත්ථ සම්මත්ථ ඉච්චාදිපි. (අනජ්ජතනපච්චයනයො).

6. පරොක්ඛෙ අ උ එ ත්ථ අ ම්හ ත්ථ රෙ ත්ථො ව්හො ඉ ම්හෙ

අපච්චක්ඛෙ භූතානජ්ජතනෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා අආදයො හොන්ති. අක්ඛානං=ඉන්ද්‍රියානං පරං පරොක්ඛං. තස්මිං. ''අපරොක්ඛෙසූ''ති වචනා ක්‍ය+ලාදිවිකරණා න හොන්ති.

5,71. පරොක්ඛායඤ්ච

පරොක්ඛායං පඨම+මෙකස්සරං සද්දරූපං ද්වෙ භවති. ''භූස්ස වුක'' ඉතිආදීසු වුක, භූව භූව ඉති ද්විත්තෙ –

5,75. ලොපො+නාදිබ්‍යඤ්ජනස්ස

ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස ආදිතො+ඤ්ඤස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො හොති.

18. පුබ්බස්ස අ

අආදීසු ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස භූස්ස අ හොති.

5,78. චතුත්ථදුතියානං තතියපඨමා

ද්විත්තෙ පුබ්බෙසං චතුත්ථදුතියානං තතියපඨමා හොන්ති යථාක්කමංති බකාරෙ සො බභූව කිර, තෙ බභූවු කිර. ත්වං බභූවෙ කිර, ඉඤ ‍තුම්හෙ බභූවිත්ථ කිර. අහං බභූව කිර, මයං බභූවිම්හ කිර. සො බභූවිත්ථ කිර, තෙ බභූවිරෙ කිර. ත්වං බභූවිත්ථො කිර, තුම්හෙ බභූවිව්හො කිර. අහං බභූවිං කිර, මයං බභූවිම්හෙ කිර. කම්මෙ-අනුපභූව කිර ඉච්චාදි. භාවෙබභූව බභූවිත්ථ කිර.

පපව, පපවු. පපවෙ, ඉඤාගමෙ පපවිත්ථ. අඤ්ඤත්‍ර ''සංයොගාදිලොපො''ති ලොපො, පපවිත්ථ. පපව, පපවිම්හ. පපවිත්ථ, පපවිරෙ. පපවිත්ථො පපවිථො, පපවිව්හො. පපවිං, පපවිම්හෙ. එවං කම්මෙ.

අආදිපච්චයෙ ද්විභාවෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපෙ පුබ්බස්ස ''කවග්ගහානං චවග්ගජා''ති චවග්ගජකාරෙ ''බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති දීඝෙ ච කතෙ සො ගාමං ජගාම කිර, ජගමු. ජගමෙ, ජගමිත්ථ. ජගම, ජගමිම්හ. ජගමිත්ථ, ජගමිරෙ. ජගමිත්ථො, ජගමිව්හො. ජගමිං, ජගමිම්හෙ. එවං කම්මෙ.

මූළ්හවික්ඛිත්තබ්‍යාසත්තචිත්තෙන අත්තනාපි ක්‍රියා කතා අභිනිබ්බත්තිකාලෙ+නුපලද්ධාසමානා එලෙනා+නුමීයමානා පරොක්ඛාව වත්ථුතො. තෙන උත්තමවිසයෙපි පයොගසම්භවො. (පරොක්ඛාපච්චයනයො).

7. ‍යෙය්‍යාදො වා+තිපත්තියං ස්සා ස්සංසු ස්සෙ ස්සථ ස්සං ස්සම්හා ස්සථ ස්සිංසුස්සසෙස්සව්හෙස්සිං ස්සාම්හසෙ.

එය්‍යාදො විසයෙ ක්‍රියාතිපත්තියං ස්සාදයො හොන්ති. විධුරපච්චයොපනිපාතතො කාරණවෙකල්ලතො වා ක්‍රියාතිපතන+මතිප්පත්ති ක්‍රියාතිපත්ති. එතෙ ච ස්සාදයො සාමත්ථියා අතීතානාගතෙස්වෙව හොන්ති, න වත්තමානෙ, තත්‍ර ක්‍රියාතිපත්‍යසම්භවා. ඉඤාගමෙ ස්සාස්ස වා රස්සෙ ච සවෙ සො පඨමවයෙ පබ්බජ්ජං අලභිස්ස, අරහා අභවිස්ස භවිස්ස අභවිස්සා භවිස්සා වා, තෙ ච තං අලභිස්සංසු, අරහන්තො අභවිස්සංසු භවිස්සංසු. ''එය්‍යාථා''දිනා ස්සෙස්ස වා අකාරෙ ත්වං අභවිස්ස භවිස්සෙ. තුම්හෙ අභවිස්සථ. අහං අභවිස්සං. රස්සෙ මයං අභවිස්සම්හ භවිස්සම්හ අභවිස්සම්හා භවිස්සම්හා. පරච්ඡක්කෙ-සො අභවිස්සථ, අභවිස්සිංසු. අභවිස්සසෙ, අභවිස්සව්හෙ. අභවිස්සිං, අභවිස්සාම්හසෙ.

කම්මෙ-තෙන සුඛං අන්වභවිස්ස, අන්වභවිස්සංසු කායලොපො. අන්වභූයිස්ස අන්වභූයිස්සා ඉච්චාදි. භාවෙ-තෙන අභූයිස්ස භූයිස්ස අභූයිස්සා භූයිස්සා. අභූයිස්සථ භූයිස්සථ.

එවං තණ්ඩුලාදිසාධනං අලභිස්ස, ඔදනං අපචිස්ස පචිස්ස ඉච්චාදි. කම්මෙ-තෙන ඔදනො අපචිස්ස පචිස්ස අපචිස්සා පචිස්සා අපචීයිස්ස පචීයිස්ස අපචීයිස්සා පචීයිස්සා අපච්චිස්ස පච්චිස්ස අපච්චිස්සා පච්චිස්සා ඉච්චාදි.

සො අගච්ඡිස්ස ගච්ඡිස්ස අගච්ඡිස්සා ගච්ඡිස්සා ඉච්චාදි. ච්ඡාදෙසා+භාවෙ අගමිස්ස ගමිස්ස අගමිස්සා ගමිස්සා ඉච්චාදි. කම්මෙ-අගච්ඡිස්ස ගච්ඡිස්ස අගච්ඡීයිස්ස ඉච්චාදි. අගමිස්ස ගමිස්ස අගමීයිස්ස ඉච්චාදි. තථා අසම්මිස්ස ඉච්චාදි. (ක්‍රියාතිපත්තිපච්චයනයො).

8. හෙතුඵලෙස්වෙ+ය්‍ය එය්‍යුං එය්‍යාසි එය්‍යාථ එය්‍යාමි එය්‍යාම එථ එරං එථො එය්‍යාව්හො එය්‍යං එය්‍යාම්හෙ.

හෙතුභූතායං ඵලභූතායඤ්ච ක්‍රියායං වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා එය්‍යාදයො හොන්ති වා. ලවිකරණවුද්ධිආදි පුබ්බසමං. පරිකප්පෙ –

75. එය්‍යෙය්‍ය+ය්‍යාසෙ+ය්‍යන්තං ටෙ

එය්‍ය+එය්‍යාසි+එය්‍ය+මිච්චෙස+මෙ වා හොති. සො දානි කින්නු ඛො භවෙ, යදි සො පඨමවයෙ පබ්බජෙය්‍ය, අරහා භවෙය්‍ය.

47. එය්‍යුංස්සුං

එය්‍යු+මිච්චස්ස ඤුං වා හොති. සවෙ සංඛාරා නිච්චා භවුං භවෙය්‍යුං, න නිරුජ්ඣෙය්‍යුං. යදි ත්වං භවෙ භවෙය්‍යාසි. ''එය්‍යාථා'' දිනා අස්ස ඔකාරෙ තුම්හෙ භවෙය්‍යාථො භවෙය්‍යාථ කථ+මහං දෙවො භවෙය්‍යාමි.

78. එය්‍යාමස්සෙ+මු ච

එය්‍යාමස්ස එමු වා හොති උ ච. කින්නු ඛො මයං භවෙමු භවෙය්‍යාමු භවෙය්‍යාම. පරච්ඡක්කෙ-භවෙථ, භවෙරං. භවෙථො, භවෙය්‍යාව්හො. භවෙ භවෙය්‍යං, භවෙය්‍යාම්හෙ. කම්මෙ-සුඛං තයා අනුභූයෙය්‍ය අනුභූයෙය්‍යය්‍ය, අනුභූයය්‍යුං අනුභූයෙය්‍යුං. තෙන ත්වං අනුභූයෙ අනුභූයෙය්‍යාසි, තුම්හෙ අනුභූයෙය්‍යාථො අනුභූයෙය්‍යාථ. තෙනා+හං අනුභූයෙය්‍යාමි, මයං අනුභූයෙමු අනුභූයෙය්‍යාමු අනුභූයෙය්‍යාම. පරච්ඡක්කෙ-අනුභූයෙථ ඉච්චාදි. භාවෙ-භූයෙ භූයෙය්‍ය භූයෙථ.

විධිම්හි-සො ඔදනං පචෙ පචෙයා ඉච්චාදි. කම්මෙ-පචීයෙ පචීයෙයා පච්චෙ පච්චෙයා ඉච්චාදි.

අනුමතියං-සො ගාමං ගච්ඡෙ ගච්ඡෙයා ඉච්චාදි. අඤ්ඤත්‍ර ගමෙ ගමෙයා ඉච්චාදි. තථා සම්මෙ සම්මෙයා ඉච්චාදි.

පාතො පචෙයා චෙ භුඤ්ජෙ, ඉච්චෙ+ත්ථ පචනක්‍රියා;
හෙතුභූතාති විඤ්ඤෙයයා, ඵලං ත්ව+නුභවක්‍රියා.

11. සත්තා+රහෙස්වෙ+යාදී

සත්තියං අරහතෙ ච ක්‍රියත්ථා එයාාදයො හොන්ති. භවං ඛලු පත්තං පචෙයා, භවං සත්තො, භවං අරහො.

12. සම්භාවනෙ වා

සම්භාවනෙ ගම්‍යමානෙ ධාතුනා වුච්චමානෙ ච එයාාදයො හොන්ති විභාසා. අපි භවං ගිලිතං පාසාණං පචෙයා උදරග්ගිනා, සම්භාවෙමි සද්දහාමි භවං පචෙයා, භවං පචිස්සති, භවං අපචි.

9. පඤ්හ+පත්ථනා+විධීසු

පඤ්හාදීසු ක්‍රියත්ථතො එයාාදයො හොන්ති.

පඤ්හා සංපුච්ඡනං, ඉට්ඨා-සිංසනං යාචනං දුවෙ;
පත්ථනා, හත්තියා වා+ථ, න වා ඛ්‍යාපාරණා විධි.

පඤ්හෙ-කිං සො හත්තං පචෙයා, උදාහු බ්‍යඤ්ජනං. පත්ථනායං-අහො වත සො පචෙයා චෙ. විධිම්හි-භවං පත්තං පචෙයා. (එයාාදිපච්චයනයො).

10. තු අන්තු හි ථ මි ම තං අන්තං ස්සු ව්හො එ ආමසෙ

පඤ්හපත්ථනාවිධිස්වෙ+තෙ හොන්ති ක්‍රියත්ථතො. ආසිංසනත්ථෙ-සො සුඛී භවතු, තෙ සුඛිතා භවන්තු.

48. හිස්ස+තො ලොපො

අතො පරස්ස හිස්ස වා ලොපො හොති. ත්වං සුඛී භව භවාහි, හිම්හි දීඝො. ''එයාාථා''දිනා ව්හොක, තුම්හෙ සුඛිතා භවථව්හො භවථ. අහං සුඛී භවාමි, මයං සුඛිනො භවාම. පරච්ඡක්කෙ-තථා භවතං, භවන්තං. භවස්සු, භවව්හො. භවෙ භවාමසෙ. කම්මෙ-තයා අනුභූයතු, අනුභූයන්තු ඉච්චාදි. භාවෙ-භූයතු, භූයතං.

ආණත්තියං-දෙවදත්තො දානි ඔදනං පචතු, පචන්තු ඉච්චාදි. කම්මෙ-තෙන ඔදනො පච්චතු ඉච්චාදි. තථා සො ගාමං ගච්ඡතු ඉච්චාදි. ''ඌ ලස්සෙ''ති ලස්සෙ+කාරෙ ගමෙතු, ගමෙන්තු ඉච්චාදි. සම්මාදෙසෙ සම්මතු, සම්මන්තු ඉච්චාදි. කම්මෙ-ගච්ඡීයතු ඉච්චාදි. තථා ගමීයතු ඉච්චාදි.

විධිම්හි-ලස්ස ලොපෙ ලුත්තෙ වුද්ධි, ඉධ පබ්බතො හොතු.

නිමන්තනෙ-අධිවාසෙථ තුම්හෙ භන්තෙ භගවා භොජනං, වසතිස්ස ''චුරාදිතො ණි''ති ණිම්හි ''අස්සා ණානුබන්ධෙ''ති ආ, ''යුවණ්ණාන+මෙඔ පච්චයෙ''ති එ ච හොති. ඉධ නිස්සීදතු භවං, සදස්ස ''ජර+සදාන+මීම වා''ති ඊම, මනුබන්ධත්තා අන්තසරතො ඊම.

අජ්ඣෙසනෙ-දෙසෙතු භන්තෙ භගවා ධම්මං, එත්ථ චුරාදිත්තා පුරිමසමං.

අනුමතියං-පුච්ඡ වාසව මං පඤ්හං, පවිසතු භවං. එත්ථ පුච්ඡතො හිස්ස ලොපො. එවං නිසීද.

පත්ථනා=යාචනා, තත්‍ර-දද=දානෙ, දදාහි මෙ ගාමවරානි පඤ්ච, දාතො ලස්ස එකාරෙ ච එකං මෙ නයනං දෙහි.

පත්තකාලෙ-සම්පත්තො තෙ කාලො කටකරණෙ, කටං කරොතු භවං. එත්ථ ''තනාදිත්වො''ති ඔ.

> ත්වාදී එය්‍යාදයො වත්ත-මානා සම්පති,+නාගතෙ;
> භවිස්සති, පරොක්ඛාදි-චත්තාරො+තීතකාලිකා.

5,173. ගම යමි+සා+ස දිසානං වා ච්ඡඞ

එතෙසං වා ච්ඡඞ හොතින්ත+මාන+ත්‍යාදීසු. සො සග්ගං ගච්ඡති ගමෙති, ගච්ඡන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-ගච්ඡීයති ගමීයති ඉච්චාදි. යම=උපරමෙ, පරොක්ඛාඅනජ්ජතනරූපානි සබ්බත්ථ පයොග+මනුගම්ම යොජෙතබ්බානි. නිපුබ්බො, නියච්ඡති නියමති, නියච්ඡන්ති නියමන්ති. සංපුබ්බො, ''යෙ සංස්සා''ති ඤ්ඤත්තං, සඤ්ඤමති, සඤ්ඤමන්ති. කම්මෙ-නියච්ඡීයති නියමීයති නියම්මති, සඤ්ඤමීයති වා. තථා නියච්ඡිස්සති, සඤ්ඤමිස්සති. නියච්ඡි, සංයමි. නියච්ඡිස්ස, සංයමිස්ස. නියච්ඡෙය්‍ය, සංයමෙය්‍ය. නියච්ඡතු, සඤ්ඤමතු. ඉස+සිංස=ඉච්ඡායං, සො සග්ගං ඉච්ඡති, ඉච්ඡන්ති ඉච්චාදි. ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති වුද්ධිම්හි එසති, එසන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-ඉච්ඡීයති, ''වා ක්වචී''ති වුද්ධිම්හි එසීයති. පුබ්බරූපෙ ඉස්සති ඉස්සතෙ ඉච්චාදි. ඉච්ඡිස්සති එසිස්සති ඉච්චාදි. ඉච්ඡි එසි. ඉච්ඡිස්ස එසිස්ස. ඉච්ඡෙය්‍ය එසෙය්‍ය. ඉච්ඡතු එසතු

ඉච්චාදි. ආස=උපවෙසනෙ, සො ආසනෙ අච්ඡති ඉච්චාදි. ''බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති රස්සො, උපපුබ්බො, තථා උපාසති. අච්ඡිස්සති උපාසිස්සති. අච්ඡි උපාසි. අච්ඡිස්ස උපාසිස්ස. අච්ඡෙය්‍ය උපාසෙය්‍ය. අච්ඡතු උපාසතු ඉච්චාදි. දිස=පෙක්ඛනෙ, දිච්ඡති දිච්ඡන්ති ඉච්චාදි සබ්බං පුරිමසමං. ලභ=ලාභෙ, ඉතො පරං විසෙසට්ඨානමෙවවක්ඛාම, සබ්බවාරො වුත්තානුසාරෙන ගහෙතබ්බො. ලභති, ලභන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-ක්‍යස්ස පුබ්බරූපාදිම්හි කතෙ ලබ්භති ඉච්චාදි.

73. ලභා ඉං+ඊනං ථං ථා වා

ලභස්මා ඉං ඊනං ථං+ථා වා හොන්ති. සො අලභිත්ථ ලභිත්ථ අලභි ලභි ඉං පච්චයෙ අලත්ථං අලභිං ඉච්චාදි.

26. ලභ වස+ච්ඡිද භිද රුදානං ච්ඡඞ

ලභාදීනං ච්ඡඞ හොති ස්සෙන සහ. ලච්ඡති ලභිස්සති, ලච්ඡන්ති ලභිස්සන්ති ඉච්චාදි. ක්‍රියාතිපත්තියං ස්සාභාගස්ස ච්ඡඞාදෙසෙ අලච්ඡා අලභිස්ස ඉච්චාදි. වස=නිවාසෙ, වච්ඡති වසිස්සති. කම්මෙ-බහුලාධිකාරා ''අස්සූ''ති උකාරො, පුබ්බරූපෙ වුස්සති වුස්සිස්සති ඉච්චාදි. තථා අවච්ඡා අවසිස්සා. ඡිද=ද්වෙධාකරණෙ, ඡෙච්ඡති ඡින්දිස්සති, ''මඤ්ච රුධාදීනං''ති මං ලො ච. ලස්ස ලොපො ච. භිද=විදාරණෙ, භෙච්ඡති භින්දිස්සති. අභෙච්ඡා අභින්දිස්සා. රුද=රොදනෙ, රුච්ඡති රොදිස්සති. අරුච්ඡා අරොදිස්සා ඉච්චාදි.

අඤ්ඤපච්චයෙපි ඡිදස්ස ''ච්ඡඞ'' ඉති යොගවිභාගා ච්ඡඞ, භූතෙ උං පච්චයෙ අච්ඡෙච්ඡුං අච්ඡින්දිංසු. වුත්තතො අඤ්ඤධාතූනඤ්ච, ගම=ගමනෙ, ගච්ඡං ගච්ඡිස්සං. අඤ්ඤපච්චයෙපි වච=බ්‍යත්තවචනෙ ඉච්චාදි, කම්මෙ-බහුලාධිකාරා ත්‍යාදීසු පරභූතෙසුපි යථාගමං වචාදීනඤ්චස්ස ''වචාදීනං වස්සුට වා''ති කම්මෙ උට ච ''අස්සූ''ති අස්ස උ ච, තෙන ධම්මො උච්චති වුච්චති, වුච්චන්ති ඉච්චාදි, යස්ස ච පුබ්බරූපං.

27. භුජ මුච වච විසානං ක්ඛඞ

භුජාදීනං ක්ඛඞ හොති ස්සෙන සහ. වක්ඛති වචිස්සති, වක්ඛන්ති වචිස්සන්ති ඉච්චාදි.

21. ඊආදො වචස්සොම

ඊආදීසු වචස්ස ඔම හොති. මකාරානුබන්ධත්තා ''මානුබන්ධො සරාන+මන්තා පරො''ති පරිභාසතො සරා පරො. අවොචි, අවොචුං, අවොචො ඉච්චාදි. අනජ්ජතනෙ-අවච අවචා වචා ඉච්චාදි. ක්‍රියාතිපත්තියං-අවක්ඛා අවචිස්සා, අවක්ඛිංසු අවචිස්සිංසු ඉච්චාදි. වචෙය්‍ය ඉච්චාදි. කම්මෙ-වුච්චෙය්‍ය ඉච්චාදි. තථා වචතු, වුච්චතු ඉච්චාදි.

භුජ=පාලනජ්ඣොහාරෙසු, ''භුජා'' දිනා ක්ඛවාදෙසෙ භොක්ඛති භුඤ්ජිස්සති.

කුස=අක්කොසෙ, ආපුබ්බො, තස්ස රස්සො ච, අක්කොසති ඉච්චාදි ඤෙයයාං, ලවිකරණලොපවුද්ධියො.

34. කුස+රුහෙහී+ස්ස ඡී

කුසා රුහා ච පරස්ස ඊස්ස ඡී වා හොති. පරරූපපඨමක්ඛරානි, අක්කොච්ඡි අක්කොසි ඉච්චාදි. අභිපුබ්බො රුහ=රොහනෙ, අභිරුච්ඡි අභිරුහි ඉච්චාදි.

වහ=පාපුණනෙ, වහති, වහන්ති. කම්මෙ-කො ''හස්ස විපල්ලාසො''ති විපරියාසො, තෙන සො වුය්හති, ''අස්සූ''ති උත්තං. වහිස්සති, වුය්හිස්සති. අවහි, අවුය්හිත්ථ, අවුහි. අවහිස්සා, වුය්හීස්සා ඉච්චාදි. වහෙයා, වුය්හෙයා. වහතු, වුය්හතු ඉච්චාදි.

ජර=ජීරණෙ,

5,174. ජර මරානා+මීයඩ

ජර මරානං ඊයඩ වා හොති මානා+න්ත+තයාදීසු. ජීයති. ''ජර සදාන+මීම''ති ඊමආගමො ලො ච, ජීරති. කම්මෙ-ජීරීයති ජීයීයති. එවං ජීයිස්සති ජීරිස්සති, ජීයීයිස්සති ජීරීයිස්සති. අජීයි අජීරි, අජීයීයි අජීරීයි. අජීයිස්සා අජීරිස්සා, අජීයීයිස්සා අජීරීයිස්සා අජීයිස්සා අජීරීයිස්සා ඉච්චාදි. මර=පාණචාගෙ, ඊයඩ, මීයති මරති, මීයන්ති මරන්ති ඉච්චාදි.

දිස=පෙක්ඛනෙ,

5,124. දිසස්ස පස්ස දස්ස දස ද දක්ඛාති

එතෙ ආදෙසා දිසස්ස වා හොන්ති. අනෙකවණ්ණත්තා සබ්බාදෙසො. පස්සති පස්සන්ති, දක්ඛති දක්ඛන්ති. කම්මෙ-කො පුබ්බරූපො, දිස්සති දිස්සන්ති, විපස්සීයති දක්ඛීයති ඉච්චාදි.

6,69. දක්ඛ+ඛ+හෙති+හොහීති ලොපො

දක්ඛාදීහි ආදෙසෙහි පරස්ස ස්සස්ස ලොපො වා හොති. දක්ඛති දක්ඛිස්සති. අපස්සි පස්සි, අපස්සිංසු පස්සිංසු අපස්සො පස්සො, අපස්සිත්ථ පස්සිත්ථ. අපස්සිං පස්සිං, අපස්සිම්හ පස්සිම්හ. තථා අදස්සී දස්සී, අදස්සිංසු දස්සිංසු ඉච්චාදි. අනජ්ජතනෙ දසාදෙසො, අද්දසා අද්දස. අද්දා අද්ද ඉච්චාදි. අපස්සිස්ස දක්ඛිස්ස ඉච්චාදි. පස්සෙයා දක්ඛෙයා, පස්සතු දක්ඛතු ඉච්චාදි.

සද=විසරණගත්‍යාවසාදනාදානෙසු, නිපුබ්බො, ''ජරසදාන+මීම වා''ති ඊමආගමො. නිසීදති, නිසීදන්ති ඉච්චාදි. භාවෙ-නිසජ්ජති, නිසජ්ජතෙ.

යජ=දෙවපූජාසංගතිකරණදානෙසු, යජති, යජන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ –

5,113. යජස්ස යස්ස ටි+යීති

යජස්ස යස්ස ටි+යී හොන්ති කානුබන්ධෙති බහුලාධිකාරා තයාදිවිසයෙපි ක්‍යෙ පුබ්බරූපෙ ච ඉජ්ජති යිජ්ජති මයා බුද්ධො. සො යජිස්සති, තෙන ඉජ්ජිස්සතෙ යිජ්ජිස්සතෙ. සො යජී, තෙන ඉජ්ජි යිජ්ජි. සො යජිස්සා, තෙන ඉජ්ජිස්සා යිජ්ජිස්සා. සො යජෙයා, තෙන ඉජ්ජෙයා යිජ්ජෙයා. සො යජතු, තෙන ඉජ්ජතු යිජ්ජතු ඉච්චාදි.

වද=වචනෙ, ''ගමවදා'' දිනා වදස්ස වජ්ජාදෙසො වා, ලස්ස ''උඵලස්සෙ''ති ක්වචි එ ච, වජ්ජති වදෙති වදති, වජ්ජෙන්ති වදෙන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ – ''ක්‍යස්සා''ති ඊඤ, වජ්ජීයති වජ්ජති වදීයති, වජ්ජීයන්ති වජ්ජන්ති වදීයන්ති. වදිස්සති, වදිස්සන්ති. අවදී වදී, අවදිංසු වදිංසු. අවදිස්ස වදිස්ස. වජ්ජෙ වජ්ජෙයා වදෙ වදෙයා, වජ්ජෙයුං වදෙයුං. වජ්ජෙතු වදෙතු වදතු ඉච්චාදි යථාගමං ඤෙයාං.

කමු=පදවික්ඛෙපෙ, ''පරොක්ඛායඤ්චා''ති වග්ගහණෙන කම කම ඉති ද්විත්තෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපෙ ලවිකරණෙ ''කවග්ගහා'' දිනා කස්ස චෙ නිග්ගහීතාගමෙ ච කතෙ චංකමති කමති ඉච්චාදි. චල=කම්පනෙ, චංචලති. ජල+දල=දිත්තියං, ද්විත්තෙ දද්දල්ලති ඉච්චාදි. (සවුද්ධිකභූවාදිනයො).

හූ+භූ=සත්තායං, තයාදීසු ''කත්තරි ලො''ති ලො, තස්ස ලොපෙ ''යුවණ්ණාන+මෙඔ පච්චයෙ''ති ඔකාරො. සො හොති, තෙ හොන්ති. හොසි, හොථ. හොමි, හොම ඉච්චාදි. භාවෙ-තෙන හූයති හූයතෙ.

31. හූස්ස හෙ+හෙහි+හොහි ස්සත්‍යාදො

හූස්ස හෙආදයො හොන්ති ස්සච්චාදො. හෙස්සති හෙහි ස්සති හොහිස්සති.

69. දක්ඛ+ඛ+හෙහි+හොහීහි ලොපොති

දක්ඛාදීහි ආදෙසෙහි පරස්ස ස්සස්ස වා ලොපො හොති. හෙහිති හෙහිස්සති, හොහිති හොහිස්සති. හෙහින්ති හෙහිස්සන්ති, හොහින්ති හොහිස්සන්ති ඉච්චාදි. අනජ්ජතනෙ ඊම්හි අඤාගමො, ''පරො ක්වචී''ති ඊස්ස ලොපො, සො අහු. වුද්ධිම්හි ''දීඝා ඊස්ස'' ඉති ඊස්ස සිආදෙසො, සුවො අහොසි ආනන්දො.

41. හූතො රෙසුං

හූතො පරස්ස උ+මිච්චස්ස රෙසුං වා හොති. රකාරානුබන්ධො ''රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා''ති අන්තසරාදිස්ස ලොපො. අහෙසුං. ඔකාරවුද්ධි අවාදෙසෙ අහවුං. ඔස්ස සිආදෙසෙ අහොසි.

46. ඉංස්ස ච සිඤ

ඉමිච්චස්ස සිඤ හොති මිහාත්ථානඤ්ච බහුලං. ඤාකාරො ආඛ්‍යාවයවත්ථො (උකාරො) ඉකාරො උච්චාරණත්ථො. ''අ'ඊස්සා'' දිනා ඉඤාගමෙ තුම්හෙ අහොසිත්ථ, අහොසි. පරස්සරලොපෙ රස්සෙ ච අහුං, අහොසිම්හ, අහුම්හ, රස්සො. භාවෙ-අහවි, ආස්සත්ථාදෙසො, අහවිත්ථ. අනජ්ජතනෙ ආඋ෴ආදිපච්චයෙ කතෙ ''යුවණ්ණානං+මිය ඩුවඩ සරෙ''ති උවඩාදෙසෙ අහුවා, අහුවු, අහුවො, අහුවත්ථ. අස්ස අමාදෙසෙ අහුං අහුවං, අහුම්හ ඉච්චාදි. භාවෙ-තෙන අහුයි අහුයිත්ථ. අහවිස්සා, අහවිස්සංසු ඉච්චාදි. භාවෙ-අහුයිස්ස, අහුයිස්සථ. පුබ්බස්සරලොපො, හෙය්‍ය, හෙය්‍යුං ඉච්චාදි. භාවෙ-හූයෙය්‍ය, හූයෙථ. හොතු, හොන්තු ඉච්චාදි. භාවෙ-හූයතු, හූයතං. අනුපුබ්බෙ අනුභොති ඉච්චාදි සබ්බවාරෙසු යොජෙතබ්බං. භාවෙ රූපාභාවා. කම්මෙ-අනුභූයති ඉච්චාදි විසෙසො.

සි=සයෙ, ලස්ස ලොපො වුද්ධි, සෙති. අයාදෙසෙ සයති, සෙන්ති සයන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-අතිපුබ්බො, ක්‍යො ''දීඝො සරස්සා''ති ඉස්ස දීඝෙ ච කතෙ තෙන අතිසීයති, අතිසීයන්ති ඉච්චාදි. භාවෙ-තෙන සීයති, සීයතෙ. තථා භවිස්සතිආදීසු.

නී=පාපනෙ, ද්විකම්මකො+යං, අජං ගාමං නෙති නයති, නෙන්ති නයන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-නීයතෙ ගාමං අජො දෙවදත්තෙන ඉච්චාදි. තථා සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං.

ඨා=ගතිනිවත්තියං –

5,175. ඨාපානං තිට්ඨපිවා

ඨාපානං තිට්ඨපිවාහොන්ති වා න්ත+මාන+තයාදීසු. ලස්ස ලොපෙ තිට්ඨති, තිට්ඨන්ති, ඨාති, ඨාන්ති.

5,131. පාදිතො ඨාස්ස වා ඨහො ක්වචීති

පාදිතො පරස්ස ඨාස්ස ක්වචි ඨහො හොති වා. සණ්ඨහති, සණ්ඨහන්ති. ලස්සෙ, අධිට්ඨෙති, අධිට්ඨෙන්ති. කම්මෙ –

5,137. අඤ්ඤාදිස්සා+ස්සී කොය

ඤාදිතො+ඤ්ඤස්ස ආකාරන්තස්ස ක්‍රියත්ථස්ස ඊ හොති කොය. උපයීයති, උපයීයන්ති. ඨහාදෙසෙ ''කායස්සා''ති ඊඤ, තෙන පතිට්ඨහීයති, පතිට්ඨහීයන්ති. භාවෙ-ඊම්හි ඨීයති, ඨීයතෙ. තථා පපුබ්බෙ පතිට්ඨීස්සති පතිට්ඨහිස්සති. ඊස්ස සිම්හි අට්ඨාසි, අට්ඨංසු, සණ්ඨහි, සණ්ඨහිංසු. පතිට්ඨීස්ස පතිට්ඨහිස්ස. තිට්ඨෙ තිට්ඨෙය්‍ය, සණ්ඨෙ සණ්ඨෙය්‍ය, සණ්ඨෙය්‍යුං, සණ්ඨහෙ සණ්ඨහෙය්‍ය. තිට්ඨතු ඨාතු, සණ්ඨහතු ඉච්චාදි.

පා=පානෙ, පිවාදෙසෙ පිවති. ''තවග්ගවරණා'' දො ''බයඤා''ති යොගවිභාගෙන වස්ස බකාරො, පිබති. කම්මෙපීයති, පීයන්ති ඉච්චාදි.

අස=භුවි,

52. තස්ස ථොති

අත්ථීතො පරස්ස තස්ස ථො හොති. පරරූපෙ පඨමක්ඛරතකාරෙ ච අත්ථි. ''න්ත+මාන+න්ති+යි+යුංස්වා+දිලොපො''ති අස්ස ලොපො, සන්ති.

53. සිහිස්ව+ට

අත්ථීස්ස අට හොති සිහිසු. ටො සබ්බාදෙසත්ථො. ත්වං අසි. පරරූපාදිම්හි කතෙ ඉදානි තුම්හෙ අත්ථ.

54. මිමානං වා ම්හිම්හා ච

අසස්මා පරෙසං මිමානං ම්හිම්හා වා හොන්ති තංසන්නියොගෙන අසස්ස අට ච. අම්හි.

55. එසු ස

එසු මිමෙසු අසස්ස සො හොති, පරරූපබාධනත්ථං. අස්මි, අම්හ අස්ම. භවිස්සතිපච්චයෙ –

5,129. අ+ආ+ස්සආදීසු

පරොක්ඛා අ-ආදො අනජ්ජතන ආ-ආදො ක්‍රියාතිපත්තිස්සා-ආදො භවිස්සතිස්සත්‍යාදො ච අත්ථීස්ස භූ හොති. ආදෙසවිධානං අසස්සාපයොගත්ථං, කිස්මිඤ්චි පච්චයවිසෙසෙ, තස්මා අසිතබ්බන්තිආදි න භවති. භවිස්සති, භවිස්සන්ති. අභවා, අභවු. ක්‍රියාතිපත්තියං භූආදෙසෙ අභවිස්ස, අභවිස්සංසු ඉච්චාදි. එය්‍යාදිම්හි –

50. අත්ථිතෙ+යාාදිව්ඡන්නං ස+සු+ස+සථ+සං+සාම

අස=භුවි+ච්චස්මා පරෙසං එයාාදිව්ඡන්නං සාදයො හොන්ති යථාක්කමං. පරරූපෙ සො අස්ස, තෙ අස්සු. ත්වං අස්ස, තුම්හෙ අස්සථ. අහං අස්සං, මයං අස්සාම. ත්වාදිම්හි සො අතු, අස්ස ලොපෙ සන්තු, අයාදෙසෙ ත්වං අහි, තුම්හෙ අත්ථ. අම්හි, අම්හ, සාදෙසෙ අස්මි අස්ම. බහුලාධිකාරා අජ්ජතනෙ ආසි, ආසිංසු, ආසුං ඉච්චාදීපි හොන්ති.

බ්‍රූ=වචනෙ,

36. බ්‍රූතො තිස්සීඤ

බ්‍රූතො පරස්ස තිස්ස ඊඤ වා හොති. වුද්ධිඅවාදෙසෙ ළස්ස ලොපෙ බ්‍රවීති.

5,97. න බ්‍රූස්සො

බ්‍රූස්ස ඔ න හොති බ්‍යඤ්ජනෙ. බ්‍රූති. උවඩාදෙසෙ බ්‍රූවන්ති.

20. තාා+න්තීනං ට+ටූ

ආහා පරෙසං ති+අන්තීනං ට+ටූ හොන්ති. ටකාරා සබ්බාදෙසත්ථා. අතොයෙව ආහා පරෙසං තිඅන්තීනං ටටූවිධානඤාපකා තිඅන්තීසු බ්‍රූස්ස ආහො. ආහ, ආහු. බ්‍රූසි, බ්‍රූථ. බ්‍රූමි, බ්‍රූම ඉච්චාදි. බ්‍රවිස්සති. අබ්‍රවි අබ්‍රවී, අබ්‍රවුං. අනජ්ජතනෙ අබ්‍රවා, අබ්‍රවු. පරොක්ඛායං –

16. අආදීස්වා+හො බ්‍රූස්ස

බ්‍රූස්ස ආහො හොති පරොක්ඛාඅආදීසු. සුපිනෙ කිර සො ආහ, තෙ ආහු ඉච්චාදි. අබ්‍රවිස්ස. බ්‍රවෙ බ්‍රවෙයා. වුද්ධිප්පටිසෙධෙ බ්‍රූතු, බ්‍රවන්තු ඉච්චාදි.

හන=හිංසායං, තිම්හි විකරණලොපෙ සො හනති හන්ති. තෙ හනන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-යෙ නස්ස ඤ්ඤෙ පුබ්බරූපං, තෙන හඤ්ඤති, හඤ්ඤන්ති හඤ්ඤරෙ. තථා හනිස්සති ඉච්චාදි.

67. හනා ඡ+ඛා

හනා ස්සාස්ස ඡ+ඛා වා හොන්ති. පටිහංඛාමි පටිහනිස්සාමි. හංඡෙම හනිස්සාම. අහනි, අහනිංසූතිආදි සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. හුවාදයො

හු=හවනෙ. තාාදීසු ලො. ''පරොක්ඛායඤ්චා''ති වග්ගහණෙන හු හුති ද්විත්තං, ''කවග්ගහානං චවග්ගජා''ති හස්ස ජො, ලලොපො වුද්ධි ච, ජුහොති අග්ගිං, අඤ්ඤත්‍ර ''යවා සරෙ''ති වකාරො, ජුහ්වති. ජුහොන්ති. ජුහ්වන්ති. ජුහොසි ජුහ්වසි, ජුහොථ ජුහ්වථ. ඉච්චාදි. කම්මෙ – ''දීඝො සරස්සා''ති දීඝෙ

හූයති තෙන අග්ගි ඉච්චාදි. ජුහිස්සති, ජුහිස්සන්ති. අජුහවි අජුහොසි, අජුහවුං අජුහවිංසු අජුහවංසු අජුහොසුං. අජුහිස්ස, අජුහිස්සංස්සු. ජුහෙ ජුහෙය්ය. ජුහොතු, ජුහොන්තු ඉච්චාදි.

හා=චාගෙ, පුරෙ විය ද්වෙභාවඣාදෙසලොපෙ ''රස්සො පුබ්බස්සා''ති පුබ්බස්ස ආස්ස රස්සො. ජහාති ඉච්චාදි. කම්මෙ – ''අඤ්ඤාදිස්සා+ස්සී කො''ති කො ආස්ස ඊ, හීයති ඉච්චාදි. ජහිස්සති. අජහාසි, ''දීඝා ඊස්ස'' ඉති සි, පජහි, අජහිංසු අජහංසු, පජහිංසු පජහුං. කම්මෙ-පහීයි පහීයිත්ථ. ස්සාදි+එය්‍යාදි+ත්වාදීසුපි ඤෙය්‍යා.

දා=දානෙ, ද්විභාවරස්සත්තානි, ලලොපො, දදාති, දදන්ති ඉච්චාදි. ''ගමවදා'' දිනා දජ්ජාදෙසෙ දජ්ජති, දජ්ජන්ති ඉච්චාදි. ලස්සෙ+කාරෙ දානං දෙති ඉච්චාදි.

22. දාස්ස දං වා මිමෙස්ව+ද්වත්තෙ

අද්විත්තෙ වත්තමානස්ස දාස්ස දං හොති වා මිමෙසු. වග්ගන්තං, දම්මි දෙමි, දම්ම දෙම. ඊකාරෙ දීයති ඉච්චාදි. අනාගතත්ථෙ ඉඤාගමෙ සරලොපාදි, දදිස්සති, දදිස්සන්ති. දජ්ජිස්සති, දජ්ජිස්සන්ති. ලවිකරණෙ දස්සති, දස්සන්ති. අජ්ජතනෙ-අදදි, අදදිංසු, අදජ්ජි, අදජ්ජිංසු, අදාසි, අදංසු. අනජ්ජතනෙ-අදදා, අදදු. කාලාතිපත්තියං-අදදිස්ස අදජ්ජිස්ස, ලෙ අදස්ස, දස්සංසු. එය්‍යාදිම්හි-දදෙ දදෙය්‍ය දජ්ජෙ දජ්ජෙය්‍ය. ''ටා''ති බහුලාධිකාරා දජ්ජාදෙසා පරස්ස එය්‍යස්ස ටා, දජ්ජා, දජ්ජුං දජ්ජෙය්‍යං දදෙය්‍යුං. ත්වාදීසු-දදාතු, දදන්තු, දජ්ජතු, දජ්ජන්තු, ලස්සෙ+කාරෙ දෙතු, දෙන්තු ඉච්චාදි. සබ්බත්ථ කම්මෙපි යොජනීයං.

ධා=ධාරණෙ, තාාදිම්හි වග්ගහණෙන ද්විත්තෙ පුබ්බාකාරස්ස රස්සත්තෙ ලලොපෙ ''චතුත්ථදුතියානං තතියපඨමා''ති පුබ්බධකාරස්ස දකාරෙ ච කතෙ දධාති, දධන්ති. පිපුබ්බො, ''තදමිනා'' දිනා ආස්ස ලොපො, ''ධාස්ස හො''ති ද්විත්තෙ පරස්ස ධාස්ස හකාරො, ද්වාරං පිදහති, පිදහන්ති. ලස්සෙ+කාරෙ නිධෙති, නිධෙන්ති. කම්මෙ-විධීයති, විධීයන්ති ඉච්චාදි. ධස්සති, පිදහිස්සති, පරිදහෙස්සති. අධාසි, පිදහි. අධස්ස, පිදහිස්ස. දධෙ දධෙය්‍ය, පිදහෙ පිදහෙය්‍ය. දදාතු, පිදහතු, නිධෙතු, නිධෙන්තු ඉච්චාදි. (ජුහොතාාදයො).

හූවාදි ච ජුහාදි ච, හුවාදිධාතවො ඩි+මෙ;
සවුද්ධිකහූවාදීහි, තිධා භෙදං උපෙන්ති තෙ.

(හූවාදිනයො.)

අධුනා විකරණපභෙදපකාසනත්ථං රුධාදීනං අට්ඨගණානං කානිචි රූපානි උදාහරියන්තෙ –

රුධ=ආවරණෙ, තසාදයො හොන්ති. එව+මුපරිපි සබ්බගණෙසු.

5,19. මඤ්ච රුධාදීනං

රුධාදිකො අපරොක්ඛෙසු කත්තුවිහිතමාන+න්ත+තසාදීසු ලො හොති මඤ්ච+න්තසරා පරො. නිග්ගහීතස්ස වග්ගන්තං, ‘‘ලහුස්සුපන්තස්සා’’ති සංයොගත්තා න වුද්ධි. සො මග්ගං රුන්ධති, රුන්ධන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-නිපුබ්බො කොසා ධස්ස චවග්ග+පුබ්බරූප+තතියක්ඛරජකාරා, තෙන මග්ගො නිරුජ්ඣති ඉච්චාදි. ඉඤාගමෙ රුන්ධිස්සති, නිරුජ්ඣිස්සති. අරුන්ධි, අරුන්ධිංසු. නිරුජ්ඣිත්ථො, නිරුජ්ඣි, නිරුජ්ඣිංසු. අරුන්ධිස්ස, අරුන්ධිස්සංසු, නිරුජ්ඣිස්ස, නිරුජ්ඣිස්සංසු. රුන්ධෙ රුන්ධෙයා, නිරුජ්ඣෙ නිරුජ්ඣෙයා. රුන්ධතු, රුන්ධන්තු. ත්වං රුන්ධ රුන්ධාහි. නිරුජ්ඣතු, නිරුජ්ඣන්තු ඉච්චාදි.

ඡිද=ද්වෙධාකරණෙ, ඡින්දති, ඡින්දන්ති. කම්මෙ-ඡිජ්ජති, ඡිජ්ජන්ති. භවිස්සතිපච්චයෙ – ‘‘ලභ වසච්ඡිදා’’ දිනා ච්ඡඩාදෙසෙ ඡෙච්ඡති ඡින්දිස්සති. කම්මෙ-පුබ්බරූපං, ඡිජ්ජිස්සති, ඡිජ්ජිස්සන්ති. අඡින්දි ඡින්දි, අච්ඡෙජ්ජි, අච්ඡෙජ්ජිංසු. අච්ඡින්දිස්සා අඡිජ්ජිස්සා. ඡින්දෙ ඡින්දෙයා, ඡිජ්ජෙ ඡිජ්ජෙයා, ඡින්දතු, ඡින්දන්තු, ඡිජ්ජතු, ඡිජ්ජන්තු ඉච්චාදි.

භුජ=පාලනජ්ඣොහාරෙසු, භුඤ්ජති, භුඤ්ජන්ති ඉච්චාදි. භවිස්සතිම්හි ‘‘භුජ+මුච+වච+විසානං ක්ඛඩ’’ති ධාත්වන්තෙන සහ ස්සස්ස ක්ඛඩාදෙසෙ වුද්ධි, භොක්ඛති, භුඤ්ජිස්සති, භොක්ඛන්ති, භුඤ්ජිස්සන්ති ඉච්චාදි.

මුච=මොචනෙ, මුඤ්චති, මුඤ්චන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-මුච්චති, මුච්චන්ති ඉච්චාදි. (රුධාදිනයො).

දිව=කීළා විජිගිංසා වොහාර ජුති ථුති ගතීසු,

5,21. දිවාදීහි යක

දිවාදීහි කත්තරි ලවිසයෙ යක හොති. කකාරො කානුබන්ධකාරියත්ථො, එව+මුපරි ච. වස්ස බකාරෙ පුබ්බරූපං, සො ජුතං දිබ්බති, දිබ්බන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-කොය තෙන දිබ්බති, දිබ්බන්ති ඉච්චාදි. දිබ්බිස්සති, තෙන දිබ්බිස්සති. අදිබ්බි දිබ්බි. තෙන අදිබ්බි දිබ්බි. අදිබ්බිස්ස. තෙන අදිබ්බිස්ස. දිබ්බෙ දිබ්බෙයා. තෙන දිබ්බෙ දිබ්බෙයා. දිබ්බතු. තෙන දිබ්බතු ඉච්චාදි.

සිව=තන්තුසන්තානෙ, සිබ්බති, සිබ්බන්ති ඉච්චාදි. පද=ගමනෙ, උපුබ්බො, චවග්ගපුබ්බරූපානි, උප්පජ්ජති, උප්පජ්ජරෙ උප්පජ්ජන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙකො තෙන පටිපජ්ජතෙ ඉච්චාදි. භාවෙ-උප්පජ්ජතෙ තයා. බුධ=අවගමනෙ, ඣකාරපුබ්බරූපානි යක්ඛරෙසු. ධම්මං බුජ්ඣති, බුජ්ඣරෙ බුජ්ඣන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-මයා ධම්මො බුජ්ඣතෙ ඉච්චාදි. යුධ=සම්පහාරෙ, යුජ්ඣති+ච්චාදි. නහ=බන්ධනෙ, ''හස්ස විපල්ලාසො''ති යෙ විපල්ලාසො, සන්නය්හති+ච්චාදි. මන=ඤාණෙ, ඤ්ඤකාර+පුබ්බරූපානි, මඤ්ඤති+ච්චාදි. තුස=තුට්ඨිම්හි, පුබ්බරූපෙ තුස්සති+ච්චාදි. සම=උපසමෙ, සම්මති+ච්චාදි.

ජන=ජනනෙ, ''ජනිස්සා''ති ආ හොති කානුබන්ධෙ බහුලාධිකාරා, සො ජායති, ජායන්ති+ච්චාදි. කම්මෙ-ජනිතුං පයොජෙතීති ''පයොජකබ්‍යාපාරෙ ණාපි චෙ''ති ණිම්හි ''අඤ්ඤත්‍රාපී''ති වුද්ධිපටිසෙධෙ ක්‍යම්හි ''දීඝො සරස්සා''ති දීඝෙ ච කතෙ තෙන ජනීයති, ජනීයන්ති ඉච්චාදි. සො ජායිස්සති. තෙන ජනිස්සති. සො අජායි, තෙන අජනීයි. සො අජායිස්ස, තෙන අජනීයිස්ස. සො ජායෙ ජායෙය්‍ය, තෙන ජනීයෙය්‍ය. සො ජායතු, තෙන ජනීයතු ඉච්චාදි. (දිවාදිනයො).

තුද=බ්‍යථනෙ,

5,22. තුදාදීහි කො

තුදාදීහි කත්තරි ලවිසයෙ කො හොති. තුදති, තුදන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-තුද්‍යති තුජ්ජති, තුද්‍යරෙ තුද්‍යන්ති, තුජ්ජරෙ තුජ්ජන්ති+ච්චාදි. තථා තුදිස්සති තුජ්ජිස්සති. අතුදි, අතුදිංසු, අතුජ්ජි. අතුදිස්ස අතුජ්ජිස්ස, තුදෙය්‍ය තුජ්ජෙය්‍ය. තුදතු, තුදන්තු, තුජ්ජතු ඉච්චාදි.

විස=පවෙසනෙ, පපුබ්බො. සො ගාමං පවිසති ඉච්චාදි. කම්මෙ-පවිසීයති ඉච්චාදි. පවිසිස්සති. පවිසීයිස්සති. පාවිසි, ඊම්හි ''භුජමුචා'' දිනා යොගවිභාගා ක්ඛඬ. පාවිසි, පවිසි පාවෙක්ඛි, පථවිං පාවිසිංසු පවිසිංසු. පාවිසීයි. පාවිසිස්ස පවිසිස්ස. පාවිසීයිස්ස. පවිසෙ පවිසෙය්‍ය, විකරණලොපො පවිසීයෙය්‍ය. පවිසතු, පවිසීයතු ඉච්චාදි. නුදති. දිස=උච්චාරණෙ, උද්දිස්සති, ලිඛති, තුසති ඉච්චාදි. (තුදාදිනයො).

ජි=ජයෙ,

5,23. ජ්‍යාදීහි ක්නා

ජ්‍යාදීහි කත්තරි ලවිසයෙ ක්නා හොති. න වුද්ධි. කිලෙසෙ ජිනාති, ජිනන්ති. තෙන කිලෙසො ජීයති, ජීයන්ති, ක්‍යො දීඝො. ජිනිස්සති, ජිනිස්සන්ති. අජිනි

ජිනි. අජීයි, අජීයිත්ථ. අජිනිස්ස. අජීයිස්ස. ජිනෙය්‍ය. ජිනාතු ඉච්චාදි. චි=චයෙ, තථා චිනාති, චිනන්ති ඉච්චාදි.

ඤා=අවබොධනෙ,

5,120. ඤාස්ස නෙ ජා

ඤාධාතුස්ස ජා හොති නකාරෙ. විජානාති.

61. ඤාස්ස සනාස්ස නායො තිම්හි

සනාස්ස ඤාස්ස නායො වා හොති තිම්හි. නායති, විජානාති ඉච්චාදි. කම්මෙ-විඤ්ඤායති ඉච්චාදි. කොය ''ආස්සෙ වා''ති එත්ථ ''ආස්සෙ''ති යොගවිභාගා ආස්ස එ හොති, යස්ස ද්විත්තෙ ඤෙය්‍යාති, ඤෙය්‍යන්ති ඉච්චාදි. විජානිස්සති, විජානිස්සන්ති. කම්මෙ – ''ක්‍ය්‍යස්ස ස්සෙ''ති ක්‍ය්‍යලොපෙ රස්සෙ ච කතෙ ඤාස්සති, ඤාස්සන්ති, විඤ්ඤායිස්සති, පඤ්ඤායිස්සති.

65. ස්සස්ස හි කම්මෙ

ඤාතො පරස්ස ස්සස්ස හි වා හොති කම්මෙ, පඤ්ඤායිහිති, පඤ්ඤායිහින්ති. අඤාගමෙ සමජානි, සංජානි, සංජානිංසු. සමජා- නිංසු. කම්මෙ-පඤ්ඤායි, පඤ්ඤායිංසු. අජානිස්ස. කම්මෙ-අඤ්ඤායිස්ස.

63. එය්‍යස්සි+යාඤා වා

ඤාතො පරස්ස එය්‍යස්ස ඉයා+ඤා හොන්ති වා. ජානියා.

62. ඤාම්හි ජං

ඤාදෙසෙ සනාස්ස ඤාස්ස ජං වා හොති. ජඤ්ඤා, ජානෙය්‍ය, ජානෙය්‍යුං. කම්මෙ-පඤ්ඤායෙය්‍ය, පඤ්ඤායෙය්‍යුං. විජානාතු, විජානන්තු. කම්මෙ- විඤ්ඤායතු ඉච්චාදි.

මා=මානෙ, ''ආ ඊ ස්සාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඤ'' ඉති ඉඤඉති යොගවිභාගා ඉඤාගමෙ පුබ්බසරලොපො, මිනාති, මිනන්ති. කම්මෙ-මීයති ඉච්චාදි. ලූ=ඡෙදනෙ, ''ක්ණාක්නාසු රස්සො''ති ධාතුස්ස රස්සො, ලුනාති, ලුනන්ති. කම්මෙ-ලූයති ඉච්චාදි. ධු=කම්පනෙ, ධුනාති ඉච්චාදි. (ජ්‍යාදිනයො).

කී=දබ්බවිනිමයෙ,

24. ක්‍යාදීහි ක්ණා

ක්‍යාදීහි ලවිසයෙ ක්ණා හොති. ''ක්ණාක්නාසු රස්සො''ති රස්සෙ කිණාති, කිණන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-වික්කීයති, වික්කීයන්ති. වික්කිණිස්සති, වික්කිණිස්සන්ති. වික්කීයිස්සති, වික්කීයිස්සන්ති. අකිණි, වික්කිණි, වික්කීයි. අකිණිස්ස, වික්කිණිස්ස. වික්කිණෙ වික්කිණෙය්‍ය.

වික්කීයෙ. වික්කීයෙය්‍ය. වික්කිණාතු, වික්කිණන්තු, වික්කීයතු, වික්කීයන්තු ඉච්චාදි. සු=සවනෙ, සුණාති, සුණන්ති ඉච්චාදි.

සක=සත්තියං,

5,121. සකා+පානං කුක+කු ණෙ

සක+ආපානං කුක+කුඉච්චෙතෙ ආගමා හොන්ති ණෙ. සක්කුණාති, සක්කුණන්ති. සක්කුනාති, සක්කුනන්ති.

53. ස්සෙ වා

සකස්මා ක්ණාස්ස ක්ඛො වා හොති ස්සෙ. සක්ඛිස්සති, සක්ඛිස්සන්ති.

58. සකා ක්ණාස්ස ඛ ඊආදො

සකස්මා ක්ණාස්ස ඛො වා හොති ඊආදීසු. අසක්ඛි සක්ඛි, සක්ඛිංසු. අසක්ඛිස්ස, අසක්ඛිස්සංසු. සක්කුණෙ සක්කුණෙය්‍ය. සක්කුණාතු, සක්කුණන්තු.

අප=පාපුණනෙ, පපුබ්බො, ''සකා+පානං කුක+කු ණෙ''ති කුකතෙ සම්පත්ති පාපුණාති, පාපුණන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙපාපීයති, පාපීයන්ති. පාපුණිස්සති, පාපුණිස්සන්ති. කම්මෙ-පාපීයිස්සති, පාපීයිස්සන්ති. පාපුණි, පාපුණිංසු. කම්මෙ-පාපීයි, පාපීයිත්ථ. අපාපුණිස්ස. කම්මෙ-අපාපීයිස්ස. පාපුණෙ, පාපුණෙය්‍ය. කම්මෙ-පාපීයෙය්‍ය. පාපුණාතු, පාපුණන්තු. කම්මෙ-පාපීයතු ඉච්චාදි. (ක්‍යාදිනයො).

සු=සවනෙ,

25. ස්වාදීහි ක්ණො

සුආදීහි ලවිසයෙ ක්ණො හොති. කානුබන්ධත්තා න වුද්ධි. ධම්මං සුණොති. පරස්සරලොපෙ සුණොන්ති. කම්මෙ-ක්‍යො දීඝෙ සූයති, සූයන්ති. ද්විත්තෙ සුය්‍යති සුය්‍යන්ති+ච්චාදි. ඉඤාගමෙ සුණිස්සති, සුණිස්සන්ති. කම්මෙ-

කායලොපෙ වුද්ධි. සොස්සති, සොස්සන්ති ඉච්චාදි. අසුණි සුණි, අසුණිංසු සුණිංසු.

60. තෙසු සුතො ක්ණො+ක්ණානං රොට

තෙසු ඊආදීසු සුතො පරෙසං ක්ණො+ක්ණානං රොට වා හොති. රකාරො අනුබන්ධො. ටො සබ්බාදෙසත්ථො. උස්ස ලොපෙ ද්විත්තං ඊස්ස සි ච. අස්සොසි, අස්සොසිංසු. ''ඉංස්ස ච සිඤ''ති යොගවිභාගා සිඤ, අස්සොසිංසු, පච්චස්සොසුං. අසුයි, අසුයිත්ථ. අසුණිස්ස, තෙන අසුයිස්ස. සුණෙ සුණෙය්‍ය, සුණෙය්‍යං. තෙන සුයෙ සුයෙය්‍ය. සුණාතු, සුණන්තු. සුයතු, සුයන්තු ඉච්චාදි.

ගි=සද්දෙ, ගිණොති. ගිණන්ති. ත්වං ගිණොසි. ගිණිස්සති, ගිණිස්සන්ති. අගිණිස්ස. ගිණෙය්‍ය. ගිණොතු ඉච්චාදි. වු=සංවරණෙ, ආවුණොති, ආවුණන්ති. ආවුණොසි ඉච්චාදි. සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං. (ස්වාදිනයො).

තන=විත්ථාරෙ,

26. තනාදිත්වො

තනාදිතො කත්තරි ලවිසයෙ ඔ හොති. කිත්තිං තනොති, තනොන්ති ඉච්චාදි.

76. ඔවිකරණස්සු පරච්ඡක්කෙ

ඔවිකරණස්ස උ හොති පරච්ඡක්කවිසයෙ. තනුතෙ, තන්වන්තෙ. තනුසෙ, තනුව්හෙ. තන්වෙ, තන්වම්හෙ. කම්මෙ –

5,138. තනස්සා වා

තනස්ස වා ආ හොති ක්‍යෙ. පපුබ්බො, පතායති. පතඤ්ඤති, පතායරෙ පතායන්ති පතඤ්ඤරෙ පතඤ්ඤන්ති+ච්චාදි. තථා විකරණලොපෙ ඉඤාගමෙ ච තනිස්සති, තනිස්සන්ති. පතායිස්සති. අතනි, අතනිංසු. අතනිස්ස. පතායිස්ස. තනෙය්‍ය, තනෙය්‍යුං. තනොතු, තනොන්තු ඉච්චාදි.

කර=කරණෙ,

5,177. කරස්ස සොස්ස කුබ්බ+කුරු+කයිරා

කරස්ස ස ඔකාරස්ස කුබ්බාදයො වා හොන්ති න්ත+මාන+තයාදීසු. කුබ්බති, කුබ්බන්ති. කරොති, කරොන්ති. කරොසි, කරොථ.

23. කරස්ස සොස්ස කුං

කරස්ස ස ඔකාරස්ස කුං වා හොති මිමෙසු. කුම්මි කරොමි. කුම්ම කරොම. පරච්ඡක්කෙ කුරුතෙ කුබ්බතෙ, කුබ්බන්තෙ ඉච්චාදි. කයිරති, කයිරන්ති ඉච්චාදි. කම්මෙ-ක්‍යස්ස ද්විත්තෙ ඊස්ස රස්සො, කරියති, කරීයති වා ඉච්චාදි. ''තවග්ගවරණා'' දිනා යෙ රස්ස යකාරෙ කයතී, කයන්ති. බහුලාධකාරා කම්මෙ ක්වචි ඉමිනා කයිරාදෙසෙ තෙන කයිරති, කයිරන්ති ඉච්චාදි. හවිස්සතිම්හි –

25. හාස්ස වා+හඩ ස්සෙන

කරස්ස සොස්ස හාස්ස ච ආහඩ වා හොති ස්සෙන සහ. කාහති, කාහන්ති ඉච්චාදි. ඉඤාගමෙ කාහිති, කාහින්ති ඉච්චාදි. ආහඩාදෙසාභාවපක්ඛෙ කරිස්සති, කරිස්සන්ති ඉච්චාදි. අජ්ජතනෙ –

24. කා ඊආදීසු

කරස්ස ස ඔකාරස්ස කා හොති වා ඊආදීසු.

44. දීඝා ඊස්ස

දීඝතො පරස්ස ඊස්ස සි වා හොති. අකාසි. ඊලොපෙ අකා, අකංසු. ඔස්ස සිආදෙසෙ අකාසි. සිඤාගමෙ අකාසිත්ථ. අකාසි, අකාසිං, අකාසිම්හ. අඤ්ඤත්‍ර අකරිකරි, අකරිංසු කරිංසු අකංසු ඉච්චාදි. තෙන අකරීයි ඉච්චාදි. අකරිස්ස ඉච්චාදි. කම්මෙ-අකරීයිස්ස ඉච්චාදි. එය්‍යාදිම්හි ''ක්වචි විකරණානං''ති ඔවිකරණලොපෙ කරෙකරෙය්‍ය, කරෙය්‍යුං ඉච්චාදි. කුබ්බෙ කුබ්බෙය්‍ය ඉච්චාදි.

71. ඨා

කයිරා පරස්ස එය්‍යස්ස ඨා හොති. සො කයිරා.

70. කයිරෙ+ය්‍යස්සෙ+ය්‍යුමාදීනං

කයිරා පරස්ස එය්‍යුමාදීනං එය්‍යස්ස ලොපො හොති. කයිරුං. ත්වං කයිරාසි, කයිරාථ. කයිරාමි, කයිරාම.

72. එථස්සා

කයිරා පරස්සෙ+ථස්ස ආ හොතීතිආදිස්ස එස්ස ආ හොති. කයිරාථ ධීරො. කම්මෙ-කරියෙය්‍ය, කරියෙය්‍යු+මිච්චාදි. කරොතු කුරුතු වා, කුබ්බන්තු කරොන්තු ඉච්චාදි. පරච්ඡක්කෙ-කුරුතං, කුබ්බන්තං. කුරුස්සු කරස්සු ඉච්චාදි. ''එඔන+ම වණ්ණෙ''ති අකාරො. කුරුව්හො, කුබ්බෙ, කුබ්බාමසෙ. කම්මෙ-කරීයතු ඉච්චාදි.

5,133. කරොතිස්ස ඛො

පාදිතො පරස්ස කරස්ස ක්වචි ඛ හොති. අභිසඞ්ඛරොති ඉච්චාදි. සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. ''තදමිනා''දිනා ඛාදෙසෙ අභිසංඛාසීති විසෙසො. සක=සත්තියං, සක්කොති ඉච්චාදි. අප=පාපුණනෙ, පපුබ්බො, පප්පොති ඉච්චාදි. (තනාදිනයො).

චුර=ථෙයෙ‍්‍ය,

1,15. චුරාදිතො ණි

චුරාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි සකත්ථෙ ණි පරො හොති. ''ණිණාප්‍යාපීහි වා''ති විකප්පෙන ලො. ධනං චොරයති චොරෙති ඉච්චාදි. කම්මෙ-චොරීයති ඉච්චාදි. චොරයිස්සති චොරෙස්සති ඉච්චාදි. කම්මෙ-චොරීයිස්සති ඉච්චාදි. අචොරයි චොරයි අචොරෙසි චොරෙසි ඉච්චාදි. අචොරයිස්ස ඉච්චාදි. කම්මෙ-අචොරීයිස්ස ඉච්චාදි. චොරයෙ චොරයෙය්‍ය ඉච්චාදි. චොරෙතු චොරෙන්තු ඉච්චාදි.

චින්ත=චින්තායං, සංයොගත්තා න වුද්ධි, චින්තෙති චින්තයති, චින්තෙන්ති. කම්මෙ-චින්තීයති, චින්තීයන්ති ඉච්චාදි. මන්ත=ගුත්තභාසනෙ, මන්තෙති මන්තයති ඉච්චාදි. පාල=රක්ඛණෙ, සො ධම්මං පාලෙති පාලයති. තෙන පාලීයති+ච්චාදි. (චුරාදිනයො).

> භූවාදි ච රුධාදි ච, දිවාදි ච තුදාදයො;
> ජ්‍යාදී කියාදී ස්වාදී ච, තනාදී ච චුරාදයො.

(විකරණවිධානං).

5,1. තිජ+මානෙහි ඛ+සා ඛමා+වීමංසාසු

ඛන්තියං තිජා, වීමංසායං මානා ච ඛ+සපච්චයා හොන්ති යථාක්කමං. තිජ=නිසානෙ, අකාරස්සා+පයොගො. ඛෙ ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති පත්තෙ+කාරස්ස ''අඤ්ඤත්‍රාපී''ති පටිසෙධො. යකාරවජ්ජිතබ්‍යඤ්ජනස්ස ''පරරූප+මයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ''ති පරරූපඤ්ච. ''චතුත්ථදුතියා'' දිනා පඨමක්ඛරකකාරෙ ච ''ඛඡසාන+මෙකස්සරො+දි ද්වෙ''ති තික්ඛ තික්ඛ ඉති ද්විභාවෙ ''ලොපො+නාදිබ්‍යඤ්ජනස්සා''තිආදිතො+ඤ්ඤස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපෙ ච කතෙ තිතික්ඛධාතුතො ත්‍යාදිපච්චය+ලවිකරණානි. තිතික්ඛති ඉච්චාදි පුරිමසමං. කම්මෙ-තිතික්ඛීයති ඉච්චාදි. ඉතො පරං කම්මොදාහරණං න කරිස්සාම.

මාන=පූජායං+තිමස්මා සපච්චය, ද්විත්තාදිම්හි කතෙ ''මානස්ස වී පරස්ස ච මං''ති පුබ්බමානස්ස වී ච පරමානස්ස මඤ්ච හොති. වීමංසධාතුතො තිපච්චයාදිම්හි කතෙ වීමංසති ඉච්චාදි. තිතික්ඛිස්සති, වීමංසිස්සති ඉච්චාදි. එව+මුපරිපි අජ්ජතනාදීසුපි යොජෙතබ්බං. පයොජකත්තා ණි, ''ණිණාපාපීහි වා''ති ලවිකරණං, තෙජයති තෙජෙති. තථා චුරාදිත්තා න ලවිකරණං, මානයති මානෙති.

5,2. කිතා තිකිච්ඡා+සංසයෙසු ඡො

තිකිච්ඡායං සංසයෙ ච වත්තමානා කිතා ඡො හොති. කිත=නිවාසෙ, ඡපච්චයෙ පුබ්බෙව පරරූපාදිම්හි ච කතෙ ''කිතස්සා+සංසයෙ වා''ති ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස තිආදෙසෙ තිකිච්ඡධාතුතො තයාදයො. තිකිච්ඡති, තිකිච්ඡන්ති+ච්චාදි. විපුබ්බතො කිතා ඡප්පච්චයාදිම්හි කතෙ ''කවග්ගහානං චවග්ගජා''ති ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස කස්ස චො. විචිකිච්ඡති, විචිකිච්ඡන්ති+ච්චාදි. පයොජකත්තා කෙතයති+ච්චාදි පුරිමසමං.

5,3. නින්දායං ගුප+බධා බස්ස භො ච

නින්දායං ගුප+බධෙහි ඡො හොති බස්ස භො ච. ගුප=රක්ඛනෙ+තීමස්මා ඡප්පච්චයෙ ''අඤ්ඤත්‍රාපී''ති ඔත්තාභාවෙ ච පරරූපාදිම්හි ''කවග්ගහා'' දිනා ගස්ස ජෙ ච කතෙ ''ගුපිස්සුස්සා''ති ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස උස්ස ඉ හොති. තයාදි+ලවිකරණාදිම්හි ජිගුච්ඡති ඉච්චාදි. නින්දායං-බධ=බන්ධනෙ+තීමස්මා ඡප්පච්චයෙ ච ඉමිනාව බස්ස භකාරෙ ච පරරූපෙ පඨමක්ඛරෙ භච්ඡභච්ඡඉති ද්විත්තෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපෙ ''චතුත්ථදුතියානං තතියපඨමා''ති ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස භස්ස බකාරෙ ''බඡසෙස්වස්සී''ති ඉකාරෙ දීඝෙ ච කතෙ බීභච්ඡධාතුතො තයාදයො හොන්ති. බීභච්ඡති, බීභච්ඡන්ති ඉච්චාදි. අඤ්ඤත්‍ර ගොපෙති+ච්චාදි.

5,4. තුංස්මා ලොපො චි+ච්ඡායං තෙ

තුමන්තතො ඉච්ඡාය+මත්ථෙ තෙ ඛ+ස+ඡා හොන්ති බහුලං, තුංපච්චයස්ස ලොපො ච හොති, සුතත්තා. භුජ=පාලන+ජ්ඣොහාරෙසු. භොජනායාති විග්ගය්හ ''තුං+තායෙ''ච්චාදිනා තුංපච්චයෙ ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති ඔකාරෙ පරරූපෙ ච කතෙ භොත්තු+මිච්ඡතීති විග්ගය්හ ඉමිනා ඛපච්චයෙ තුංපච්චයස්ස ඉමිනා ච ලොපෙ ''නිමිත්තාභාවෙ නෙමිත්තිකස්සාපි ච අභාවො''ති ඤායා පරරූපඔකාරානං අභාවෙ ඛස්ස පරරූප+ඛකාරාදිම්හි ච කතෙ භුක්ඛ භුක්ඛ ඉති ද්විත්තෙ තතියබකාරො හොති, බුභුක්ඛධාතුතො තයාදයො හොන්ති, බුභුක්ඛති, බුභුක්ඛන්ති ඉච්චාදි.

ජි=ජයෙ, ජයනාය ඉති විග්ගය්හ පුරෙ විය තුමාදිම්හි කතෙ ජෙතු+මිච්ඡතීති විග්ගය්හ සප්පච්චයෙ ජිස ජිස ඉති ද්විත්තෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපෙ ද්විත්තෙ පරස්ස ජිස්ස ''ජිහරානං ගිං''ති ගිං. ජිගිංසධාතුතො තයාදීසු ජිගිංසති, ජිගිංසන්ති ඉච්චාදි.

සස=අදනෙ, සසිතු+මිච්ඡති ඡප්පච්චයාදිම්හි පුරෙ විය කතෙ සස්ස ''කවග්ගහා''දිනා ඝො ඝස්ස ''චතුත්ථදුතියා'' දිනා ජකාරෙ ''ඛඡසෙස්වස්සි''ති ඉකාරෙ ච කතෙ ජිඝච්ඡධාතුතො තයාදයො හොන්ති. ජිඝච්ඡති, ජිඝච්ඡන්ති+ච්චාදි.

5,5. ඊයො කම්මා

ඉච්ඡාකම්මතො ඉච්ඡාය+මත්ථෙ ඊයපච්චයො හොති. පුත්ත+මිච්ඡතීති ඊයපච්චයෙ ඊයාදිවුත්තිත්තා ''එකත්ථතායං''ති විභත්තිලොපො. පුත්තීයති, පුත්තීයන්ති+ච්චාදි.

5,6. උපමානා+චාරෙ

කම්මතො උපමානා ආචාරත්ථෙ ඊයො හොති. පුත්ත+මිවා+චරති පුත්තීයති සිස්සං, පුත්තීයන්ති+ච්චාදි.

5,7. ආධාරාති

ඊයො හොති. කුටිය+මිවා+චරති කුටීයති පාසාදෙ. පාසාදෙවා+චරති පාසාදීයති කුටියං, පාසාදීයන්ති+ච්චාදි.

5,8. කත්තුතා+යො

කත්තුතො+පමානා ආචාරත්ථෙ ආයො හොති. පබ්බතො ඉවා+චරති සීලාදිගුණයොගතොති පබ්බතායති යොගී, පබ්බතායධාතුතො තයාදයො.

5,9. ච්‍යත්ථෙ

කත්තුතො අභූතතබ්භාවෙ ආයො හොති බහුලං. භුසොති පධමන්තතො අභුසො භුසො භවතීති භුසායති, භුසායන්ති ඉච්චාදි. ''විච්ඡාභික්ඛඤ්ඤෙසු ද්වෙ''ති ආභික්ඛඤ්ඤත්ථෙ ද්විත්තෙ අපටපටා පටපටා භවතීති ආයෙ පටපටායති, පටපටායන්ති+ච්චාදි. අලොහිතො ලොහිතො භවති ලොහිතායති.

5,10. සද්දාදීනි කරොති

සද්දාදීහි දුතියන්තෙහි කරොතීති අස්මිං අත්ථෙ ආයො හොති. සද්දං කරොති සද්දායති. එවං වෙරායති, කලහායති, ධූපායති+ච්චාදි.

5,11. නමොත්ව+ස්සො

නමොඉච්චස්මා කරොතීති අස්මිං අත්ථෙ අස්සො හොති. නමො කරොතීති අස්මිං අත්ථෙ අස්සපච්චයෙ තයාදයො හොන්ති, තථාගතං නමස්සති, නමස්සන්ති ඉච්චාදි.

5,12. ධාත්වත්ථෙ නාමස්මි

නාමස්මා ධාත්වත්ථෙ බහුල+මි හොති. හත්ථිනා අතික්කමතීති ඉපච්චයෙ ලවිකරණ+එකාර+අයාදෙසෙසු කතෙසු අතිහත්ථයති. එවං වීණාය උපගායති උපවීණායති, විනයං දළ්හං කරොති දළ්හයති, විසුද්ධා හොති රත්ති විසුද්ධායති, කුසලං පුච්ඡති කුසලායති+ච්චාදි.

5,13. සච්චාදීහා+පි

සච්චාදීහි ධාත්වත්ථෙ ආපි හොති. සච්ච+මාචික්ඛතීති ආපිම්හි තයාදිපච්චයෙ ‘‘ණි+ණාපයා+දීහි වා’’ති ලවිකරණ+එ+අයාදෙසා. සච්චාපයති, සච්චාපෙති ඉච්චාදි. අත්ථ+මාචික්ඛති අත්ථාපයති. එවං වෙදාපයති. සුක්ඛං කරොතීති සුක්ඛාපයති සුක්ඛාපෙති ඉච්චාදි.

5,16. පයොජකබ්‍යාපාරෙ ණාපි ච

කත්තාරං යො පයොජෙති, තස්ස බ්‍යාපාරෙ ක්‍රියත්ථා ණි+ණාපී හොන්ති බහුලං.

ණිපච්චයො උවණ්ණන්තා, ආතො ණාපෙව හොති+හ;
ද්වෙ ද්වෙ+කො හොති වා සෙසෙ, බහුලංතයනුවුත්තියා.

අකම්මකාපි හොන්තෙව, ණි+ණාපයන්තා සකම්මකා;
සකම්මකා ද්විකම්මා+ස්සු, ද්විකම්මා ච තිකම්මකා.

තස්මා කත්තරි කම්මෙ ච, ණි+ණාපීනං තු සම්භවො;
න භාවෙ සුද්ධකත්තා තු, කම්මං හොති පයොජකෙ.

නයාදීනං පධානඤ්ච, අපධානං දුහාදිනං;
සුද්ධකත්තා ණි+ණාපීසු, කම්ම+මක්ඛාත ගොචරං.

භවිතුං පයොජයතීති අත්ථෙ ඉමිනා ණිප්පච්චයො. ණකාරො ණානුබන්ධකාරියත්ථො. ‘‘යුවණ්ණාන+මෙ+ඔ පච්චයෙ’’ති ඔකාරෙ ‘‘ආයා+වා ණානුබන්ධෙ’’ති ණානුබන්ධෙ ආවාදෙසො. තයාදිම්හි ‘‘ණි+ණාපයා+පීහි වා’’ති ලවිකරණෙ එකාරෙ ‘‘එඔන+මයවා සරෙ’’ති

අයාදෙසො. සො සමාධිං භාවයති භාවෙති, භාවයන්ති භාවෙන්ති+ච්චාදි. කම්මෙ-තෙන සමාධි භාවීයති+ච්චාදි. එත්ථ ''දීඝො සරස්සා''ති කොය ඉකාරස්ස දීඝො. භාවයිස්සති භාවෙස්සති, භාවයිස්සන්ති භාවෙස්සන්ති+ච්චාදි. අජ්ජතනෙ ඊස්ස සිම්හි අභාවෙසි භාවෙසි, අභාවයි භාවයි, අභාවයිංසු භාවයිංසු. පරස්සරලොපෙ අභාවෙසුං භාවෙසුං, අභාවයංසු භාවයංසු, අභාවයුං භාවයුං ඉච්චාදි. කම්මෙ-අභාවීයි භාවීයි ඉච්චාදි. අභාවිස්ස අභාවයිස්ස, අභාවිස්සංසු අභාවයිස්සංසු. කම්මෙ-අභාවයිස්සං ඉච්චාදි. භාවෙ භාවෙය්‍ය ඉච්චාදි. කම්මෙ-භාවීයෙය්‍ය ඉච්චාදි. භාවයතු භාවෙතු ඉච්චාදි. කම්මෙ-භාවීයතු ඉච්චාදි.

පචිතුං පයොජෙතීති අත්ථෙ ණි+ණාපී හොන්ති. සො දෙවදත්තෙන ඔදනං පාචයති පාචෙති ඉච්චාදි, තථා පාචාපයති පාචාපෙති+ච්චාදි. කම්මෙ-සො තෙන දෙවදත්තෙන ඔදනො පාචීයති පාචාපීයති+ච්චාදි, භවිස්සත්‍යාදීසුපි යොජෙතබ්බං.

ගන්තුං පයොජෙතීති අත්ථෙ සො තං පුරිසං ගාමං ගමයති ගමෙති ගච්ඡාපයති ගච්ඡාපෙති+ච්චාදි. කම්මෙ-තෙන සො ගාමං ගමීයති ගච්ඡාපීයති+ච්චාදි.

ගුහ=සංවරණෙ, ගුහිතුං පයොජෙතීති ණිම්හි ''ගුහිස්ස සරෙ''ති දීඝො. ගූහයති, ගූහයන්ති ඉච්චාදි.

දිස+දුස=අප්පීතියං, දූසිතුං පයොජෙතීති ණිම්හි ''ණිම්හි දීඝො දූසස්සා''ති දීඝෙ දූසයති+ච්චාදි.

තථා ඉච්ඡන්තං පයොජයති ඉච්ඡාපයති ඉච්ඡාපෙති, එසයති එසෙති. නියච්ඡන්තං පයොජයති නියමයති නියමෙති. තථා ආසයති ආසෙති, අච්ඡාපයති අච්ඡාපෙති. ලාභයති ලාභෙති, එවං වාසයති වාසෙති, වාසාපයති වාසාපෙති. වාහයති වාහෙති, වාහාපයති වාහාපෙති+ච්චාදි. එවං ජීරයති, මාරයති, දස්සයති ඉච්චාදි. හූ=සත්තායං, පහොන්තං පයොජයති පහාවයති පහාවෙති ඉච්චාදි. සායයති සායාපයති සායාපෙති. නායාපයති නායාපෙති. පතිට්ඨාපයති පතිට්ඨාපෙති. රස්සෙ පතිට්ඨපෙති. හන්තුං පයොජයතීති ණි+ණාපී, ''හනස්ස ඝාතො ණානුබන්ධෙ''ති ඝාතාදෙසෙ ඝාතයති ඝාතෙති. තථා ජුහාවයති ජුහාවෙති, ජහාපයති ජහාපෙති. හාපයති හාපෙති. දාපයති දාපෙති. විධාපයති විධාපෙති, පිදහාපයති පිදහාපෙති. (භූවාදිනයො).

ඉදානි රුධාදිඅට්ඨගණා දස්සීයන්තෙ-රොධයති රොධෙති. දෙවයති දෙවෙති. තොදයති තොදෙති. ජයාපයති ජයාපෙති. වික්කයති වික්කයාපෙති. සාවයති සාවෙති. විතානයති විතානෙති. චොරාපයති චොරාපෙති ඉච්චාදි.

බාදීහි පච්චයන්තෙහි, අපි හොන්ති ණි+ණාපයො;
ණි+ණාපිනා+නකානානං, දස්සනඤ්චෙත්ථ සාධනං.

තිතික්ඛන්තං පයොජයති තිතික්ඛෙති තිතික්ඛාපෙති, තිකිච්ඡයති තිකිච්ඡෙති තිකිච්ඡාපයති තිකිච්ඡාපෙති. එවං බුභුක්ඛෙති බුභුක්ඛාපෙති. පබ්බතායයති. පුත්තීයයති ඉච්චාදි. (ඛාදිපච්චයනයො).

ඉති පයොගසිද්ධියං තාාදිකණ්ඩො ඡට්ඨො.

7. ඛාදිකණ්ඩ

අථ ධාතූහියෙව භාව+කම්ම+කත්තු+කරණාදිසාධනසහිතං ඛාදිවිධානං ආරභීයතෙ –

''තිජමානෙහි ඛසා ඛමාවීමංසාසු'' ඉච්චාදීහි පච්චයවිධානඤ්ච පරරූපද්විත්තාදිකාරියඤ්ච තාාදිකණ්ඩෙ වුත්තනයෙනෙව ඤාතබ්බං. තිතික්ඛනං තිතික්ඛා, ''ඉත්ථියමණක්තිකයකයා ච'' ඉති සුත්තෙන අපච්චයො ච ''ඉත්ථිය+මත්වා''ති ආපච්චයො ච හොති. තථා වීමංසනං වීමංසා. ''කිතා තිකිච්ඡාසංසයෙසු ඡො''ති ඡප්පච්චයාදිම්හි කතෙ තිකිච්ඡනං තිකිච්ඡා, විචිකිච්ඡනං විචිකිච්ඡා. ගුප=ගොපනෙ, බධ=බන්ධනෙති ඉමෙහි ධාතූහි ''නින්දායං ගුප+බධා බස්ස භො ච'' ඉති ඡපච්චයාදිම්හි ච ද්විත්තෙ පරබකාරස්ස ඉමිනා භකාරෙ ච කතෙ අපච්චයාදි හොති. ජිගුච්ඡනං ජිගුච්ඡා, බීභච්ඡනං බීභච්ඡා. ''තුංස්මා ලොපො චි+ච්ඡායං තෙ'' ඉති ඉච්ඡාය+මත්ථෙ ඛ+ස+ඡප්පච්චයා හොන්ති. භුජ=පාලනජ්ඣොහාරෙසු, බුභුක්ඛනං බුභුක්ඛා. ජි=ජයෙ, ජිගිංසනං, ජිගිංසා. ඝස=අදනෙ, ජිඝච්ඡනං ජිඝච්ඡා.

27. භාවකම්මෙසු තබ්බානීයා

තබ්බඅනීයා ක්‍රියත්ථා පරෙ භාවකම්මෙසු භවන්ති, බහුලංවිධානා කත්තුකරණාදීසුපි. භූ=සත්තායං, ''යුවණ්ණාන+මෙ ඔපච්චයෙ''ති ඔකාරෙ ''ඌබ්‍යඤ්ජනස්සා''ති ඌආගමො, ඤ්ඤකාරො ආද්‍යාවයවත්ථො. ඔස්ස ''එඔන+ මයවා සරෙ''ති අවාදෙසො, භූයතෙති භවිතබ්බං භවතා භවනීයං. භාවස්සෙ+කත්තා එකවචනමෙව, තඤ්ච නපුංසකලිඞ්ගං.

තබ්බාද්‍යභිහිතො භාවො,
දබ්බමිව පකාසතීති-බහුවචනඤ්ච හොති.

කම්මෙ-අභිපුබ්බො, අභිභූයතෙ අභිභූයිත්ථ අභිභූයිස්සතෙති අභිභවිතබ්බො කොධො පණ්ඩිතෙන, අභිභවිතබ්බා තණ්හා, අභිභවිතබ්බං දුක්ඛං. එවං

අභිභවනීයො අභිභවනීයා අභිභවනීයං, කම්මෙ අභිධෙය්‍යාස්සෙව ලිඞ්ගවචනානි.

විසෙස්සලිඞ්ගාතබ්බාදී, තත්ථා+දො පඤ්ච භාවජා;
නපුංසකෙ සියුං භාවෙ, ක්තො වා+නො අකත්තරි.

භාවස්මිං සණ පුමෙ එවං, ඉයුවණ්ණා ගහාදිජො;
අපච්චයොපි වා+සංඛ්‍යා, තු+මාදිත්වන්තකා සියුං.

ඉතො පරං උපසග්ගපුබ්බතා ච කාලත්තයස්ස වාක්‍යගහණඤ්ච වුත්තනයෙන ඤාතබ්බං, තස්මා අනුරූපවාක්‍යමෙව දස්සයිස්සාම –

ආස=උපවෙසනෙ, ආසනෙ ආසිතබ්බං තයා ආසනීයං. කම්මෙ-උපාසීයතීති උපාසිතබ්බො ගුරු උපාසනීයො. සී=සයෙ, එ+අයාදෙසා, සයනං සයිතබ්බං සයනීයං තයා. අතිසීයතීති අතිසයිතබ්බො කටො තෙ අතිසයනීයො. පද=ගමනෙ, ''පදාදීනං ක්වචී''ති යුක, කකාරො කානුබන්ධකාරියත්ථො, උකාරො උච්චාරණත්ථො, දස්සජො පුබ්බරූපඤ්ච, උප්පජ්ජනං උප්පජ්ජිතබ්බං උප්පජ්ජනීයං. පටිපජ්ජීයතීති පටිපජ්ජිතබ්බො මග්ගො පටිපජ්ජනීයො. බුධ=ඤාණෙ, බුජ්ඣතෙති බුජ්ඣිතබ්බො ධම්මො බුජ්ඣනීයො. සු=සවනෙ, සූයතෙති සොතබ්බො ධම්මො, ඤ්ඤිම්හි නාගමෙ ''තථනරානං ටඨණලා''ති ණෙ ච කතෙ ''න තෙ කානුබන්ධ+නාගමෙසූ''ති ඔකාරාභාවො. සුණිතබ්බො, සවනීයො. කර=කරණෙ –

95. පරරූප+මයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ

ක්‍රියත්ථාන+මන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස පරරූපං හොති යකාරතො අඤ්ඤස්මිං බ්‍යඤ්ජනෙ. කරීයතීති කත්තබ්බො ධම්මො, කත්තබ්බා පූජා, කත්තබ්බං කුසලං.

119. තුං+තුන+තබ්බෙසු වා

තුමාදීසු කරස්සා හොති වා. කාතබ්බං හිතං.

171. රා නස්ස ණො

රන්තතො ක්‍රියත්ථා පච්චයනකාරස්ස ණ හොති. කරණීයො.

හර=හරණෙ, හරීයතීති හරිතබ්බො හරණීයො. ගහ=උපාදානෙ ''මං වා රුධාදීනං''ති අන්තසරා පරොමං වා හොති. මකාරො+නුබන්ධො. ''ණො නිග්ගහීතස්සා''ති නිග්ගහීතස්ස ණො, සංගය්හතීති සංගණ්හිතබ්බො සංගණ්හනීයො, ''තථනරා''දිනා ණකාරෙ ගහණීයො. රම=කීළායං, රමීයතීති

රමණීයො විහාරො. ආප=පාපුණනෙ, ''සකාපානං කුකකූ ණෙ''ති එත්ථ 'සකාපානං කුක+කූ'ති යොගවිභාගා කු, ඌආගමෙ නාගමස්ස ණෙ ච කතෙ පාපීයතීති පාපුණිතබ්බො. පරරූපෙ පත්තබ්බො, පාපුණනීයො, පාපනීයො.

96. මනානං නිග්ගහීතං

මකාර+නකාරන්තානං ක්‍රියත්ථානං නිග්ගහීතං හොතාය+යකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ. වග්ගන්තං, ගමියතීති ගන්තබ්බො. ගමිතබ්බං ගමනීයං. ඛන=ඛණ=අවදාරණෙ, නිග්ගහීතං වග්ගන්තත්තඤ්ච, ඛඤ්ඤතෙති ඛන්තබ්බං ආවාටං ඛනිතබ්බං ඛනනීයං. හන=හිංසායං, හඤ්ඤතෙති හන්තබ්බං හනිතබ්බං හනනීයං. මන=ඤාණෙ, මඤ්ඤතෙති මන්තබ්බො මනිතබ්බො. ''පදාදීනං ක්වචී''ති යුක, චවග්ගාදිම්හි කතෙ මඤ්ඤිතබ්බං මඤ්ඤනීයං.

පූජ=පූජායං, ''චුරාදිතො ණි''ති ණිම්හි ඤූකාරස්ස ගුරුත්තා ඔකාරාවුත්ති ''යුවණ්ණාන+මෙඔ පච්චයෙ''ති එකාරෙ පූජෙතබ්බො ඌම්හි අයාදෙසෙ පූජයිතබ්බො පූජනීයො භගවා.

කත්තරි-යා=පාපුණනෙ, නීයතීති නියානියො මග්ගො, ගච්ඡන්තීති ගමනීයා භොගා. කරණෙ-නහ=සොචෙයො, නහායන්තා+නෙනාති නහානීයං චුණ්ණං. සම්පදානෙ-දා=දානෙ, සං+පපුබ්බො, සම්මා පදීයතෙ අස්සාති සම්පදානියො බ්‍රාහ්මණො.

28. ඝ්යණ

භාවකම්මෙසු ක්‍රියත්ථා පරො ඝ්‍යණ හොති බහුලං. ඌම්හි කත්තබ්බං කාරියං. හර=හරණෙ, හරීයතීති හාරියං. හර=හරණෙ, හරිතබ්බං හාරියං. ලභ=ලාභෙ, ''වග්ගලසෙහි තෙ''ති පුබ්බරූපහකාරෙ ''චතුත්ථදුතියා'' දිනා තතියක්ඛරෙ ච කතෙ ලභිතබ්බං ලබ්භං.

වච=බ්‍යත්තවචනෙ,

98. කගා චජානං සානුබන්ධෙ

සානුබන්ධෙ චකාර+ජකාරන්තානං ක්‍රියත්ථානං ක+ගා හොන්ති යථාක්කමං.

84. අස්සා ණානුබන්ධෙ

ණකාරානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ උපන්තස්ස අකාරස්ස ආ හොති. වචනං වුච්චතෙති වාක්‍යං. භජ=සෙවායං, භජනීයං භාග්‍යං, ජස්ස ගකාරො. චි=චයෙ, චයනං චීයතීති වා චෙය්‍යං. යස්ස ද්විත්තං.

5,122. නිතො විස්ස ඡො

නිතො පරස්ස විස්ස ඡො හොතීතිආදිවකාරස්ස ඡො. විනිච්ඡයතීති විනිච්ඡෙයාං, නාගමෙ විනිච්ඡිනිතබ්බං. ඒ+අයාදෙසෙසු විනිච්ඡෙතබ්බං විනිච්ඡනීයං. නී=පාපනෙ, නීයතීති නෙයොා නෙයාා නෙයාං, නෙතබ්බං.

29. ආස්සෙ+ච

ආකාරන්තතො ක්‍රියත්ථා ඝ්‍යණ හොති භාවකම්මෙසු ආස්ස ඒ ච. දා=දානෙ, දාතබ්බං දෙයාං. පා=පානෙ, පීයතීති පෙයාං. මා=මානෙ, මීයතීති මෙයාං. ඤා=අවබොධනෙ, ඤායතීති ඤෙයාං ඤාතබ්බං, ඌම්හි නාගමො ''ඤාස්ස නෙ+ජා''ති ඤාස්ස ජාදෙසෙ ජානිතබ්බං, විජානියං. ඛා=පකථනෙ, සංඛාතබ්බං සංඛෙයාං.

30. වදාදීහි යො

වදාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි යො හොති බහුලං භාවකම්මෙසු. වද=වචනෙ, වදනං වජ්ජතීති වා වජ්ජං. මද=උම්මාදෙ, මදනං මජ්ජතෙ අනෙනාති වා මජ්ජං. ගමනං ගම්මතෙති වා ගම්මං. ගද=වචනෙ, ගජ්ජතෙ ගදනීයං වාති ගජ්ජං. පද=ගමනෙ, පජ්ජනීයං පජ්ජං ගාථා. අද+ඛාද=භක්ඛනෙ, ඛජ්ජතීති ඛජ්ජං ඛාදනීයං. දම=දමනෙ, දම්මතෙති දම්මො දමනීයො.

භුජා+න්නෙති ගණසුත්තෙන අන්නෙ වත්තබ්බෙ යපච්චයො.

83. ලහුස්සුපන්තස්සති

ලහුභූතස්ස උපන්තස්ස ඉයුවණ්ණස්ස එඔ හොන්ති යථාක්කමං. යස්ස පුබ්බරූපෙ භුඤ්ජිතබ්බොති භොජ්ජො ඔදනො, භොජ්ජා යාගු.

31. කිච්ච සච්ච හච්ච හබ්බ ලෙයාා

එතෙ සද්දා යපච්චයන්තා නිපච්චන්තෙ. කර=කරණෙ, ඉමිනා නිපාතනා යෙ කිචාදෙසෙ ච කතෙ පුබ්බරූපං, කත්තබ්බං කිච්චං. හන=හිංසායං, ඝච්චාදෙසාදිම්හි කතෙ හනනං හඤ්ඤතෙති වා ඝච්චං. හර=හරණෙ, හච්චාදෙසාදිම්හි කතෙ හරණීයො හච්චො. භූ=සත්තායං, යම්හි ඔකාරෙ ඉමිනා අවාදෙසෙ භවතීති හබ්බො. ලිහ=අස්සාදනෙ, යම්හි ඉමිනා හස්ස යකාරෙ ලෙහිතබ්බං ලෙයාං, එකාරවුද්ධි.

32. ගුහාදීහි යක

ගුහාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි භාවකම්මෙසු යක හොති. ගුහ=සංවරණෙ, ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති සම්පත්තස්ස ඔකාරස්ස ''න තෙ

කානුබන්ධනාගමෙසූ''ති පටිසෙධො. ''හස්ස විපල්ලාසො''ති විපල්ලාසෙ ගුහනං ගුහිතබ්බං ගුය්හං. දුහ=පපූරණෙ, දොහනං දුය්හතීති වා දුය්හං. සාස=අනුසිට්ඨියං –

117. සාසස්ස සිස වා

සාසස්ස සිස වා හොති කානුබන්ධෙ. පුබ්බරූපං, සාසීයතීති සිස්සො.

සිද්ධා එවෙ+තෙ තබ්බාදයො පෙසා+තිසග්ග+ප්පත්තකාලෙසු ගම්‍යමානෙසුපි, සාමඤ්ඤෙන විධානතො. පෙසනං – ''කත්තබ්බ+මිදං භවතා''ති ආණාපනං අජ්ඣෙසනඤ්ච. අතිසග්ගො නාම ''කි+මිදං මයා කත්තබ්බං''ති පුට්ඨස්ස ''පාණො න හන්තබ්බො''තිආදිනා පටිපත්තිදස්සනමුඛෙන කත්තබ්බස්ස අනුඤ්ඤා. පත්තකාලො නාම සම්පත්තසමයො. යො කිච්චකරණසමයං උපපරික්ඛිත්වා කරොති, තස්ස සමයාරොචනං, න තත්ථ අජ්ඣෙසන+මත්ථි. භොතා ඛලු කටො කත්තබ්බො කරණීයො කාරියො කිච්චො'' එවං ත්වයා කටො කත්තබ්බො, භොතො හි පත්තො කාලො කටකරණෙ.

එවං උද්ධමුහුත්තෙපි වත්තමානතො පෙසාදීසු සිද්ධා එව. තථා අරහෙ කත්තරි සත්තිවිසිට්ඨෙ ච පතීයමානෙ, ආවස්සකා+ධමීණතාවිසිට්ඨෙ ච භාවාදො සිද්ධා. උද්ධං මුහුත්තතො-භොතා කටො කත්තබ්බො. භොතා රජ්ජං කාතබ්බං, භවං අරහො. භොතා භාරො වහිතබ්බො, භවං සක්කො. භොතා අවස්සං කටො කත්තබ්බො. භොතා නික්ඛො දාතබ්බො.

33. කත්තරි ල්තු+ණ්කා

කත්තරි කාරකෙ ක්‍රියත්ථා ල්තු+ණ්කා හොන්ති. කර=කරණෙ, පරරූපෙ ''ල්තු+පිතාදීන+මා සිම්හි''ති ආ සිලොපො ච. කරොතීති කත්තා. එවං හරතීති හත්තා. හරතීති හත්තා. භිදතීති භෙත්තා, එකාරො, ඌම්හි භෙදිතා. ඡින්දතීති ඡෙත්තා. භොජනස්ස දාතා භොජනදාතා. සන්ධාතීති සන්ධාතා. වචතීති වත්තා. ඔකාරපරරූපෙසු භුඤ්ජතීති භොත්තා. ''පදාදීනං ක්වචී''ති යුකාගමො, බුජ්ඣතීති බුජ්ඣිතා. ජානාතීති ඤාතා. ජින්දතීති ජෙතා. සුණාතීති සොතා. ''ඌ+ලස්සෙ''ති ඌස්ස එකාරෙ ගණ්හාතීති ගහෙතා. භවතීති භවිතා. සරතීති සරිතා. ''මනානං නිග්ගහීතං''ති මස්ස නිග්ගහීතෙ වග්ගන්තෙ ච ගච්ඡතීති ගන්තා. නකාරන්තානම්පි නිග්ගහීතං, ඛනතීති ඛන්තා. සනතීති සන්තා. මඤ්ඤතීති මන්තා. පාලෙතීති පාලයිතා පාලෙතා, එත්ථ චුරාදිත්තා ණි.

ණිණාපීසු-භාවයතීති භාවයිතා භාවෙතා. එවං සාරයිතා සාරෙතා, දාපයිතා දාපෙතා, හාපයිතා හාපෙතා, නිරොධයිතා නිරොධෙතා, බොධයිතා බොධෙතා,

ඤාපයිතා ඤාපෙතා, සාවයිතා සාවෙතා, ගාහයිතා ගාහෙතා, කාරයිතා කාරෙතා, කාරාපයිතා කාරාපෙතා ඉච්චාදි.

ණ්කපච්චයෙ-ණකාරො වුද්ධ්‍යත්ථො. රථං කරොතීති රථකාරකො, ''අස්සා ණානුබන්ධෙ''ති ආ අමාදිසමාසො ච. අන්නං දදාතීති අන්නදායකො. ''අධාතුස්ස කා+ස්‍යාදිතො සෙ+ස්සි''ති සෙ පරෙ අස්ස ඉආදෙසො, අන්නදායිකා, අන්නදායකං කුලං. ''ආස්සා+ණාපිම්හි යුක'' ඉතිණාපිතො+ඤ්ඤත්‍ර යුක. ලොකං නෙතීති ලොකනායකො, එකාරෙ ''ආයා+වා ණානුබන්ධෙ''ති ආයාදෙසො. එවං විනෙතීති විනායකො.

අකම්මුපපදෙ-කරොතීති කාරකො, එවං දායකො නායකො, ඔකාරෙ ආවාදෙසෙ සුණාතීති සාවකො. පුරෙ විය ඉකාරෙ සාවිකා. ලුනාතීති ලාවකො. පු=පවනෙ, පුනාතීති පාවකො. භවතීති භාවකො, උපාසතීති උපාසකො. ගණ්හාතීති ගාහකො පාවකො, යාජකො. වධ=හිංසායං, වධෙතීති වධකො, ''අඤ්ඤත්‍රාපි''ති වුද්ධිපටිසෙධො. ''හනස්ස ඝාතො ණානුබන්ධෙ''ති ඝාතාදෙසො, හනතීති ඝාතකො. ''මං වා රුධාදීනං''ති මං, රුන්ධකො, ගුරුත්තා න වුද්ධි. තථා භුඤ්ජතීති භුඤ්ජකො. ආයස්ස රස්සෙ කිණාතීති කයකො. පාලෙතීති පාලකො. පූජෙතීති පූජකො.

ඛාදීසු-තිතික්ඛතීති තිතික්ඛකො. වීමංසතීති වීමංසකො ඉච්චාදි. පනුදතීති පනුදකො, ''ඛ්‍යඤ්ජනෙ''ච්චාදිනා දීඝො. ''භීත්වා+නකො''ති එත්ථ 'ආනකො'ති යොගවිභාගා ආනකො, ආස්ස රස්සෙ නකාරාගමෙ ච ''ඤාස්ස නෙ ජා''ති ජාදෙසො, ජානනකො. ණාපිම්හි –

අණ-ඉති දණ්ඩකධාතු, ආණාපෙතීති ආණාපකො. තථා සඤ්ඤාපකො, පතිට්ඨාපකො. සං+ප පුබ්බො ආප=පාපුණනෙ, නිබ්බානං සම්පාපෙතීති නිබ්බානසම්පාපකො. කාරාපකො, කාරාපිකා ඉච්චාදි.

බහුලංවිධානා කම්මෙපි-පාදෙහි හරීයතීති පාදහාරකො. චුප=මන්දගමනෙ, ගලෙ චුප්පතීති ගලචොපකො.

සිද්ධොච ල්තු අරහාදීසු ''භවං බලු කඤ්ඤාය පරිග්ගහාරහො''ති (පරිග්ගහිතා). සීලත්ථෙ-උපාදානසීලොති උපාදාතා. සාධු ගච්ඡතීති ගන්තා. මුණ්ඩනධම්මා මුණ්ඩනාචාරාති මුණ්ඩයිතාරො, එත්ථ ''ධාත්වත්ථෙ නාමස්මි''ති ඉම්හි ඌආගමෙ එ+අයාදෙසෙ මුණ්ඩයිතුසද්දම්හි ආරඩාදෙසෙ ච කතෙ යොස්ස ඨො.

34. ආවී

ක්‍රියත්ථා ආවී හොති බහුලං කත්තරි. ‘‘දිසස්ස පස්ස+දස්ස=දස+ද+දක්ඛා’’ති දස්සාදෙසො, භයං පස්සතීති භයදස්සාවී. නීම්හි භයදස්සාවිනී. භයදස්සාවි චිත්තං. අප්පවිසයතාඤාපනත්ථං භින්නයොගකරණං. සාමඤ්ඤවිහිතත්තා සීලාදීසු ච හොතෙව.

35. ආසිංසාය+මකො

ආසිංසායං ගම්මමානායං ක්‍රියත්ථා අකො හොති කත්තරි. ජීව=පාණධාරණෙ, ජීවතූති ජීවකො. නන්ද=සමිද්ධියං, නන්දතූති නන්දකො. භවතූති භවකො.

36. කරා ණනො

කරතො කත්තරි ණ නො හොති. කරොතීති කාරණං. කත්තරීති කිං, කරොති අනෙනාති කරණං.

37. හාතො වීහි+කාලෙසු

හාතො වීහිස්මිං කාලෙ ච ණනො හොති. ‘‘ආස්සා’’තාාදිනා යුක, ජහන්ති උදකංති හායනා වීහයො. ජහාති භාවෙ පදත්ථෙති හායනො සංවච්ඡරො. වීහිකාලෙසූති කිං, ජහාතීති හාතා.

38. විදා කූ

විදස්මා කූ හොති කත්තරි. කකාරො ‘‘කූතො’’ති විසෙසනත්ථො. විදතීති විදූ, ලොකවිදූ.

39. විතො ඤාතො

විපුබ්බා ඤාඉච්ච+ස්මා කූ හොති කත්තරි. විජානාතීති විඤ්ඤූ.

40. කම්මා

කම්මතො පරා ඤාඉච්ච+ස්මා කූ හොති කත්තරි. සබ්බං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤූ. එවං මත්තඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූ, අත්ථඤ්ඤූ කාලඤ්ඤූ, කතඤ්ඤූ ඉච්චාදි. (භික්ඛූති පන ‘‘හරාදි’’ ණ්වාදිසුත්තෙන සිද්ධං).

41. ක්වචණ

කම්මතො පරා ක්‍රියත්ථා ක්වචි අණ හොති කත්තරි. කුම්භං කරොතීති කුම්භකාරො, අමාදිසමාසො. ඉත්ථියං කුම්භකාරී. එවං කම්මකාරො, මාසාකාරො, කට්ඨකාරො, රථකාරො සුවණ්ණකාරො, සුත්තකාරො,

වුත්තිකාරො, ටීකාකාරො. සරං ලුනාතීති සරලාවොති ඔ+අවාදෙසො. මන්තෙ අජ්ඣායතීති මන්ථජ්ඣායො, ඉ=අජ්ඣෙනගතීසු, අධිපුබ්බො, එ+අයාදෙසො, අධිනො ඉස්ස යකාර+චවග්ගාදයො ච.

බහුලාධිකාරා ඉහ න හොති ''ආදිච්චං පස්සති, හිමවන්තං සුණොති, ගාමං ගච්ඡති''. ක්වචීති කිං, කම්මකරො, එත්ථ අපච්චයො.

42. ගමා රූ

කම්මතො පරා ගමා රූ හොති කත්තරි. රානුබන්ධත්තා අමභාගලොපො. වෙදං ගච්ඡතීති වෙදගූ, එවං පාරගූ.

සාමඤ්ඤවිධානතො සීලාදීසුපි හොති. භවපාරං ගච්ඡති සීලෙනාති භවපාරගූ. අන්තගමනසීලො අන්තගූ, එවං අද්ධගූ.

43. සමාන+ඤ්ඤ+භවන්ත+යාදිතූ+පමානා දිසා කම්මෙ රී+රික්ඛ+කා

සමානාදීහි යාදීහි වො+පමානෙහි පරා දිසා කම්මකාරකෙ රී+රික්ඛ+කා හොන්ති. ''ස්‍යාදි ස්‍යාදිනෙ+කත්ථං''ති සමාසෙ ''රානුබන්ධෙ+න්තසරාදිස්සා''ති දිසස්ස ඉසභාගලොපෙ ''රීරික්ඛකෙසූ''ති සමානස්ස සාදෙසෙ ච සමානො විය දිස්සතීති සදී, සදික්ඛො. කෙ – ''න තෙ කානුබන්ධනාගමෙසූ''ති එත්තාභාවො, සදිසො.

125. සමානා රො රී+රික්ඛ+කෙසු

සමානසද්දතො පරස්ස දිසස්ස ර හොති වා රී+රික්ඛ+කෙසූති පක්ඛෙ දස්ස රාදෙසෙ සරී, සරික්ඛො, සරිසො.

3,86. සබ්බාදීන+මා

රී+රික්ඛ+කෙසු සබ්බාදීන+මා හොති. අඤ්ඤො විය දිස්සතීති අඤ්ඤාදී, අඤ්ඤාදික්ඛො, අඤ්ඤාදිසො.

3,87. න්ත+කි+මි+මානං ටා+කී+ටී

රී+රික්ඛ+කෙසු න්ත+කිං+ඉමසද්දානං ටා+කී+ටී හොන්ති යථාක්කමං. ටකාරා සබ්බාදෙසත්ථා. භවාදී භවාදික්ඛො භවාදිසො, කීදී කීදික්ඛො කීදිසො, අයමිව දිස්සතීති ඊදී ඊදික්ඛො ඊදිසො. ආකාරෙ යාදී යාදික්ඛො යාදිසො, තාාදී තාාදික්ඛො තාාදිසො ඉච්චාදි.

3,88. තුම්හාම්හානං තාමෙ+කස්මිං

රී+රික්ඛ+කෙසු තුම්හාම්හානං තාමා හොන්තෙ+කස්මිං යථාක්කමං. ත්වං විය දිස්සති, අයං විය දිස්සතීති තාදී මාදී ඉච්චාදි. එකස්මින්ති කිං, තුම්හාදිසො අම්හාදිසො.

3,89. තං+ම+මඤ්ඤත්‍ර

රීරික්ඛකන්තතො+ඤ්ඤස්මිං උත්තරපදෙ තුම්හාම්හාන+මෙකස්මිං තං+මං හොන්ති යථාක්කමං. ත්වං දීපො එසං, අහං දීපො එසංති අඤ්ඤපදත්ථෙ තංදීපා මංදීපා. ත්වං සරණ+මෙසං, අහං සරණ+ මෙසන්ති තංසරණා මංසරණා. තයා යොගො තයොයාගො, මයා යොගො මයොයාගොති අමාදිසමාසෙ නිග්ගහීතලොපො.

3,90. වෙ+තස්සෙ+ට

රී+රික්ඛ+කෙසු එතස්ස එට වා හොති. එදී එතාදී, එදික්ඛො එතාදික්ඛො, එදිසො එතාදිසො.

44. භාවකාරකෙ ස්ව+සණ ස කා

භාවෙ කාරකෙ ච ක්‍රියත්ථා අ සණ ස කා හොන්ති බහුලං.

අපච්චයො-පග්ගණ්හනං පග්ගහො, එවං නිග්ගහො, ධම්මං ධාරෙතීති ධම්මධරො, එවං විනයධරො. තථා තං කරොතීති තක්කරො, ද්විත්තං. එවං හිතකරො, දිවසකරො, දිනකරො, දිවාකරො, නිසාකරො, ධනුං ගණ්හීති ධනුග්ගහො. එවං කවචග්ගහො. දද=දානෙ, සබ්බකාමං දදාතීති සබ්බකාමදදො, සබ්බදදො. ආතො ''පරොක්ඛායඤ්චා''ති වග්ගහණෙන ද්විත්තෙ ''රස්සො පුබ්බස්සා''ති රස්සෙ ච අන්නං දදාතීති අන්නදදො, එවං ධනදො. සංපුබ්බො ධා=ධාරණෙ, සබ්බං සන්ධහතීති සබ්බසන්ධො. නී=පාපනෙ, විපුබ්බො, විනෙසි විනෙති විනෙස්සති එතෙන එත්ථාති වා විනයො, එ+අයාදෙසා. නයනං නයො. සි=සෙවායං, නිපුබ්බො, නිස්සීයතීති නිස්සයො. සි=සයෙ, අනුසයි අනුසෙති අනුසෙස්සතීති අනුසයො. ඉ=ගතිම්හි, පතිපුබ්බො, පටිච්ච එතස්මා ඵල+මෙතීති පච්චයො. සං+උපුබ්බො, දාගමෙ සමුදයො. චි=චයෙ, විනිච්ඡයතෙ+නෙන විනිච්ඡයනං වා විනිච්ඡයො, ''නිතො චිස්ස ඡො''ති චිස්ස ඡො. උච්චයනං උච්චයො, සංචයො. ඛි=ඛයෙ, ඛයනං ඛයො. ජි=ජයෙ, විජයනං විජයො, ජයො. කී=දබ්බවිනිමයෙ, වික්කයනං වික්කයො, කයො. ලී=සිලෙසනෙ, අල්ලීයන්ති එත්ථාති ආලයො, ලයො. (ඉවණ්ණන්තා).

ආසුණන්තීති අස්සවා, ආස්ස රස්සො. පටිස්සවනං පටිස්සවො. සු=පස්සවනෙ, ආභවග්ගා සවන්තීති ආසවා. රු=සද්දො රවතීති රවො. භවතීති භවො. පභවති එතස්මාති පභවො. ලූ=ඡෙදනෙ, ලවනං ලවො. (උවණ්ණන්තා).

වර=වරණෙ, සංවරණං සංවරො. දර=විදාරණෙ, ආදරනං ආදරො. ආගච්ඡති ආගමනංති වා ආගමො. සප්ප=ගමනෙ, සප්පතීති සප්පො. දිබ්බතීති දෙවො. පක්කමනං පක්කමතීති වා පක්කමො, එවං වික්කමො. චර=චරණෙ, වනං චරතීති වනචරො. කාමො අවචරති එත්ථාති කාමාවචරො ලොකො, කාමාවචරා පඤ්ඤා, කාමාවචරං චිත්තං. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො. පාදෙන පිවතීති පාදපො. එවං කච්ඡපො. සිරස්මිං රුහතීති සිරොරුහො, මනාදිත්තා ඔ. ගුහායං සයතීති ගුහාසයං චිත්තං, එවං කුච්ඡිසයා වාතා. පබ්බතෙ තිට්ඨතීති පබ්බතට්ඨො පුරිසො, පබ්බතට්ඨා නදී, පබ්බතට්ඨං භස්මං. එවං ථලට්ඨං ජලට්ඨං.

කිච්ඡත්ථෙ දුම්හි අකිච්ඡත්ථෙ සු+ඊසං+සුඛ උපපදෙසු-දුක්ඛෙන කරීයති කරණං වා දුක්කරං. එවං දුස්සයො, දුක්ඛෙන හරීයතීති දුබ්භරො මහිච්ඡො. එවං දුරක්ඛං චිත්තං, දුද්දසො ධම්මො, දුරනුබොධො ධම්මො. ඊසං සයතීති ඊසංසයො, එවං සුඛසයො. ඊසං කරීයතීති ඊසක්කරං කම්මං. සුඛෙන කරීයතීති සුකරං පාපං බාලෙන. එවං සුභරො අප්පිච්ඡො, සුදස්සං පරවජ්ජං, සුබොධ+මිච්චාදි. සබ්බත්ථ පාදිඅමාදිසමාසා.

සණ-භවතීති භාවො, ඔ+ආවාදෙසා. අය=ඉති දණ්ඩකධාතු, අයති ඉතොති ආයො, ආහරතීති ආහාරො. උපහනතීති උපඝාතො, ''හනස්ස ඝාතො ණානුබන්ධෙ''ති ඝාතාදෙසො. රඤ්ජතීති රාගො, ''කගා චජානං ඝානුබන්ධෙ''ති ජස්ස ගො. රඤ්ජන්ති අනෙනාති රාගො. ''අස්සා ණානුබන්ධෙ''ති ආ, පජ්ජතෙ+නෙනාති පාදො. තුද=බ්‍යථනෙ, පතුජ්ජතෙ+නෙනාති පතොදො. ජරීයති අනෙනාති ජාරො, එවං දාරො. භජීයතීති භාගො. එවං භාරො. ලබ්භතීති ලාභො. වි+ඔපුබ්බො, වොහරීයතීති වොහාරො. දියාතීති දායො, යුක. විහඤ්ඤති එතස්මාති විඝාතො. විහරන්ති එත්ථාති විහාරො. ආරමන්ති එතස්මින්ති ආරාමො. පචනං වා පාකො, චස්ස කො. චජනං චාගො. යජනං යාගො. රජනං රාගො.

127. අන+ඝණස්වා+පරීහි ළො

ආ+පරීහි පරස්ස දහස්ස ළො හොත+න+ඝණසු. පරිදහනං පරිළාහො. එවං දාහො. භඤ්ජනං සඞ්ගො. එවං සඞ්ගො. සංඛරනං සංඛාරො, ''කරොතිස්ස ඛො''ති කස්ස ඛො. එවං පරික්ඛාරො. ''පුරස්මා''ති කරස්ස ඛො, පුරෙක්ඛාරො, එත්තං තදමිනාදිපාඨා. එවං උපකාරො, ගාහො.

ස-වචතීති වකො. සිච=පග්ඝරණෙ, සෙචනං සෙකො. එවං සොකො, එඔවුද්ධියො. යුඤ්ජනං යොගො.

ක-පී=තප්පනෙ, පීනෙතීති පීයො, කානුබන්ධත්තා න වුද්ධි, ''යුවණ්ණාන+මියඞුවඩ සරෙ''ති ඉයඩ. ඛිප=පෙරණෙ, ඛිපතීති ඛිපො. භුඤ්ජන්ත්‍යා+නෙනාති භුජො. යුධ=සම්පහාරෙ ආයුජ්ඣන්ති අනෙනාති ආයුධං.

45. දාධාත්වි

දාධාතො බහුල+මි හොති භාවකාරකෙසු. දා=දානෙ, ආදියතීතිආදි. එවං උපාදි. ධා=ධාරණෙ, උදකං දධාතීති උදධි, ''සඤ්ඤාය+මුදො+දකස්සා''ති උදකස්ස උදාදෙසො. ජලං ධියතෙ අස්මින්ති ජලධි. වාලානි ධීයන්ති අස්මින්ති වාලධි. සන්ධීයති සන්ධාතීති වා සන්ධි. ධීයතීති ධි. විධීයති විධාති විධානං වා විධි. සම්මා සමං වා චිත්තං ආදධාතීති සමාධි.

46. වමාදීහ්‍ය+ථු

වමාදීහි භාවකාරකෙස්ව+ථු හොති. වම=උග්ගිරණෙ, වමනං වමීයතීති වා වමථු. වෙප+කම්ප=චලනෙ, වෙපනං වෙපථු.

47. ක්වි

ක්‍රියත්ථා ක්වි හොති බහුලං භාවකාරකෙසු. කකාරො කානුබන්ධකාරියත්ථො.

159. ක්විස්ස

ක්‍රියත්ථා පරස්ස ක්විස්ස ලොපො හොති. සම්භවතීති සම්භූ. එවං විභවතීති විභූ, අභිභූ, සයම්භූ. තථා ධු=කම්පනෙ, සන්ධුනාතීති සන්ධු. විභාතීති විභා. පභාතීති පභා. සංගම්ම භාසන්ති එත්ථාති සභා, ''ක්විම්හි ලොපො+න්තබ්‍යඤ්ජනස්සා''ති අන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො. භුජෙන ගච්ඡතීති භුජගො. එවං උරගො. තුරං=සීඝං ගච්ඡතීති තුරඞ්ගො. ඛෙන ගච්ඡතීති ඛගො. විහායසෙ ගච්ඡතීති විහගො, තදමිනාදිපාඨා විහාදෙසො. න ගච්ඡතීති නගො. එවං අගො, ''නගො වා+ප්පාණිනී''ති විකප්පෙන නඤසමාසෙ ටාදෙසනිසෙධො. ජන=ජනනෙ, කම්මතො ජාතොති කම්මජො, අමාදිසමාසො, කම්මජො විපාකො, කම්මජා පටිසන්ධි, කම්මජං රූපං. එවං චිත්තජං, උතුජං, ආහාරජං. අත්තජො පුත්තො, වාරිම්හි ජාතො වාරිජො. එවං ථලජො. පඞ්කජං. ජලජං. අණ්ඩජං. සරසිජං, උපපදසමාසෙ බහුලංවිධානා විභත්‍යලොපෙ ''මනාදීහි''තිආදිනා සිආදෙසො. ද්වික්ඛත්තුං ජාතො ද්විජො, ''තදමිනා'' දිනා ක්ඛත්තුංලොපො. පච්ඡා ජාතො අනුජො. සඤ්ජානාතීති සඤ්ඤා. පජානාතීති පඤ්ඤා. එවං පතිට්ඨාතීති පතිට්ඨා. ඣා=චින්තායං, පරසම්පත්තිං

අභිජ්ඣායතීති අභිජ්ඣා. හිතෙසිතං උපට්ඨාපෙත්වා ඣායතීති උපජ්ඣා. සො එව උපජ්ඣායො, ''සකත්ථෙ''ති යො. සම්මා ඣායන්ති එත්ථාති සංඣා. ක්විදන්තා ධාත්වත්ථං න ජහන්ති, ලිඞ්ගත්ථං පටිපාදයන්ති.

48. අනො

ක්‍රියත්ථා භාවකාරකෙසු අනො හොති. නන්ද=සමිද්ධියං, භාවෙ-නන්දියතෙ නන්දනං. කම්මෙ-අනන්දීයිත්ථ නන්දීයති නන්දීයිස්සති නන්දිතබ්බන්ති වා නන්දනං වනං. ගහනං ගහනීයං වා ගහණං, ''තථනරා'' දිනා නස්ස ණො. ගණ්හනං, නිග්ගහීතස්ස නො. චරිතබ්බං චරණං. භූයතෙ භවනං. හූයතෙ හවනං. රුන්ධිතබ්බං රුන්ධනං රොධනං වා. භුඤ්ජිතබ්බං භුඤ්ජනං භොජනං වා. බුජ්ඣිතබ්බං බුජ්ඣනං, ''පදාදීනං ක්වචී''ති යුක. බොධනං වා. සුති සුයාති වා සවනං. පාපීයතීති පාපුණනං, ''සකාපානං කුක+කූ''ති යොගවිභාගා කුආගමෙ නාගමෙ ච තස්ස ණො ච. පාලීයතීති පාලනං ඉච්චාදි.

කත්තරි-රජං හරතීති රජොහරණං තොයං. විජානාතීති විඤ්ඤාණං. ඝා=ගන්ධොපාදානෙ, ඝායතීති ඝානං. ඣා=චින්තායං, ඣායතීති ඣානං. කරොති අනෙනාති කාරණං, දීඝො. විආකරීයන්ති එතෙනාති බ්‍යාකරණං. පූරති+නෙනාති පූරණං. දීයතෙ+නෙනාති දානං. පමීයතෙ+නෙනාති පමාණං. වුච්චතෙ+නෙනාති වචනං. පනුදති පනුජ්ජතෙ+නෙනාති වා පනූදනං. සූද=පගරණෙ, සූදති සුජ්ජතෙ+නෙනාති වා සූදනො. සුණාති සුයතෙ+නෙනෙති වා සවනං. ලුයති ලුයතෙ+නෙනෙති වා ලවනං. එවං නයනං. පුනාති පුයතෙ+නෙනෙති වා පවනො. සමෙතීති සමණො සමනං වා. තථා භාවෙති භාවීයති එතායාති වා භාවනං. එවං පාවනං පාචාපනං ඉච්චාදි. ''අන+සණස්වා පරීහි ළො''ති ළො, ආළාහනං.

අධිකරණෙ-තිට්ඨති අසින්ති ඨානං. එවං සයනං, සෙනං වා ආසනං. අධිකරීයති එත්ථාති අධිකරණං.

සම්පදානාපාදානෙසු-සම්මා පදීයතෙ යස්ස තං සම්පදානං. අපෙච්ච එතස්මා ආදදාතීති අපාදානං. බහුලාධිකාරා චලනාදීහිපි සීලසාධුධම්මෙසුපි අනො, චලති සීලෙනාති චලනො එවං ජලනො, කොධනො, කොපනො. මණ්ඩ=භූසනෙ, මණ්ඩෙති සීලෙනාති මණ්ඩනො. එවං භූසනො. ''අඤ්ඤාත්‍රපී''ති ඔකාරනිසෙධො.

49. ඉත්ථියං+ම+ණ+ක්ති+ක+යක+යා ච

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ භාවෙ කාරකෙ ච ක්‍රියත්ථා අආදයො හොන්ති අනො ච බහුලං.

අ-ජර=වයොහානියං, ජීරති ජීරණං වා ජරා. ''ඉත්ථියං+ම+ත්වා''ති ආපච්චයො. පටිසම්භිජ්ජතීති පටිසම්භිදා. පටිපජ්ජති එතායාති පටිපදා. එවං සම්පදා, ආපදා. උපාදීයතීති උපාදා. ඉක්ඛ+චක්ඛ=දස්සනෙ, උපඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා. ''යුවණ්ණාන+මෙඔ ලුත්තා''ති එකාරො. චින්තනං චින්තා. සික්ඛ=විජ්ජොපාදානෙ, සික්ඛනං සික්ඛීයන්තීති වා සික්ඛා. එවං භික්ඛා. ඉච්ඡනං ඉච්ඡා. ''ගමයමි''ච්චාදිනා ච්ඡාදෙසො. පුච්ඡ=පුච්ඡනෙ, පුච්ඡනං පුච්ඡා. මිධ+මෙධ=සඞ්ගමෙ, අපයීතධාතු, මෙධනං මෙධා. එවං ගුධ=පරිවෙඨනෙ, ගොධනං ගොධා. තිතික්ඛනං තිතික්ඛා. එවං වීමංසා, ජිගුච්ඡා, පිපාසා, පුත්තියා. ඊහනං ඊහා.

ණ-කරණං කාරා, ''අස්සා ණානුබන්ධෙ''ති ආ හොති, එව+මුපරිපි. හරණං හාරා මුත්තාවලි. තරණං තාරා, ධරණං ධාරා. අරණං ආරා.

යථාකථඤ්චි සද්දම්හි, රුළ්හියා අත්ථනිච්ඡයො.

ක්ති-සම්භුවනං සම්භූති. ''න තෙ''ච්චාදිනා න වුද්ධි. සවනං සුති. නයනං නයති එතායාති වා නීති. මඤ්ඤතීති මති, ''ගමාදිරානං ලොපොන්තබ්‍යඤ්ජනස්සා''ති ගමාදිත්තා නලොපො. ගමනං ගන්තබ්බාති වා ගති. උපහනනං උපහති. රමන්ති එතාය රමනං වා රති. තනනං තති. නියමනං නියති. භුඤ්ජනං භුත්ති. යුඤ්ජනං යුත්ති, පරරූපං. එවං සමාපජ්ජනං සමාපජ්ජතෙති සමාපත්ති. සම්පත්ති. යජ=දෙවපූජාසඞ්ගතිකරණදානෙසු, යජනං ඉට්ඨි, ''යජස්ස යස්ස ටියී''ති ටිආදෙසො, ''පුච්ඡාදිතො''ති තස්ස ඨො, පරරූපපඨමක්ඛරා ච. සාසනං සිට්ඨි, ''සාසස්ස සිස වා''ති සිස, සානන්තරස්ස තස්ස ඨො''ති ඨාදෙසො. භෙදනං භිජ්ජතෙති වා භිත්ති. භජ=සෙවායං, භජනං භත්ති. තන=විත්ථාරෙ, තනොතීති තන්ති, නස්ස නිග්ගහීතාදි.

ක-ගුහන්තී එත්ථාති ගුහා, ඔකාරනිවුත්ති. රුජතීති රුජා. මොදන්ති එතායාති මුදා නාම මුදිතා.

යක-විද=ඤාණෙ, විදනං විදන්ති එතායාති වා විජ්ජා, දස්ස ජෙ පුබ්බරූපං. යජනං ඉජ්ජා, ටිආදෙසො.

ය-සයන්ති එත්ථාති සෙය්‍යා, ද්විත්තං. අජ=වජ=ගමනෙ, සමජනං සමජන්ති එත්ථාති වා සමජ්ජා. පපුබ්බො, පබ්බජනං පබ්බජ්ජා. තවග්ගවරණා''දිම්හි ''චවග්ගබයඤා''ති යොගවිභාගෙන වස්ස බෙ ද්විත්තං. ඌම්හි පරිචරණං පරිචරියා. ජාගරණං ජාගරියා.

අන-පයොජකෙ කාරියධාතුතො කත්තුං පයොජනං කාරණං, එකාරනිසෙධො නස්ස ණො ච. එවං හරිතුං පයොජනං හාරණං. විද=අනුභවෙ, විත්ති වෙදයතීති වා වෙදනා. වන්ද=අභිවාදනථුතීසු, වන්දනං වන්දනා. උපාසනං උපාසනා. චිත=සංචෙතනායං, චෙතයතීති චෙතනා. දෙසියතීති දෙසනා. භාවියතීති භාවනා.

50. ජාහාහි නි

ජා=වයොහානිම්හි, හා=චාගෙ, ඉමෙහි ඉත්ථියං නි හොති. ජානං=වයපරිපාකො ජානි. හානං හානි.

51. කරා රිරියො

කරතො රිරියො හොති+ත්ථියං. රානුබන්ධත්තා අරලොපෙ කරණං කිරියා. ''ක්‍රියා''ති ''තුංතායෙ''ච්චාදිම්හි ''ක්‍රියායං''ති යොගවිභාගා රියරම්හි අරලොපො, රිකාරො කකාරෙ+නුබන්ධො හොති.

52. ඉ+කි+තී සරූපෙ

ධාතුස්ස සරූපෙ+භිධෙයො එතෙ හොන්ති. වචඉච්ච+යං ධාතු එව වචි. එවං යුධි. ''කරොතිස්ස ඛො''ති විකරණස්ස ඤාපිතත්තා ''කත්තරි ලො''ති ලො, පචති. අකාරො කකාරොති සඤ්ඤන්තෙන කාරසද්දෙන ඡට්ඨීසමාසො.

53. සීලා+භික්ඛඤ්ඤා+වස්සකෙසු ණී

ක්‍රියත්ථා ණී හොති සීලාදීසු. සංස=පසංසනෙ, පියපුබ්බො, පියං පසංසති සීලෙනාති පියපසංසී රාජා. අථ වා පියං පසංසති සීලෙන වා ධම්මෙන වා තස්මිං සාධු වාති පියපසංසී, පියපසංසනී, පියපසංසි කුලං, ආවුද්ධිම්හි තථා සච්චවාදී, ධම්මවාදී. සීසයායීති ''අස්සා+ණාපිම්හී යුක''ඉති යුක. පාපකාරී, මාලකාරී ඉච්චාදි. උණ්හං භුඤ්ජති සීලෙනාති උණ්හභොජී, ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති ඔකාරො.

ආභික්ඛඤ්ඤෙ-පුනප්පුන ඛීරං පිවතීති ඛීරපායී, යුක. අවස්සං කරොතීති අවස්සකාරී. ''ස්‍යාදි ස්‍යාදිනෙ+කත්ථං''ති සමාසෙ විභත්තිලොපෙ ච කතෙ ''ලොපො''ති නිග්ගහීතලොපො. සතන්දායීති එත්ථ බහුලංවිධානා විභත්තිඅලොපෙ අමාදිසමාසපටිසෙධෙ ච කතෙ වග්ගන්තං.

අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙපි ''ණී''ති යොගවිභාගෙන සිද්ධං. සාධුකාරී, බ්‍රහ්මචාරී, අස්සද්ධභොජී. පණ්ඩිතං අත්තානං මඤ්ඤතීති පණ්ඩිතමානී, බහුස්සුතධාරී ඉච්චාදි.

සාධුකරණං සාධුකාරො, සො අස්ස අත්ථීති සාධුකාරීති සණ්ණන්තා ඊ.

54. ථාවරි+ත්තර භඞ්ගුර භිදුර භාසුර භස්සරා

එතෙ සද්දා නිපච්චන්තෙ සීලෙ ගම්‍යමානෙ. ඉමිනා නිපාතනා වරපච්චයො ච ථාස්ස ඨො ච, තිට්ඨති සීලෙනාති ථාවරො. ඉ=අජ්ඣෙනගතීසු, ත්තරපච්චයො, ගච්ඡති සීලෙනාති ඉත්තරො. භඤ්ජ=ඔමද්දනෙ, භජ්ජතෙ සයමෙව භජ්ජති වා අත්තනා අත්තානන්ති භඞ්ගුරො, කම්මෙ කත්තරි වා ගුරපච්චයො. භිජ්ජතෙ සයමෙව භින්දති වා අත්තානන්ති භිදුරො, එත්ථ කුරපච්චයො, කකාරො+නුබන්ධො. පරභඤ්ජනවිසයෙසුපි උදාහරණෙසු න හොති. තත්ථාපි කෙචි ''දොසන්ධකාරභිදුරො''ති ඉදං සන්ධාය ඉච්ඡන්ති. භාසති දිප්පතීති භාසුරො, උරපච්චයො. සරපච්චයෙ භස්සරො, ''බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා''ති රස්සො. (තෙකාලිකප්පච්චයා).

55. කත්තරි භූතෙ ක්තවන්තු+ක්තාවී

භූතෙ අත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා ක්තවන්තු+ක්තාවී හොන්ති කත්තරි. විජිනීති විජිතවා විජිතාවී, කානුබන්ධත්තා න වුද්ධි. ගුණවන්තු දණ්ඩිසමං. හු=භවනෙ, අග්ගිං අහවීති හුතවා හුතාවී, හුතාවිනී හුතවානී. ''භූතෙ''ති යාව ''ආභාරත්ථා''ති අධිකාරො.

56. ක්තො භාවකම්මෙසුති

භාවෙ කම්මෙ ච භූතෙ ක්තො හොති. අසනං ආසිතං භවතා, ඤි. කරීයිත්ථාති කතො කටො භවතා, ''ගමාදිරානං'' තයාදිනා රලොපො. එව+මුපරිපි.

57. කත්තරි වා+රම්භෙ

ක්‍රියාරම්භෙ කත්තරික්තො හොති යථාපත්තඤ්ච, පකරීති පකතො භවං කටං. පකරීයිත්ථාති පකතො කටො භවතා. පසුපීති පසුත්තො භවං. පසුපියිත්ථාති පසුත්තං භවතා, පරරූපං.

58. ඨා+ස වස සිලිස සී රුහ ජර ජනීහි

ඨාදීහි කත්තරි ක්තො හොති යථාපත්තඤ්ච. උපට්ඨාසීති උපට්ඨිතො භවං ගුරුං. උපට්ඨීයිත්ථාති උපට්ඨිතො ගුරු භොතා, ''ඨාස්සී''ති ඨාස්ස ඉ. එවං උපාසීති උපාසිතො. උපාසීයිත්ථාති උපාසිතො. ''ඤි බ්‍යඤ්ජනස්සා''ති ඤි. අනුවුසි අනුවුසීයිත්ථාති වා අනුවුසිතො. ''අස්සු''ති අස්ස උකාරො. ආපුබ්බො සිලිස=ආලිඞ්ගනෙ, ආසිලෙසි ආසිලෙසීයිත්ථාති වා ආසිලිට්ඨො. ''සානන්තරස්ස තස්ස ඨො''ති ඨෙ පරරූපං පඨමක්ඛරඤ්ච. අධිසයි

අධිසීයිත්ථාති වා අධිසයිතො ඛටොපිකං භවං, අධිසයිතා ඛටොපිකා හොතා. එවං ආරුහි ආරුහීයිත්ථාති වා ආරුළ්හො රුක්ඛං භවං, ආරුළ්හො රුක්ඛො හොතා, ''රුහාදීහි හො ළ ච''ති තස්ස හකාරො පුබ්බහකාරස්ස ච ළො. අනුජීරි අනුජීරීයිත්ථාති වා අනුජිණ්ණො වසලිං භවං, අනුජිණ්ණා වසලී හොතා, ''තරාදීහි රිණ්ණො''ති ක්තස්ස රිණ්ණාදෙසො ''රානුබන්ධෙ''ත්‍යාදිනා අරහාගස්ස ලොපො ච. අන්වජායි අන්වජායිත්ථාති වා අනුජාතො මාණවකො මාණවිකං, අනුජාතා මාණවිකා මාණවකෙන, ''ජනිස්සා''ති නස්ස ආ.

59. ගමනත්ථා+කම්මකා+ධාරෙ ච

ගමනත්ථතො අකම්මකතො ච ක්‍රියත්ථා ආධාරෙ ක්තො හොති කත්තරි ච යථාපත්තඤ්ච. යා=පාපුණනෙ, යාතවන්තො අස්මින්ති යාතං ඨානං. යාතවන්තො යාතා, යානං යාතං. එත්ථ සන්තම්පි කම්මං අනිච්ඡිතං. යායිතාති යාතො පථො. ''යෙ ගත්‍යත්ථා, තෙ බුද්ධ්‍යත්ථා. යෙ බුද්ධ්‍යත්ථා, තෙ ගත්‍යත්ථා''ති වුත්තත්තා තථලක්ඛණං යාථාවතො ආගතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො ඉතිපි හොති. ආසිතවන්තො අස්මින්ති ආසිතං. ආසිතවන්තො ආසිතා. ආසන+මාසිතං.

60. ආහාරත්ථා

අජ්ඣොහාරත්ථා ආධාරෙ ක්තො හොති යථාපත්තඤ්ච. භුත්තවන්තො+ස්මින්ති භුත්තං. එවං පීතං, ''ගාපාන+මී''ති ඊ. භුඤ්ජනං භුත්තං පානං පීතං. භුඤ්ජීයිත්ථාති භුත්තො ඔදනො. එවං පීතං උදකං. අකත්තත්ථං භින්නයොගකරණං. බහුලාධිකාරා කත්තරිපි ''අපිවිංසූති පීතා ගාවො''ති හොතෙව. සිද=පාකෙ, පස්සිජ්ජීති පස්සන්නො, ''ගමනත්ථ'' දිනා ක්තො, ''භිදා'' දිනා තස්ස නො පරරූපඤ්ච. අමඤ්ඤිත්ථාති මතො. ඉච්ඡීයිත්ථාති ඉට්ඨො. අබුජ්ඣිතාති බුද්ධො, ''ධො ධහභෙහී''ති තස්ස ධො. පූජීයිත්ථාති පූජිතො, චුරාදිත්තා ණි. එවං සීලීයිත්ථාති සීලිතො. රක්ඛීයිත්ථාති රක්ඛිතො. ඛමීයිත්ථාති ඛන්තො, මස්ස නිග්ගහීතං. අක්කොච්ඡීයිත්ථාති අක්කුට්ඨො, ආස්ස රස්සො. රුස=රොසෙ, අරොසීති රුට්ඨො, ''ගමනත්ථ'' දිනා කත්තරි ක්තො. ඤිම්හි රුසිතො. හර=හරණෙ, අභි+ වි+ආපුබ්බො, අභිබ්‍යාහරීයිත්ථාති අභිබ්‍යාහටො. දය=දානගතිහිංසාදානෙසු, අදයීයිත්ථාති දයිතො. හස=ආලිකෙ‍්‍ය, අහසීති හට්ඨො. කාමීයිත්ථාති කන්තො, ''ණිණාපීනං තෙසූ''ති එත්ථ ''ණිණාපීනං''ති යොගවිභාගා චුරාදිණිලොපො. සංයමීති සංයතො. නඤ්පුබ්බො, න මරීති අමතො, නඤ්සමාසෙ නස්ස ටො.

කට්ඨං දුක්ඛං ආපන්නොති ඵලභූතෙ දුක්ඛෙ කට්ඨසද්දස්ස වත්තනතො ඵලස්ස භාවිත්තා භූතෙයෙව ක්තො. කස=ගතිහිංසාවිලෙඛනෙසු, අකසි=හිංසීති කට්ඨං.

150. භිදාදිතො නො ක්ත+ක්තවන්තූනං

භිදාදීහි පරෙසං ක්ත+ක්තවන්තූනං තස්ස නො හොති. ආකතිගණො+යං. ‘‘ක්තො භාවකම්මෙසූ’’ති කම්මෙ උපරි සබ්බත්ථ ක්තො. භිජ්ජිත්ථොති භින්නො, තස්ස නෙ පරරූපං. අභින්දීති භින්නවා, ‘‘කත්තරි භූතෙ’’ ච්චාදිනා ක්තවන්තු. එව+මුපරිපි. ඡිජ්ජිත්ථාති ඡින්නො. අඡින්දීති ඡින්නවා. ඡද=අපවාරණෙ, ඡාදීයිත්ථාති ඡන්නො. අඡාදයීති ඡන්නවා, චුරාදිත්තා ණි, තස්ස ‘‘ණිණාපීනං තෙසූ’’ති එත්ථ ‘‘ණි’’ ඉති යොගවිභාගා ලොපො. ඛිද=අසහනෙ, ඛිජ්ජීති ඛින්නො ඛින්නවා, කත්තරි. එව+මුපරිපි. උප්පජ්ජීති උප්පන්නො උප්පන්නවා. සිද=පාකෙ, අසිජ්ජීති සින්නො සින්නවා. සද=විසරණගත්‍යා වසාදනාදානෙසු, සිදීති සන්නො සන්නවා. පීනීති පීනො පීනවා. සූ=පසවෙ, සූනීති සූනො. පසවීති සූනවා. දී=ඛයෙ, දීයීති දීනො දීනවා. ඩී+ලී=ආකාසගමනෙ, ඩීයීති ඩීනො ඩීනවා. ලීයි ලෙයි අලීයීති ලීනො ලීනවා. අලුයීති ලූනො ලූනවා.

151. දාත්වි+න්නො

දාතො ක්ත+ක්තවන්තූනං තස්ස ඉන්නො හොති. අදායිත්ථාති දින්නො. අද්දීති දින්නවා.

152. කිරාදීහි ණො ති

ණො. උපරි සබ්බත්ථ ක්ත+ක්තවන්තූනංති යොජෙතබ්බං. කිර=විකිරණෙ, අකිරීයිත්ථාති කිණ්ණො. අකිරීති කිණ්ණවා. අපුරීති පුණ්ණො පුණ්ණවා. අඛීයිත්ථාති ඛීණො. අඛීයීති ඛීණවා.

153. තරාදීහි රිණ්ණොති

තස්ස රිණ්ණො. රකාරො අන්තසරාදිලොපත්ථො. අතරීති තිණ්ණො තිණ්ණවා. අජීරීති ජිණ්ණො ජිණ්ණවා. පරිචීයිත්ථාති චිණ්ණො. පරිචීයීති චිණ්ණවා. එත්ථ චිස්ස විකප්පවිධානත්තා පන පරිචිත+උපචිතාදයොපි සිද්ධා එව.

154. ගො භඤ්ජාදීහිති

භඤ්ජාදිතො තස්ස ග හොති. අභඤ්ජීති භග්ගො භග්ගවා. ‘‘ගමනත්ථා’’ දිනා කත්තරි ක්තපච්චයෙ තස්ස ඉමිනා ගකාරෙ පරරූපං නිග්ගහීතලොපො ච. ලග=සඞ්ගෙ, අලගීති ලග්ගො ලග්ගවා. මුජ්ජ=මුජ්ජනෙ, නිමුජ්ජීති නිමුග්ගො නිමුග්ගවා, එත්ථ සංයොගාදිලොපො. විජ+භයචලනෙසු, සංපුබ්බො, සංවිජ්ජීති සංවිග්ගො සංවිග්ගවා.

155. සුසා බොති

සුසතො පරෙසං ක්ත+ක්තවන්තූනං තස්ස බො හොති. සුස=සොසෙ. සුස්සීති සුක්බො සුක්බවා.

156. පචා කො

පචා පරෙසං ක්ත+ක්තවන්තූනං තස්ස කො හොති. පච්චීති පක්කො. පචීති පක්කවා.

157. මුචා වාති

මුචා පරෙසං ක්ත+ක්තවන්තූනං තස්ස කො වා හොති. මුච=මොචනෙ, මුච්චීති මුක්කො මුත්තො. අමුචීති මුක්කවා මුත්තවා. සක්කො-තිණ්වාදීසු ''ඉ හී කා'' දිනා සිද්ධං. අසක්ඛීති සක්කො. ක්ත+ක්තවන්තූසු සත්තො සත්තවාත්වෙව හොති.

106. මුහ+බහානඤ්ච තෙ කානුබන්ධෙ+ත්වෙ

මුහ+බහානං දුහිස්ස ච දීඝො හොති තකාරාදො කානුබන්ධෙ ත්වාන+ත්වාවජ්ජිතෙ. මුහ=වෙචිත්තෙ, බහ+බ්‍රහ+බ්‍රූහ වුද්ධියං. මුය්හිත්ථ බය්හිත්ථාති මූළ්හො බාළ්හො, ''ගමනත්ථා'' දිනා අකම්මකත්තා කත්තරි ක්තෙ දීඝො ''රුහාදීහි හො ළ චා''ති තස්ස හො ච හස්ස ළො ච හොති. එවං ගූළ්හො. ''කානුබන්ධෙ+ත්වෙ''ති යාව ''සාසස්ස සිස වා'' ත්‍යා+ධිකාරො.

107. වහස්සු+ස්ස

වහස්ස උස්ස දීඝො හොති තෙ. වුය්හිත්ථාති වූළ්හො, ''අස්සූ''ති උකාරෙ ඉමිනා දීඝො.

108. ධාස්ස හි

ධා=ධාරණෙ+තිමස්ස හි හොති වා තෙ. නිධීයිත්ථාති නිහිතො. නිදහීති නිහිතවා නිහිතාවී.

109. ගමාදිරානං ලොපො+න්තස්ස

ගමාදීනං රකාරන්තානඤ්ච අන්තස්ස ලොපො හොති තෙ. අගමීති ගතො. ඛඤ්ඤිත්ථාති ඛතො, කම්මෙ. එවං හඤ්ඤිත්ථාති හතො. තන=විත්ථාරෙ, තඤ්ඤිත්ථාති තතො. යම=උපරමෙ, සංයමීති සඤ්ඤතො, ''ගමනත්ථා'' දිනා කත්තරි ක්තො, ''යෙ සංස්සා''ති නිග්ගහීතස්ස ඤො පුබ්බරූපඤ්ච. එවං අරමීති රතො. කරීයිත්ථාති කතො.

110. වචාදීනං වස්සු+ට වා

වචාදීනං වස්ස උට වා හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. වුච්චිත්ථාති උත්තං. අස්ස උ වුත්තං, උභයත්ථ පරරූපං. වස=නිවාසෙ, වසනං අවසි වසිංසු එත්ථාති වා උත්ථං වුත්ථං, ''ගමනත්ථා'' දිනා ක්තො, ''සාස වස සංස සංසා ඨො''ති තස්ස ඨො.

112. වද්ධස්ස වා

වද්ධස්ස අස්ස වා උ හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. අවද්ධීති වුද්ධො වද්ධො, කත්තරි ක්තෙ ''ධො ධ+හභෙහී''ති තස්ස ධො, තතියක්ඛරදො ච සංයොගාදිලොපො ච. වුත්තීති ''සබ්බාදයො වුත්තිමත්තෙ''ති යොගවිභාගා අස්ස උ. වත්තීතිපි යථාලක්ඛණං.

113. යජස්ස යස්ස ටි+යී

යජස්ස යස්ස ටි+යී හොන්ති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. යජනංති ක්තො, ''පුච්ඡාදිතො''ති තස්ස යෙ පරරූපාදිම්හි කතෙ ඉට්ඨං යිට්ඨං.

114. ඨාස්සි

ඨාස්ස ඉ හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. අට්ඨාසීති ඨිතො.

115. ගා+පාන+මී

ගා+පාන+මී හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. ගානං ගීතං. පානං පීතං. බහුලාධිකාරා පිත්වා.

116. ජනිස්සා

ජනිස්ස ආ හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. අජනීති ජාතො, ''ඡට්ඨීයන්තස්සා''ති අන්තස්ස ආ හොති.

117. සාසස්ස සිස වා

සාසස්ස සිස හොති කානුබන්ධෙ අත්වෙ. සාසනංති ක්තො, තස්ස ''සාස වස සංස සසා ඨො''ති ඨෙ පරරූපං පඨමක්ඛරො ච, ''ත+ථ+න+රා'' දිනා තස්ස ටො. ඨස්ස ඨො, සිට්ඨං. අඤ්ඤත්‍ර සත්ථං. ''ගුහාදීහි යක'' ඉති යකපච්චයෙ සාසීයතීති සිස්සො. උම්හි සාසියො.

140. සානන්තරස්ස තස්ස ඨො

සකාරන්තා ක්‍රියත්ථා පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ඨ හොති. තුස්සීති තුට්ඨො, ''ගමනත්ථා'' දිනා ක්තෙ ඉමිනා තස්ස ඨෙ පරරූපාදි. එවං තුට්ඨවා.

තබ්බ+ක්තීසු තොසනං තුට්ඨබ්බං, ''අඤ්ඤත්‍රාපී''ති ඔකාරාභාවො. එවං තුට්ඨී, කානුබන්ධත්තා න වුද්ධි.

141. කසස්සි+ම ච වා

කසස්මා පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ඨ හොති කසස්ස වා ඉම ච. කසීයිත්ථාති කිට්ඨං. කිට්ඨාදිං විය දුප්පසුං, කම්මෙ ක්තො. ඉමාභාවෙ කට්ඨං, අකට්ඨපාකිමං සාලිං.

142. ධස්තො+ත්‍රස්තා

එතෙ සද්දා නිපච්චන්තෙ. ධංස+ධංසනෙ, ධංසීයිත්ථාති ධස්තො, බින්දුලොපො. උත්‍රසීති ඔත්‍රස්තො.

143. පුච්ඡාදිතො

පුච්ඡාදීහි පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ඨ හොති. පුච්ජීයිත්ථාති පුට්ඨො. භජ්ජ=පාකෙ, භජීයිත්ථාති භට්ඨො, සංයොගාදිලොපො. යජිත්ථාති යිට්ඨො, ''යජස්ස යස්ස ටි+යී''ති යි.

144. සාස වස සංස සසා ථො

එතෙහි පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ථ හොති. සාසනං සාසීයිත්ථාති වා සත්ථං. වසනං වුත්ථං, ''අස්සූ''ති උ. පසංසනං පසංසීයිත්ථාති වා පසත්ථං. සස=ගති+හිංසා+පාණනෙසු, සසනං ගමනං හිංසනං ජීවනඤ්ච සත්ථං. අනුසාසීයිත්ථාති අනුසිට්ඨො, ත්ථස්ස ට්ඨො.

145. ධො ධ+භ+තෙහි

ධකාර භකාර හකාරන්තෙහි පරස්ස තස්ස ධ හොති. වද්ධිත්ථාති කම්මෙ ක්තෙ තස්ස ධකාරාදිම්හි ච ''වද්ධස්ස වා''ති උකාරෙ කතෙ සංයොගාදිලොපො, වුද්ධො. දුය්හිත්ථාති දුද්ධං. ලභීයිත්ථාති ලද්ධං.

146. දහා ඪො

දහා පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ඪ හොති. දය්හිත්ථාති දඩ්ඪො, පරරූපාදිම්හි කතෙ ''චතුත්ථදුතියෙ'' ච්චාදිනා ඩකාරො.

147. බහස්සු+ම ච

බහා පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස ඪ හොති බහස්සු+ම ච ඪසන්නියොගෙන. බහ+බ්‍රහ+බ්‍රූහ=වුද්ධියං. අබහීති බුඩ්ඪො.

148. රුහාදීහි හො ළ ච

රුහාදීහි පරස්සා+නන්තරස්ස තස්ස හ හොති ළො ච+න්තස්ස. ආරුහීති ආරුළ්හො. ගුය්හිත්ථාති ගුළ්හො. අබහීති බාළ්හො. ද්වීසු ‘‘මුහබහා’’ දිනා දීඝො.

149. මුහා වාති

ක්තතස්ස හකාරො අන්තස්ස වා ළො ච. අමොහීති මුළ්හො, මුද්ධො, තස්ස ධො. (අතීතකාලිකපච්චයවිධානං).

64. න්තො කත්තරි වත්තමානෙ

වත්තමානත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා න්තො හොති කත්තරි. තිට්ඨතීති තිට්ඨන්තො, ‘‘කත්තරි ලො’’ති ලො, ‘‘ඨාපානං තිට්ඨපිවා’’ති තියාදෙසො. කත්තරි මාන+න්ත+ත්‍යාදිසු ඉමිනාව ලො.

65. මානොති

කත්තරි මානො. තිට්ඨමානො.

66. භාවකම්මෙසූති

භාවකම්මෙසු මානො. ඨානං ඨීයමානං. ‘‘ක්‍යො භාවකම්මෙස්ව+පරොක්ඛෙසු මාන+න්ත+ත්‍යාදීසූ’’ති භාවෙ කම්මෙ ච ක්‍යො. ‘‘ක්‍යස්සා’’ති ඊම. පචීයතීති පච්චමා නො. ක්‍ය පුබ්බරූපං.

67. තෙ ස්සපුබ්බා+නාගතෙ

අනාගතෙ අත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා තෙන්තමානා ස්සපුබ්බා හොන්ති, ලෙ ආස්ස ලොපො, ඨස්සතීති ඨස්සන්තො ඨස්සමානො. ඨීයිස්සතීති ඨීයිස්සමානං, ක්‍ය ඊ, ‘‘ඤිබ්‍යඤ්ජනස්සා’’ති ඤි. අස්ස ත්‍යාදිවිසයත්තා ‘‘ආඊස්සා’’ දිනා ඉඤ න හොති, අඊහි සහචරිතත්තා ස්සාස්ස. පච්චිස්සතීති පච්චිස්සමානො ඔදනො. ‘‘රා නස්ස ණො’’ති ණෙ පත්තෙ –

5,172. න න්ත+මාන+ත්‍යාදීනං

රන්තතො පරෙසං න්ත+මාන+ත්‍යාදීනං නස්ස ණො න හොති. කරොතීති කරොන්තො කුරුමානො, ‘‘තනාදිත්වො’’ති ඔ.

5,173. ගම යමි+සාස දිසානං වා ච්ඡඞ

එතෙසං වා ච්ඡඞ හොති න්ත+මාන+ත්‍යාදීසු. ඞ-නුබන්ධත්තා අන්තස්ස හොති, ගච්ඡන්තො ගච්ඡමානො. යම=උපරමෙ, යච්ඡන්තො යච්ඡමානො.

ඉච්ඡන්තො ඉච්ඡමානො. ආස=උපවෙසනෙ, අච්ඡන්තො අච්ඡමානො, ''බ්‍යඤ්ජනෙ''ච්චාදිනා රස්සො. දිස=අතිසජ්ජනෙ, දිච්ඡන්තො දිච්ඡමානො. වවත්ථිතවිභාසත්තා වාසද්දස්ස අඤ්ඤපච්චයෙසු ච ක්වචි, ඉච්ඡීයතීති ඉච්ඡිතබ්බං, ඉච්ඡනං ඉච්ඡා, ''ඉත්ථියා+මණා'' දිනා අප්පච්චයො. ඉච්ඡිතං, ඉච්ඡිතබ්බං, ඉච්ඡිතුං. අඤ්ඤෙසඤ්ච යොගවිභාගා, පවෙච්ඡන්තො.

174. ජර+මරානා+මීයඩ

එතෙස+මීයඩ වා හොති න්ත+මාන+ත්‍යාදීසු. ජීයන්තො. ''ජරසදා'' දිච්චාදිනා ඊම. ජීරන්තො. ජීයමානො ජීරමානො. මීයන්තො මරන්තො, මීයමානො මරමානො.

175. ඨාපානං තිට්ඨපිවා

ඨාපානං තිට්ඨපිවා හොන්ති වා න්තාදීසු. තිට්ඨන්තො, තිට්ඨමානො. පිවන්තො පිවමානො.

176. ගම+වද+දානං සම්ම+වජ්ජ+දජ්ජා

ගමාදීනං සම්මාදයො වා හොන්ති න්තාදීසු. සම්මන්තො ගච්ඡන්තො, වජ්ජන්තො වදන්තො, දජ්ජන්තො දදන්තො.

177. කරස්ස සොස්ස කුබ්බ කුරු කයිරා

කරස්ස සඔකාරස්ස කුබ්බාදයො වා හොන්ති න්තාදීසු. කුබ්බන්තො කයිරන්තො කරොන්තො, එවං කුබ්බමානො ඉච්චාදි. අඤ්ඤත්‍ර ''මානස්ස මස්සා''ති මානස්ස මස්ස ලොපෙ කරාණො. ''සොස්සා''ති වුත්තත්තා කත්තරියෙව.

178. ගහස්ස ඝෙප්පො

ගහස්ස වා ඝෙප්පො හොති න්තාදීසු. ඝෙප්පන්තො ඝෙප්පමානො.

179. ණො නිග්ගහීතස්ස

ගහස්ස නිග්ගහීතස්ස ණො හොති, ''මං වා රුධාදීනං''ති මං, ගණ්හිතබ්බං, ගණ්හිතුං, ගණ්හන්තො.

130. න්ත+මාන+න්ති+යි+යුංස්වා+දිලොපො

ආදිලොපො. අස=භුවි, භවතීති සන්තො සමානො.

131. පාදිතො ය්‍යස්ස වා යහො ක්වචිති

ය්‍යස්ස පාදීසු යහො. සණ්යහන්තො. සන්තිට්ඨන්තො.

(වත්තමානපච්චයන්තනයො).

61. තුං තායෙ තවෙ භාවෙ භවිස්සති ක්‍රියායං තදත්ථායං

භවිස්සතිඅත්ථෙ වත්තමානතො ක්‍රියත්ථා භාවෙ තුමාදයො හොන්ති ක්‍රියායං තදත්ථායං පතීයමානායං. කරණාය ගච්ඡති කාතුං ගච්ඡති. ‘‘තුංතුනතබ්බෙසු වා’’ති කරස්ස වා ආ හොති, පුබ්බරූපෙ කත්තායෙ. ‘‘කරස්සා තවෙ’’ති නිච්චං ආ, කාතවෙ. නිපාතත්තා ‘‘අසඞ්ඛ්‍යෙහි සබ්බාසං’’ති චතුත්ථීසස්ස ලොපො. එව+මුපරි තුනාදීසු. කත්තුං කාමෙතීති කත්තුකාමො, අභිසඞ්ඛරිතු+මාකඞ්ඛති. සද්ධම්මං සුණිතුං, ඤිම්හි නාගමෙ තස්ස ණො, නාගමත්තා න වුද්ධි. සොතවෙ සොතුං සුණිතුං වා පත්ථෙහි. එවං අනුභවිතුං, පචිතුං. ගන්තුං, ‘‘මනානං නිග්ගහීතං’’ති නිග්ගහීතං. ගමිතුං, ඛන්තුං, ඛනිතුං, හන්තුං, හනිතුං, මන්තුං, මනිතුං, හරිතුං, අනුස්සරිතුං ඉච්ඡති. තථා තුදිතුං, පවිසිතුං, උද්දිසිතුං, හොත්තුං, සයිතුං, නෙතුං, ජුහොතුං, පජහිතුං, පහාතුං, දාතුං, රොද්ධුං, රුන්ධිතුං, භොත්තුං, භුඤ්ජිතුං, ඡෙත්තුං, ඡින්දිතුං, සිබ්බිතුං, ඌම්හි වස්ස බො, ද්විත්තං, බුද්ධුං, තස්ස ධො. බුජ්ඣිතුං, යුක. ජානිතුං ඤා=අවබොධනෙ. ජනිතුං. ජෙතුං ජිනිතුං. පත්තුං පාපුණිතුං. කෙතුං කිණිතුං. විනිච්ඡෙතුං, ඉස්ස එ, විනිච්ඡිනිතුං. ගහෙතුං ගණ්හිතුං. චොරිතුං චොරෙතුං චොරයිතුං, පාලෙතුං පාලයිතුං. පයොජකෙ-භාවෙතුං භාවයිතුං, කාරෙතුං කාරයිතුං කාරාපෙතුං කාරාපයිතුං ඉච්ඡති+ච්චාදි.

එවං ක්‍රියත්ථක්‍රියායං ගම්‍යමානායං, යථා සුබොද්ධුං වක්ඛාමි, එවං දට්ඨුං ගච්ඡති, ගන්තු+මාරභති, ගන්තුං පයොජෙති, දස්සෙතු+මාහ ඉච්චාදි.

අරහසක්කාදීසුපි සිද්ධං, තථා කාල සමයවෙලාසු. කො තං නින්දිතු+මරහති, රාජා භවිතු+මරහති, අරහො භවං වත්තුං, සක්කා ජෙතුං ධනෙන වා, සක්කා ලද්ධුං, හස්ස ධො. කත්තුං සක්ඛිස්සති. භබ්බො නියාමං ඔක්කමිතුං, අභබ්බො කාතුං. අනුච්ඡවිකො භවං දානං පටිග්ගහෙතුං, ඉදං කාතුං අනුරූපං, දානං දාතුං යුත්තං, දාතුං වත්තුඤ්ච ලභති. එවං වට්ටති භාසිතුං, ඡින්දිතුං න ච කප්පති ඉච්චාදි. තථාකාලො භුඤ්ජිතුං, සමයො භුඤ්ජිතුං, වෙලා භුඤ්ජිතුං.

අලමත්ථෙපි සිද්ධං, අලමෙව දානානි දාතුං, අලමෙව පුඤ්ඤානි කාතුං.

62. පටිසෙධෙ+ලංඛලූනං ක්තුන ක්ත්වාන ක්ත්වා වා

අලං+ඛලුසද්දානං පටිසෙධනත්ථානං පයොගෙ ක්තුනාදයො වා හොන්ති භාවෙ. අලංපුබ්බො, සු=සවනෙ, අලං සවනං කත්වා ඛලු සවනං කත්වාති අලං සොතුන ඛලු සොතුන අලං සුත්වාන ඛලු සුත්වාන අලං සුත්වා ඛලු සුත්වා. නිපාතත්තා සිලොපො.

63. පුබ්බෙ+කකත්තුකානං

එකො කත්තා යෙසං බ්‍යාපාරානං, තෙසු යො පුබ්බො, තදත්ථතො ක්‍රියත්ථා තුනාදයො හොන්ති භාවෙ. ''තුංතුනා'' දිනා කරස්ස ආ, සො කාතුන කම්මං ගච්ඡති, අකාතුන පුඤ්ඤං කිලිස්සන්ති. රලොපෙ කම්මං කත්වාන භද්‍රකං, පුඤ්ඤානි කත්වා සග්ගං ගච්ඡති. අභිසඞ්ඛරණං කත්වා අභිසඞ්ඛරිත්වා කරිත්වා වා. තථා සිබ්බිත්වා ඡාදයිත්වා ජානිත්වා ධම්මං සුත්වා සුත්වාන ධම්මං මොදති, සුණිත්වා, පත්වා පාපුණිත්වා, කිනිත්වා, ජෙත්වා ජිනිත්වා ජිත්වා, චොරෙත්වා චොරයිත්වා, පූජෙත්වා පූජයිත්වා, තථා මෙත්තං භාවෙත්වා භාවයිත්වා, විහාරං කාරෙත්වා කාරයිත්වා කාරාපෙත්වා කාරාපයිත්වා සග්ගං ගමිස්සන්ති+ච්චාදි. පුබ්බෙති කිං, භුඤ්ජති ච පචති ච. ''අපත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී''තිආදීසු භූධාතුස්ස සම්භවා එකකත්තුකතා පුබ්බකාලතා ච ගම්‍යතෙ. ''භුත්වා භුත්වා ගච්ඡතී''ති ඉමිනාව සිද්ධං, ආභික්ඛඤ්ඤන්තු ද්විබ්බචනාව ගම්‍යතෙ. කථං ''ජීවග්ගාහං අගාහයි, කායප්පචාලකං ගච්ඡතී''ති, සණන්තෙන ක්‍රියාවිසෙසනෙන සිද්ධං, යථා ඔදනපාකං සයතීති.

164. පෙ‍්‍යා වා ත්වාස්ස සමාසෙ

ත්වාස්ස වා ප්‍යො හොති සමාසෙ. පකාරො ''පොය සිස්සා''ති විසෙසනත්ථො. අභිපුබ්බො පාදිසමාසො, අභිවදනං කත්වා අභිවාදිය භාසිස්සං. තථා අභිභුය්‍ය, ද්විත්තරස්සානි. සි=සයෙ –

88. පොය සිස්සා

සිස්ස ආ හොති ප්‍යාදෙසෙ. නිස්සයනං කත්වා නිස්සාය. පුබ්බරූපෙ විභජ්ජ විභජිය. දිස=අතිසජ්ජනෙ, උද්දිස්ස. පවිස්ස පවිසිය පවිසිත්වා, උපනය, අතිසෙය්‍ය අතිසයිත්වා, ඔහාය ඔහිත්වා. ආදාය, දාස්සි+යඩ, ආදිය. පට්ඨාය, විචෙය්‍ය, විඤ්ඤාය විජානිත්වා, සමාසෙති කිං, පත්වා. ක්වචා+ සමාසෙපි බහුලාධිකාරා, ලතං දන්තෙහි ඡින්දිය. තථා භුඤ්ජිත්වා.

165. තුං+යානා

ත්වාස්ස වා තුං+යානා හොන්ති සමාසෙ ක්වචි. අභිහරණං කත්වා අභිහට්ඨුං, අභිහරිත්වා, පාදිසමාසො, ''පුබ්බාදිතො''ති තස්ස ධො පරරූපාදි ච. අනුමොදනං කත්වා අනුමොදියාන අනුමොදිත්වා වා, කානුබන්ධෙපි ''වා ක්වචී''ති විකප්පත්තා ''ලහුස්සුපන්තස්සා''ති ඔකාරො. ක්වචා+සමාසෙපි බහුලාධිකාරා, දට්ඨුං, දිසතො ත්වාස්ස තුමාදෙසෙ දිසස්ස දස. අඤ්ඤත්‍ර ''දිසා වාන+වා ස ච''ති ත්වාස්ස වාන+වා ස හොන්ති, දිස්වා. එවං ලභනං කත්වා ලද්ධා ධනංතිආදීසු තස්ස ධො භවති.

ඉති පයොගසිද්ධියං බාදිකණ්ඩො සත්තමො.

පයොගසිද්ධි නිගමනං

1.

යෙ නන්තතන්තරතනාකරමන්ථනෙන,
මන්ථාචලොල්ලසිතඤාණවරෙන ලද්ධා;
සාරාමතා+තිසුඛිතා සුඛයන්ති ච+ඤ්ඤෙ,
තෙ මෙ ජයන්ති ගුරවො ගුරවො ගුණෙහි.

2.

යස්ස සාධුගුණුබ්භූත-කිත්ති සබ්බත්ත පත්ථටා;
මොග්ගල්ලානො මහාපඤ්ඤො, ජයතී සො හ සබ්බදා.

3.

පරමප්පිච්ඡතා+නෙක-සන්තොසූපසමෙසිනං;
සුචිසල්ලෙඛවුත්තීනං, සදා+රඤ්ඤනිවාසිනං.

4.

සාසනුජ්ජොතකාරීන+මාචෙරත්ත+මුපාගතං;
උදුම්බරගිරීඛ්‍යාතා+යතනං යතිපුඞ්ගවං.

5.

මෙධඞ්කරොති ආඛ්‍යාත-නාමධෙය්‍යං තපොධනං;
ථෙරං පීරදයා මෙධා-නිධානං සාධු පූජිතං.

6.

සිස්සං සභාය+මාගම්ම, කල්‍යාණමිත්ත+මත්තනො;
සොධෙතුං සාසනං සත්ථු, පරක්කම+මකාසි යො.

7.

සඞ්ඝරක්ඛිතනාමෙන, මහාථෙරෙන ධීමතා;
නිවාසභූතෙනා+නෙක-ගුණාන+ප්පිච්ඡතාදිනං.

8.

මොග්ගල්ලානබ්‍යාකරණ-පයොගක්කමසාධකා;
එත්තාවතා කතා එසා, පයොගසිද්ධි නිට්ඨිතා.

9.

තෙනෙව රචිතා සාධු, සාසනොදයකාරිනා;
ඛුද්දසික්ඛාය ටීකා ච, තථා සම්බන්ධචින්තනා.

10.

සුසද්දසිද්ධිං යො යොග-නිච්ඡයං සබ්භි වණ්ණිතං;
අකා සුබොධාලඞ්කාරං, තථා සම්බන්ධචින්තනං.

11.

සත්ථසඤ්චිතපුඤ්ඤෙන, නිබ්බානසාධකං හිතං;
සාධෙන්තො ලොකනාථස්ස, සද්ධම්මො තිට්ඨතං චිරන්ති.

ඉති සඞ්ඝරක්ඛිතමහාසාමිථෙරපාදවිරචිතා

පයොගසිද්ධි නිට්ඨිතා.

(විසෙසලක්ඛණං). යථාවුත්තානං පන පයොගසිද්ධිනිගමන ගාථානං එකාදසන්නං පුබ්බෙයෙව වක්ඛමානා ඉමා ගාථායො දිස්සන්ති පොරාණෙ සීහළමූලපයොගසිද්ධිපාඨෙ. තා ච ගාථායො පච්ඡා සීහළමූලපයොගසිද්ධිසංසොධකෙන මෙධඞ්කරොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන පක්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා, තස්මා මයං තා ගාථායො සබ්බපච්ඡායෙව ඉමස්මිං-ඨානෙ ඨපෙම. තා පන ගාථායො කතමාති චෙ –

1.

චාගවික්කමසද්ධානු-සම්පන්නගුණසාමිනො;
පරක්කමනරින්දස්ස, සීහළින්දස්ස ධීමතො.

2.

අත්‍රජෙනා+නුජාතෙන, භූපාලකුලකෙතුනා;
දිසන්තපත්ථටොදාර-වික්කමෙන යසස්සිනා.

3.

භුවනෙකභුජව්හෙන, මහාරාජෙන ධීමතා;
චතුපච්චයදානෙන, සතතං සමුපට්ඨිතො.

4.

''ජම්බුදොණී''ති විඛ්‍යාතා –
වාසෙ නිවසතො සතො;
සුමඞ්ගලමහත්ථෙර –
සාමිනො සුචිවුත්තිනො.

5.

වංසෙ විසුද්ධෙ සංජාතො,
පන්තසෙනාසනෙ රතො;
පරියත්තිමහාසින්ධු –
නියාමකධුරන්ධරො.

5.

අප්පිච්ඡාදිගුණූපෙතො, ජිනසාසනමාමකො;
වනෙරතමහත්ථෙරො, මෙධඞ්කරසමව්හයො.

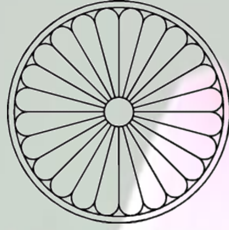
6.

පාටවත්ථාය භික්ඛූනං, විනයෙ සුවිසාරදො;
පයොගසිද්ධිං සොධයි, සදා සප්පඤ්ඤගොචරං.

7.

ඉමං ලිඛිතපුඤ්ඤෙන, මෙත්තෙය්‍යං උපසංකමි;
පතිට්ඨහිත්වා සරණෙ, සුප්පතිට්ඨාමි සාසනෙති.

පයොගසිද්ධිසිද්ධං.

සබ්බදානං ධම්ම දානං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතිං ධම්ම රතිං ජිනාති
තණ්හක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං අනුවිචින්තයං;
ධම්මං අනුස්සරං භික්ඛු - සද්ධම්මා න පරිහායති.

(ධම්මපදය භික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පනෙසො සුගතප්පසත්ථො,
තරණීව සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීහි නමස්සනීයෙහ,
රසො රසානං පරමො තිලොකෙ.

මහාගදො මච්චුජරා පහානො,
සබ්බීතිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බත්ථි දානෙන ච කප්පරුක්ඛො,
චින්තාමණී භද්දඝටොව ධම්මො.

ධම්මං විනා නත්ථි පිතාව මාතා,
තමෙව තාණං සරණං පතිට්ඨා;
තස්මා හි භො කිච්චමඤ්ඤද්පහාය,
සුණාථ ධාරෙථ චරාථ ධම්මෙ.

(රසවාහිනී)

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම දානය පිණිසයි.........